

Praeconia

—— *Liturgikus szakfolyóirat* ——

Exorcizmus

X. évfolyam 2015/2. szám

Praeconia

Liturgikus szakfolyóirat
X. évfolyam 2015/2. szám

Laptulajdonos
A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottsága

Főszerkesztő
Dr. Pákozdi István

Szerkesztőbizottság
Dr. Veres András a MKPK LB elnöke, Dr. Dolhai Lajos szakmai munkatárs,
Dr. Kajtár Edvárd a Liturgikus Intézet irodavezetője,
Bata-Király Edina nyelvi lektor.

Felelős kiadó
Dr. Veres András
püspök, elnök

Szerkesztőség
1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
praeconia@yahoo.com

A fedőlap-szimbólum Vámos István rajza.
Tördelte: Dr. Tamáska Istvánné.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HU ISSN 1416-8359

Kiadja a MKPK Liturgikus Bizottsága
irodavezető: Dr. Kajtár Edvárd.

Ár: 1350 Ft
Előfizetés egy évre (2 szám): 2400 Ft

Készült a Pharma Press Nyomdában
Felelős vezető: Gyulay László

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	4
-------------	---

TEMATIKUS TANULMÁNYOK

SZABÓ XAVÉR OFM: Találkozás a démonűző Jézussal Márk evangéliumában	5
PERENDY LÁSZLÓ O. SCH. P.: Második századi hiedelmek a démonokról.	17
KUMINETZ GÉZA: Az ördögűzés és liturgiája.	25
IVANCSÓ ISTVÁN: Exorcizmus a bizánci egyház keresztelési szertartásában.	43
NÓDA MÓZES: Exorcizmus a liturgiában.....	52
BÁRTH DÁNIEL: A hatékonyság és az erő kifejeződése a démonűzés kora újkori verbális eszköztárában	63
SANTE BABOLIN: Szabadíts meg minket a gonosztóll.	74
PORZIA QUAGLIARELLA: Exorcizmus és szabadító imádság.....	77
Tanúságtételek az exorcizmusról.....	80
Lelkiismeretvizsgálat papoknak.....	89

EGYÉB TANULMÁNYOK

ROBERT SARAH BÍBOROS: A szív csendes cselekedete.....	92
ANDREAS LAUN PÜSPÖK: A megbocsátás legnemesebb útja.	95
VILIAM JUDÁK MEGYÉSPÜSPÖK: Népnyelvű mondatok egy ősi liturgikus könyvben. ..	98
RENZO GERARDI: A pap <i>alter Christus</i>	108
DOMENICO CRAVERO: Imádkozni a halottakért?.....	117
EUGEN DAIGELER: Nem csak összejövetei terem.....	120
VERONIKA RUF: Megpihenni az Úr oldalán.....	122
AGNES LINDER: A nemesfémek üzenete.	125
BERECZ ILDIKÓ: A csend szerepe a liturgiában.....	133

DOKUMENTUMOK

Misericordiae Vultus.	142
----------------------------	-----

LITURGIKUS ÉLET

A román-kori bazilika	147
A pallium átadásának új rendje.....	149
A „kis” magyar misekönyv „kezdetei”.....	150
Elhunyt Reiner Kaczynski.	151

AKTUALITÁS	152
------------------	-----

LITURGIKUS KÉRDÉS: milyenek az oltáraink?.....	153
--	-----

SZEMLE.....	157
-------------	-----

LATIN NYELVŰ TARTALOMJEGYZÉK	165
------------------------------------	-----

Előszó

Sajnos nemcsak jó angyalok léteznek (ld. előző számunk „Angyalok a liturgiában” mottóval), de a sátán támadásaitól, kísértéseitől még a mi Urunk Jézus Krisztus is szenvedett földi életében. Ő volt az, aki isteni erejével hatékony *exorcizmust* végzett (ördögűzése a legelső csodája Márk evangélistánál: 1,22-28) és ezt a hatalmat adta át apostolainak (exorkisztész). Azóta a gonosz lélek támadásai ellen végzett könyörgések, imádságok, szertartások, rítusok állandóan jelen vannak az Egyház életében, hol hangsúlyozottabban, hol kevésbé. Korunk – ami minden természetfeletti hatást megkérdőjelez – előszeretettel figyel az elhibázott, túlzó beavatkozásokra, csak hogy hivatkozzon valamire, miért utasítja el magától (ld. drámai filmek, regények, stb). 1973-ban a nem katolikus közönség figyelmét is felkeltette *Az ördögűző* című amerikai film. A közelmúltban pedig a Harvard Egyetemen tervezett „fekete mise”, sátánista szertartás váltott ki nagy botrányt; a tiltakozásul tartott szentségimádáson kétezer ember vett részt, az egyetem rektorasszonyával együtt. Ezekről függetlenül az Egyház higgadtan őrzi azt, amit Krisztustól kapott és igyekszik korszerű módon továbbadni. Tevékenysége: az idők jeleit látva áldani, megtisztítani, exorcizálni (ahogy *Armando Mateo a Rivista di Pastorale Liturgicában* 2014-ben megjelent írása címével is választotta, 19-23).

Tudnunk kell, hogy jelenleg a *Rituale Romanum De Exorcismis et supplicationibus quibusdam* (Ed. typica, Libreria Ed. Vat., 2013, 4. Reimpressio: 1999, 2004, 2005, 2013) van érvényben. A szertartáskönyv két nagy fejezete elkülöníti a „nagyobb” exorcizmus és a szabadon végezhető választható szövegek fő fejezetét (Caput I, II). A nagyobb (hivatalos) szertartás a bevezetés után kérő litániát, zsoltár-imákat, evangéliumi részletet, kézrátételt, hitvallást, ill. a kereszteleési ígéretek megújítását, a miatyánkot, a kereszt jelét és exsufflatiót tartalmaz. Az exorcizmus formulái lehetnek kijelentő vagy parancsoló formában megfogalmazottak. Végül hálaadás zárja a rítust. Az Appendixben bőséges szentírási szövegek állnak rendelkezésre.

2014-ben a Szentszék hivatalosan elismerte az *Ördögűzők Nemzetközi Társaságát*, amelynek tagjai (az egyházmegyéek püspöki megbízással működő exorcista papjai) arra hivatottak, hogy megszabadítsák a híveket az őket kínzó démonoktól. A Papi Kongregáció jóváhagyta a szervezet szabályzatát. Az ördögűzők társaságának világszerte harminc országban mintegy 250 katolikus pap a tagja. A szervezet egyik alapítója *Gabriele Amorth* atya, aki Róma legfőbb ördögűzőjeként vált ismertté. Az Exorcizmus átdolgozott szertartáskönyvéhez a *Notitiae* 50 (2014) 3-4, 90-128 új, kibővített zsoltár-gyűjteményt is közöl *Psalter Collects in the 1999 book*, „De Exorcismis” *use and sources* címmel, zsoltárkönyörgésekkel kiegészítve. Szinte mindegyik pápa végzett ilyenfajta közbenjáró imádságot, némelyikük esetében csodás gyógyulásról is beszélnek (pl. Szent II. János Pál pápa). Mélyen igaz: az ördögűzés egyfajta jótékonykodás, amely a szenvedők javára válik.

Számunk tematikus cikkei mellett szokásosan egyéb érdeklődésre számot tartó írást is közlünk. A Liturgikus élet után új rovatként jelentkezik az *Aktualitás*. A Liturgikus kérdés az oltárokról vonatkozik, a Szemle pedig nemrég megjelent fontos könyvekről ad tudósítást.

Olvasóinkat ismételten buzdítjuk lapunk megrendelésére, amely történhet a MALEZI címén, vagy egyszerűen a *praeconia@yahoo.com* elektronikus levélcímen keresztül.

(Főszervező)

SZABÓ XAVÉR OFM

Találkozás a démonúzó Jézussal Márk evangéliumában

„A történeti Jézus-kutatásban a leggyakrabban hallott panaszok egyike az elmúlt mintegy fél évszázadban, hogy mit kezdjünk Jézus különböző portréival. [...] Jézus nyilvános működésének gyógyító dimenziója nem csupán a gyógyítást öleli fel, hanem az ördögűzést, sőt, bizonyos értelemben az orvostudományt is.” (CRAIG A. EVANS)¹

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK – AZ ÉRTELMEZÉS HATÁRAIN

A démonhit nyomai megtalálhatók már a Héber Bibliában is, a korai zsidó irodalom írásait pedig szinte betöltik a népies hitvilágból érkező – Isten egyetlenségét mégsem fenyegető – pozitív és negatív szellemi lények.² Ahogy az egyértelműen letisztult és/vagy megtisztított monoteizmus előtt Izrael népe az istenkérdésre nem a *létezés* felől (vannak-e, léteznek-e más istenek?), hanem a *hatalom és a képesség* szempontjából kereste a választ (lehet-e, és kire lehet számítani?), ugyanúgy a Jézus korabeli zsidó hitképzet és vallásos gondolkodás sem bolygatta a démonok létének kérdését, hanem természetes módon számolt velük, világgé-pének része volt: „a szellemek és démonok ebben a világban a mindennapi léthez tartoztak”.³ Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a környező irodalommal szemben az Újszövetség „extrém józanságot”⁴ mutat a témában. Amikor a Biblia szövegei démonokról beszélnek, jó tudatosítanunk, hogy a szerző minden esetben függ saját korának világgépétől. Oda kell figyelnünk az ősi hitképzetből, mágikus, mitologikus és vallásos meggyőződésből fakadó képszerű gondolkodására, de a mögöt-

1 CRAIG A. EVANS: Prophet, Sage, Healer, Messiah, and Martyr: Types and Identities of Jesus, in Stanley E. Porter – Tom Holmén (eds.): *Handbook for Study of the Historical Jesus*, Brill, Leiden, 2010, 1217. 1228. Ahol másként nem jelzem, a tanulmányban előforduló forrás- és idegennyelvű szövegek fordítása saját.

2 A Héber Biblia szövegei beszélnek pusztai (Lev 16,8–26), éjszakai (Iz 34,14), nappali (Zsolt 90,6 LXX) és más ártó démonokról (2Krán 11,15; Iz 2,6; Zsolt 106,6). Vö. GÉR ANDRÁS LÁSZLÓ: Yahweh nyilai – démonok az 5Mózes 32.19–25-ben, *Vallástudományi szemle* 7 (2011/4), 20–37. KARASSZON ISTVÁN: *Az óizraeli vallás. Vázlatok*, k. n., Budapest, 1994, 27–30. KARASSZON ISTVÁN: Ni ange ni bête. Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez, uő: *Az Ószövetség varázsa*, Új Mandátum, Budapest, 2004, 37–53. XERAVITS GÉZA: Egy gazfickó ifjúkora. Megjegyzések a Sátán alakjának fejlődéséhez a kereszténység előtti zsidóságban, *Katekbon* 4 (2007/3), 283–289. XERAVITS GÉZA – TAMÁSI BALÁZS – SZABÓ XAVÉR OFM (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest, 2011. SIMON RÓBERTNÉ PESTHY MONIKA: *Ember, Sátán, Messiás. A korai zsidóság eszmevilága és a kereszténység*, Corvina, Budapest, 2013, 223–264.

3 GERD THEISSEN – ANNETTE MERZ: *Il Gesù storico*, Queriniana, Brescia, 1999, 384.

4 ALBERTO MAGGI: *Gesù e Belzebù. Satana e demoni nel vangelo di Marco*, Citadella Editrice, Assisi, 2000, 82.

te meghúzódo tapasztalatára is, aminek hangot akar adni.⁵ Az ókori ember sok mindent, amire nem tudott megnyugtató magyarázatot adni, a démonoknak tulajdonított. A bibliai szerző például Saul depresszív búskomorságát is gonosz lelkek hatásának tulajdonítja (1Sám 16,14). Ez a gondolkodás még az erős érzelmi kitörések és függőségek mögött is démonokat látott. Jó példa erre a korai zsidó irodalomban a *Tizenkét pátriárka testamentuma* apokrif irat, ahol a szerző démoni munkálkodást lát az iszákosságban, a nemi kicsapongásban és a haragban is.⁶

„[...] a *Bölcs* 2,24 szerint a Sátán a teológiai oka minden fizikai és erkölcsi rossznak, amely nem felel meg Isten eredeti tervének. Amikor a rossz jelenléte nyilvánvalóbb volt, mint egy megátalkodott bűnös vagy egy idegroham látványos tüneteinek esetében, a zsidó ember ezt a Sátán vagy egy démon sajátos jelenléte jeleként értelmezte.”⁷

A Biblia és a Biblián kívüli irodalom alapos tanulmányozása az egyes ördögűzések általános irodalmi sémájára is rámutatott.⁸ A szinoptikus evangéliumokban található – értelmezésre szoruló¹⁰ – Jézus igehirdetését karizmatikus megnyilvánulásként kísérő

5 A teológiai kiértékeléshez lásd a magyarul is megjelent munkákat: GÁL FERENC: Démonhit és Szentírás, *Teológia* 9 (1975/3), 144–150; JACOB KREMER: Megszállottság és ördögűzés, *Mérleg* 12 (1976/4), 353–359. ALEXANDRE GANOCZY „Démonok” szócikkében előkerül a „gonoszszágitka” szófordulat is, amire a démonok kérdését visszavezetik: in Wolfgang Beinert (szerk.): *A katolikus dogmatika lexikona*, Vigilia, Budapest, 2004, 90–92. Vö. még GÁL FERENC: *Dogmatika*, 1. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1990, 162–164.

6 Vö. SZABOLCS CZIRE: Wirtschaftlich-soziale (soziosomatische) Elemente in den evangelischen Heilungen, in György Benyik (ed.): *The Bible and Economics. International Biblical Conference XXV. Szeged, Ferenc Gál Theological College, 22nd – 24th 2013*, JATEPress, Szeged, 2014, 100.

7 ANTONIO RODRÍGUEZ CARMONA: Il vangelo secondo Marco, in Rafael Aguirre Monasterio – Antonio Rodríguez Carmona: *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, Paideia, Brescia, 1995, 123.

8 Vö. ESTHER ESHEL: Az ördögűző Jézus az epigráfiai források fényében, *Studia Biblica Athanasiana* 13 (2012) 101–108.

9 Feltűnő, hogy a negyedik evangélium egyetlen exorcizmusról sem számol be. JOSEP-ORIOL TUÑÍ a János-evangéliumban végighúzódo *per-motivum* (Jézus elleni per és Jézus világ elleni, „kozmosz” pere) kapcsán mondja: „Jézus pere a zsidó hatóságok ellen *valójában és a dolgok mélyén* a világ és a világ fejedelme elleni per. Ebben az evangéliumban következképpen nincsenek ördögűzések, hiszen *az egész evangélium egy nagy exorcizmus és egy nagy csata Jézus és a Sátán között*. »Ne féljete, én legyőztem a világot!«, vö. JOSEP-ORIOL TUÑÍ: Il vangelo secondo Giovanni, in Josep-Oriol Tuñí – Xavier Alegre: *Scritti giovannei e lettere cattoliche*, Paideia, Brescia, 1997, 66–67.

10 Egy példát említek: *történetiség* szempontjából leginkább a Mk 5,1–20 a legszembeötlőbb példa. Számos történeti jellegű nehézségünk támad az olvasáskor: 1) maga a helymegjelölés (Geraza? Gadara? Gergesza? Kurszi?); 2) Mit keres a hívó zsidó Jézus egy olyan területen, ahol rituálisan tisztátalannak számít disznót tartani? 3) a disznók felettébb nagy száma is elgondolkodtató; 4) mint ahogy Jézus „mágikus” viselkedése, amikor megkérdezi a démon nevét,

démonűzések egyébként is több területre vezetnek, hiszen a csoda, az orvostudomány és a mágia közötti határvonalak az ókorban nem voltak egészen egyértelműek.¹¹ LUIGI ORLANDO így fogalmaz: „A démoni rosszban keresztezik egymást a teológia, a kulturális antropológia, a pszichológia és a mitológia elemei. A területek összefonódását – a nem mindig pontos konnotációkkal – minden esetben lelkiismeretesen tisztázni kell.”¹²

E lényeges ókori háttérismeret fényében egyes biblikusok a maguk olvasatában a „tisztátalan szellemeket” vagy „démonokat” erőteljes hatással bíró kulturális képeknek tartják, amelyek arra szolgálnak, hogy az evangélisták azokat a tényezőket jelöljék, amelyek elidegenítik az embert, megakadályozzák fejlődését, sőt még a személyiség kifejeződését és a képességek gyakorlását is. Ebben a szemléletben az értelmezők a démonokat nem emberen kívüli létezőknek tekintik, hanem bizonyos ideológiák pusztító erőszakossága szimbólumaként alkalmazzák.¹³

hogy fölébe kerekedhessen. *Ha a történetiség néhány helyen sántít, akkor másutt, esetleg más jellegű „igazságot” kell keresnünk.* Biztos, hogy minden mögött egy konkrét esemény történeti emlékével van dolgunk, egy megszállott ember meggyógyulásának tapasztalatával állunk szemben. A történet áthagyományozásának azonban valószínűleg több lépcsője van. Részletekbe menő elemzést lásd a 28. lábjegyzetben található megfelelő kritikai kommentároknál.

11 A Pápai Biblikus Bizottság *Szentírásmagyarázat az Egyházban* című dokumentuma határozottan támogatja a tudományok bevonását az értelmezésbe. Vö. *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1998, 30–36.

12 LUIGI ORLANDO: *La giornata di Gesù a Cafarnaon. Saggio esegetico di Marco 1,21–34*, Ecumenica Editrice, Bari, 2013, 71.

13 Vö. JUAN MATEOS – FERNANDO CAMACHO: *Vangelo: figure e simboli*, Cittadella Editrice, Assisi, 1997, 9; illetve 88–91. 157–163. Hasonló gondolatokat pendít meg ANSELM GRÜN: *Képek Jézusról*, Bencés, Pannonhalma, 2002, 51 is: „Mai nyelvünkön kifejezve, ezek a démonok a kényszerek, fixa ideák, komplexusok, érzelmi zavarok, érzelmi blokkok, képtelenség a tiszta gondolkodásra, belső feszültség.” A pszichológiai megközelítések a „tisztátalan lélektől” megszállás eseteit hisztériaként, neurózisként, skizofréniaként vagy többszörös személyiség-zavarként diagnosztizálták, és a megszállott személy elnyomott érzelmeinek, belső konfliktusainak „tisztátalan szellemre” való kivetítéseként értelmezték. Vö. FELICITAS D. GOODMAN: *How About Demons? Possession and Exorcism in the Modern World*, Indiana University Press, Bloomington, 1988, 15–23. STEVAN L. DAVIES: *Jesus the Healer: Possession, Trance, and the Origins of Christianity*, Continuum, New York, 1995, 86–93. Természetesen kritika is érte ezt a lélektani megközelítést. Richard A. Horsley szerint ez a modern, nyugati pszichológiai megközelítés nem veszi komolyan az ősi kulturális meggyőződéseket és reprezentációkat. Így fogalmaz: „Kivetíti a *Self*, mint (rendszerint) integrált személy modern, nyugati fogalmának előfeltételezését, akiben többszörös belső erők és konfliktusok vannak. Az ókori emberek meggyőződése szerint viszont a megszállott személy az integrált személy ellentéte: azt feltételezik, hogy az illetőt külső erő szállta meg. »Projekció« helyett ezért az evangéliumi források nem »introjekciót« ábrázolnak, hanem olyan idegen erők invázióját bizonyos személyekbe, akik »tisztátalan lelkek« »házigazdái« lesznek.”, RICHARD A. HORSLEY: „My Name is Legion”: Spirit Possession and Exorcism in Roman Palestine, in Frances Flannery – Colleen Shantz – Rodney A. Werline (eds.): *Experientia*, Vol. 1., *Inquiry into Religious Experience in Early*

Jó példa a szimbolizmus egy másik szintjére, amikor az egyes ördögűzési eseteket társadalmi, politikai szempontból értelmezik. A kafarnaumi zsinagógában végzett exorcizmusra (Mk 1,23–27) például egyesek előszeretettel tekintenek úgy, hogy a démon az írástudói vezetőréteget jeleníti meg, így maga az ördögűzés annak elvetését jelenti.¹⁴ Sőt, a történelmi helyzetet figyelembe véve rámutatnak, hogy – szocio-pszichológiailag szemlélve – a mentális betegséget a római gyarmati függőség okozta társadalmi feszültségek váltották ki vagy éppen súlyosbították.¹⁵ Ebből a szempontból a gerazai megszállott (Mk 5,1–20) történetében is hallhatók politikai vagy katonai felhangok, hiszen a démon neve λεγιών (Mk 5,9.15). Így az ókori olvasó magától értetődően a megszálló római hadsereg alapvető szervezeti egységére gondolhatott,¹⁶ nem feltétlenül a megszállottban lakozó gonosz szellemek sokaságára. BOLYKI JÁNOS így foglalja össze a Mk 5,1–20 társadalomtörténeti megközelítését:

„A zsidók a rómaiaktól szerettek volna megszabadulni. Nem véletlen, hogy a démon(ok) magukat „legio”-nak nevezik, s az sem, hogy a disznókba menekül-

Judaism and Christianity, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2008, 41–42. Úgy gondolom, hogy irodalmi szempontból a szerző ábrázolhatja a külső folyamatokat belső, a belsőket külső folyamatokként.

14 Hasonló megközelítést kínál: JUAN MATEOS – FERNANDO CAMACHO: op. cit., 160–161.

15 Lásd CHED MYERS: *Binding the Strong Man. A Political Reading of Mark's Story of Jesus*, Orbis, Maryknoll (NY), 1994.

16 Ezt alátámaszthatja, hogy a Teremtés könyvének midrása (65,1) a római államot a disznóhoz hasonlítja: „Miért hasonlítja [Mózes a Római Birodalmat] egy disznóhoz (vö. MTörv 14,8)? A következőért: amikor a disznó ledől, kinyújtja csülkeit, mintha ezt mondaná: »Tiszta vagyok«. Így ez a gonosz birodalom is rabol és elnyom, mégis úgy tesz, mintha igazságot cselekedne.”, vö. H. Freedman – Maurice Simon (eds.): *Midrash Rabbah Genesis*, Vol. 2., Soncino Press, London, 1961, 581. Azt a tényt, hogy a szerző ezt a római katonai alapjelentést vette alapul, alátámaszthatja az evangéliumban szereplő latin jövevényszavak és kifejezések sokasága, ami utalhat a római eredetre. Vö. CRAIG A. EVANS: Márk evangéliumának kezdősora és a priéni naptár felirata: a zsidó evangéliumtól a görög-római evangéliumig, *Studia Biblica Athanasiana* 14 (2013) 3–14. Álljon itt Márk evangéliuma latinizmusainak „légiója”. Jövevényszavak: μόδιον = *modius* = „véka” (4,21); χόρτος = *herba* = „sarj” (4,28); λεγιών = *legio* = „légió” (5,9.15); σπεκουλάτωρ = *speculator* = „hóhér” (6,27); δηνάριον = *denarius* = „dénár” (6,37; 12,15; 14,5); ξέστης = *sextarius* = „korsó, kancsó” (7,4); κῆνσος = *census* = „adó” (12,14); κοδράντης = *quadrans* = „fillér” (12,42); φραγελλώω = *fragello* = „megostoroz” (15,15); πραιτώριον = *praetorium* = „pretórium” (15,16); κεντυρίων = *centurio* = „százados” (15,39.44.45). Latinos kifejezések: ὁδὸν ποιεῖν = *iter facere* = „utat megtenni” (2,23); συμβούλιον ἐδίδουν = *consilium dederunt* = „döntést hozott, tanácskozott” (3,6); ἐσχάτως ἔχει = *in extremis esse* = „halálán van” (5,23); εἶχον ὅτι = *habere* = „gondol, vmit, tart valamit vkiről”, szó szerint: „van vmije... , hogy” (11,32); ραπίσμασιν ἔλαβον = *verberibus acceperunt* = „ütletget kapott” (14,65); συμβούλιον ποιήσαντες = *consilium capere* = „határozatot hozni” (15,1); τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι = *satisfacere* = „eleget tenni” (15,15); τιθέντες τὰ γόνατα = *genua ponentes* = „térdet hajtvá” (15,19).

nek. A vadkan (= disznó) Kr. u. 6. óta Szíria provinciában (a Tízváros is idetartozott) állomásozó légionáriusok egyik hadi jelvénye volt. Vagyis a helyi tradíciók a politikai-nemzeti ellentéteket is rávetítették a történetre, amely így még hitelesebb (nem ettől, hanem így!), szemléletesebb. Ezenkívül utal arra, hogy a nemzeti-politikai ellentétek „démonjait” is kiűzheti Jézus.”¹⁷

RICHARD A. HORSLEY is úgy gondolja, hogy Jézus ördögűzéseit Márk tudatosan úgy állítja be, mint az idegen, császári uralommal való szembeszegülést.¹⁸ Nem mindenki fogadja el azonban az exorcizmus „társadalmi, politikai megszállás” szimbolikáját, értelmezését.¹⁹ Más kutatók mai tudományos modellek értelmezési keretként való használatával mutatnak rá a bibliai narratívák rejtve maradt mélységeire, és a társadalmi jelentésekre érzékeny orvosi és kulturális antropológiai modellek oldaláról közelítenek azzal a feltételezéssel, hogy a betegség nemcsak biológiai valóság, hanem társadalmi konstrukció is.²⁰ Illetőleg a démoni megszállást az értelmi állapot vagy a fizikai betegség bizonyos formájának tartják.²¹

A mai megközelítések is kortól függőek, amikor az ember veszélyeztetettségéről beszélnek, mégis érthetőbben mutatnak rá a Biblia emberhez igazodó beszédmódjára (vö. *Dei Verbum* 13). Azzal talán bármelyik értelmezési irányzat képviselője egyetértene, hogy Márk evangéliumán különösen is érződik a megváltás *mitologikus* felfogása: Jézus azért jött, hogy kiváltsa az embert az ördög hatalmából,²² ezért száll szembe a démonokkal, a betegségekkel²³ és olykor a természet erőivel. A Jézus személyében és szolgálatában megjelenő Isten Országá áll szemben Belzebubbal, „az ördögök fejedelmével” (vö. Mk 3,22–27). Jézus küldetése pedig abban áll, hogy megkötözze ezt az „erős embert” és létrehozzon egy új közösséget, ahol az emberek testvérei egymásnak és Isten akaratát cselekszik (vö. Mk 3,21.31–35).²⁴ Több biblikus kutató programszerűnek tartja az első

17 BOLYKI JÁNOS: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*, Kálvin, Budapest, 1998, 124.

18 Vö. RICHARD A. HORSLEY: op. cit., 57.

19 Például GRAHAM H. TWELFTREE: *In the name of Jesus. Exorcism among the Early Christians*, Baker Academic, Grand Rapids (MI), 2007, 111.

20 SZABOLCS CZIRE: op. cit., 91–104.

21 Vö. GRAHAM H. TWELFTREE: op. cit., 105–106.

22 Vö. ANSELM GRÜN: *Biblische Bilder von Erlösung*, Vier-Türme-Verlag, Münsterschwarzach, 2001, 43–54.

23 Ide kapcsolódhat Márk evangéliuma egy, az értelmezőket kihívás elé állító verse. A Mk 1,41 egyik szövegváltozata szerint ugyanis Jézus „haragra gerjedt”, nem pedig szánalomra indult. A Názáreti könyörületos reakciója éppúgy ismert Márk evangéliumában (6,34; 8,2; 9,22), mint ahogy haragja is (3,5: a zsinagógában ülő farizeusok és Heródes-pártiak szívének keménysége miatt gerjedt Jézus haragra). A harag így vonatkozhat arra, hogy Jézust felháborítja a teremtés rendjét felborító és megzavaró betegség. Vö. DÓKA ZOLTÁN: op. cit., 38; JOACHIM GNILKA: op. cit., 110.

24 Vö. RODNEY A. WERLINE: *The Experience of Prayer and Resistance to Demonic Powers in the Gospel of Mark*, in Frances Flannery – Colleen Shantz – Rodney A. Werline (eds.):

exorcizmust az írásmű elején (Mk 1,21–28): „Márk nyilvánvalóvá akarja tenni, hogy Jézus azért jött, hogy lerombolja a sötétség erőit. Szolgálatával azzal jár, hogy háborút visel ezen hatalmak ellen.”²⁵

2. BEÜLNI AZ ELSŐ EVANGÉLISTA OSZTÁLYÁBA

Az exorcizmus témájában magyarul is akadnak biblikus tanulmányok, amelyek ismeretét feltételezem és építek rájuk,²⁶ ezért jelen tanulmányomban a gazdag hatástörténettel²⁷ rendelkező Márk-evangélium vonatkozó szövegeinek biblikus teológiai távlatait szeretném felvázolni, amiben az ördögűzések is új fényben tűnhetnek fel.²⁸ A Második Templom időszakának irodalmi termései közé sorolhatók a születő kereszténység

Experientia, Vol. 1., *Inquiry into Religious Experience in Early Judaism and Christianity*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2008, 61.

25 BEN WITHERINGTON III: *The Gospel of Mark. A Socio-Rhetorical Commentary*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids (MI) – Cambridge (U.K.), 2001, 90. Hasonlóképpen fogalmaz J. BRADLEY CHANCE: A Templom megátkozása és a függöny kettészakadása Márk evangéliumában, *Studia Biblica Athanasiana* 14 (2014) 57: „Jézus, Isten felkent Fia eljött, hogy *elpusztítsa* az elnyomó erőket, amelyek rabságban tartják az emberiséget”.

26 Az 5. és 8. lábjegyzetekben említett munkákon kívül: ANDORKA ESZTER: Jézus, az örült. A hatalom és a démoni megszállottság témája Márk evangéliumában, in Andorka Júlia – Csepregi Anna – Ferjentsik Viola et al. (szerk.): „*Vigasztaljátok, vigasztaljátok népem.*” Andorka Eszter Emlékkönyv, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest, 2006, 168–178.

27 A kommentárirodalmon túl megemlítem a korai szerzetességek a démoni világ iránti érdeklődését. Elég akár csak Remete Szent Antal diktált leveleire és Ammónász nemrégiben fellelt leveleire gondolni. Vö. *Lettres des pères du désert. Ammonas, Macaire, Arsène, Sérapion de Thmuis*, Bellefontaine, Bégrolles-en-Mauges, 1985. A Mk 1,12–13; 3,22–30 szakaszokhoz lásd Ammónász második, kilencedik és tizenharmadik levelét az említett mű megfelelő oldalain (20–21.30–33.42–45.).

28 A magyar nyelvű kommentárirodalom is felkínálja az olvasónak az egyes exorcizmusok elemzését, lehetővé teszi azok megközelítését. Ebben a tanulmányban csupán az ördögűző Jézus kapcsán az evangélista által áthagyományozott *teológiai üzenet* kifejtésével foglalkozom. Az elérhető munkák magyar nyelven: DANIEL J. HARRINGTON: Evangélium Márk szerint, in R. E. Brown – J. A. Fitzmyer – R. E. Murphy (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*, 2. kötet, *Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 43–94. DÉR KATALIN – JORSITS ATTILA: *Beavatás. Márk evangéliuma*, Kairosz, Budapest 2011. DÓKA ZOLTÁN: *Márk evangéliuma*, Hévízgyörki Evangélikus Egyházközség, 2005. JOACHIM GNILKA: *Márk*, Agapé, Szeged, 2000. PHILIP VAN LINDEN: *Evangélium Szent Márk szerint*, Korda – Bencés, Kecskemét – Pannonhalma, 1993. SIMON T. LÁSZLÓ: *Az üdvösség mint esély és talány. Közelítések a Márk-evangéliumhoz*, Szent Maurícius Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2009. VARGA ZSIGMOND: Márk evangéliumának magyarázata, in Bartha Tibor (szerk.): *A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár*, 3. kötet, Kálvin, Budapest, 1974, 43–62.

új „vallási alapelbeszélései”,²⁹ az evangéliumok is. A legkorábban keletkezett Márk-evangélium több olyan szöveget közöl, amely beszámol az egyes, Galileában végzett exorcizmusokról, és más elbeszélésekben, vitabeszédekben vagy rövid összefoglalásokban is megemlékezik Jézus, illetve a tanítványok ilyen jellegű munkásságáról.³⁰ Elég egy pillantást vetnünk az evangéliumok szókinszére,³¹ rögtön kiderül, hogy a Márk-evangélium szerzője – a többi evangélistához képest – nagyobb figyelemmel fordul Jézus ördögűzési felé. Rögtön hozzátésem, hogy nem csupán egy megbízható történelmi adat közlése miatt teszi ezt,³² hiszen a Jézusnak tulajdonított csodák, gyógyítások és ördögűzések a legmeggyőzőbben tanúsítják az események történelmi jellegét,³³ hanem a maga módján teológiát kíván művelni az Isten Országát meghirdető Jézus teljhatalmáról.

Meggyőződésem, hogy az első evangélium tudatos teológiai és irodalmi konstrukció, ami világossá teszi az értelmezési irányvonalat is. Márk evangéliumának teológiájával kapcsolatban persze eltérőek a vélemények. Egyesek szerint az evangélium nem teológiai traktátus, hanem elbeszélés, Jézus-életrajz, ezért nem illő egységes teológiát elvárni tőle.

29 Vö. GERD THEISSEN: *Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén vallás elemzése és vallástörténeti leírása*, Kálvin, Budapest, 2001, 234.

30 Vö. Mk 1,12–13 (Jézust megkísérti a Sátán); 1,23–27 (tisztátalan lélek a kafarnaumi zsinagógában); 3,22–30 (Belzebub-vita: milyen hatalommal cselekszik Jézus?); 5,1–20 (a gerazai megszállott); 7,24–30 (a szír-fóníciai asszony lánya); 9,14–29 (megszállott fiú meggyógyítása); 9,38–41 (más ördögűzők). Arról nem is beszélve, hogy Márknál például a vihar lecsendesítésének csodája szétfeszíti a hagyományos csoda-elbeszélések sémáját. Jézus ugyanis úgy fordul a viharhoz (Mk 4,39), mintha dorgáló hangon egy ördögöshöz fordulna (vö. Mk 1,25): „Csendesedj és némulj el! // „Némulj el és menj ki belőle!”. Vö. SIMON T. LÁSZLÓ: *Nem írkokok, hanem írástudók. Közvetítések a szinoptikus evangéliumokhoz*, Szent Maurícius Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2008, 40. Az ördögűzési tevékenység nem korlátozódott a Názáreti mesterre és az első tanítványokra. Lásd ERIC SORESENSEN: *Possession and Exorcism in the New Testament and Early Christianity*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002.

31

	Mt	Mk	Lk	Jn	ApCsel	Újszövetség
πνεῦμα (lélek, szellem)	19	23	36	24	70	379
δαιμόνιον (démon)	11	13	23	6	1	63
δαίμων (démon)	1	–	–	–	–	1
δαιμονίζομαι (megszállottnak lenni)	7	4	1	1	–	13
ἀκάθαρτος (tisztátalan)	2	11	6	–	5	32
Σατανᾶς (sátán)	4	6	5	1	2	36
ἐκβάλλω (kidob, kiűz)	28	18	20	6	5	81
ἐπιτιμάω (megdorgál)	6	9	12	–	–	29

Vö. BENOÎT STANDAERT: *Marco. Vangelo di una notte, vangelo per la vita. Commentario Mc 1,1–6,13*, EDB, Bologna, 2011, 126–127.

32 Vö. VERMES GÉZA: *A zsidó Jézus*, Osiris, Budapest, 1998, 31; JAMES D. G. DUNN: *Kézdelen volt az evangélium. Jézus, Pál és az evangéliumok*, Kálvin, Budapest, 2014, 38.

33 Vö. BARRY L. BLACKBURN: *The Miracles of Jesus*, in Graham H. Twelftree (ed.): *The Cambridge Companion to Miracles*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, 116.

Tény, hogy Márk alapvető szándéka a Jézusra vonatkozó hagyományok továbbadása, az evangélista mégis „saját érdeklődéssel és saját teológiával rendelkezik”.³⁴

„Márknak sok mondanivalója van az exorcizmusról.”³⁵ Ha valóban igaz, hogy az evangéliumi történetek olyan színes üveglablakhoz hasonlatosak, amely nem csak ábrázol valamit, de ki is nyílik, miáltal bepillantathatunk egy közösség életébe, akkor a történetek egyszerre kalauzolnak el bennünket a történeti Jézus és a szerző korába. Az elkövetkezőkben az első evangélistának három olyan gondolkörét érintem – az értelmezésben egyaránt mozogva a történeti Jézus és az evangélista korának szintjén –, amelyek teológiai szempontból fontosak vagy fontossá válhatnak: Jézus messiási mivolta és istensége, tanítói és szabadító szolgálata, küldetése, valamint a hallgatási parancs, amelyek mind összekapcsolódnak a démonűzési történetekkel és szolgálják az evangélista szándékait.

3. FINOM UTALÁS JÉZUS MESSIÁSI VOLTÁRA ÉS ISTENSÉGÉRE

CRAIG A. EVANS rámutatott, hogy az evangélisták szívesen éltek a vegyes és változatos *tipológia* eszközével, rámutatva Jézus és néhány sokrétű ószövetségi alak hasonlóságára vagy különbözőségére. A „Dávid Fia” megjelölés (Mk 10,47–48) természetesen utal Dávid fiára, Salamonra, akiről egy széles körben elterjedt, feltehetőleg Kr. e. 1. századi zsidó hagyomány azt tartotta, hogy gyógyító, exorcista, bölcs ember és próféta volt.³⁶ Salamon *exorcista* szerepét találjuk FLAVIUS JOSEPHUS *A zsidók története* című munkájában is (8,46–48),³⁷ továbbá más zsidó (1Kir 4,32–33; Bölcs 7,17–21; Zsolt 91 targuma), sőt keresztény szövegekben (*Salamon testamentuma*, ORIGÉNÉSZ: *Máté evangéliumához írott kommentárja*, 33) és pogány inkantációkban is. A gyűrűk, amulettek és edények feliratait is *démonűzőként* tartják számon a dávidfit. Az evangéliumok (Mt 12,42!), így az első evangélium (Mk 10,47–48) megalapozott salamoni hagyománya ebből a szempontból jelentős és figyelemre méltó. Az evangélista a maga módján – finoman, mégis határozottan és megalapozottan – utalhat Jézus démonűző szerepén túl messiási mivoltára is.

A démonűzések leírásában a gondos szóhasználat szintén nem csak az események történelmi megbízhatóságát igazolja (exorcizmus-formula), de az evangélista mondanivalójának szolgálatában áll. A görög ἐπιτιμάω (vö. héber: r[.g. – gā‘ar) ige annyit jelent, mint: „leszid”, „megdorgál”. Az ige alanya a Héber Bibliában lehet az ember (Ter 37,10 LXX; Rúth 2,16), de az esetek többségében Isten: ő az, aki a nemzeteket (Zsolt 9,6 LXX), a Vörös-tengert (Zsolt 105,9 LXX) vagy a gonoszt (Zak 3,2) feddő szavával ráncba szedi.³⁸

34 JOACHIM GNILKA: op. cit., 17.

35 GRAHAM H. TWELFTREE: op. cit., 101.

36 Vö. CRAIG A. EVANS: op. cit., 1218.

37 A szövegét lásd ESTHER ESHEL: op. cit., 103.

38 Az ige használatáról és előfordulási helyeiről lásd MOISÉS SILVA (ed.): *New International Dictionary of New Testament Theology and Exegesis*, Vol. 2., Zondervan, Grand Rapids (MI), 2014, 258–259. A r[‘g: ige egyébként a *Genesis Apocryphon* egyik szövegében (1Q20 20:28–

„A r[.g. = *rúkiált, rúszól, megdorgál, megszig* ige speciális jelentése a teológiai szóhasználatban azzal függ össze, hogy jelentheti a harcot megnyitó fenyegető beszédet. Így az ige (ill. a belőle képzett főnév) használata eredetileg Jahvénak a káosz-hatalmakkal folytatott harcához kapcsolódott (vö. Zsolt 18,16; 104,7): a teremő Isten dorgáló, fenyegető szavait jelenti, amellyel legyőzte az ellenséges hatalmakat.”³⁹

Jézus szava, amellyel harcba hívja a démoni ellenséget, hatalommal bíró és megvalósuló szó. HEINZ GIESEN is összekapcsolja Jézus és Isten fenyegető szavát: „Ily módon Jézus arra utal, hogy teljes mértékben Isten oldalán áll, aki az Ószövetség (Zsolt 18,6 = 2Sám 22,16; Zsolt 104,7 *passim*) és a qumráni írárok szerint (1QGenApoc 20,28; 1QM 14,9–11 *passim*) az egyetlen, aki képes legyőzni az ellenséges hatalmakat.”⁴⁰ Az evangélista részéről tehát az ἐπιτιμᾶω alkalmazása (Mk 1,25; 9,25) tudatosnak mondható és mutathat Jézus istenségének irányába.

4. JÉZUS A TEKINTÉLLEL BÍRÓ ÉS HATALMÁT MEGOSZTÓ TANÍTÓ, KÜLDETÉST ADÓ SZABADÍTÓ

Nemcsak a biblikusok ismerték fel,⁴¹ hogy a Márk-evangélium egyik központi motívuma Jézus tekintélye, teljhatalma (ἐξουσία). Erről jegyezte meg FRÉDÉRIC MANNS:

„Jézus *exousiájának* semmi köze a rabbik *resutjához* (engedély vagy feljogosítás a tanításra), amellyel a törvényt értelmezték. Jézus elutasítja, hogy tanítása valamely iskolai vagy emberi hagyományokra épülne (Mk 7,2). Neki a szentségről és az isteni jelenlétről saját elképzelése van: megismerésének alapja Isten.”⁴²

Az ἐξουσία egyben *megosztott hatalom* is, hiszen a tanítványok a meghívással (Mk

29) és néhány mágikus amulettlen speciálisan „démont kiűzni” értelemben szerepel, vö. JAN JOOSTEN: The Verb r[.g. „to exorcize” in Qumran Aramaic and Beyond, *Dead Sea Discoveries* 21 (2014/3) 347–355.

39 SZABÓ MÁRIA: *A zsoltárok kincsei. Zsoltárfordítás nyelvi-filológiai jegyzetekkel. Válogatás a Zsoltárok I. könyvéből (1–41)*, Szent István Társulat, Budapest, 2013, 96.

40 HEINZ GIESEN: ἐπιτιμᾶω, in Horst Balz – Gerhard Schneider (Hrsg.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band 2., W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1981, 107.

41 Hamvas Béla *Unicornis* című munkájában beszél arról, hogy már csaknem ötvenéves volt, amikor Márk evangéliumát egyhuzamban elolvassa tudomást szerzett annak forráságáról, és felfigyelt az ἐξουσία szóra, Jézus természetfeletti, mágikus, varázslatos hatalmára. Vö. HAMVAS BÉLA: *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis*, Vigília, Budapest, 1987, 259.

42 FRÉDÉRIC MANNS OFM: A hatalommal tanító Jézus, in uő.: *Bibliai szövegek értelmezése a zsidó és keresztény hagyományokban*, Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest, 2013, 81. Használóképpen nyilatkozik Jézus hatalmáról konkrétan az ördögűzések kapcsán Giuseppe Bar-

3,13–15) részesültek Jézus küldetésében, mondhatni „felhatalmazott ördögűzők”⁴³ is lettek. GERD THEISSEN ennek kapcsán beszél „csoporthessizmusról”: „a messiási vezéralak küldetése eloszlik sokak között, a primer karizmatikus feladatát szekunder karizmatikusok folytatják”.⁴⁴ Ezt a feladatot és megígért jelet említi meg az evangélium „győztes” kánoni záradéka is: „nevemben démonokat űznek” (Mk 16,17), ami biztosan tükrözi az evangélium szerzőjének korát is, vagyis az Egyház húsvét utáni életmegnyilvánulását is észrevehetjük az említett versben. Arról is érdemes szót ejteni, hogy nem csupán az apostolok részesülnek Jézus missziós küldetésében, hanem egy alkalommal a meggyógyult beteg is (Mk 5,20), ami azért is különleges, mert Márk evangéliumában Jézus gyakran tiltással fordul az emberekhez: *ne beszéljenek* senkinek gyógyulásukról. Egyetlen kivétel a gerazai megszállott, akinek Jézus kifejezetten megparancsolja, hogy *beszélje el* az esetet rokonainak (5,19). Mintha a történet Dekapolisz zsidó-keresztény misszióját akarná „legitimálni” Jézus feltámadása után.⁴⁵

A következő összefoglaló táblázatban az egyes perikópák részletes elemzését feltételeken elvégezve szeretnék rámutatni az evangélium főhősének egyik központi tulajdonságára. *Az egymást követő szentírási szakaszok mind Jézus hatalmát hangsúlyozzák az élet (és a halál) legkülönbözőbb területein.*

Esemény	Üzenet
Mk 4,35–41 a vihar lecsendesítése	Jézus úr a természet erői felett. Szabadító.
Mk 5,1–20 a gadarai megszállott meggyógyítása	Jézus úr a démonok felett. Szabadító.
Mk 5,24–34 a vérfolyásos asszony meggyógyítása	Jézus úr a betegség felett. Kiszabadít az életet sorvasztó erők hatalmából.
Mk 5,21–24.35–43 Jairus lányának feltámasztása	Jézus úr a halál felett. Szabadítása életet ad, bár a mulandó létbe helyez vissza.

A tágabb kontextusban szemlélt exorcizmus tehát nem öncélú ábrázolás, még ha az evangéliumi történetben egy-egy mozzanat egyedinek is számít, a szerzőt nem a démon érdekli, az csupán „eszköz” mondanivalójának kiemelésére.

baglio: „Az exorcisták történeteinek elemzése – negatívan – fontos adatot kínál számunkra: Jézus saját parancsára űzi ki az ördögöket, nem fordul rituális gesztusokhoz, mágikus formulákhoz. *Egy abszolút hatalom az, amely őt győztes ördögűzővé teszi.*”, GIUSEPPE BARBAGLIO: *Gesù ebreo di Galilea. Indagine storica*, EDB, Bologna, 2012, 235. Kiemelés tőlem.

43 GRAHAM H. TWELFTREE: op. cit., 111–112.

44 GERD THEISSEN: *A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalomtörténete*, Kálvin, Budapest, 2006, 106–107.

45 Vö. ROGER DAVID AUS: *My name is „Legion”. Palestinian Judaic Traditions in Mark 5:1–20 and Other Gospel Texts*, University Press of America, Dallas – Lanham – Boulder – New York – Oxford, 2003, 96.

5. HITETLEN HITELESÍTŐK

Márk úgy ábrázolja Jézust evangéliumában, mint aki igyekszik fenntartani a titokzatossgot személyével és küldetésével kapcsolatban. A WILLIAM WREDE által kidolgozott „messiási titok” elmélete számos módosításon ment keresztül, amióta 1901-ben megjelent *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums* című könyve, amely igazából kísérletnek tekinthető, hogy magyarázatot lehessen adni a titoktartási motívumokra, amelyek előfordulnak benne, amelyek közt elsőként látjuk, mikor Jézus kifejezetten megtiltja a démonoknak, hogy elmondják, kivel is van dolguk valójában.⁴⁶

Mégis elismeréssel tartozunk a német kutatónak, hogy olyan elemeket azonosított, amelyek kulcsfontosságúak Márk evangéliumában. Azon pedig lehet és tanácsos is vitatkozni, hogy néhány motívumot el kell-e különíteni a többitől, és önállóan kell-e tekintetbe venni. Mindenesetre Márk evangéliumában Jézus identitásának titka az embereknek a maga teljességében csak a szenvedéstörténetben tárul fel (Mk 14,61–62; 15,39). A titoktartásról szóló szövegek így továbbra is létfontosságúak annak megértéséhez, hogy Márk szerint ki volt Jézus, és mit jelent az ő tanítványának lenni.

A démoni „hitvallások” és a rájuk vonatkozó hallgatási parancsok a szerző elgondolásában egyfajta irodalmi „fékként” működnek, késleltetik a főszereplő identitásának teljes feltárulását, fenntartják a feszültséget, hiszen ezek a negatív szellemi lények hitetlen hitelesítőkként hirdetik (1,24; 3,11; 5,7), hogy kicsoda Jézus, az emberek pedig csak találgatják, kérdezzetik (vö. Mk 1,27; 4,41; 6,14–16), „híre terjed anélkül, hogy valaki is tudná, kicsoda ő”.⁴⁷ Az isteni hang ugyan kétszer is kijelenti (1,11; 9,7), de Jézus a végsőig (14,62) hallgat kilétéről, a hitvallás végső kimondása másra vár (15,39).⁴⁸

46 Vö. CHRISTOPHER MARK TUCKETT: Messianic Secret, in David Noel Freedman (ed.): *Anchor Bible Dictionary*, Vol. 4., Doubleday, New York, 1992, 797–800. A következő pontokat lehetne megemlíteni a „messiási titok” alatt: 1) Jézus kifejezetten megtiltja a démonoknak, hogy felfedjék kilétét az exorcizmusok után (Mk 1,25.34; 3,11–12); 2) Jézus megparancsolja, hogy a csodáit ne híreszteljék (1,43–44; 5,43; 7,36); 3) Jézus megparancsolja a tanítványoknak, hogy ne beszéljenek róla (8,30; 9,9); 4) Jézus megpróbálja titokban tartani hollétét (7,24; 9,30); 5) Jézus csak a kiválasztott keveseknek ad privát utasítást (7,17; 10,10); 6) az ún. példázatelmélet (4,11–12) azt mutatja, hogy Márk evangéliumában Jézus példázatokban tanít, hogy készakarva elrejtse szándékát a tömeg előtt; 7) a tanítványok Márk evangéliumában kiváltságos helyzetük ellenére rendszeresen nem értik Jézust (6,52; 8,17–21).

47 DÓKA ZOLTÁN: op. cit., 32.

48 J. BRADLEY CHANCE: op. cit., 57: „A legtalálóbban az nyilvánítja az elveszített királyt υἱὸς θεοῦ-nak, Isten fiának (vö. 15,39), aki a legerőteljesebben reprezentálta a nem-zsidó világot, az elnyomó római hatalom képviselője. E *pogány* ember kinyilatkoztatásán keresztül beszül az olvasó a legalkalmasabb időben Jézus személyiségének legtisztább kifejezésével.”

6. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az első evangélista hitelesen mutatja be a Galileában fellépő, az emberek szabadításáért síkra szálló Jézust, aki „rendkívül eredményes *ördögűző* volt”,⁴⁹ ábrázolásában azonban mégsem ragad le a külsődleges tényeknél, hanem több különböző teológiai (krisztológiai, missziológiai) témával összekapcsolva mutatja be a gyógyító, exorcista Jézust és a tanítványokat, valamint olykor a szolgálatra kész és misszióba küldött meggyógyult embert. Minden olyan kísérlet elhibázott, amely azt próbálja bizonyítani, hogy Márk evangéliumának fölépítése nem teológiai és irodalmi szempontokhoz igazodik. Az első evangélista elgondolásában Jézus démonűzései korának társadalmi, vallási környezetében a gonosz erők feletti felsőbbségét hirdetik,⁵⁰ illetve azt, amit később Lukács evangélista – gazdagítva azt az evangéliumi hagyományt, amely jól tanúsítja Jézus eredményeit és hírnevét a démonűzés területén – így fejezett ki: „ha én Isten ujjával űzöm ki az ördögöket, akkor bizonyára elérkezett hozzátok Isten Országá” (Lk 11,20).

ÉLETRAJZI ADATOK: a szerző, 1979-ben született Szentesen. Ferences szerzetes, pap, lelkipásztor a Belvárosi (pesti) Ferences templomban, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudomány Tanszékén, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész tudományi Karán a Szabadbölcse-sz–Vallástudományi Tanszéken biblikus tárgyakat oktat, a Studia Biblica Athanasiana évenként megjelenő biblikus folyóirat társszerkesztője. Teológiai tanulmányait a Szegedi Hittudományi Főiskolán, Budapesten, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán, majd Jeruzsálemben végezte, ahol a Studium Biblicum Franciscanum intézetében „Biblikus tudományok és régészet” szaklicenciátust szerzett. Lelkiségi és szentírástudományi témákban jelentek meg írásai, fordításai. Kutatási területe: az Újszövetség zsidó háttere. (jaspers79x@gmail.com)

49 JAMES D. G. DUNN: op. cit., 38.

50 A gonosz erők mögött – a tanulmány elején jelzett szempontok, az angyalok, démonok bemutatott bibliai értelmét szem előtt tartva – minden olyan, az emberi életéhez tartozó tény, tapasztalatot, élményt értve, amely az ember számára akadályt jelenthet, gátat eredményezhet az Isten felé vezető úton, az Isten uralma elfogadásában / Isten országa befogadásában.

PERENDY LÁSZLÓ O. SCH. P.

Második századi hiedelmek a démonokról

Tatianosz törekvései

A jelenleg is zajló közelkeleti üldözések ráirányítják a figyelmünket azokra a keresztény egyházakra, amelyek korai történelmére nagy hatással volt a négy kánoni evangéliumból és egyéb forrásokból építkező, liturgiátörténeti szempontból is jelentős, *Diatesszaron* címen ismert evangéliumharmónia, amelynek kétséget kizáróan Jusztinosz tanítványa, Tatianosz a szerzője.¹ Az apologetaként is ismert szerző munkássága azonban több más szempontból is jelentős, többek között egyetlen teljes terjedelemben fennmaradt műve, a *Prosz Hellénasz* (*Oratio ad Graecos*) fontos forrás számunkra a démonokkal kapcsolatos, II. századi hiedelmek tekintetében is.

Tatianosz Szíria keleti részén, az Eufrátesztől keletre született 120 tájékán. A *Beszéd a görögökhöz* (a cím egyéb magyar fordításai: *Beszéd a görögök ellen*; *Figyelmeztető beszéd a görögökhöz*) című művében elejtett megjegyzései alapján valószínűsíthetjük, hogy sokat utazott, mégpedig részben tanulmányi céllal, és végül Jusztinosz hírneve vonzotta Rómába, ahol a mártír filozófus és apologeta iskolájához csatlakozott.

Életük számos eseménye állítható párhuzamba. Mindketten a mediterráneum keleti részéről származtak és számos filozófiai, illetve vallási irányzattal (misztériumvallásokkal is) ismerkedtek meg. Az igazság lelkiismeretes és megalkuvás nélküli keresése vezette el őket az ószövetségi próféták könyveinek olvasására, akiknek tanításában felismerték az „igazi filozófiát”. Ez Jusztinosz esetében még abban is megnyilvánult, hogy megtérése után is a filozófusok szokásos ruházatát viselte, külsejével is jelezve ezzel véleményét a kereszténység és a teljes értelemben vett filozófia kapcsolatáról. Apologetikai művében Tatianosz pedig feltűnő módon soha nem említi a következő szavakat: keresztény, Krisztus vagy Jézus, viszont a keresztény tanítás megjelölésére a következő kifejezéseket használja: *philosophia*, *paideia*, *alétheia* vagy *sophia*, tehát ő is inkább filozófiaként igyekszik bemutatni a kereszténységet. Életükben az is közös, hogy mindketten alapítottak nagyhatású iskolát: Jusztinosz Rómában, Tatianosz pedig szülőföldjén, Szíriában.

Tatianosz megtérésében tehát bizonyára nagy szerepet játszott Jusztinosz tanítása és személyisége. Huzamos római tartózkodás után azonban – a szaktudomány által

1 Tatianosz életéről, irodalmi és teológiai munkásságáról szóló jelentősebb művek: Aimé PUECH, *Recherches sur le Discours aux grecs de Tatien*, Paris, 1903; Martin ELZE, *Tatian und seine Theologie* (Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte 9), Göttingen, 1960; Emily J. HUNT, *Christianity in the Second Century. The case of Tatian*, London – New York, 2003. Lásd még: PERENDY László, *A testi lét értéke Tatianosz antropológiájában*, in *Teológia* 48 (2014/3–4), 162–176. Számos műve közül csak egy maradt fenn teljes terjedelmében, a *Beszéd a görögökhöz*. Kritikai kiadásai: Molly WHITTAKER, *Tatianos: Oratio ad Graecos*, Oxford, 1982; Miroslav MARCOVICH, *Tatiani Oratio ad Graecos* (Patristische Texte und Studien, 43), Berlin – New York, 1995. Magyar fordítása: VANYÓ László, *Beszéd a görögök ellen*, in ID. (ed.), *A II. századi görög apologeták* (Ökeresztény írók, 8), Budapest, 1984, 313–356.

jelenleg is vitatott okok miatt – Tatianosz szakított a helyi egyházzal. Epiphanosz szerint (*Panarion* I. 3. 46) ez már 150-ben, tehát még Jusztinosz életében bekövetkezett. Epiphanosz úgy tudja, hogy Tatianosz már ekkor visszatért szülőföldjére és saját iskolát alapított Mezopotámiában, amelynek hatása kiterjedt Szíriára, Antiókhíára, Kilikiára és Piszidiára. A római egyházzal való szakítást Euszebiosz (*Chron.* XII) azonban jóval későbbre, 172-re teszi. A modern szerzők is a 170-es éveket, a Jusztinosz halála (c. 165) utáni időszakot tartják valószínűbbnek, bár a „szakítás” pontos mibenlétét erőteljesen vitatják.

Állítólagos eretneksége sok vitát váltott ki már az ókorban is. Irenaeus, Euszebiosz, Epiphanosz, Tertullianus, Jeromos szolgáltatnak adatokat eretnek tanainak részleteiről, azonban gyakran csak egymás adatait ismételve. Az adatok ellentmondásossága miatt nehéz pontos képet alkotni arról, hogy milyen kapcsolatban lehetett bizonyos gnóosztikus tanítókkal. Szaturninosz, Markion és Valentinosz neve szerepel a forrásokban. Annyi kétségtelennek látszik, hogy bizonyos enkratita eszméket, aszketikai elveket vallott, amelyek tanbeli háttere azonban nem feltétlenül volt dualista, hiszen a szíriai egyházi írók közül ilyeneket még a kétségtelenül ortodox Afrahat is vallott a IV. században. Szír Szent Efrém pedig részletes kommentárt írt Tatianosz evangéliumharmóniájához, bár őt magát név szerint soha nem említi. Ez a mű egyébként a szír egyház hivatalos evangéliuma volt egészen az V. század közepéig. Nehéz elképzelni, hogy szülőföldjén eretneknek tartották volna, ugyanakkor azonban az általa írt evangéliumharmóniát mintegy 250 évig használják.

Tatianosz az említetteken kívül még számos művet írt, többek között exegetikai, aszketikai és istentani kérdésekről, sőt különös módon még az állatokról is. Jelentős irodalmi tevékenysége bizonyára összefüggött tanítói munkásságával. Számos elképzelés született arról, hogy melyik városban volt iskolája. Adolf Harnack úgy vélte, hogy Edesszában, a formálódó szír kereszténység székhelyén tanított; erről azonban a legkorábbi szír források sem számolnak be. A *Chronicon Edessenum* egyébként eretnekként több személy is említi (Markion, Bardeszanész, Mani), azonban köztük nem szól Tatianoszról, tehát bizonyára nem sorolja őt ebbe a csoportba. Richard Cornelius Kukula arra a következtetésre jut, hogy Kis-Ázsiában alapított iskolát (az Epiphanosz által említett Kilikia és Piszidia is itt található). Bernard Ponschab a szíriai Antiókhíát valószínűsíti, Paul Kahle Asszíriát, Arthur Vööbus pedig Adiabene körzetére gondol. Halálának időpontját sem ismerjük; valószínűleg a 180-as, esetleg a 190-es évekre tehető.

Tatianosznak a démonokkal kapcsolatos elképzeléseiről tehát a *Beszéd a görögökhöz* című műve szolgálhat közvetlen forrásként számunkra. Ezt a művet az apológiákhoz szokták sorolni, azonban polemikus jellege sokkal erőteljesebben nyilvánul meg, mint Jusztinosz apológiáinak hasonló karaktere. A démonokról szóló nézetekre Aimé Puech szerint bizonyára szintén jelentős hatást gyakorolt Jusztinosz, bár az ő fennmaradt műveiben részletes démonológiával nem találkozhatunk, azonban elveszett műveiben lehettek ilyen részletek. Tatianosz azonban számos esetben tárgyal ilyen kérdéseket ebben a művében, ezért a modern szerzők gyakran beszélnek kidolgozott démonológiáról, bár – más kérdésekben is megnyilvánuló – homályossága miatt ritkán vállalkoznak ennek részletes feltérképezésére. Igaz azonban, hogy a II. századról begyűjthető ismereteink amúgy is homályosak, tehát Tatianosz elejtett megjegyzéseire más problémákkal kapcsolatban sem figyelt fel kellőképpen a kutatás.

Már Aimé Puech is felveti, hogy Tatianosz esetében is célszerű a korabeli filozófiával folytatott vitát feltételezni egy-egy állásfoglalás kapcsán.² Szerinte Tatianosz bizonytalankodása például a démonok és az anyagi világ közötti viszony tekintetében nemcsak a kifejezések tisztázatlanságára, hanem az elképzelések bizonytalanságára is visszavezethető. A démonok erkölcsi értelemben vett rossz-volta szerint szabad döntésük, erkölcsi bukásuk következménye. Nem természetüknél fogva gonoszak, hanem Isten elleni rossz döntésük után kapcsolódtak az anyagvilághoz, amelyet eszközként felhasználva okozzák az emberiség megrontását és szerzik meg az emberek feletti uralmat. Hatalmuk azonban nem terjed ki az anyagvilág egészére, és az eget sem képesek mágikus praktikáikkal hatalmuk alá vonni. Csak az anyagvilág alacsonyabb rendű régióin képesek uralkodni (16. fejj.). Egyébként ők maguk is anyagi természetűek, azonban testük összetevő elemei a két könnyű elem, vagyis a levegő és a tűz. Tatianosz szerint a hívők, akik megkapták a Lelket, rendelkeznek azzal a képességgel, hogy meg tudják látni a démonokat. Azok az emberek azonban, akiket Tatianosz *pszükbikoi* elnevezéssel alacsonyabb rendű kategóriába sorol, nem rendelkeznek ezzel a képességgel. Ezt a véleményét a 15. fejezetben fejt ki, azonban később, a 16. fejezetben már nem egészen ezt állítja: úgy vélekedik, hogy a démonok láthatóvá tudják tenni önmagukat az ő számukra is. A 18. fejezetben elég részletesen beszél a megszállottságról és az álmokról, amelyekben mindenki számára megnyilatkozhatnak a démonok.

A 12. és 14. fejezetekben fogalmazódik meg az a kérdés, hogy milyen jövő vár a démonokra. A látszat azt sugallja, hogy az emberekkel szemben a démonok előnyben vannak olyan tekintetben, hogy halhatatlanok. Ez az előnyük azonban valójában a hátrányukat, romlásukat fogja okozni. Halhatatlanságuk inkább azzal a következménnyel jár, hogy gonosztetteik számát szinte végtelenre növelhetik, ezek pedig megfosztják őket a valódi, teljes élettől: bizonyos értelemben élőhalottakká, illetve bűneik miatt morális értelemben halottakká válnak amiatt, hogy az embereket gonoszságra csábítva megfosztják őket a valódi élettől. A világ végén sem semmisülnek meg, a halhatatlanság birtokában maradnak, azonban ez a büntetés véget nem érő folyamatát is jelenti számukra.

Aimé Puech hangsúlyozza, hogy a többi apologéta műveiben is találunk hasonló véleményeket a démonokkal kapcsolatban, azonban – az időnkénti inkoherencia ellenére – Tatianosz fogalmazza meg legmarkánsabban és leginkább polemikusan ezeket az elképzeléseket. Ebben szerepet játszhat az is, hogy önálló, a valóság minden területére kiterjedő és koherens filozófiai rendszerként igyekszik bemutatni a kereszténységet. Ennek a rendszernek része egyrészt a lélekről szóló tanítása, „pszichológiája”, amelyet a sztoikus rendszerrel állít szembe, de ugyanúgy része a démonológiája, amelyet viszont a korabeli platonizmus képviselőivel, például Plutarkhossal ütköztet. Puech megállapítása szerint azonban mindkét területen nemcsak lerombolja és elveti a vitatott filozófiai alrendszerek néhány elemét, hanem – szándékosan vagy figyelmetlenségből – más elemeiket megtartja, és éppen ebből a következtetlenségből adódnak démonológiájának ellentmondásos vonásai is.³

2 A. PUECH, i. m. 73.

3 Uo. 74–75.

Démonokról nemcsak akkor esik szó Tatianosz apológiájában, amikor tematikusan felvázolja démonológiáját, hanem más kérdésekkel, például a mágiával és a betegségek kapcsolatban is. Támadásának egyik célpontja a Démokritosznak vagy az ő tanítványának, Bólosznak tulajdonított *Peri szjümpatheión kai antipatheión* c. mű, másik célpontja pedig ismét Plutarkhosz. I. *Apológiájában* (14. feje.) általánosságban már Jusztinosz beszél arról, hogy a démonok az uralmuk alá akarják hajtani az embereket. Tatianosz ennél azonban messzebb megy: részletekkel is szolgál arról, hogyan kerülhetnek az emberek a démonok rabságába. Szerinte a démonok okozzák a betegségeket, ugyanakkor az általuk okozott betegségek gyógyítására olyan gyógyszereket javallnak, amelyek elkészítéséhez mágikus praktikákra van szükség. Ezeket viszont szintén ők maguk végzik, tehát még az állítólagos gyógyulási folyamat is alkalmat szolgáltat nekik arra, hogy teljesen uralkodjanak az embereken. A 17. fejezetben szó esik például az idegek és csontok ilyenfajta gyógyításáról, amely során állítólag jó szolgálatot tesz az erőszakos halállal elhunyt emberek szellemének megidézése is (!). A 18. fejezetben még kategorikusabban nyilatkozik: valamennyi gyógyszert a mágia egy formájának tekinti, ezért ezeket hívó ember nem alkalmazhatja, hiszen ez a praxis szerinte az anyagvilág elemeinek istenítését jelentené. Ha valóban hívó valaki, akkor véleménye szerint inkább Isten mindenható és gyógyító erejében kell kizárólag hinnie, és nem a mágia felhasználásával készült gyógyszerekben:

„A gyógyszerkészítés tudománya és minden, ami ahhoz tartozik, ugyanebből a sarlatánságból ered. Ha valaki hisz benne, hogy az anyaggal gyógyíttatja magát, mennyivel inkább meg fog gyógyulni, ha Isten erejére hagyatkozik.” (*Beszéd a görögök ellen*, 18, 1)⁴

Ebben az eszmefuttatásban is felfedezhetünk azonban ellentmondásokat. Másutt az anyagvilágnak csak azt a részét veti el, amelyre szerinte kiterjed a démonok hatalma, ebben az esetben azonban mintha az anyagvilág egészét tartaná metafizikailag rossznak. Aimé Puech úgy látja, hogy éppen itt figyelhető meg – legalábbis csíraszerűen – az a dualista tendencia, amely a római egyházzal való szakítás után sodorta eretnekségbe a szerzőt. Következetlenségének újabb példáját fedezhetjük fel a 20. fejezet elején, amikor mégiscsak tesz engedményeket azoknak, akik gyógyszereket vesznek igénybe gyógyulásuk érdekében⁵:

„Hogy orvosságaitokkal alkalmakként gyógyítottok is (azt udvariasságból megengedem neked), de a tanúságtételt add Istennek. A gyöngeség miatt hiányzik nekünk az anyag, még lehúzz bennünket a világ.” (20, 1)⁶

Eddig nem ejtettünk szót a démonok eredetéről. Tatianosz vallja, hogy démonok létének időbeli kezdete van, tehát nem öröktől fogva léteznek. A teremtsérről szóló 7. fejezet gondolatmenete nem könnyen követhető, de a bukásról szóló, a fejezet végén található rész még nehezebben érthető:

„Az Ige ereje azonban, amelyben megvolt a jövő ismerete, nem a sors alapján, hanem a szabad akarattal választott cselekedetek ismerete alapján, előre megmondta

4 VANYÓ L., i. m. 333.

5 A. PUECH, i. m. 45–47.

6 VANYÓ L., i. m. 336.

a jövő kihágásokat, s a tilalmak miatt a gonoszság büntetője lett, jutalmazója viszont azoknak, akik jók maradtak. És miután egy valakit, a többenél eszesebbet követtek, mert az volt az elsőszülött, és az emberek és angyalok Istennek kiáltották ki az Isten törvénye ellen lázadót, akkor az Ige ereje az esztelenség kezdeményezőjét és követőit a vele levő ítélőszékkal együtt elutasította. És aki Isten képére lett, elszakadva a hatalmasabb Lelkétől, halandó lett; a törvényszegés és tudatlanság következtében az elsőszülöttet démonnak nyilvánították és azokat is, akik őt utánozták, és kísértetei is a démonok seregéhez szegődtek, s akaratszabadságuk következtében kiszolgáltattak saját undokságuknak.” (7, 4–6)⁷

Puech megjegyzi, hogy már a szöveg állapotával kapcsolatban is merülnek fel nehézségek. Annyi azonban egyértelmű, hogy a narratíva nagyon különbözik a *Teremtés könyvének* 3. fejezetétől; Puech mindössze egyetlen egy szót talál, amely mindkét szövegben megtalálható. Nyilvánvaló, hogy Tatianosz nem ugyanazt a történetet kívánja elmondani más szavakkal. Nem fedezhetünk fel elbeszélésbeli hasonlóságot a *Teremtés könyvének* 6. fejezetében található történettel sem, amely arról szól, hogy Isten fiai (az angyalok) közül némelyek szerelembe estek az emberek leányaival, és ez bukásukat okozta. Azonban valószínű, hogy Tatianosz a bukás bibliai elbeszélésének párhuzamaként, vagy inkább ahelyett állítja eléink ezt a történetet. Erre utalhat az a tény, hogy e két bukáselbeszélés elrendezésének sémája nagyon hasonló. Tatianosz bizonyára meg akarta őrizni az általános értelmet, ugyanakkor azonban megfosztotta az egyéni színezettől és a részletektől. Ami a módszert illeti, ebben a tekintetben Juszminosz követője lehetett, aki szintén került az ószövetségi történetek szó szerinti idézését.

Jelen esetben azonban feltehetjük azt a kérdést is, hogy valóban megmaradt-e a *Genezis*-ben olvasható történet lényegi mondanivalója. A beavatatlan olvasó számára a következő motívumok lehetnek a párhuzamos elemek és áthallások: a *Logosz* „proféciái”, a kilátásba helyezett büntetések és az ígéretek, az élet fája érintésének tilalma. Ugyanakkor azonban a bukás oka ebben a történetben nem az összülők engedetlensége, hanem az, hogy hagyták magukat félrevezetni, és az angyalok elsőszülöttjét Istenként dicsőítették. Ez az ok nyilvánvalóan eltér a bibliai történetben szereplőtől, azonban nem egyedülálló a korai keresztény irodalomban. Már P. Maran rámutatott arra, hogy a Juszminosznak tulajdonított, a II. század végére vagy a III. század elejére datálható *Cohortatio* 21. fejezetében hasonló, a téves istenfogalomhoz kapcsolódó indok szerepel a bukás – legalábbis részleges – okaként: az engedetlenség bűnéhez a bálványimádás bűne társul. Tatianosz elbeszélésének sajátága, hogy nála az angyalok elsőszülöttjének és az összülőknek a bukása időben egybeesik. Erről a kérdésről a *Genezis*-ben semmilyen információ nem található, ami lehetővé tette Tatianosz számára, hogy szabadon foglaljon állást ezzel a felvetésével. Aimé Puech szerint valószínű, hogy *Problémák* című, már korábban megírt művében Tatianosz éppen az *Ószövetség* nehezen értelmezhető részeinek exegézisével foglalkozott. Apologetikai művében is kitapintható az a szándék, hogy – a bibliai narratíva részleteit háttérbe szorítva – a hellén műveltségük számára is megközelíthetővé tegye az ószövetségi kinyilatkoztatás fő mondanivalóját, fenntartva azonban önmagának azt a szabadságot, hogy a bibliai narratíva által felvázolt kontúrokat

7 Uo. 327.

ő maga tölthesse ki színes részletekkel.⁸

A bukás okának és a démonok eredetének ismertetése után szolgáltat részleteket Tatianosz a démonok természetéről. Azt a nézetét is kifejti, hogy nemcsak a mágia, hanem az asztrológia is uralmuk kiterjesztésére szolgál. A világban levő rossz eredetének keresése során hangsúlyozza, hogy maga az anyag azonban nem lehet a rossz oka, hiszen Isten teremtménye, tőle pedig semmilyen rossz nem származhat. Beszél ugyanakkor alacsonyabb rendű és magasabb rendű lélekről, amely különbségtétel kapcsolódik démonológiai elképzeléseihez is. A kétféle lélekről szóló nézetei annyiban kapcsolódnak démonológiájához, hogy az alacsonyabb rendű lelket (*pneuma hülikon*, más néven *pszükhé*) szembeállítja az isteni lélekkel. A magasabb rendű elemekből teremtett démonok az alacsonyabb rendű elemekhez, és az ezeket átjáró lélekhez csak bukásuk után kapcsolódnak, éppen azért, hogy rosszindulatú, kárt okozó tevékenységük hatékonyabb legyen. Hasonló célra használják fel a kártékony fenevadakat is.⁹

Tatianosz teológiáját bemutató művében Martin Elze a démonológiáról is ad egy rövid áttekintést. Kiemeli, hogy az apologéta más, korabeli vallási hiedelmektől eltérően nem halott emberek lelkeinek tartja a démonokat. A platóni tradíciótól (lásd ALBINOSZ, *Did.* 15 p. 171 H.) abban különbözik, hogy nem valamiféle közvetítőként fogja fel őket a transzcendens és a materiális világ között. Elze felhívja a figyelmet arra az elképzelésre is, hogy Tatianosz szerint a démonok a levegőben tartózkodnak. A sztoikusok tradíciótól eltérően (lásd SEXTUS EMPIRICUS, *adv. phys.* 71ff.) azonban nem azért jelöli meg a levegőget tartózkodási helyükként, mert különben ez a szféra lakatlanul maradna, ami ellene mondana a sztoikus *szümpatheia*-elvnek. Tatianosz szerint ez a „lakóhely” teszi számukra lehetővé a könnyű helyváltoztatást, például amikor ártani akarnak, vagy menekülni kényszerülnek. Sajátos elképzeléseivel együtt Tatianosz démonológiája lényegében beleilleszthető abba a hiedelemvilágba, amelyet a hellenizált világ a démonokról kialakított. Ugyanakkor – Jusztinoszhoz hasonlóan – nem idegen tőle az a gondolat, hogy a démonok lényegében azonosak a pogány istenekkel. A keresztényüldözésekért a felelősség azonban szerinte közvetlenül nem őket, hanem a görögöket terheli. Jusztinosztól eltérően a kereszténységen belüli szakadásokat pedig nem az ő machinációikra vezeti vissza.¹⁰

Az *Oratio ad Graecos* bilingvis szövegkiadásának szerzője, Molly Whittaker röviden foglalja össze Tatianosz teológiáját, illetve ezen belül a démonokról vallott nézeteit. Isten elleni lázadásuk kapcsán megemlíti, hogy – a lázadáshoz csatlakozó emberekkel együtt – elvesztették lelkük magasabb rendű részét, amely Istenhez való hasonlóságuk hordozója volt. Megjegyzi, hogy többek között azért is nehéz koherens teológiai rendszert kihámozni a műből, mert a saját véleményét tükröző részeket túl gyakran tarkítják kirohanások az ellenfelekkel szemben. Különösnek tartja, hogy a jó angyalokról nem is esik szó a műben.¹¹

8 A. PUECH, i. m. 63–65.

9 Uo. 65–68.

10 M. ELZE, 100–103.

11 M. WHITTAKER, XV–XVI.

Tatianoszról szóló, 2003-ban megjelent művében Emily J. Hunt először a kereszténység II. századi környezetét és helyzetét vizsgálja meg. Az általa tárgyalt főbb témák a következők: az egyház kapcsolata a judaizmussal, az ortodoxia és eretnkség kérdésköre, a római és edesszai egyház hagyományának eltérő vonásai, a kánon kialakulása és a gnoszticizmus. Robert Granttól eltérően az *Oratio ad Graecos*-ban a valentiniánus szóhasználatral rokonítható utalásokat nem tartja eretneknek. Szerinte a rokon vonások nagyrészt arra vezethetők vissza, hogy Tatianosz is nagyon támaszkodik olyan motívumokra, amelyeknek valójában Szent Pál a közös forrása. A továbbiakban Hunt kiemeli Tatianosz néhány olyan nézetét, amelyek egyértelműen szemben állnak a valentiniánus tanokkal: az anyag teremtetője Isten, a megtestesülés fizikai valóság, a test feltámadása, az üdvösség senkitől sincs elzárva. A következő fejezetben megvizsgálja Jusztinosz hatását, munkásságuk rokon és eltérő vonásait. Külön fejezetben foglalkozik a hellenisztikus filozófia II. századi áramlataival és Tatianosznak ezekről vallott nézeteivel. Újabb fejezetet szentel azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek a keresztény filozófia megjelenéséhez vezettek; ennek kapcsán tárgyalja Philón és Jusztinosz munkásságát. Véleménye szerint Tatianosz legfőbb törekvése az volt, hogy koherens keresztény filozófiát mutasson fel a kortársaknak. Ennek fő területei: istentan, logosztan, kozmológia, démonológia és angelológia, továbbá antropológia.

A démonokról szóló szövegrészek kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy a 7. fejezet értelmezését zavaróan befolyásolja, hogy a 20. fejezetben az ún. M és V kódexben szöveghiány van, ami többféle értelmezést tesz lehetővé. Hunt nem tartja kizártnak, hogy Tatianosz nem tesz különbséget az angyalok és a démonok eredeti természete között, csak kétféle bukásról beszél. A *daimón* szó értelmének keresése közben nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az apologéta ebben az esetben is két világ határán áll. A hellenizált világban ez a szó nem jelentett olyan lényt, amely lényegénél fogva gonosz. A természetfölötti lények (néha az istenek) jelölésére használták, akik közül némelyiket rossznak, másokat jónak tartottak. A zsidó és keresztény vallási közegben azonban egyre inkább negatív jellegűvé vált a *daimón* szó jelentése. Hunt szerint ebben szerepet játszhatott az a jelenség, hogy a keresztények egyre markánsabban különültek el a pogány hiedelemvilágtól. Tatianosz általában – amint már láttuk – igen negatív színben tünteti fel a *daimónokat*, azonban a 12. fejezetben mintha árnyaltabban nyilatkoznáróluk, különbséget téve két fajtájuk között:

„Bizony a démonok – amelyeket ti így hívtok – állaga is ugyanígy anyagi, szellemük az anyag szelleme, ettől váltak kicsapongókká, falánkokká. Közülük egyesek a tisztaság felé fordultak, mások azonban az anyag mellett döntöttek, ezzel az alacsonyabb rendűt és az anyaghoz hasonlólt választották életmódjuknak.” (12, 7)¹²

Az „amelyeket ti így hívtok” Hunt szerint utalhat arra, hogy a *daimón* szót itt a test nélküli szellemi lényekre általánosságban érti (tehát a hellenisztikus világ által használt jelentésben használja), amelyek közülük rossz döntésük következtében egyesek a szó keresztény értelmében vett gonosz lényekké, démonokká váltak; akik pedig „a tisztaság felé fordultak”, ők a jó, Istenhez hűséges angyalok. Hunt véleménye szerint tehát Tatianosz szóhasználatában is megnyilvánul a fokozatos átmenet a szó jelentésében, a fogalom tartalmában.

12 VANYÓ L., i. m. 327.

A gonosz démonok tulajdonságainak összefoglalását, természetének bemutatását Huntnál is megtaláljuk: nem halott emberek testetlen szellemei; „hústestük” nincs, ami magyarázza halhatatlanságukat; szellemi lények, olyan értelemben azonban mégis testiek, hogy a két legkönnyebb elemből (tűz és levegő) állnak; az isteni lélek birtokában levő, ún. „lelki” emberek észlelni tudják őket, de az isteni lelket nélkülözőknek is meg tudnak jelenni, ha gonosz tetteik elkövetése érdekében ezt szükségesnek tartják. Végső soron azonban erőtlenek, tevékenységük köre behatárolt. Isten csak eltűri gonosz tetteiket. Hunt is megemlíti, hogy – paradox módon – Tatianosz egyaránt tartja őket a betegségek okozóinak és gyógyszerek feltalálóinak. A mágikus eszközöket is felhasználó gyógyszerkészítés azonban csak azt a célt szolgálja, hogy az emberek még inkább kiszolgáltatottá váljanak. A démonok eszelték ki a végzetbe vetett hitet és az asztrológiát is. A legfőbb bűnük azonban az, hogy ők okozták az ember jelenlegi, halandó állapotát. A gonosz démonok képtelenek arra, hogy jókká váljanak, ezért számukra elkerülhetetlen a büntetés a világ végén.¹³

Az elmúlt mintegy száz év során megjelent legfontosabb patrisztikai munkákra támaszkodva megkíséreltem bemutatni, hogy Tatianosz apologetikai/polemikus művét hogyan próbálják meg a kutatók a II. századi, a démonokra vonatkozó vallási hiedelmek megismerésének forrásaként felhasználni. Az *Oratio ad Graecos* műfaji korlátai, a mindössze néhány kódexben fennmaradt szöveg gyakran rossz állapota, a szerző időnként szélsőségekbe hajló emóciói, időnként nehezen követhető gondolatmenete, stílusának jellegzetességei mind-mind megnehezítik a kutatók dolgát, amikor pontos információkat akarnak szerezni az ő démonológiai nézeteiről, illetve az ebben az átmeneti korszakban alkotó filozófusok elképzeléseiről. A nehézségek ellenére azonban felrajzolható egy vázlatos kép arról, hogy a hellenizált világ és a bibliai kinyilatkoztatás gyakran egymással ütköző, néha pedig egymást kiegészítő tradícióinak erőterében hogyan próbálja ezen a sajátos teológiai részterületen is közvetíteni Tatianosz a keresztény üzenetet Isten üdvözítő tervéről, az ember szabadságáról és a szellemi világhoz való viszonyáról.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Gelsén (Zala megye) született 1954-ben. A Piarista Rend tagja. Tanszékvezető egyetemi tanár a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán (Ókeresztény Egyháztörténeti Tanszék) és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán (Egyháztörténelem Tanszék). Az Európai Katolikus Teológiai Társaság kuratóriumi tagja. Számos tanulmánya jelent meg hazai teológiai folyóiratokban, magyar és külföldi konferenciakötetben. Kutatási területe elsősorban a görög apologeták munkássága. Legjelentősebb műve: „Antiókhiai katekézis a II. század végén”. „Patres” címen szöveggyűjteményt állított össze az I. évezred keresztény irodalmából. (perendy.@gimn-db.piar.hu)

13 E. J. HUNT, i. m. 133–136.

KUMINETZ GÉZA

Az ördögűzés és liturgiája

1. BEVEZETÉS

Az öntudatára ébredt ember tapasztalja a világban, a társadalomban és az önmagában ható rosszat. Ezek együtt adják a történelem tragikumát, amelynek Schütz Antal öt fő komponensét állapítja meg.¹ Nevezetesen 1) az ember harcát a(z ellenséges) természettel: éhínség, barátságtalan éghajlat, geológiai katasztrófák, amelynek vége az élet megszűnése a földön. 2) A háborúk, amelyek szintén az elemi csapások közé sorolandók, hiszen óriási pusztítással, ártatlanok millióinak vérével járnak, s szinte állandóan kísérik az emberiség életét. 3) Az emberi hatalmaskodás, önkény, amely erőszakos és lábbal tiporja a jogot, az erkölcsöt, a kultúrát, nyomában az erőszakos terjeszkedéssel, a hódító háborúkkal. Ezt mind az ember mohó vágya mozgatja. 4) Az erőszakosság démoni vonást visz bele a történelembe, a gonoszságban az ember ugyanis túllép minden józanságon, mivel megrészegeedik a hatalomtól és a vértől, ami kegyetlenné teszi őt. 5) A kegyetlenség és a bűn nagy táplálója végül a fanatizmus, a nagy és nemes eszmék kitűzése és mindenáron való érvényesítésük, ami hatalmas visszaélésekhez vezet. Így visszaéltek például a szabadság és testvériség, a jog és az igazság, de még a vallás legszentebb eszméivel is. Ezek a vonások állandó kísérői az emberi történelemnek, s felfoghatatlan és magyarázhatatlan nagy titok állhat mögötte (mysterium iniquitatis). E titkot szemlélve, hatását érezve, felmerül a kérdés: mi a végső oka mindennek, ki a felelőse e sok szörnyűségnek? Hogyan válhat az ember ilyen vadállattá? Hogyan is válhat az ember, e törékeny nádszál sajátosan önistenítővé? Miképp vezet életének útja a diabolikus világnézethez, amely kíméletlenül önzővé és tudatosan istentagadóvá teszi? Miért is van az, hogy „tagadja az isteni világrendtől függő és azt részben megvalósító természetet is és afölé emelkedni iparkodik, tudatosan ellene fordul és cselekszik; az idegen emberi lelket magának alávetni, a társadalmi közösséget kihasználni vagy hódolatra kényszeríteni, a kultúrát az abszolút értékek irányából maga felé kiforgatni akarja. A morális értékek el nem ismerése nála tudatos tagadásuk, hazugság; végtelen gőgjében önmagát teszi meg a természetfeletti valóság urának ez a ritka, de nem irreális, szélsőségesen mágikus erkölcsi magatartás. Ezen a fokon már élesen mutatja a vallási erkölcsi magatartástól való lényeges elkülönülését, sőt azzal ellentétes természetét”.² Úgy tűnik tehát, mintha emberfeletti szellemi erők is táplálnák e kegyetlenséget, mintha valamilyen módon hatnának a történelemben, az egyén életében. A keresztény világfelfogás ezeket teremtett tiszta szellemeknek, bukott angyaloknak nevezi.

Ma egy technikailag igen fejlett, ám alapvetően mégis démonizált társadalomban

1 Vö. SCHÜTZ, A.: *Isten a történelemben*, Budapest, 1934, 62-92.

2 Vö. BRANDENSTEIN, B.: *Etika*, Budapest, 1938, 35.

élünk.³ Minden korábbinál erőteljesebben érezhetjük a *mysterium iniquitatis* minden komponensének erejét, ember voltunkból szinte kiforgató hatalmát. Konkrétabb jelei e jelenségnek: a politikai és a gazdasági élet, a tömegtájékoztatás, amelyek az állam (és sokszor titkos, de annál valószínűbb reprezentánsainak) és benne az egyén önistenítésének, illetve közvetve vagy közvetlenül a Sátán imádatának szolgálatában állnak. Maga a tömegtájékoztatás és különösen a rockzene is a gonosz szolgálatába szegődhet. Itt főleg a tudatalatti üzeneteket (szubliminális technikák) kell említenünk, ami a ritmusban, a szubliminális jelben és a sztroboszkópiában mutatkozik meg (fénytechnika ez, ami a fény és sötétség váltakozására alapul: gyöngíti a tájékozódási képességet, a reflexeket, az összpontosító képességet, az ítélőképességet és végül az önuralom minden lehetőségét). Ezek az eszközök tehát gyengítik az ember pszichés állapotát, ezért csökkentik védekezőképességét. Ugyancsak gyengítik az emberi immunrendszert is. b) Egyes rock-együttesek dalaiban sátánista üzenetek találhatók.⁴ Mindezek az erősödő tendenciák azt sejtetik, hogy egyre messzebbre kerülünk az igazi felvilágosodástól, vagyis a valódi személyi érettségtől. Szentmártoni Mihály szerint a személyi érettséget az érzelmi kiegyensúlyozottság, az erkölcsi és a vallási nagykorúság jelenti,⁵ ami Várkonyi Hildebrand felfogása alapján a harmonikus személyiséget jelenti, aki életének minden rezdülését valóban a legjobb tudása és lelkiismerete szerint igazgatja.⁶ A gonosz erők ugyanis épp e harmóniát és kialakításának feltételeit támadják azzal, hogy az emberi élet minden természetes kötelékét (relációit) el akarják szakítani.⁷ Ezeknek az erőknek a hatásai természetesen az egyházba is beszűrődnek.⁸ Épp ezért minden, az esztétikailag használni tudó ember, keresztény ember életében eljön a pillanat, amikor felteszi a kérdést magának: honnan a rossz és van-e, és milyen mód a legyőzésére.⁹ Érthető tehát, hogy a pasztorálteológia ma ismét komoly

3 Ezen nem az ördögtől való megszállottságot, még csak nem is a sátánizmust értjük (ezek inkább egyfajta következményei a társadalom démonizáltságának), hanem azt, hogy a kultúra egésze a keresztény világlátással és életérzéssel szöges ellentétben álló eszmékre épül. Így a gonoszok társaságainak egy fő alatti uralmát, illetve az igaz Istentől elszakadt ember szellemi életét meghatározó elveket kell rajta értenünk. Vö. HORVÁTH, S., *Angyalok – démonok*, Budapest, 2015, 60.

4 Vö. BALDUCCI, C.: *Sátánizmus és rockzene*, Pannonhalma, 1992, 237-255.

5 Vö. SZENTMÁRTONI, M.: *A személyi érettség felé* (Teológiai Kiskönyvtár IV/2b), Róma, 1978, 27.

6 Vö. VÁRKONYI, H.: *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936), 737-741.

7 Csak két példát hozunk: társadalmainkban a nárcisztikus és a pszichopata személyiségjegyek egyre szaporodnak, a legkorszerűbb nevelési és pszichológiai ismeretek alkalmazása ellenére is. Vö. LASCH, CH.: *Az önimádat társadalma*, Budapest, 1984; HARE, R. D., *Kímélet nélkül. A közünk élő pszichopáták sokkoló világa*, Budapest, 2011.

8 Vö. MANZI, F.: *Il grande drago fu precipitato sulla terra. Vittoria di Cristo e della Chiesa su Satana nell'Apocalisse*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 219-228.

9 Vö. COZZI, A.: *Approccio teologico-sistemático al diavolo. La connotazione demoniaca dell'esperienza*

érdeklődést mutat a gonosz titka iránt, mivel a lelkipásztori terepen egyre erősebben bukkán fel ilyen vagy olyan formában a Gonosz hatása.¹⁰

Az ördög valósága tehát ma ismét reális probléma.¹¹ Bár az aktuális kulturális légkör egyfajta skizofréniában szenved, mivel racionalisztikusan visszautasítja a démonok létét és befolyását az emberi életre, másrészt teljességgel helyet ad az okkult jelenségek tiszteletének.¹² Megjegyezzük még, hogy ördögüzési praktikák ismertek a Biblia világán kívüli vallásokban is. Ezek a jelei annak, hogy az ember tudott a gonosz erőkről és védeni akarta magát az ártó szellemektől.¹³

2. JÉZUS ÉS A GONOSZ

Az evangéliumok tanulmányozása meggyőző minket arról, hogy Jézus titkának központi problémája a Sátán elleni harc,¹⁴ mivel a világban és az emberi történelemben felfedezhető főleg erkölcsi rosszért a végső immanens felelősök a bukott angyalok. Az Újszövetséget tanulmányozva arra a következtetésre jutunk, hogy elszakíthatatlan a kapcsolat Jézus üdvösségközvetítése és az ördög feletti győzelme között.¹⁵ Maga az Úr is üzött ki ördögöket, s apostolait is felvértezte ezzel a hatalommal. Krisztus gonoszság feletti győzelméből és a további harcából részt kap egyháza is. Az ördögüzés tehát az Egyház reakciója az ördögi hatalomra, ami a fentiek alapján ma sokkal szükségesebb, mint valaha.¹⁶ A keresztény élet lényegi aspektusát kell tehát látnunk a gonoszság erőivel szembeni állandó harcban, amely nemcsak az absztrakt és személytelen rosszal, nem is csak a rossz hajlamokkal, káros szenvedélyekkel szembeni, hanem a Gonosz szellem elleni harcot is jelenti.¹⁷

del male, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 341.

10 Vö. BRESSAN, L.: *Liberaci dal maligno. La teologia pastorale torna a parlara del demoniaco*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 259-273; LORENZI, U., *Il demoniaco in catechesi: elissi, ritorni e funzioni. Principio (ant)agonistico e spazi di significatività dell'annuncio*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 407-434; GUARINELLI, S.: *Lo sdoppiamento dell'io. Un contributo psicologico-sistematico al problema della personificazione del male*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 389-405; MASTRONARDI, V. (et alii), *Fenomeni di presunta possessione demoniaca e psicopatologie*, in *Rivista Liturgica* 87 (2000), 813-840; SCILLIGO, P.: *Molteplicità dei sé e possessioni*, in *Rivista Liturgica* 87 (2000) 841-851.

11 Vö. KARAS, D. (a cura di): *Manuale di esorcismo. De exorcizandis obsessis a Daemonio*, Genova, 2012, 10.

12 Vö. MARINI, F.: *La liturgia dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 60.

13 Vö. SORCI, P.: *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 243-245.

14 Vö. FRANCHETTO, F.: *Il ministro dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 23-24.

15 Vö. MANZI, F.: *Il grande drago fu precipitato sulla terra. Vittoria di Cristo e della Chiesa su Satana nell'Apocalisse*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 209-219.

16 Vö. MARINI, F.: *La liturgia dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 57.

17 Vö. GIAMPIETRO, N.: *Il rinnovamento del rito degli esorcismi*, in *Notitiae* 35 (1999), 164.

3. AZ ÖRDÖGÜZÉS FOGALMA ÉS RENDELTETÉSE A KATOLIKUS EGYHÁZBAN

A világban található rossz végeredményben titokzatos, vagyis misztérium jellegű, ahogy fentebb bemutattuk. Mintha nem méritené ki az ember által okozott és hordozott gonoszság, hanem – úgy tűnik, s a Kinyilatkoztatás erről biztos ismeretet közöl – kozmikus ágensei is vannak, s ezek a gonosz szellemek.¹⁸

3.1. A TÖRTÉNELEM RÖVID TANÚSÁGA

Hogy kellő képet kapjunk vizsgált témánkról, fontos felidézni az Egyház gonoszság elleni harcának történetét, közelebbről az ördögűzés történetét,¹⁹ amelynek – Gabriele Amorth nyomán – hét korszakát különböztethetjük meg: 1) Krisztus és az apostolok kora: Az Evangélium egyértelműen mutatja, hogy Krisztus és a sátán között óriási harc folyik, hiszen annak hatalma megtörése végett lett emberré. Ezt a hatalmat átruházta az Úr az apostolaira. 2) Az első három század: ebben a korban minden keresztény gyakorolta a gonosz lelkek Jézus nevében történő elűzését. Az ördögűzésnek nagy apologetikai értéke is volt, mivel a megszállottságban szenvedő pogányok a keresztényekhez fordultak. Akkor bajaikra gyógyírt keresve a kereszténységhez fordultak, szemben a mai helyzettel, amikor a keresztények maguk fordulnak mágusokhoz, más vallásokhoz, mivel épp az Egyházban nem találnak megértést és kellő segítséget. Az első keresztények arról voltak meggyőződve, hogy a pogányság épp a sátán műve. Ebben a korban két irányba ágazott az ördögűzés gyakorlata: egyrészt a megszállottak megszabadítására irányult, másrészt a keresztség szerves része volt, amivel kiemelték, hogy a katekumént kiragadják a sátán hatalmából és Krisztus uralmának adják át. 3) A III-VI. század gyakorlata: ebben a korban illesztik be az ördögűzést az egyházi rend szentségének keretei közé, mint kisebb rendet. Megvannak ennek a kornak a nagy ördögűzői, pl. Tours-i Szent Márton. Az ördögűzés ebben a korban tűnik fel egyre markánsabban úgy, mint karizma, tehát úgy, mint személyes és személyre szabott adománya az Istennek. 4) A VI-XII. század: ebben a korban az Egyház jól el volt látva felkészült ördögűzőkkel, mivel az ördögűzői gyakorlat az Egyház pasztorációjának szerves részét képezte. 5) A XII-XV. század: szomorú korszaka ez az ördögűzésnek, mivel ez a tevékenység alábbhagy, helyette jönnek a boszorkányüldözések, holott nekik lett volna leginkább szükségük az ördögűzésre. 6) A XVI-XVII. század: az üldözések elszaporodása. Ennek sajátos és sajnálatos következményei lettek. Ahol nem végeztek

18 A gonosz szellemekkel és a kozmoszra, emberre való hatásokról bővebben lásd: BODA, L.: *A Sátán. A nagy kísértő a teológia, az élet és az irodalom szembeállításában*, Budapest, 2006; ELŐD, I., *Katolikus dogmatika*, Budapest, 1983, 116-131; FILA, B., *Teremtő és teremtménye*, Budapest, 1990, 141-150; GÁL, F.: *Katolikus hittételek*, Budapest, 1960, 114-119; HORVÁTH, S.: *Angyalok – démonok*, in *Vigília* 13 (1948), 591-602; 713-724 és 14 (1949), 82-96; MAGYAR, L. A. (szerk.): *A keresztény démonológia kistükré. Pandaemonium*, Budapest, 2003; PUSKÁS, A.: *A teremtés teológiája*, Budapest, 2006, 312-330; SCHÜTZ, A.: *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere I*, Budapest, 1937, 485-511.

19 Vö. AMORTH, G.: *Ördögűzők és pszichiáterek*, Nagyvárad, 2009, 15-32.

ördögüzéseket, ott helyette üldözések voltak. Ahol nem küzdenek az ördög ellen és nem üzik el ördögüzéssel, ott az embereket démonizálják és ölik meg. Természetesen az emberiség démonizálásának sokféle módja van: Dachau, a gulágok, a népiirtások, etnikai tisztogatások. 7) a XVII. századtól napjainkig: Ez is a véglet korszaka, mert amilyen irracionális és abszurd volt a boszorkányüldözés, hasonló a megszűnése, illetve az ördögüzések teljes leállítására, mintha az ördög nem is létezne, mintha az csak egy szimbólum lenne: a Gonosz absztrakt eszméje. Pedig a sátán személyes, szellemi lény. Ez a felfogás is hozzájárult és ma is erőteljesen hozzájárul ahhoz, hogy az emberek és köztük hívő keresztények is az okkultizmusban próbálnak bajaikra orvoslát keresni és találni. Mondhatnánk, hogy ma ismét ki kéne adni a jelszót, VII. Piusz pápa nyomán: a pasztoráció kiindulópontja az ördögüzés.

3.2. A SÁTÁN MESTERKEDÉSEI

Ha az okkultizmus bizonyos formái a sátán vallását alkotják, akkor ennek csúcsa a sátánizmus, amit úgy is körülírhatunk, mint amikor az ember a lehető legnagyobb mértékben tagadja meg teremtményét. A sátánizmus kétféle formában jelenhet meg: a) személytelen sátánizmusként: itt az alapfelfogás az, hogy „a sátán nem személy, hanem az embernek az Isten, az erkölcs, illetve bárminemű tekintély, minden olyan fék vagy korlát elleni önérvényesítését jelöli, ami megakadályozza, hogy kénye-kedve szerint cselekedhessen”.²⁰ Ez az ember önistenítése, vagyis totális függetlenségének deklarálása. S a sátán épp ott van jelen intenzíven, ahol létét tagadják. Ezt tűzi ki az okkultizmus, olyan embereszményt sugallva, aki törvények, gátlások, kontroll nélkül él, aki abszolút úrnak tudja magát, aki afféle démiurgosznak képzei magát, s aki beszáll a szellemek harcába. b) A sátán mint olyasvalaki, aki ellenszegül Istennek: a Sátán magát Istennél erősebbnek gondolja, s azt hiszi, hogy az embereknek is megadhatja a boldogságot, a tiltott gyümölcsöt kínálva számukra. Ezért kultuszt, papokat, áldozatokat kíván (fekete mise ember- vagy állatáldozattal).²¹ A sátánizmus a három nagy szenvedély teljes kiélését kínálja az embernek: a hatalmat, a gazdagságot és az élvezetet, nyomában az anarchiával, az emberek állandó gyűlöletével. Más osztályozás szerint a sátánizmus lehet: a) racionalista, amely a Sátánt inkább szimbólumnak, archetípusnak tekinti, mi szerint az ember túlléphet a saját határain; b) okkultista, amely szerint a Sátán valóban személy és vele közvetlen kapcsolatba lehet lépni. Mind-

20 Vö. AMORTH, G.: *Ördögűzők és pszichiáterek*, Nagyvárad, 2009, 53-54.

21 Más megközelítés szerint az ördög nem tekintendő úgy, mint a bűn és kísértés megtestesülése, sem úgy, mint a manicheusi módon felfogott rossz metafizikai princípiuma, amely ellene van a jó Istennek; sem pedig úgy, mint magának az Istennek a homályos (sötét) oldala. Vö. MANZI, F.: *Il grande drago fu precipitato sulla terra. Vittoria di Cristo e della Chiesa su Satana nell'Apocalisse*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 229. Ugyancsak nem kompatibilis a keresztény világfelfogással az a nézet, mely szerint a Sátán az ember rosszal kapcsolatos tapasztalatának és kísértéseinek (pénz, szexualitás és a hatalom vágya) a kivetítése (ez a nézet hasonlít a rossz perszonalifikációjának felfogásához). Vö. COMO, G.: *L'uomo, lo spirito buono, lo spirito cattivo. L'esperienza cristiana del Maligno*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 249.

két forma számára a központi rítus a fekete mise, bár különböző jelentéssel, a Sátánról való előzetes felfogásuknak megfelelően.²² A sátánizmus azonban különbözik 1) a megszállottságtól, mert amíg a sátánista keresi a Sátánt rítusokkal, segítségül hívással, sajátos életstílusával, addig a megszállottat mintegy megtalálta a Sátán, anélkül, hogy korábban szükségszerűen kereste volna. 2) A népi mágiától, amely főleg babonáságból ered, s nincs benne rendszeres rítus, szemben a sátánizmussal. 3) Az okkultizmustól és a szertartásos mágiától; végül 4) a modern újpogányságtól.²³

A gonoszság erői ugyanakkor közvetlenül nem tudnak hatni az emberi szabad akaratra, de közvetett módon erőteljesen befolyásolhatják azt. Sőt, azt kell állítanunk, hogy a bukott angyalok, mint tiszta teremtett szellemek „megtartották abbeli képességüket, hogy sokkal kiválóbb módon hathatnak az emberekre, s hogy sokkal tökéletesebben alkalmazhatják a természetben rejlő erőket, mint az emberek. ... S ezen képességüket érvényesíthetik ők akkor is, mikor a tévútra került ember hozzájuk folyamodik segélyért, hogy olyan hatásokat idézhessen elő, amelyeket egyedül előidézni nem bír. Természetes, hogy az ördögök ezt is arra használják fel, hogy megrontására legyenek a világnak. De az Isten szabad kezét enged nekik nem egyszer, hogy ők se legyenek felesleges lényei a teremtésnek, hanem, hogy az erkölcsi rend helyreállításakor kénytelenek legyenek – a nekik nem szükségképp, de saját gonoszságuknál fogva hódoló emberekkel együtt – ha csak passzíve is, az Isten dicsőségét növelni”.²⁴

Az ördögök sok olyasmit ismerhetnek tehát, ami felülmúlja az emberi ismeret határait és erejét, ezért a természetben ható okoknak alaposabb ismerői. Képesek továbbá arra is, hogy az ember külső mozdulataiból megismerjék az emberek gondolatait és érzelmeit. De az ördögök sem képesek oly dolgokra, amelyek a természeti erők révén nem létesíthetők. Így képtelenek a holtak feltámasztására, az emberi test elváltoztatására.²⁵

A fentiekből kiderül annak lehetősége, hogy az ember a gonosz erők és így a sátán befolyása alá kerülhet. A sátán alapvetően kétféle módon, de négy területen tudja befolyásolni az emberi életet: a) rendes vagy szokásos működése útján (*actio ordinaria*): ennek a tevékenységnek a lényege a rosszra csábítás. Ilyen kísértést maga az Úr is elszenvedett. A sátán fő eszközei: a félelemkeltés, a megosztás, vagyis ellenségeskedés keltése, a terrorizálás, a kíváncsiság és elragadtatás felkeltése. b) Rendkívüli tevékenysége révén (*actio extraordinaria*): Isten ezt egyes esetekben lehetővé teszi, s okait és értelmét egyedül Ő tudja. A sátán így négyféle módon okozhat kárt az embernek: 1) külső, fizikai hatások. Házak, tárgyak és állatok is állhatnak démoni hatás alatt. Ilyen hatásokról tájékoztatnak minket egyes szentek életrajzai: Flúei Szent Miklóst az árokszéli tövisbokrokba vetették, Arsban meggyulladt az ágy, Pio atyát pedig összeverték. 2) Személyek megtámadása: gondolatok, ösztönzések ezek, amelyek kimerültségbe, kétségbeesésbe, öngyilkosságba akarnak kergetni. 3) Ördögi

22 Vö. INTROVIGNE, M. – MENEGOTTO, A.: *Il satanismo*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 296.

23 Vö. INTROVIGNE, M. – MENEGOTTO, A.: *Il satanismo*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 275-280.

24 Vö. POMPERY, A.: *A Corpus Iuris Canonici és a babona*, in *Hittudományi Folyóirat* 5 (1894), 682-683.

25 Vö. MÜLLER, E.: *Katholikus erkölcsstan II*, Budapest, 1877, 260-261 és 266.

csapások és bántalmazások: ezek olyan fájdalmakban és betegségekben mutatkoznak meg, amelyek öntudatvesztéshez vezetnek és Isten, Jézus és Mária, valamint a szent dolgok elleni szavakra és tettekre készítetnek. 4) Az ördögi megszállottság: ilyen esetben a démoni erők az ember testét és cselekedeteit veszik úgy birtokba, hogy azzal szemben tehetetlenné válik.²⁶ Ez nem pusztán pszichológiai vagy pszichiátriai eset, hanem más természetű dolog. Az ördögi megszállottság ugyanis nem a személyiség megkettőződése, ahogy az a pszichés megbetegedés esetében lenni szokott. Inkább „az emberi személyiség egyfajta ideiglenes megkettőződéséről beszélhetünk”.²⁷ A megszállottságnak sajátos jegyei, tünetei vannak. Így a megszállottságban szenvedő számára ismeretlen nyelven beszél, vagy így beszélőt megért; korát és állapotát meghaladó erővel rendelkezik; távoli és rejtett dolgokat felfedni tudás; heves gyűlölet Istennel, Jézus nevével, Máriával, Szentekkel, Isten ígétével, minden rítussal, szentképekkel szemben.²⁸ Ezzel a gonosz befolyással szembe tud szállni az Egyház, és pedig az ördögüzéssel. Természetesen ördögüzésre csak a végső esetben van szükség, amikor az orvostudomány módszerei nem bizonyulnak hatásosnak.²⁹ A megszállottság egyfajta második halál, amelyért nem biztos, hogy súlyosan felel maga a megszállott, ezért a megszállottság önmagában nem tekintendő súlyos bűnnek; sőt, magát a megszállottat kell kiszabadítani a gonosz rabszolgaságából.³⁰ A megszállottat ezért inkább áldozatnak kell tekintenünk, aki súlyosan akadályozott szabadságában.³¹ Hogy végeredményben mi is az ördögüzés és funkciója a katolikus Egyházban, erről lényegre törően az Egyház Katekizmusa beszél: „Amikor az Egyház nyilvánosan és tekintéllyel Jézus Krisztus nevében kéri, hogy egy bizonyos személy vagy tárgy oltalmat nyerjen a Gonosz befolyása ellen és kikerüljön uralma alól, akkor ördögüzésről van szó. Jézus űzött ördögöket, és az Egyház tőle kapta a hatalmat és a megbízást az ördögüzésre. Az ördögüzés egyszerű formában a kereszteléskor történik. Ünnepeyes, úgynevezett nagy ördögüzést (exorcismus) csak püspöki engedéllyel rendelkező pap végezhet. Okosan kell eljárni, és az Egyház

26 Vö. SALVATORI, D.: *Indemoniati ed esorcismi: alcuni chiarimenti dal punto di vista terminologico*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 13.

27 Vö. BAMONTE, F.: *Szűz Mária harca a gonosszal az ördögüzések alatt*, Nagyváradi, 2014, 28.

28 Vö. PISTOIA, A.: *Riti e preghiere di esorcismo: Problemi di traduzione*, in *Ephemerides Liturgicae* 114 (2000), 229.

29 Vö. A mágiáról és a démonológiáról. A toscanai (Olaszország) püspöki konferencia lelképásztori útmutatása 1995, Budapest, 2000, 21-25; Vö. COZZI, A.: *Approccio teologico-sistemico al diavolo. La connotazione demoniaca dell'esperienza del male*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 345-353. Megjegyezzük továbbá, hogy a katolikus Egyház egyik első és örök szövetsége a valódi tudománynak, hiszen egy az Ige, a Logosz, a teremtésben és a megváltásban egyaránt. Ezért a katolikus teológia és nyomában a pasztoráció tiszteletben tartja a tudomány egészséges önállóságát. Előfordulhat a történelem során mind a két túlzás. Akár a tudomány kíván túl nagy önállóságot, akár a teológia próbál gyámkodni a tudomány felett.

30 Vö. MARINI, F.: *La liturgia dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 60.

31 Vö. PISTOIA, A.: *Riti e preghiere di esorcismo: Problemi di traduzione*, in *Ephemerides Liturgicae* 114 (2000), 237.

által fölállított szabályokat szigorúan be kell tartani. Az ördögűzés arra szolgál, hogy kiűzze a gonosz lelkeket, vagy megszabadítson a gonosz lelkek befolyásától, mégpedig annak a lelki hatalomnak erejével, amit Jézus bízott Egyházára. Egészen más a helyzet a betegségekkel, elsősorban a pszichés betegségekkel; ezek gyógyítása az orvostudományra tartozik. Fontos tehát ördögűzés előtt megbizonyosodni arról, hogy valóban a Gonosz jelenlétéről, és nem betegségről van szó”.³²

4. AZ EXORCIZMUS SZERTARTÁSÁNAK KISZOLGÁLTATÓJA

Az Egyházban viszonylag gyorsan kialakult az egyházi rend alsó fokozatai közt az exorcista, vagyis az ördögűzők fokozata.³³ Kérdés, hogy ez a kényes tevékenység karizma, vagy intézmény-e. Úgy tűnik, hogy mindkettő, hiszen a katolikus Egyház felfogása szerint a karizmát az intézmény őrzi.³⁴ Mindazonáltal, karizmatikus jellegének megfelelően egészen sajátos személyes kvalitásokat kíván az ördögűző megbízatása. Az 1172. k. 2§ szerint ez a feladat csakis „jámbor, tudós, józan és kifogástalan életű papra bízható”,³⁵ aki a helyi ordinárius megbízása alapján cselekedhet. Ilyen kifejezett engedély hiányában az ördögűzést végző törvénytelenül jár el, ami az 1384. kánon alapján megfelelő büntetéssel büntethető. Az engedély a helyi ordinárius joghatósági területére szól; ám más ordináriusok is kérhetik más ordinárius által felhatalmazott exorcista szolgálatát. Az ördögűző szolgálatát kérhetik katolikus, nem katolikus megkereszteltek, sőt megkeresztetlenek esetében is. Ez utóbbi esetben meg kell hallgatni a megyéspüspök véleményét, illetve nem katolikusok esetében szempont az is, hogy az ilyen személyek legyenek kellően felkészültek és önként kérjék a szertartást, végül megkeresztetlenek esetében különös módon is oda kell figyelni a vallásszabadság jogának tiszteletben tartására.³⁶ Az ördögűző liturgikus cselekményt végez, tehát nem a maga, hanem az Egyház nevében jár el; meg kell tartania a vonatkozó kánoni és liturgikus előírásokat.

Az exorcista sajátos feladatait Fabio Franchetto nyomán³⁷ három szempontegyüttes érvényesítése alapján kell szemlélünk: a) maga a szertartás, b) a hívó és c) a megyéspüspök vonatkozásában. A) A szertartással kapcsolatban az ördögűzőnek öt szempontot kell figyelembe vennie: 1) a lehető legnagyobb óvatossággal és okossággal kell eljárnia, vagyis ne higgye azonnal, hogy mégoly súlyos tünetek esetében is megszállottsággal van dolga, illetve ne gondolja azt, hogy csak természetes betegségben

32 Vö. KEK 1673.

33 Vö. CATTANEO, E. (a cura di): *I ministeri nella Chiesa antica. Testi patristici dei primi tre secoli*, Milano, 1997, 175-180.

34 Vö. MONTAN, A.: *Il ministro: carisma o istituzione?*, in *Rivista Liturgica* 87 (2000), 955-965.

35 Vö. BRUGNOTTO, G.: *Commento a un canone. Il ministro del sacerdote esorcista (can. 1172)*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 23 (2010), 88-94.

36 Vö. FRANCHETTO, F.: *Il ministro dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 38-39.

37 Vö. FRANCHETTO, F.: *Il ministro dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 49-54.

lehet a gondjára bízott személy.³⁸ 2) Csak akkor végezze el az ördögűzés szertartását, ha benne kialakult a megszállottsággal kapcsolatban az erkölcsi bizonyosság. 3) Konzultáljon más ördögűzőkkel, illetve az orvostudományban és a pszichiátriában is járatos, végül a lelki életben komoly tapasztalattal rendelkező személyekkel is, ha az eset ennek hasznosságát javallja. 4) Kellő körültekintéssel, tartózkodással végezze el a szertartást, vagyis az ne váljék csodatevő látványossággá, ne verje nagydobra, tartsa tisztelőben a hívő, a megszállottság gyanújába keveredett személy jóhíréhez és intimszférájához való jogát. 5) Tartsa meg a liturgikus előírásokat, s éljen a liturgikus szabályok adta variációs lehetőségekkel. A *Summorum Pontificum* motu proprio előírása nem alkalmazható, mivel nem említi az ördögűzés szertartását; mindazonáltal a megyéspüspök kérésére az Istentiszteleti és Szentségek Fegyelmének Kongregációja engedélyével alkalmazható az 1952-ben kiadott Római Szertartáskönyv. B) A hívővel szembeni kötelei, aki kéri szolgálatát: 1. Lelki segítségadás, vagyis mindenekelőtt a vigasztalás. 2. Amennyiben lehetséges elnyerni, nyerve el a hívő beleegyezését az ördögűzési szertartás elvégzéséhez. C) Ami pedig a megyéspüspökökkel kapcsolatos kötelei, az ördögűzőnek tudnia kell, hogy egyházi hivatalt visel, amellyel járó felhatalmazottságát az Egyházzal való közösségben kell végeznie. Konkrétabban az ordinárius irányítása alatt áll. Ezért ha különösen nehéz esettel találja szemben magát, vagy ha nem katolikus személyen kellene elvégeznie a szertartást, akkor folyamodjon a megyéspüspökhöz, aki az ügyben érdemi döntést hoz.

A fenti három szempontot kiegészíthetjük egy, az ördögűző személyére való vonatkozással, vagyis az ördögűző papnak önmagával szembeni sajátos követelménye az integritása, valódi vallásossága. Ezért a szertartás elvégzése előtt ajánlatos a pap részéről az imán túl a szentségi gyónás és a szentmise bemutatása.

5. AZ ÖRDÖGÜZÉS LITURGIÁJA

Az első megjegyzésünk, hogy az ún. nagy ördögűzés (*exorcismus maior*) liturgikus cselekmény (vannak szerzők, akik az egyszerű ördögűzést is liturgikus cselekménynek tekintik azok akár nyilvános jellege, vagy a szertartáskönyvben kapott helyük alapján).³⁹ A CIC 2. kánonja azt az elvet mondja ki, amely szerint „a törvénykönyv általában nem határozza meg a liturgikus cselekmények végzésének kötelező rítusait, ezért az eddig érvényes liturgikus szabályok hatályban maradnak, kivéve, ha közülük valamelyik ellentétes a törvény kánonjaival”.⁴⁰ Mindjárt hozzátesszük, hogy a CIC csak egy kánont szentel az ördögűzés témájának a IV. könyv (Az Egyház megszentelő feladata) II. rész (A többi istentiszteleti cselekmény) 1. címe, vagyis a szentelmények címe alatt. Nevezetesen az 1172. kánont, amelyben elsősorban a szentelményre feljogosított személyt és

38 Erről részletesebben lásd: GIRALDI, C.: *Quando esorcizzare?*, in *Rivista Liturgica* 87 (2000), 967-975.

39 Vö. SALVATORI, D.: *Indemoniati ed esorcismi: alcuni chiarimenti dal punto di vista terminologico*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 19.

40 Erről bővebben lásd: RIVELLA, M.: *Commento a un canone. Il rapporto fra Codice di diritto canonico e diritto liturgico (can. 2)*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 8 (1995), 193-200.

sajátos kompetenciáit jelöli meg. A mondottakból nyilvánvaló, hogy a vonatkozó liturgikus előírások az erre a célra készült szertartáskönyvben találhatók.

Második megjegyzésünk, hogy ha szemlét tartunk az egyház kultikus, vagyis nyilvános tevékenységei között, azt kell megállapítanunk, hogy az ördögűzés, még ünnepélyes formája is csak szentelmény.⁴¹ Bár a szentelmények közt tartjuk nyilván, sajátos természetét mégsem fejezi ki találóan az, hogy szentelmény, mivel Krisztus nevében történik végzése, ezért isteni és nem pusztán egyházi rendelkezés alapján végzett cselekmény.⁴² Több szerző szívesebben látta volna e szentelmény elhelyezését a gyógyulás szentségeit tárgyaló kánonok között.⁴³ Amit pedig az Egyház, mint hivatalos rítust – imát és szertartásokat – létesít vagy elfogad, azok a katolikus hitet és annak hiteles tanúságát fejezik ki (Vö. *lex orandi = lex credendi = lex vivendi* elvet).⁴⁴ Mindez azt jelenti, hogy az Úr nem gondolta ezt a cselekményt fontossága és rendkívülisége ellenére sem a szentségek közé sorolni. Nagy bölcsessége ez Jézusnak, hiszen a megszállás ritka jelenség, szemben a súlyos bűnben való megátalkodottsággal.

Harmadik megjegyzésünk: mivel az ördögűzés liturgikus cselekmény, ezért hivatalos és nyilvános cselekmény, mégis a diszkréció, a visszafogottság jellemzi (hasonlóan a bűnbocsánat szentségéhez).

Negyedik megjegyzésünk, hogy az Egyház mindig minden szertartásában szem előtt tartja a sötétség és a világosság harcát, vagyis az üdvösség és a kárhozat küzdelmét, Krisztusnak a világosság Urának és a Sátánnak, a Gonoszság és sötétség fejedelmének drámáját. Ám minden egyházi szertartás közül kiemelkedik az ördögűzés, amely a gonoszszággal szembeni harc egészen sajátos és ritka módját jelenti, nevezetesen az ördögtől megszállott személy szabadításának és Isten országába való visszavezetésének küzdelmét.⁴⁵

5.1. NÉHÁNY ADAT AZ ÖRDÖGŰZÉS LITURGIÁJÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

A rendelkezésünkre álló források szerint a *Traditio Apostolica*-ban már megjelenik az ördögűző alakja. A *Pontificale Romano-Germanicum*-ban öt ördögűzési formula található, amely a negyediket szent Ambrusnak, az ötödiket pedig szent Mártonnak tulajdonítja. Sajátos rítusok is előfordulnak: a szentelt vízzel való meghintés, a kéz-

41 Vö. KUMINETZ, G.: *Die Sakramentalien als spezifische Ausdrucksformen des kultischen Lebens (Theologische und kanonenrechtliche Erwägungen)*, in SZUROMI Sz. A. (a cura di), *Il quindicesimo anniversario dell'Istituto di diritto canonico ad instar facultatis dell'Università Cattolica Pázmány Péter*, Budapest, 2011, 197-221.

42 A szentelményeket ugyanis általában nem a tételes isteni, hanem a tisztán egyházi jog létesíti. Vö. CIC 1166. és 1167. kk.

43 Vö. MARINI, F.: *La liturgia dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 58-59.

44 Vö. TRIACCA, A. M.: *La preghiera della Chiesa nell'esorcismo maggiore*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 217.

45 Vö. PISTOIA, A.: *Riti e preghiere di esorcismo: Problemi di traduzione*, in *Ephemerides Liturgicae* 114 (2000), 227.

rátétel, a kereszttel való megjelölés, közben pedig parancsolják az ördögnek, hogy távozzon és adja át helyét Krisztusnak.

V. Pál pápa 1614-ben adta ki a *Rituale Romanum*ot, amelynek 12. fejezete tartalmazta az ördögűzés szertartását.⁴⁶ Ennek szerkezete nagy vonalakban az alábbi: a kereszt jele és a szentelt vízzel való meghintés után volt egy hosszú bevezető rész az 53. zsoltárral, két könyörgéssel és az első kérő formulájú ördögűzéssel. Ezután jött négy részlet az evangéliumokból: Jn 1,1-14, amely proklamálta Jézus istenségét, Mk 16, 15-18 és Lk 10, 17-20, amelyek utaltak Jézus ördögűző hatalmára, s amelyet Jézus átadott a tanítványainak és Lk 11, 14-22, amelyben Jézust ördögűzése után a Belzebubbal való cimborálással vádolták. E bevezető rész után következett a sajátosan ördögűző rész, amelyben a pap stóláját a megszállott nyakára teszi, míg kezét a fejére, közben mondja: „Ecce crucem Domini, fugite partes adversae. Vicit leo de tribu Juda, radix David”. Ezután három könyörgés következett, amelyek mindegyikét hosszú ördögűző szöveg követte, a megszállott homlokára és mellkasára vetett sok-sok keresztvetéssel. Ezt a részt ismételni lehetett, ahogy a szükség kívánta. Majd a szertartást a Miatyánk, az Üdvözlégy, a Hiszekegy, a Magnificat és a Benedictus zárta.⁴⁷

A II. Vatikáni Zsinat szándékának megfelelően 1999-ben készült el az ördögűzés új szertartáskönyve,⁴⁸ amelyet a kiegyensúlyozottság jellemez; alapvetően követi a trienti szertartás struktúráját. A szertartáskönyv szerkezetét a továbbiakban részletesen be fogjuk mutatni.

5.2. AZ ÖRDÖGÜZÉS HATÁLYBAN LEVŐ SZERTARTÁSA

5.2.1. A SZERTARTÁSKÖNYV SZERKEZETE

A szertartáskönyv egy határozattal és előszóval kezdődik, majd az ún. *praenotanda* következik hat fejezettel. Ezután található a tulajdonképpeni szertartás. A következő fejezet pedig afféle imatár, amelyben különböző zsoltárok, evangéliumi szakaszok és ördögűző formulák találhatók. Végül két függelék zárja a szertartáskönyvet. Lássuk most ezek részleteit.

46 Ennek utolsó kiadása 1952-ben történt, amelyben az ördögűzés szertartását a 10. cím első fejezetében találhatjuk meg. Vö. GIAMPIETRO, N.: *Il rinnovamento del rito degli esorcismi*, in *Notitiae* 35 (1999), 167.

47 Vö. SORCI, P.: *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 246-257.

48 Vö. *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum De exorcismis et suoolicationibus quibusdam*, Typis Vaticanis, 2004. Az új szertartáskönyvet egészen pontosan 1998. november 22-én hirdették ki és azonnal hatályba is lépett. Vö. FERRARO, G.: *Il nuovo rituale degli esorcismi: strumento della signoria di Cristo*, in *Notitiae* 35 (1999), 177.

5.2.1.1. A DEKRÉTUM ÉS AZ ELŐSZÓ

E hivatalos irat az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció határozatát hozza, amelyben rögzíti az új szertartáskönyv kiadásának motívumait, a könyv pápai jóváhagyását, s végül megemlíti, hogy a püspöki konferenciák dolga, hogy saját nyelvre lefordítsák és a Szentszék előzetes jóváhagyása után az ördögűzéssel megbízott papok anyanyelvükön is használni tudják.

Az előszó pedig, miközben rövid szemlét tart a Sátánnal kapcsolatos szentírási helyekről, bevezet minket Krisztus Sátán feletti győzelmét jelentő üdvözítő művébe.

5.2.1.2. AZ ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK (PRAENOTANDA)

A szertartáskönyv e bevezető részében az ördögűzés teológiáját, a szertartás végzésének elveit foglalja össze hat fejezetben.⁴⁹ Így beszél Krisztus gonosz feletti győzelméről, valamint az egyház démonok feletti hatalmáról (1. fejezet). Az ördögűzést az egyház megszentelő feladatai közé sorolja (2. fejezet). Majd a nagy ördögűzést végző személyt és tevékenységének sajátos feltételeit nevezi meg (3. fejezet). Ezt követik az alkalmazott szertartásra vonatkozó előírások (4. fejezet). Az ördögűzés körülményeinek figyelembevételét és azok alkalmazásának módjait rögzíti (5. fejezet) és végül a püspöki konferenciák fakultásait jelzi: fordítások, sajátos applikációk, módosítások, illetve lelkipásztori direktórium kiadásának lehetőségét tartalmazza.

5.2.1.3. AZ ÖRDÖGŰZÉS SZERTARTÁSA

Négy nagy blokkból áll: bevezető szertartások, ígehirdetés, az ördögűzés rítusai és a befejező szertartások. A pap albában, lila stólával imával kezdi a szertartást, amelyet a keresztség és a vízmegszentelés, illetve a szentelt vízzel való meghintés követ, ami a keresztségben kapott megtisztulás emlékezte. Ezt követi a bűnbánati cselekmény, térdelve, közben recitálják vagy éneklék a mindenszentek litániáját, majd állva imádkozzák a 90. illetve más zsoltár(oka)t, amelyet könyörgés zár. Ezt követi az evangéliumi szakasz felolvasása. Ezután jön a szertartás központi része: a kézzel a szabadulást esdő kérésekkel, a hitvallás, az Úr imádsága, a keresztfelmutatása és az azzal való megjelölés, illetve a rálehelés. A kézzel alatti litániaszerű imára az Uram irgalmazz a válasz. A keresztfelmutatása az alábbi szövegekkel társítandó: „Ecce crucem Domini, fugite partes adversae”; vagy: „Per signum crucis de inimico liberet te Deus noster”; vagy: „Crux sancta sit tibi lux et vita”. Az exorcista pap, ha kívánatosnak tartja, rá is lehelhet a megszállottra, mondva: „Spiritu oris tui repelle, Domine, malignos spiritus: impera eis ut recedant, quia appropinquavit regnum tuum”. Ezek a gesztusok készítik elő a tulajdonképpeni ördögűző imát, amelynek deprecatív és imperatív formulája van. Végül a hálaadással, a Magnificat-tal vagy a Benedictus-sal,

49 Erről részletesen lásd: CAVAGNOLI, G.: *I Praenotanda del De exorcismis*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 177-201.

illetve könyörgéssel és ünnepélyes áldással zárul a szertartás.⁵⁰

A szertartás részletező magyarázata: 1) bevezető szertartások és az evangélium olvasása: az ördögűzés szertartása során nincs sajátos értelemben vett igeliturgia, hanem csak az evangéliumot olvassák fel, amelynek sajátos jelzés értéke van, mivel jele az Úr jelenlétének, jele az Ő üdvözítő és a szenvedőt megszabadítani akaró jelenlétének. A szertartáskönyv által felkínált evangéliumi szakaszok az alábbiak: 1. Jn 1,1-14; 2. Mt 4, 1-11 (Távozz, Sátán); 3. Mk, 16, 15-18 (Nevemben ördögöket űznek ki); 4. Mk, 1,21b-28 (azért jött, hogy elveszítse őket); és Lk 10, 17-20 (az ördögök is engedelmeskednek nektek). A szövegek láttán felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért a János prólogust olvastatja az egyház első helyen, mivel kifejezetten nem jelenik meg benne a Sátán? Az ördögűzés szertartása egy tágabb kontextusba illeszkedik, nevezetesen a sötétség és a világosság harcának kontextusába. E harc tetőpontjára érkezett, mivel a világba jött maga a Világosság, s legyőzte halálával a halált.⁵¹ A zsoltárok imádkozása állandó összetevője az ördögűzés szertartásának. A szertartáskönyv az 53. (könyörgés segítségért) a 90. (A Magasságbeli védelme alatt), a 67. (Az Úr dicsőséges bemenetele), a 34. (Ítélvén ítéld meg engem, Uram), a 30. (Az elgyötört bizalommal teli esdeklése), a 21. (Az igaz szenvedése és meghallgatásra találása), a 3. (Az Úr az én védelmezőm), a 10. (Az igaz bizalma az Úrban van), a 69. (Istenem, siess segítségemre) és 12. (Az Úrban bízó igaz siralma) zsoltárok imádkozását teszi lehetővé, első helyen a 90. zsoltár áll. Ezeket az evangélium olvasása előtt kell imádkozni. Minden zsoltár imádkozása után van egy könyörgés, kollektá módjára. Továbbá minden zsoltárhoz tartozik egy cím, amely összefoglalja a zsoltár eredeti és központi témáját. A zsoltárok tartalmát tanulmányozva két fő témát hoznak: egyrészt az Úr védelmét, támogatását kéri, másrészt pedig magasztalják az Úr Gonosz felett aratott győzelmét.⁵²

2) Az ördögűzés lényegi szertartása: két formája van ennek az imának: a deprekatív formula, amely kéri Istent, hogy szabadítsa meg a megszállottat a Gonosz gyöttrésétől, illetve az imperatív formula, amely Krisztus nevében parancsolja az ördögnek, hogy távozzék a megszállottból. A szertartáskönyv mindegyikből három-három konkrét szöveget hoz,⁵³ amelyek közül az ördögűzőnek kell kiválasztani a legmegfelelőbbnek

50 Vö. SORCI, P.: *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 259-261; és VALLI, N., *Il rito degli esorcismi. L'attuale prassi ecclesiale a confronto con la precedente*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 35-359.

51 Vö. VENTURI, G.: *La lettura del vangelo e preghiera dei salmi nel nuovo rituale*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 204-211.

52 Vö. VENTURI, G.: *La lettura del vangelo e preghiera dei salmi nel nuovo rituale*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 211-215.

53 Ezeknek a szövegét latinul itt hozzuk: 1. *formula deprecativa*: „Deus, humani generis conditor atque defensor, respice super hunc famulum tuum (hanc famulam tuam) N., quem (quam) ad tuam imaginem formasti et ad tuae vocas gloriae consortium: vetus adversarius eum (eam) dire torquet, acri opprimit vi, saevo terrore conturbat. Mitte super eum (eam) Spiritum Sanctum tuum qui eum (eam) in lucta confirmet, in tribulatione supplicare doceat, et potenti sua protectione muniat. Exaudi, sancte Pater, gemitum supplicantis Ecclesiae: ne siveris filium

tuum (filiam tuam) a patre mendacii possideri; famulum, quem (famulam, quam) Christus suo sanguine redemit, diaboli captivitate detineri; templum Spiritus tui ab immundo inhabitari spiritu. Exaudi, misericors Deus, preces beatae Virginis Mariae, cuius Filius in cruce moriens caput serpentis antiqui contrivit et cunctos homines Matri in filios commisit: fulgeat in hoc famulo tuo (hac famula tua) lux veritatis, ingrediatur in eum (eam) gaudium pacis, Spiritus sanctitatis eum (eam) possideat et inhabitando serenum (serenam) reddat et purum (puram). Exaudi, Domine, deprecationem beati Michaelis Archangeli et cunctorum Angelorum tibi ministrantium: Deus virtutum, vim diaboli repelle; Deus veritatis et veniae, amove eius fallaces insidias; Deus libertatis et gratiae, nequitiae vincula solve. Exaudi, Deus, humanae salutis amator, orationem apostolorum tuorum Petri et Pauli et omnium Sanctorum, qui tua gratia victores existerunt Maligni: libera hunc famulum tuum (hanc famulam tuam) ab omni aliena potestate et incolumen custodi ut tranquillae devotioni restitutus, te corde diligat et operibus deserviat, te glorificet laudibus et magnificet vita. Per Christum Domnium nostrum. Amen". 1. *formula imperativa*: „Adiuro te, Satan, hostis humanae salutis, agnosce iustitiam et bonitatem Dei Patris, qui superbiam et invidiam tuam iusto iudicio damnavit: discede ab hoc famulo (hac famula) Dei N., quem (quam) Dominus ad imaginem suam fecit, suis ornavit muneribus, atque in filium (filiam) misericordiae adoptavit. Adiuro te, Satan, princeps huius mundi, agnosce potentiam et virtutem Iesu Christi, qui te in deserto vicit, in horto superavit, spoliavit in cruce, et de sepulcro resurgens tua tropaea in regnum transtulit lucis: recede ab hac creatura N., quem (quam) nascendo fecit sibi fratrem (sororem) et moriendo sibi acquisivit sanguine suo. Adiuro te, Satan, deceptor humani generis, agnosce Spiritum veritatis et gratiae, qui tuas repellit insidias tuaque confundit mendacia: exi ab hoc plasmate Dei N., quem (quam) ipse signavit superno sigillo; recede ab hoc homine (hac muliere), quem (quam) Deus spiritali unctione, templum sacrum effecit. Recede ergo, Satan, in nomine Patris + et Filii + et Spiritus Sancti; recede per fidem et orationem Ecclesiae; recede per signum sanctae crucis Iesu Christi Domini nostri, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen". 2. *formula deprecativa*: „Deus caeli, Deus terrae, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus sacerdotum, Deus virginum, Deus Sanctorum et Sanctarum omnium, Deus, qui potestatem habes donare vitam post mortem, requiem post laborem, non est alius Deus praeter te, creator omnium visibilium et invisibilium, Deus, qui omnes homines vis salvos fieri et sic mundum dilexisti ut Filium tuum Unigenitum dares ad opera diaboli dissolvenda, humiliter maiestatem gloriae tuae supplicamus, ut hunc famulum tuum (hanc famulam tuam) ab omni infernalium spirituum potestate laqueis, deceptione et nequitia liberare et incolumem custodire digneris. Mitte quaesumus, Domine, Spiritum veritatis quem (quam) suis discipulis promisit Filius tuus, mitte Paraclitum tuum de caelis de quibus diabolus tamquam fulgor proiecisti, mitte Paraclitum qui nostrae naturae accusatorem et oppressorem longius repellat ac nos faciat omne noxium vitare. Per Christum Dominum nostrum. Amen". 2. *formula imperativa*: „Exorcizo te, vetus hominis inimice: recede ab hoc plasmate Dei N. Hoc te iubet Dominus noster Iesus Christus, cuius humilitas tuam vicit superbiam, largitas tuam prostravit invidiam, mansuetudo calcavit saevitiam. Obmutesce, pater mendacii, neque impedias hunc famulum (hanc famulam) Dei Dominum benedicere et laudare. Hoc tibi imperat Iesus Christus, sapientia Patris et splendor veritatis, cuius verba spiritus et vita sunt. Exi ab eo, spiritus immunde, de locum Spiritui Sancto. Hoc

látszót.⁵⁴ A deprekatív formulát kell használni, akár önállóan is (61. pont), vagy ha szükséges, követheti az imperatív formula alkalmazása. Az imperatív formula

tibi praecipit Iesus Christus, Filius Dei et Filius hominis, qui, purus de Spiritu et Virgine natus, sanguine suo universa mundavit. Recede ergo, Satan, recede in nomine Iesu Christi, qui, fortis, digito Dei te eiecit et regnum tuum destruxit; discede per fidem et orationem Ecclesiae; effugare per virtutem sanctae + crucis, in qua nos eripuit a saeva tua potestate mitis Agnus pro nobis immolatus, Iesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen”. 3. *formula deprecativa*: „Sanctus es, Domine exercituum, pleni sunt caeli et terra gloria tua, quia cuncta, quae in universo sunt, creasti. Qui sedes super Cherubim et in altum habitas respicis in caelum et in terram, et intueris abyssos, aperi, Domine oculos tuos et vide afflictionem N., creaturae tuae, pro qua te supplices deprecamur: excita potentiam tuam, Spiritum Paraclitum tuum mitte qui repellat, sua virtute, omnem diaboli oppressionem et fallaces eius insidias amoveat, ut hic famulus tuus (hac famula tua) et corde formatus et mente sincerus debitum tibi possit praebere famulatum. Deus, generis institutor et reparator humani, qui hominem ab initio ad tuam imaginem condidisti, eique commisisti mundi curam universi, ut tibi soli Creatori serviens, creaturis omnibus imperaret, memento, quaesumus, conditionis humanae peccato vulneratae, et huic famulo tuo (famula tua) N. diabolica fraude prostrato, bonitatem tuam demonstra, ut ab inimico liberatus, te solum Deum et Dominum agnoscat. Deus infinitae misericordiae, qui pro redemptione nostra Unigenitum tuum mittere dignatus es in mundum, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, qui proprium Filium tuum in cruce exaltasti ut, chirographo lethi deletio, omnia traheret ad seipsum, miserere, quaesumus, supplicantis Ecclesiae pro famulo tuo N. tribulanti, ut, omni adversitate effugata, dextera tua protegat quem sanguine suo redemit impenso Iesus Christus, Dominus noster, qui tecum vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen”. 3. *formula imperativa*: „Exorcizo te, per Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, immundissime spiritus, inimice fidei, hostis humani generis, mortis adductor, pater mendacii, malorum radix, seductor hominum, excitator dolorum. Adiuro te, maledicte draco, in nomine Domini nostri Iesu Christi eradicare, et effugare ab hoc plasmate Dei. Ipse Christus tibi imperat, qui te supernis caelorum in inferiora terrae demergi praecepit. Ipse Christus tibi imperat, qui mari, ventis et tempestatibus imperavit. Ipse Christus tibi imperat, aeternum Dei Verbum caro factum, qui pro salute generis nostri, tua invidia perdit, humiliavit semetipsum factus oboediens usque ad mortem. Illum metue, qui in Isaac immolatus est, in Ioseph venumdatus, in agno occisus, in homine crucifixus, deinde inferni triumphator fuit. Da locum Christo, in quo nihil invenisti de operibus tuis. Humiliare sub potenti manu Dei; contremisce et effuge invocato a nobis sancto nomine Iesu, quem inferi tremunt, cui Virtutes caelorum et Potestates, ac Dominationes subiectae sunt; quem Cherubim et Seraphim indefessis vocibus laudant dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth. Recede ergo in nomine Patris + et Fili + et Spiritus Sancti: da locum Spiritui Sancto, per hoc signum sanctae crucis Iesu Christi Domini nostri, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen”.

54 Vö. TRIACCA, A. M.: *La preghiera della Chiesa nell'esorcismo maggiore*, in SODI, M. (a cura di), *Tra maleficio, patologia e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*, Padova, 2003, 218-241.

alkalmazását meg kell, hogy előzze a deprekatív formula használata. A szertartásnak ez a része ismételhető egészen addig, amíg az ördögűző azt szükségesnek ítéli.⁵⁵

5.2.2. AZ ÖRDÖGŰZÉS HELYE

Ezzel kapcsolatban a szertartáskönyv nem jelöl meg semmilyen kizárólagos helyet. Azt mondja, hogy kápolnában vagy valamely más erre alkalmas helyen történjék. Bárhol is legyen helye egy ilyen szertartásnak, diszkrét helynek kell lennie. Csak csekély számú hívő részvételével történjék. Nem lehetnek jelen rajta a média képviselői.⁵⁶

5.2.3. A SZERTARTÁS MÓDOZATAI

A szertartáskönyv a tényleges szertartás több módozatát teszi lehetővé a szertartás végzője, vagyis az exorcista számára. Az ő dolga, hogy az adott helyzetnek leginkább megfelelő sorrendet és módot állapítsa meg; ugyancsak ő vezeti a liturgikus cselekményt. Ez a régi, 1952-es kiadású szertartás szerinti eljárást is lehetővé teszi, ha ezt az ordinárius kérésére az illetékes kongregáció engedélyezi. Csak kevés és diszkrét hívő vegyen részt a szertartáson. A használt és preferált nyelv a latin. Használható a fordítás is, ha ezt a Szentszék felülvizsgálta és jóváhagyta. A szertartást úgy kell végezni, hogy távol maradjon a mágia és a babona minden formája. Teljességgel tilos az ördögűzés szertartását a szentmise keretébe ágyazni.

A Szertartáskönyv lehetővé teszi a szabadító imákat, illetve az ilyen szabadulásért végzett szertartást, amelyek nem minősülnek szigorú értelemben véve ördögűzésnek, s ezek végzésével a püspök bármely papot megbízhat.⁵⁷

6. AZ EGYHÁZ PÁSZTORI FELADATAI A GONOSZSÁG ELLENI HARCBAN

Először is emlékeztetnünk kell arra, hogy minden hívőnek joga és kötelessége védekezni a gonosz ellen, mivel a gonosz szellem „az embereknek minden módon kárt akar okozni, nemcsak lelküknek (kísértések és rossz gondolatok, gerjedelmek sugalmazása által), hanem testüknek, vagyonuknak, jószáguknak is; sőt a gonosz szellem meg is szállhatja az embereket. ... a leghathatósabb fegyver vele szemben Jézus neve. ... Így magán-exorcizmust mindenki végezhet, aki hisz Krisztusban, mert minden hívő mondhatja: a názáreti Jézus nevében parancsolom, távozz tőlem, sátán! Sőt, ez a magán-exorcizmus nagyon ajánlatos a híveknek, mint az élő hit gyakorlata. Ez azonban nem szentelmény”.⁵⁸

55 Vö. GIAMPIETRO, N.: *Il rinnovamento del rito degli esorcismi*, in *Notitiae* 35 (1999), 174.

56 Vö. MARINI, F.: *La liturgia dell'esorcismo*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 27 (2014), 62.

57 Vö. *Az Ördögűzés Szertartáskönyve* I. Függelék.

58 Vö. MIHÁLYFI, Á.: *Az emberek megszentelése* (Szentségek és szentelmények), Budapest, 1926, 422; és SALVATORI, D.: *Indemoniati ed esorcismi: alcuni chiarimenti dal punto di vista terminologico*, in

Másodszor: a hívőket mindenekelőtt fel kell világosítani, nehogy az exorcizmusban valami mágikus, babonás cselekvést lássanak. Úgy kell végezni az exorcizmust, hogy általa kifejezésre jusson az Egyház hite, és hogy az ördögűzésben senki se lásson mágiát vagy babonáságot. Óvakodnunk kell attól is, hogy a jelenlevők számára látványossággá válják. A tömegkommunikációs eszközökkel sem szabad felvenni, sem terjeszteni, ami itt történik.⁵⁹

További lelkipásztori útmutatások: 1) a papoknak jó szándékkal és türelemmel kell foglalkozniuk azokkal az emberekkel, akik úgy vélik, hogy megszállottak, vagy úgy hiszik, hogy ördögi befolyás alatt állnak. Nem üldözni kell őket, hanem segíteni rajtuk. Ehhez kellő bölcsességgel kell tudniuk értékelni a körülményeket, s kérniük kell a Szentlélek világosító erejét. 2) Súlyos esetekben a lelkipásztorok forduljanak a püspökhöz, aki ördögűzőjére bízza az ügyet, s ha ő úgy ítéli, elvégzi az exorcizmus szertartását. 3) Ha kétség állna fenn a tekintetben, hogy megszállott-e az illető vagy sem, tilos az exorcizmust elvégezni, hanem ilyenkor a szertartáskönyv által kínált szabadító imákat és áldásokat kell elvégezni.⁶⁰ 4) A papok a homíliáikban, gyóntatáskor és a lelki vezetés során rendszeresen emlékeztessék és figyelmeztessék híveiket az okkultizmus, a rendkívüli dolgok (kétes magánkinyilatkoztatások, karizmatikus jelenségek, stb.) veszélyeire.⁶¹

7. BEFEJZÉS

Az ördögűzés szertartása sajátos helyet foglal el az Egyház megszentelői feladatai között, annak ellenére, hogy a szentelmények között kapott helyet, mivel közvetlenül Krisztus akaratából van jelen az Egyház életében. A hatályos liturgikus könyv kitűnő dokumentuma az Egyház ördögűzésre vonatkozó reflexiójának, amelyet a kiegyensúlyozottság és a bölcs mérséklet jellemez a szertartás alapját képező tény (megszállottság) kivételes és ritka volta miatt. Kellő tiszteletben tartja a beteg hívő jóhírhöz és intimszférához való jogát, illetve nem katolikus személy esetében a vallásszabadsághoz való jogát. Kerüli a mágia és a babona látszatát is, építő párbeszédre törekszik a vonatkozó szaktudományokkal. A megszállottat inkább betegnek, áldozatnak tekint, akit meg kell szabadítani egy olyan külső erőtől, amely felett nincs hatalma önerejéből győzedelmeskedni. E szempontok miatt az ördögűzésre vonatkozó jogalkotást a betegek szentségére vonatkozó jogalkotás részévé is lehetett volna tenni.

A társadalom fokozódó démonizáltsága (ami a keresztény világfelfogással szöges

Quaderni di Diritto Ecclesiale 27 (2014), 14-15. Úgy tűnik, hogy a keresztelekskor végzett exorcizmus az ún. kisebb exorcizmus (exorcizmus minor), ami szentelménynek minősíthető, szemben a magán ördögűzéssel.

59 Vö. *A mágiáról és a démonológiáról. A toscanai (Olaszország) püspöki konferencia lelkipásztori útmutatása 1995*, Budapest 2000, 26-27.

60 Lásd az Ördögűzés Szertartáskönyve I-II. Függelékét.

61 Vö. *A mágiáról és a démonológiáról. A toscanai (Olaszország) püspöki konferencia lelkipásztori útmutatása 1995*, Budapest, 2000, 30-31.

ellentétben álló nézetek térhódításának következménye), valamint az erősödő sátánizmus óhatatlanul rá fogja irányítani az emberek, de az Egyház figyelmét is a Gonosz nagy titkára (mysterium iniquitatis), s ennek következtében Krisztus útjára, aki hatékonyan szállt szembe a Gonosszal. Ezek a tendenciák ismét fel fogják értékelni az Egyház gonoszság elleni harcát, s fokozott figyelemben részesül annak kivételes és rendkívüli formája, az ördögűzés is.

Az ördögűzéssel az Egyház végeredményben folytatja térben és időben mindazt, amit Jézus tett e tekintetben. Konkrétabban az ördögűzés liturgikus-egyházi módozata Krisztus húsvéti misztériuma ünneplésének a Szentlélek erejében. E harc sikerének záloga a jól felkészült klérus, amely hatékonyan tudja animálni a híveket ebben a küzdelemben, illetve az ördögűzői szolgálat ismételt nagy becsben tartása, nyomában a leendő ördögűzők alapos felkészítésével és pásztori munkába állításával. Így válik az ördögűzés ismét a lelkipásztorkodás állandó és szerves részévé.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző, akinek írását legutoljára a 2015/1. számunkban közöltük, 1959-ben született Nagyatádon. Veszprémi főegyházmegyes pap, teológus, kánonjogász, a PPKE HTK-án tanszékvezető, egyetemi tanár. 2003-2006 között a PPKE JÁK-KJPI elnöke (praesese) volt, 2006-2010 között két cikluson keresztül a PPKE HTK-án dékán. Sok könyv és számos tanulmány szerzője. (kuminetz@htk.ppke.hu)

„Azért alkotott minket, hogy a többi teremtményen uralkodjunk, de a bűn miatt elbuktunk az első emberben, és mindnyájan a halál örökségére jutottunk. Alacsonyrendű halandókká lettünk, félelmek és hibák hatalmasodtak el rajtunk: a bűn zsoldja, amely zsolddal együtt mint vádlott születik meg minden ember. Ezért végezzük el legkisebbjeinken is a ráfűvást és az ördögűzést – amint azt ma láttatok és megismertétek –, hogy elűzzük tőlük az ellenséges ördögi hatalmat, ami félrevezetett egy embert, hogy uralkodjék az emberiségen. Tehát a kisdedekben nem Isten teremtményére irányul az ördögűzés vagy a ráfűvás, hanem arra, akinek mindazok alávetettjei, akik együtt születnek a bűnnel: ő ugyanis a bűnösök fejedelme. És mert az az egy bukásával mindenkit halálra adott, küldetett egy bűntelen, hogy mindenkit, aki hisz benne elvezessen az életre, megszabadítván őket a bűntől.”

(Szent Ágoston: Beszéd a Hitvallásról hitjelölteknek, 1.2; Heidl György fordítása)

IVANCSÓ ISTVÁN

Exorcizmus a bizánci egyház keresztelési szertartásában

„*Úgy ki belőle, szívében fészkelő s rejtőző minden gonosz és tisztátalan szellemet!*”

1. A KERESZTELESI ÖRDÖGÜZÉS AKTUALITÁSA

Az Egyház a kinyilatkoztatás alapján tudatában van annak a ténynek, hogy a világban működik a gonosz és annak hatalma. Szent Péter éberségre int: „vigyázatok. Ellenségeitek, a sátán, ordító oroszlán módjára ott kószál mindenütt, és keresi, kit nyeljen el” (1Pt 5,8). A világban való létnek – a keresztyén életformának pedig különösképpen – fontos támasza lehet az ördögnek, a gonosznak az eltávolítása, illetve az ellene való folytonos küzdelem. Ördögüzés történik minden olyan esetben, amikor az ember le tudja győzni a kísértést, és nem engedelmeskedik az őt támadó gonosznak (Jézus példájára: Mt 4,10). A bűnbocsánat szentségében kegyelmi erővel valósul ez meg, amikor az ember feloldozást nyer (Mt 18,18; Jn 20,23), és az addig őt lebilincselve tartó gonosz helyére az Isten felszabadító kegyelme kerül. Mindezek mellett az egyházban létezik egészen látványos formája is az ördögüzésnek: az *exorcizmusnak* nevezett szertartás.¹ Itt és most egy sajátos formulára összpontosítjuk a figyelmünket: arra az ördögüzésre, amely a keresztelés folyamán történik a bizánci egyházban.

A részletes ismertetés előtt azonban érdemesnek tűnik ennek aktualitására is ráirányítani a figyelmet. Ugyanis az úgynevezett „modern világban” egyre kevesebben hisznek az ördög, a gonosz szellem létében (miközben a boszorkányságnak, a hozzá kapcsolódó jóslásoknak növekvő szerep jut – nem utolsósorban üzleti megfontolásokból). Ennek ellenére az egyház mindig tudatában volt – és van ma is –, hogy létezik az ördög, és hogy az ember ellen munkálkodik. Egy mély értelmű megfogalmazás szerint „a démoni, vagy általánosabban kifejezve: a *gonosz* pontosan az irracionális realitása”.² Az Egyház ugyanis mindig tudott az ördögről, de nem

1 Főleg a nyugati egyházra érvényes ez. Az *Euchologion* (a bizánci egyház hivatalos liturgikus könyve, amely a különböző istentiszteleteket, szertartásokat, áldásokat, imádságokat tartalmazza) is ismer egy olyan szertartást, amelynek címe: „Szent szolgálat a tisztátalan lélektől megszálts és gyötört betegért”. Ám ebben nincsenek látványos mozzanatok (sem kereszttel való megjelölés, sem szenteltvízzel való meghintés); túlnyomó részét az oltalomért esdő kánon képezi; amihez egyszerűen a betegek olajával való megkenés csatlakozik. Lásd *Ευχολόγιον τὸ μέγα*, Róma, 1873, 354–359. – Ismeretesebb még Nagy Szent Bazil „ördögűző imádságai a gonosz lélektől megszáltsokra és bármiféle betegség ellen” (lásd *uo.*, 359–366). Az idézett könyv így hozza a tartalomjegyzékében, ám valójában a hét imából (érdekes, hogy a köztudatban nyolc a számuk!) három szerepel Szent Bazil neve alatt, négy pedig Aranyszájú Szent Jánosét viseli. Ezek az imádságok szintén mentesek a külső mozzanatoktól. Sőt, semmiféle rubrikális előírás nem szerepel velük kapcsolatosan a könyv szövegében.

2 SCHMEMANN, ALEXANDER: *Vízből és Szentlélekből. Liturgikus tanulmány a keresztségről*, (Bizan-

tudta pontosan definiálni ezt a közvetlen tapasztalatot. Ugyanis nehéz – ha ugyan nem teljesen lehetetlen – racionálisan megfogalmazni az irracionálist.

Az ördög létezése nem magyarázható hiányként. Ugyanis nem a jó hiánya. Mint ahogy – bibliai alapokon – a rossz sem pusztán hiány, hanem valójában jelenlét. Mégpedig valami sötétnek, irracionálisnak a jelenléte. Érthetővé teszi ezt a Bibliára és az egyház tudatára alapozódó megállapítást annak megfontolása, hogy a gyűlölet nem csupán a szeretet hiánya, hanem egy sötét erő, amely valójában rendkívül aktív. Az ember tudatosan is tud gyűlölni. Mint ahogy Jézus ellenfelei is annál inkább gyűlölték őt, minél többet tudtak róla, minél többet tapasztaltak jóságából, szeretetéből. „A rossznak mint irracionális tényezőnek ez a megtapasztalása, mint valami olyannak az észlelése, ami ténylegesen birtokba vesz bennünket és irányítja cselekedeteinket, mindig az egyház tapasztalatának részét képezte”.³ Létezik tehát az ördög, mégpedig valóságként, nem hiányként. Sőt, személyes létezőként. Mint ahogy a szeretet is személyek között valósul meg, a gyűlölet is hasonlóképpen feltételezi a személyességet, a személyeket. S ha a jóság titka a személyben rejlik, akkor a rossz végső titkának is személyesnek kell lennie. Léteznek tehát azok a személyek, akik azt választották, hogy gyűlölik Istent, és szembeszállnak vele. A hitét komolyan vevő keresztény embernek viszont – és mindannak, aki a keresztények közösségébe lépni kíván – ővele, az ősgonosszal kell szembeszállnia. Ugyanis az Isten felé vezető utat Isten erejének és az ember szabad erőfeszítésének együttműködése jelöli ki. „A keresztség megszabadulás a zsarnoki és bitorló Sátán kötelékeitől. Ezt jelölik a keresztség szentségét megelőző ördögűzések.”⁴

Ugyanakkor az ember megtapasztalja magában a rosszat mint az Isten kegyelméből való kibukás eredményét. S ezt a rosszat nem lehet „racionálisan” magyarázni. „Ha van valami, amit lelki tapasztalatból megtanulhatunk, akkor az az, hogy a rosszat nem »magyarázni« kell, hanem azzal szembenézni, és küzdeni ellene. Így járt el Isten a rosszal. Nem magyarázta. Elküldte egyszerűlt Fiát, hogy a gonoszság minden hatalmát keresztre feszítse, s hogy így az ő szeretete, hűsége és engedelmissége által semmisítse meg őket.”⁵ És ezt kell követnie a jóra, szépre, igazra törekvő embernek!

A Krisztus követésére vállalkozó – és keresztségre készülő – ember azonnal találkozik az ördöggel. Ezért a keresztség szentségének szertartásában fontos helyet kap az ördögűzés mozzanata. Igaz, hogy valójában nem ezzel kezdődik, mert a legelső mozzanat a kereszttel való megjelölés, amit egy imádság követ,⁶ amelyben a keresztelendő megvilágosítását kéri a pap.⁷ Majd még a „felvétel a

tinológiai Intézeti Alapítvány), Budapest, 2012, 26.

3 Uo., 27.

4 MEYENDORFF, JOHN: *A bizánci teológia. Történelmi irányzatok és tanítételek* (Bizantinológiai Intézeti Alapítvány), Budapest, 2006, 294.

5 SCHMEMANN: *Vízből és Szentlélekből*, 29.

6 *Görögkatolikus egyházi szerkönyv (Euchologion)*, Budapest, 1964, 3. (A továbbiakban: *Szerkönyv*.)

7 Figyelemre méltó, hogy a keresztség szentségének általános elnevezése a görög termi-

jelöltek közé” következik a háromszori leheléssel és a kézföltétellel, valamint egy másik imádsággal.⁸ Aztán az ezek után sorra kerülő – és szövegét tekintve a legterjedelmesebb – rész, amely a továbbiakhoz viszonyítva mégis a szertartás elején áll, immár az ördögűzés. Ez valójában három imádságot tartalmaz – „Imádságok a gonosz szellem kiűzésére”⁹ –, a harmadikban a tényleges ördögűzés aktusával: a keresztelendőre való háromszoros ráleheléssel.

Az ember ellen acsarkodó gonosz, az ördög tehát jelen van a világunkban – mint láttuk: reális irracionalitásként. Tény. S amikor valaki Isten gyermekévé kíván válni, különös erővel jelenik meg, hogy elrabolja magának azt a személyt. A keresztelő pap a kereszt jelét rajzolja a jelöltre, hogy lefoglalja Krisztusnak, de az ördög is magáénak akarja tekinteni őt. Igaz, hogy nem látható, de jelen van! Lehet, hogy nem tapasztalunk semmi mást, csupán egy kedves családi »eseménynek« vagyunk a szemtanúi, az egyház azonban tudja, hogy olyan élet-halál harc veszi a kezdetét, amely nem magyarázatok és elméletek dolga, hanem amelynek következménye örök élet vagy örök halál. Igaz, hogy a végső győzelem – világméretben – Krisztusé, s az is igaz, hogy az ördög őellene semmit nem tud tenni, de az ember ellen nagyon is sokat tehet. „Ezért az ördögűzés annak a harcnak a kezdete, amely a keresztény élet első és lényeges dimenzióját adja”¹⁰ – Az eddigiek fényében ez a küzdelem mindig aktuális; talán most még inkább, mint bármikor máskor.

2. TRADÍCIÓ ÉS JELEN

Bár az Egyház keresztelési szertartásának legősibb ördögűzési formáit nem ismerjük, a tényről mégis tudomásunk van a patrisztika révén. Római Szent Hippolitosz arról számol be, hogy a keresztségre készülő katekumenek többszörösen is részesültek ördögűzésben.¹¹ Az utolsó héten (a Húsvét előtti Nagyhéten) pedig a háromszoros böjttöléssel együtt háromszorosan is elvégezte az őket felkészítő püspök az ördögűzést. Végül a keresztelés szertartásában megtörtént a „végleges” ördögűzés is.¹²

A hagyományt a legősibb bizánci liturgikus kódex köti össze a jelennel: a *Barberinus Graecus 336*. Ebben a kódexben a három ördögűzési imádság ugyanazzal

nológia szerint ennek megfelelően a *főtisztség*. Vannak azonban más nevek is rá: születés, újjászületés, újjáalkotás, pecsét, bemeztetés, felöltözés, felkenés, adomány, fürdő – amint MEYENDORFF: *A bizánci teológia*, 291-292. felsorolja Nikolaosz Kabaszilas híres műve a *A Krisztusban való élet*, II,10. alapján.

8 *Szerkönyv*, 4-5.

9 *Szerkönyv*, 4.

10 SCHMEMANN: *Vízből és Szentlélekből*, 30.

11 *Trad. Ap.*, 20.: „Attól kezdve, hogy kiválasztották és elkülönítették őket, tegye rájuk a kezét a püspök, hogy exorcizálja őket”. – Lásd TATEO, RACHELE (a cura di), IPPOLITO DI ROMA: *La Tradizione Apostolica*, Alba, 1972, 106.

12 Vö. IVANCSÓ ISTVÁN: „La comparazione della dottrina di Ippolito di Roma e Cirillo di Gerusalemme sull'iniziazione cristiana”, in *Folia Athanasiana* 9 (2007), 59-73.; itt: 66.

a szöveggel van jelen, mint ami a magyar görög katolikus egyházunkban ma is használatos. Létezik még egy negyedik ima is, bár sorrendben nem az első három után következik.¹³ Rubrikális utalások viszont a kódexben nem szerepelnek.

3. HÁROM ÖRDÖGŰZŐ IMÁDSÁG A BIZÁNCI EGYHÁZ KERESZTELÉSI SZERTARTÁSÁBAN

A bizánci egyházban fontos a *trichotómia* alapelve, ami liturgikus vonatkozásban leggyakrabban háromszoros ismétlődést vagy ismétlést jelent. Ez érvényes imádságokra és gesztusokra éppúgy, mint bizonyos szertartási elemekre.¹⁴ Ilyenkor leginkább a Szentháromság – mindenek ősforrása és mintája – tisztelete áll a háttérben.

A keresztelés szertartásának elején is három ördögűző imádság áll.¹⁵ Azonban az említett trichotómiából itt csak a hármas szám érvényes; a Szentháromság egyes személyeire nem találunk utalást bennük.

a) „Rettegi, menj ki s távozzál e teremtményből” – az első ima

Mivel életre-halálra szóló küzdelem veszi kezdetét a keresztség szentségével, a pap legelőször a Sátánt szólítja meg. Magyar szövegünkben ez különösen is szembevetődik, mert az első ördögűző imádság ténylegesen ezzel a szóval kezdődik, amíg a görög szövegben a negyedik szó a διαβολε, a szlávban pedig a harmadik szó a дьявол. Ám nem önmaga erejéből fordul az ördög felé a pap, hogy kiűzze a keresztelendőből, hanem Jézus Krisztus hatalmával teszi ezt. – Ebben az imádságban érdemes figyelni arra a tényre, hogy ötvözi magában Kelet és Nyugat szemléletét a pap liturgikus működésének leírásában. Az ima első részében *in nomine Christi*, a második részében pedig *in persona Christi* tevékenykedik a pap.

Az első részben a Sátán megfeddéséről van szó, ami valójában „megszégyenítés”. És ezt a pap az Úr nevében, *in nomine Christi* teszi:

13 Az első imádság mindkettőben azonos. Utána viszont a két könyv eltér egymástól. Ugyanis a második ima a kódexben sajátos, mintegy közbeszúrt imádság. A harmadik imádság a kódexben ugyanaz, mint a *Szerkőnyvünkben* a második. A kódexben negyedik imaként viszont az szerepel, ami a mi *Szerkőnyvünk* harmadik imája. Ehhez lásd STEFANO PARENTI – ELENA VELKOVSKA (a cura di): *L'Euclologio Seconda edizione riveduta, con traduzione in lingua italiana*, Roma, 2000, 301-303. Illetve *Szerkőnyv*, 5-7. Újabb kiadásban E. ВЕЛКОВСКОЙ – С. ПАРЕНТИ: Барберини гр. 336. Издание текста, предисловие и примечания, Омск, 2011, 126-130.

14 Elég csak a *Triságionra* gondolni a hármas kereszttvetéssel, vagy a *Szokásos kezdet* végén a háromszoros *Jertek, imádjuk Krisztust* invitatórikus formulára.

15 Ebben az ismertetésben a magyar görög katolikus egyház liturgikus gyakorlatát követjük, mégpedig az érvényben és használatban lévő *Szerkőnyv* alapján. Viszont DOBOS ANDRÁS: *Széntségtan. A széntségek teológiája keleten és nyugaton*, Nyíregyháza, 2012, 39-40. a *Barberini gr. 336.* kódexet követve négy imádság szövegét közli. Érdekes, hogy a magyarázatában három exorcizmust említ, de szövegközlésében a következőt írja: „IV. exorcizmus (a katekumenátust lezáró ima)”.

„Sátán, megfedd téged az Úr, ki e világra jött, az emberek között lakozott, hogy zsarnokságot lerontsa s az embereket kötelékedtől megszabadítsa; ki a keresztfán az ellenséges erőket legyőzte, amikor a nap elsötétült, a föld megrendült, a sírok megnyíltak s a szentek testei föltámadtak; ki halálával megtörte a halált és megsemmisítette a halálbirodalom uralkodóját, azaz téged, sátán”.¹⁶

Jézus Krisztus húsvéti misztériumának teljessége van jelen az imának eme részében: a teljes üdv történet, az egész *oikonomia*, ami „értünk, emberekért és a mi üdvösségünkért” történt.¹⁷ S íme, a keresztelési ördögűzés és a Krisztushoz való csatlakozás kinyilvánítása után következik a keresztelendő részéről a teljes Hitvallás elimádkozása.¹⁸

A keresztelendő erőt meríthet ebből az első ördögűző imádságból egész életére: ha ő maga akarja, eredményesen küzdhet a Sátán, a „halálbirodalom uralkodója” ellen, mert Jézus Krisztus megtörte a hatalmát.¹⁹

Ennek az első imádságnak második részében már *in persona Christi* folytatja az ördögűzést a keresztelő pap: „Istenre kényszerítlek... távozz” – mondja a Sátánnak. S az ima szentírási idézetei váltakozva vonatkoznak Istenre és Jézus Krisztusra. A Kol 1,15-17 fényében ez teljesen érthető,²⁰ hiszen Jézus ott volt a teremtés kezdeténél! A megszégysítés után immár kényszerítésről van szó, vagyis valódi ördögűzésről. Mégpedig milyen hatásos ördögűzésről! Ugyanis a pap ezt mondja: „mert most is ő parancsol neked általunk”.

Hatásos, erős szavak hangzanak el – mint amilyen a teremtői szó volt²¹ – a Krisztus személyében működő paptól: rettegj, menj ki, vissza ne térj, félj! Az Úrnak van ereje ennek megvalósítására: övé a végső győzelem. De azért nem bízhatja el magát a keresztségre vállalkozó személy: küzdenie kell a gonosszal egész életében. Ezért nevezi az imádság őt Krisztus „újonnan választott harcosának”. Mindenesetre félelmetes ez a küzdelem. Azonban nemcsak az új harcosnak kell félnie az elbukástól, hanem maga a Sátán is félelemre van kényszerítve, hiszen az összes angyali rendek és karok²² is félnek Isten hatalmától.

16 *Szerkőnyv*, 5.

17 A nicea-konstantinápolyi hitvallás szövege, amit a bizánci egyházban minden nap elimádkoznak a Szent Liturgia folyamán; sőt, az esti és az éjféli zsolozsmában is: tehát „hivatalosan” napjában háromszor. – A húsvéti misztériumnak a bizánci liturgiában való jelenlétéről lásd az általam írt fejezetet, in PÁKOZDI ISTVÁN: *A Bárány menyegezője. A katolikus liturgia és a szimbólumok*, Tihany, 2010, 277-278.

18 *Szerkőnyv*, 8.

19 A magyar fordítás nem egészen szerencsés, mert inkább „elerőtlenítésről” van itt szó!

20 Krisztus „a láthatatlan Isten képmása, minden teremtmény elsőszülötte. Mert benne teremtett mindent a mennyben és a földön: a láthatókat és a láthatatlanokat, a trónusokat, uralkodókat, fejedelemségeket és hatalmasságokat. Minden általa és érte teremtetett. Ő előbb van mindennél, és minden benne áll fenn.”

21 „Isten szólt: »Legyen világosság!»” (Ter 1,3). Vö. a teremtés további fázisait.

22 Az imádság szövege Areopagita Dénes felosztása alapján sorolja fel az angyali rendeket. Lásd PSZEUDO-DIONÜSZIOSZ AREOPAGITA: „A mennyei hierarchiáról” XIV., in Háy J. (szerk.), *Az isteni és az emberi természetéről II. Görög egyházatyák*, Budapest, 1994, 228-229.

„Kényszerítlek Istenre, ki megmutatta az élet fáját s annak megőrzésére kétélű, tüzes karddal kerubokat rendelt, légy kitiltva és távozz el: annak nevére kényszerítlek, ki a tenger színén mint szárazon járt s a szélvésznek parancsolt, kinek tekintete kiszáritja a vizek mélységét és fenyítése elenyésztí a hegyeket; mert most is ő parancsol neked általunk. Rettegj, menj ki s távozzál e teremtményből. Vissza ne térj, ne találkozzál vele, ne környékezd őt sem éjjel, sem nappal, sem reggel, sem délben, hanem menj a te földalatti országodba az ítélet meghatározott nagy napjáig. Félj a kerubokon trónoló s a mélységbe látó Istentől, akitől rettegnek az angyalok, arkangyalok, királyi székek, uralmak, fejedelemségek, erők, hatalmasságok, a sokszemű kerubok s a hatszárnyú szeráfok; kitől reszket az ég, a föld, a tenger s minden, ami bennük van. Menj ki, távozzál Krisztus Istenünknek e megjelölt s újonnan választott harcosától! Annak nevére kényszerítlek, ki a szelek szárnyain jár s angyalait égő tűzzé teszi. Menj ki, távozzál e teremtményből minden erőddel s angyalaiddal együtt. Mert megdicsőítettet az Atya és Fiú és Szentlélek neve, most és mindenkor s örökkön-örökké.”²³

b) „Adj N. szolgáltnak győzelmet a sátán s a tisztátalan szellemek fölött” – A második ima

A keresztelési ördögűzés második imája közvetlenül Istenhez szól. Miután a szertartást végző pap az Úr nevében megszegyenítette az ördögöt, és – az Úr személyében működve – távozásra szólította fel, Istent hívja segítségül.

Ebben az imádságban is fontos a megszólítás. Itt a „Seregek ura” felé fordul a pap. Az izajási „Szabaóth”-ról,²⁴ a „hadseregek Jahvéja”-ról van itt szó,²⁵ akit mind a bizánci egyház liturgiája megénekel: „Szent, szent, szent a seregek Ura, teljes az ég és a föld a te dicsőségeddel”,²⁶ mind a nyugati liturgia megemlíti a *Sanctus*-ban.

„Seregek ura, Izrael Istene, minden betegség és fájdalom orvoslója, tekints kegyesen N. szolgáltra, méltasd őt atyai látogatásodra s minden sátáni cselvetést távoztass el tőle. Fedd meg, űzd ki belőle a tisztátalan lelket. Tisztítsd meg kezed művét s ellenállhatatlan hatalmaddal vedd gyorsan lábaid alá ellenségedet. Adj N. szolgáltnak győzelmet a sátán s a tisztátalan szellemek fölött, hogy tőled kegyelmet nyervén méltó legyen halhatatlan, mennyei titkaidra s dicsőítsen téged, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.”

A győzedelmes Isten, aki „ellenállhatatlan hatalommal” rendelkezik a természetes és a természetfeletti erők fölött, ki tudja űzni a keresztelésre készülőt a „tisztátalan lelket”. Íme, itt a szó szoros értelmében vett exorcizmusról van szó: „űzd ki”! A „győzedelmes Úr” az élet-halál harcot kezdő személy számára biztosítani tudja a győzelmet „a sátán és a tisztátalan szellemek fölött”. Sőt, mi több, egy további szempont is megjelenik

²³ *Szerkőnyv*, 5-6.

²⁴ Aki Szanheribbel küzdött a választott nép érdekében (Iz 9,1).

²⁵ Lásd Mal 3,17 és még további huszonhárom alkalommal ebben a könyvben.

²⁶ *A görögszertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve*, Nyíregyháza, 1920, 133. (A továbbiakban: *Liturgikon*.)

az ima szövegében: a szentáldozásra való utalás. Kétségtelen, hogy a gonosz ellen való küzdelem leghatásosabb fegyvere a szent Eucharisztia: a „halhatatlan, mennyei titkok”.²⁷ Ezt nyújtja az egyház az újonnan megkeresztelt és megbérmált személynek,²⁸ s így valószínűleg a teljes keresztény iniciációt.²⁹

c) „Úzz ki belőle... minden gonosz és tisztátalan szellemet!” – A harmadik ima

Az eddigi két imádságban szavakkal valószínűleg a keresztelő pap az ördögűzést. A harmadik imádságban ez a szavak mellett már tettben is megnyilvánul.

Az ember igazi és legnagyobb méltósága nem más, mint az istenképeség: a Teremtő saját magából ajándékozta meg őt értelemmel, szabad akarattal és halhatatlan lélekkel. Így a teremtmény „jogot kapott az örök életre is”. Isten az ő „örült szeretetében”³⁰ nem haragudott meg rá végérvényesen akkor sem, amikor ezt a jogot eljátszotta. A keresztre jelentkező személy még ebben az állapotában van. De a pap az egyház nevében már könyörög érte, hogy halhatatlan lelke érdekében működjön értelme és akarata az evangéliumi világosság elfogadásával és követésével. S ehhez segítséget is kap. Ugyanis a „fénylő angyalért” szól az imádság: aki a „sötétség fejedelmének” helyét foglalja el a megkeresztelt személyben. S ő kísérheti végig egész életében őrző angyalaként a „védencét”.

„Uralkodó Urunk, ki az embert képedre és hasonlatosságodra teremtetted s jogot adtál neki az örök életre, kit nem vetettél meg a bűnbeesés után sem, hanem Fölkentednek megtestesülése által üdvözítettél a világot: magad, Urunk, fogadd be mennyi országodba az ellenség rabságából megváltott e teremtményedet is. Nyisd meg értelmi szemeit, hogy tündököljön benne evangéliumod napjának világossága. Adj életéhez fénylő angyalt, ki megmentse őt minden ellenséges cselvetéstől, bántalmaktól, a déli gonosz támadásától (Zsolt 90, 6) s a tisztátalan gondolatoktól.”³¹

Az imádság eme első része után következik a szavakkal együtt immár cselekedetben is megnyilvánuló ördögűzés. Ugyanis a rubrika ezt írja elő:

„Itt az áldozópap kereszt alakban háromszor a gyermek homlokára, szájára és mellére lehel, s mindannyiszor mondja: Úzz ki belőle, szívében fészkelő s rejtőző minden gonosz és

27 A Szent Liturgiában ez még négy további jelzővel egészül ki: „szent, legtisztább, halhatatlan, mennyei, elevenítő és félelmetes” titkokban való részesülésért adunk hálát. Lásd *Liturgikon*, 153.

28 Görög katolikus egyházunkban már nem tartjuk ezt a hagyományt; csak a keresztség és a bérmálás szentségét szolgáltatjuk ki egyszerre; az Eucharisziában való részesítésre megvárjuk az „első áldozás” idejét.

29 Néhány alapgondolatát lásd IVANCÓ ISTVÁN: „Az imaórák mint a keresztény iniciáció eszközei”, in V. Boháč – M. Takáč: *Liturgia bodín ako prostriedok novej evanjelizácie*, Prešov, 2014, 70-85.

30 Evdokimov egy egész könyvet írt a témáról: PAVEL NIKOLAJEVIC EVDOKIMOV: *L'Amour fou de Dieu*, Paris, 1973.

31 *Szerkönyv*, 7.

tisztátalan szellemet!”³²

Itt éri el a csúcspontját a keresztelési exorcizmus (ezt *Szerkőnyviünk* azzal is igazolja, hogy kiemelt szöveggént közli az ördögűzés szavait). A Krisztus személyében tevékenykedő papnak olyan hatásos ez a cselekedete, amit az ember teremtésének kezdetéhez lehet hasonlítani: „a »halottra« leheli az élet leheletét, az ember teremtésének mozzanatához hasonlóan”,³³ amikor Isten az ember „orrába lehelte az élet leheletét” (Ter 2,7). Az az isteni lehelet még tiszta levegőt juttatott az emberbe. A bűn által azonban a világ s a levegő rettenetesen beszennyeződött. De „az ördögűzés cselekménye révén ismét tisztává és Isten ajándékává válik; életté, amely újból Istentől függ, olyan életté, amelyet Isten adott az embernek a kezdet kezdetén.”³⁴ Ezért fontos, hogy most a pap az eredeti isteni leheletet leheli a keresztelendőre.

Ez az ördögűzés nem csupán felületes, nem a felszínen megy végbe, hanem a keresztelendő egész lényét érinti. A „szív” ugyanis biblikus, patrisztikus és liturgikus alapokon az egész személyt jelöli.³⁵ A pap pedig éppen innen űzi ki az ördögöt. S hogy ez mennyire nem egyszerű, azt mutatja az ima folytatása. A gonosz szellem számtalan formában jelenik meg az ember életében, s meg kell vele vívni az élet-halál harcot. A keresztelés szertartása folyamán ezt a harcot a keresztelő pap kezdi meg, távozásra kényszerítve

„A tévely szellemét, a gonoszság szellemét, a bálványimádás és mindennemű fősvénység szellemét, a hazugság s az ördög ösztönzéséből benne működő érzékiesség tisztátalanság szellemét”.³⁶

De aztán majd a megkeresztelt feladata lesz, hogy egész életében harcoljon a gonosz fondorlatos támadásai ellen, mert mindenféle módon támadni fogja őt.

Az ördögűzés negatív szempontja mellett – tudniillik, hogy a pap Krisztus erejéből kiűzi a keresztelendőből az ördögöt – szükség van a pozitív aspektusra is. Ugyanis az ember önmagában törekeny. Mindenképpen szüksége van föntől jövő megerősítésre. S a továbbiakban a pap immár azért könyörög, hogy megvalósuljanak a keresztség szentségének hatásai a megkeresztelt személy életében. Hogy miután az exorcizmusban kiüresedett a gonosz szellemtől, nehogy másik hét, még gonoszabb foglalja el benne a helyét (Lk 11,26). Ehhez szükséges a parancsok megtartása – amit már neki magának kell megtennie –, hiszen ez a keresztény élet alapja. A keresztségben kapott „köntöst” is csak úgy tudja megőrizni szennytelenül. Azt a fehér ruhát, amit hajdanán nyolc napig viseltek az újonnan megkeresztelték.

De mindennek célja a magasabb rendű, sőt legmagasabb cél, ami az üdvösségre irányul: azt a véget nem érő boldogságot elérni, amelyet Isten Országának megdicsőültjei élvezhetnek.

32 Uo.

33 PAUL EVDOKIMOV: *L'ortodossia*, Bologna, 1981, 401.

34 SCHMEMANN: *Vízből és Szentlélekből*, 33.

35 Szerencsésen egybeesik a magyar köznyelvben használatos formulával is. Amikor a szerelmes ifjú azt mondja kedvesének, hogy „drága szívem”, nyilván nem csupán a mellkasában dobogó szervéről szól, hanem az egész személyt érti alatta, testestől-lelekestől, mindenestől.

36 *Szerkőnyv*, 7.

„Tedd őt Krisztusod szent nyájának lelki juhává, egyházad tisztos tagjává, országod fiává és örökösévé, hogy parancsolataid szerint élven, s a keresztpécsetet sértetlenül, a köntöst pedig szennytelenül megőrizvén, nyerje el országod dicsőültjeinek boldogságát. A te egyszerűlt Fiadnak kegyelme, irgalma s emberszeretete által kívül áldott vagy legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddal együtt, most és mindenkor s örökkön-örökké. Ámen.”³⁷

Az előzőek fényében nem meglepő, hogy ez a harmadik imádság – mint az előző kettő is – doxológikus, a Szentháromságot dicsőítő, illetve áldó formulával zárul.

4. ÖSSZEGZÉS

A bizánci egyház keresztelési szertartásában fontos helyet kap az exorcizmus, amelyet – mint láthattuk – ma is az ősi formájában végeznek. A három ördögűző imádság a legnagyobb egységet képezi a szertartás együttesében. Igaz, a patrisztikus korszak hagyományával annyiban szakított az egyház, hogy ma már nem ismétli meg 8-10 alkalommal³⁸ ezeket az imádságokat. Ám az a három ima, valamint a lehelés cselekménye, amely az exorcizmust alkotja, nemcsak hatásos, hanem figyelmet felkeltő cselekmény is.³⁹

Mivel a Jézus Krisztus által alapított szentségekben – így a keresztségben is – ő maga működik a pap által, megvalósul az a tény, amit a külső jelenségek kísérnek. Így az ördögűző imádságok és a kísérő cselekmény együttese ténylegesen megvalósítja az exorcizmust. A keresztelendő személy megszabadul az ördög hatalmából. Képessé válik arra, hogy „megkaphassa azt az igazi életet, amely Istentől ered és Istenhez vezet; arra a szabadságra, hogy az egyedüli valóban szabad és megszabadító választásra, Isten választására képes legyen”.⁴⁰ Ezt a szabad választást jelzi a keresztelési szertartás következő mozzanata: a Sátán megtagadása és a Krisztussal való egyesülés kinyilvánítása.⁴¹

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző pápai prelátus, a nyíregyházi Hittudományi Főiskola tanára 1981-től főesperes. Teológiai doktorátusát 1979-ben szerezte Budapesten, keleti teológiai licenciátusát pedig Rómában (PIO) 1997-ben. 2001 és 2009 között a Görög Katolikus Papnevelő Intézet rektora volt. Főszerkesztője a Hittudományi Főiskola *Athanasiana* és *Folia Athanasiana* című folyóiratainak, szerkesztő bizottsági tagja a *Magyar Egyházszerve* folyóiratnak. Nős. Felesége orvos. Három gyermeke: pap, orvos, pedagógus. 2004-től két cikluson át a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja volt. Legutolsó írását a 2014/1. számunkban közzétük. (ivancsoi53@gmail.com)

37 *Szerkönyv*, 7.

38 Vö. DOBOS: *Szentségtan*, 39. – A *Katolikus Egyház Katekizmusa* viszont ma is ezt írja: „Mivel a keresztség szabadulást jelent a bűntől és bűntogatójától, az ördögtől, a jelölt fölött egy (vagy több) ördögűzést végeznek”. Lásd KEK, 1237.

39 Számtalan esetben tapasztaltam magam is a keresztelesek folyamán, hogy az addig nyugodtan viselkedő vagy éppen alvó kisgyermek felriad, sírni kezd éppen abban a pillanatban, amikor az ördög kiűzése történik belőle.

40 SCHMEMANN: *Vízből és Szentlélekből*, 34.

41 *Szerkönyv*, 8.

NÓDA MÓZES

Exorcizmus a liturgiában

A Katolikus Egyház által gyakorolt exorcizmus nem hasonlítható ahhoz az eljárás-hoz, amelyet bizonyos filmekben látunk, amelyek megrémítik a nézőket, és kétes képet festenek az exorcizmusról, a gonosz létezéséről, illetve annak az emberekre gyakorolt hatalmáról. A mai felfogás jelentősen megváltozott, miután az orvostudomány nagyon sok betegségnek meghatározta az okát és eredetét, és ezzel mintegy leszűkült a gonosznak tulajdonított működési terület. Ezért ma sokkal óvatosabban beszélünk a gonoszról, illetve az exorcizmusról.¹ Ezzel együtt a gonosz léte és az attól való szabadulás ma is aktuális téma.

Ökumenikus szempontból érdekes lehet, hogy az exorcizmust más keresztény felekezetek is gyakorolták. Így például a magyar református egyházban is létezett ördögűzés, Samarjai Máté János ágendás-könyvének tanúsága szerint. A lutheránus egyházban, az ellenkezők ellenére, a 18. századik gyakorlatban volt a keresztelési ördögűzés szertartása.²

Jelen tanulmány csak az exorcizmus egyszerű formáit tárgyalja. Nem foglalkozom az ünnepélyes exorcizmussal, amely a megszállottság esetére vonatkozik, és különös megbízatást igényel. Előljáróban egy vallástörténeti kitekintés után röviden megvizsgálom a Szentírás tanítását a sátánról, majd kitérek az exorcizmus liturgikus formáira.

VALLÁSTÖRTÉNETI KITEKINTÉS

A gonosz erők létezése és működése a bibliai hagyományon kívül az ókori népek hitvilágában a maga természetességében elfogadott volt. A démonok (gör. *daimon* vagy *daimonion*) számos vallásban ambivalens szereplők (jó, illetve rossz démonok), köztes lények, akik az isteni világ és az emberek között állnak.³

Az akkád hitvilág szerint léteznek jó és rossz démonok; a démonok sziklabarlangokban vagy a sivatagban élnek. Az asszír-babiloni források is tanúsítják a démonhitet. A káldeaiak az istenek mellett hittek a démonok, gnómok és koboldok létezésében. A démonok emberi és állati tulajdonságokkal rendelkező, mindkét nemhez tartozó lények, vagy a temetetlen halottak lelkei, akik betegséget vagy az újszülöttek halálát okozták. A démonoktól való szabadulást Mezopotámiában amulettektől és rituális formuláktól remélték. Egyiptomban szintén két kategóriába sorolták a démonokat; a rossz démonok a betegségek okozói voltak, a szellemek, akiktől

1 Reinhard MESSNER: *Exorzismus. Liturgiewissenschaftlich*, LThK (©2006) 3, 1127–1128 (1128).

2 Bővebben lásd: PAPP György: *Vade retro Satana! Samarjai Máté János ördögűző liturgiájának ismertetése*, in *Református Szemle* 2 (2008), 152–159.

3 Walter KIRCHSCHLÄGER: *Dämon. Begrifflichkeit. Religionsgeschichtlich. Altes Testament - Judentum - Neues Testament*, LThK (©2006) 3, 2–7 (2–3); *Démonok*, in *Magyar Katolikus Lexikon* II. (szerk. DIÓS István), Budapest, 2005, 328–332 (ezentúl: MKL).

az emberek féltek, az elátkozott lelkek, akik visszatértek a földre. Egy mezopotámiai démon neve az Ószövetségben is megjelenik (Iz 34,14, Lilit). Az egyiptomiak hittek a megszállottságban is, és a gyógyulást ráolvasással, amulettek viselésével, só és olaj használatával igyekeztek elérni.⁴ A görög nyelvű forrásokban a *daimon* vagy *daimonion* jelölhet isteneket, istenek és emberek közötti közvetítőket vagy a megszállottság és betegségek okozóit.⁵

A *daimōn*, illetve *daimonion* a Septuagintában is megjelenik bálványok (MTörv 32,17; LXX Zsolt 95,5; 105,37; Iz 65,3.11), illetve démonok jelölésére (Tób). Philón és Josephus Flavius szóhasználata tükrözi a fogalom ambivalenciáját a görög kultúrkörben (istenek, a Sors, halottak istenei vagy lelkei, gonosz lelkek, bálványok).⁶

A zsidó hitvilág is ismerte és gyakorolta az exorcizmust, mint a démonok kiűzését. Tóbiás könyvében olvasható: „A hal szívét és máját, ha elégetik, olyan férfi vagy nő előtt, akit démon vagy gonosz szellem gyötör, eltávozik tőle minden támadás, és mindörökre megszabadul” (Tób 6,8). Josephus Flavius szerint Salamon királyt Isten tanította meg, hogy a gonosz szellemekkel harcoljon, és a megszállottakból ráolvasással ki tudta űzni a gonosz szellemeket. Josephus saját tapasztalatát is leírja, amikor arról számol be, hogy egy Eleázár nevű zsidó Vespasianus jelenlétében a gonosz szellemeket kiűzte a megszállottakból sajátos praktika és inkantáció által, a Salamontól származó gyakorlat szerint.⁷

Összegzőként megállapítható, hogy az ókori vallások általános meggyőződése volt a gonosz lények ártó hatása az emberre, megszállottság, illetve betegségek formájában. Ezek ellen megpróbáltak védekezni bizonyos gyakorlatok, ráolvasások és imák segítségével.

A SZENTÍRÁS TANÚSÁGA

A Szentírás tanításában mind az angyalok, mind a gonosz szellemek vagy az ördög Istennek vannak alárendelve. Az angyalok hivatása szolgálni és dicsőíteni az Istent (Iz 6,3), és ezzel a teremtett világ célját és értelmét hirdetni. Ezzel szemben az ördög,

4 Hans-Jürgen WOLF: *Hexenwahn und Exorzismus. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte*, Kriftel/Ts 1980, 42–46; KIRCHSCHLÄGER, *Dämon*, 2.

5 KIRCHSCHLÄGER: *Dämon*, 2 (istenségek Herakleitosznál, 119. töredék; Homérosz *Iliász*-ban, 1,222; 11,420; közvetítők Platón *Lakomájában*, 202a; Plutarkhosznál, *Def. orac.* 13, ártó hatás okozói Platón *Törvényeiben*, VII, 790d-e, és Plutarkhosz *Asztali beszélgetéseiben*, VII, 5,4, ill. Lukiánosznál, *Peregrinus halála* 27).

6 KIRCHSCHLÄGER: *Dämon*, 2: Philónnál a *daimon* istenségeket (*Decal.* 54; *Virt.* 172; *Prob.* 39 és 130; *Gai.* 112), a Sorsot (*Flacc.* 168; 179), az alvilág istenét (*Manes: Gai.* 65) jelöli, a *daimonion* a bálványokat: *Mos.* I, 276). Josephusnál a *daimon* általában gonosz lélek, a *daimonion* istenség (*Bell. iud.* 1,69.84.613), gonosz lélek (*Ant.* VI, 166; VIII, 46–47).

7 Josephus FLAVIUS: *Ant.* VIII.46–48 (*A zsidók története*, ford. Révay József, szerk. Hahn István, Budapest, 1980, 74–75). Eleázár egy gyűrűre fűzött gyökeret szagoltat a megszállottal a Salamontól áthagyományozott praxis szerint, és Salamon nevét tartalmazó exorcizáló formulát használ. A távozó démon, Eleázár utasítására bizonyítja távozását.

a démonok az Istennel és akaratával szembenálló és ellene lázadó világot képviselik.⁸ A görög *diabolosz*, amelyet magyarra ördöggel fordítanak, arra a lényre utal, aki káromolja az Istent. A Septuagintában a héber *satan* megfelelője; jelentése ellenfél, vádló, rágalmazó.⁹ A *mysterium iniquitatis*, a bűn titka, illetve annak oka és következményei mindig foglalkoztatták a hívő embert. A Szentírás bizonyos választ ad a kérdésre, de a bűnre vezető/csábító személye mégis titokzatos marad.

Az Ószövetségben a sátán még nem az Isten ellen lázadó gonosz hatalom, hanem Isten mennyei udvarának tagja, alárendelve Istennek, aki bizonyos feladatokat tölt be.¹⁰ Így látjuk Jób könyve prológusában, ahol a sátán Isten fiai között szerepel. Ő az, aki vádol; a történetben tehát a megnevezés valójában funkciót jelöl. Témánk szempontjából Zakariás próféta szövege a fontosabb, hiszen az ördögűző imák egyik alapvető ószövetségi szövegének tekintik. Zakariás negyedik látomásában Józsué főpap bemutatásában a sátán szintén a mennyei udvar tagja; ő a vádemelő (Zak 3,1–5). Az Úr (a szír fordítás szerint az Úr anygala) azonban rászól: „Fedjen meg / fenyítsen meg (héb. *yig'ar*, LXX *epitimēsai*) az Úr téged, fedjen meg téged, aki kiválasztotta Jeruzsálemet!” (Zak 3,2). A magyar fordítások szerint az Úr anygala fenyegeti meg a sátánt: „Parancsoljon neked az Úr” (Új Katolikus Biblia, Szent István Társulat); „Csendet parancsol neked [...] az Úr” (Káldi Neovulgáta, Szent Jeromos Bibliatársulat).

A korai judaizmus irodalmában jelennek meg az embert vádló hatalmak, mint Isten ellen lázadó, gonosz, az embert rosszra csábító erők,¹¹ amint ez Hénok könyvében, a Jubileumok könyvében, vagy a Qumráni Közösség Szabályzatában látható.¹²

Az Újszövetség szemléletében a jézusi megváltás egyik legfontosabb következménye a rossztól és az ördögtől való szabadításban mutatkozik meg. „Ha én Isten lelkével űzöm ki az ördögöket (szó szerint démonokat, daimonia), akkor bizony elérkezett hozzátok az Isten országa” (Mt 12,28). Jézus hatalma a gonosz fölött valami újnak a megjelenését, kezdetét jelzi, Isten országa elérkeztét.¹³ Jézus kortársai a Sátánt olyan valakinek tekintik, aki az ember fölé helyezett teremtmény, de alá van rendelve az Istennek.¹⁴ A megkísértés történetben az ördög (diabolos) Jézus művét akarja

8 Walter KASPER: *Das theologische Problem des Bösen*, in Walter KASPER, Karl LEHMANN (szerk.) *Teufel, Dämonen, Besessenheit*, 1978, 57–59; KIRCHSCHLÄGER, *Dämon*, 1–2.

9 Herbert HAAG (szerk.): *Bibliai Lexikon*, Budapest, 1989, 1368.

10 Ld. részletesen XERAVITS Géza, *Egy gazfickó ifjúkora. Megjegyzések a Sátán alakjának fejlődéséhez a kereszténység előtti zsidóságban*. in *Katekheon* 3 (2007), 283–299 (285–287).

11 Az Ószövetségben a sátán két síkon jelenik meg: az emberközi kapcsolatokban és mint Jahve királyi udvarának tagja. Az emberközi kapcsolatokban a civakodás, perpatvar, összeférhetetlenség jellemzik. Jahve udvarában ő a vádló, a rágalmazó. MOLNÁR János, *Állj meg a hegyen!* Kolozsvár, 2012, 42–43.

12 A témáról bővebben: XERAVITS: *Egy gazfickó ifjúkora*, 288–296.

13 Ulrich LUZ: *Das Evangelium nach Matthäus* (EKK 1/2), Zürich, 42007, 260–261.

14 A farizeusokkal folytatott vitában Jézus ördögűző hatalmát Beelzebub segítségének tulajdonítják. Maga a név több változatban is előfordul (Beezebul, Beelzebul); jelentése bizo-

akadályozni, visszavonulása pedig Jézus személyes győzelmét jelzi: ő megkezdte harcát a rosszal és az első csatát megnyerte (Mt 4,1–11; vö. Mk 1,13: a sátán).¹⁵

A gyógyítások és a megszállottság értelmezésében az evangéliumok szerzői kapcsolatot látnak a gonosz szellemek működésével. A Sátán úgy jelenik meg, mint egy birodalom feje, akinek egy démonokból álló hadsereg áll a rendelkezésére. Jézus korában nem tettek különbséget a betegségek és az ördögtől megszállottság között. A betegségeket általában a Sátán, a démonok hatásának tulajdonították. Jézus gyógyító és ördögűző tevékenysége, a betegségekkel és a halállal folytatott harca a Sátán elleni küzdelmet jelentette.¹⁶ A megszállottság esetei a szinoptikus evangéliumokban (Mk 5,1–20; Mt 8,28–34; Lk 8, 26–39) a Sátán uralkodási területére utalnak; a rossz nem származhat Jahvétól, hanem ezeknek az ellenség az oka. A gadarai ördögűzés a messiási korszak elérézését jelzi (Mt-nál démonok) a démonok is elismerik Jézus hatalmát, hiszen könyörögnek hozzá.¹⁷ Jézus exorcizmusa a mennyek országának elérézését jelzi, a vele elközelgett Isten országának győzelmét és a prófétai jövendölések beteljesedését (Lk 4,16–19; Mt 10,8; Mk 16,17; Lk 9,1–2; 10,17–19). Ő nem csak meghirdetője Isten uralmának, hanem annak közvetítője is.¹⁸ Ördögűzései elővételezték a „világ fejedelmén” aratott végső győzelmét (Jn 12,31), országának eljövetele a sátán országának veresége (KEK 550).

A Máté-evangéliumban a tizenkét apostol küldetését Jézus így foglalja össze: „Menjetek és hirdessétek: Elközelgett a mennyek országa! Gyógyítsatok betegeket, támasszatok föl halottakat, tisztítsatok meg leprásokat, űzzetek ki ördögöket (démonokat, *daimonia*)! Ingyen kaptátok, ingyen adjátok!” (Mt 10,7–8). Az evangélium hirdetése üdvös cselekedetekben kell megnyilvánuljon (gyógyítások, halottak feltámasztása, exorcizmus), a gonosz elleni küzdelmet Jézus kezdte meg, a folytatást tanítványaira bízta.¹⁹

nyitalan. Az ószövetségi Baal-Zebubbal hozható kapcsolatba és a név szándékos elferdítése is valószínű. Lehetséges jelentése: szemét vagy bálványáldozat ura. A rabbik körében keletkezett gúnynévről is szó lehet, ami a bálványimádás elítélésére utal: a szemét, az ördög ura. HAAG, *Bibliai Lexikon*, 140. Limbeck szerint a kánaáni istenséget (2 Kir 1,2) tették nevetségessé, a Baalzebul nevet Beelzebulra változtatták, aminek jelentése: a legyek istene. Meinrad LIMBECK, „*Beelzebul – eine ursprüngliche Bezeichnung für Jesus?*” in *Wort Gottes in der Zeit. Festschrift K. H.-Schelkle*, Düsseldorf, 1973, 31–42.

15 Ortensio da SPINETOLI: *Máté. Az egyház evangéliuma*, Szeged, 1998, 117–121.

16 Franz ANNEN: *Die Dämonenaustreibungen Jesu in den synoptischen Evangelien* (Theologische Berichte 5), Zürich, 1976, 107–146.

17 SPINETOLI: *Máté*, 277–278.

18 Thomas SÖDING: „*Wenn ich mit dem Finger Gottes die Dämonen austreibe...*” (Lk 11,20). *Die Exorzismen im Rahmen der Basileia-Verkündigung Jesu*, in *Die Dämonen* (szerk. Armin LANGE, Hermann LICHTENBERGER, K. F. Diethard RÖMHELD), Tübingen, 2003, 531.

19 LUZ: *Das Evangelium nach Matthäus*, 94–95; SPINETOLI, *Máté*, 309–312.

EXORCIZMUS A LITURGIÁBAN

Az exorcizmus szentelmény, a szentségekhez és szentelményekhez tartozó aktus, amelynek imáiban és rítusaiban az egyház Isten erejét kéri a Gonosszal szemben, és amelynek hatásaként szabadulást eszközöl a Gonosz hatalma alól. Az egyszerű exorcizmusoktól megkülönböztethető a szoros értelemben vett exorcizmus, amely a megszállottság megszüntetése, a személy kiszabadítása az ördög hatalmából.²⁰ Az exorcizmus *deprekatorikus*, ha Isten segítségül hívásával történik, kérő ima formájában, illetve *imprekatorikus*, ha parancsoló formában, amely felszólítja az istenellenes hatalmakat, hogy hagyják el a személyt vagy dolgot. A zsinat után a *deprekatorikus* forma került előtérbe.²¹ Ezek az imák és gyakorlatok nem mágikus cselekedetek, hanem érzékelhetővé akarják tenni a hívő ember számára, hogy a gonosz hatalmából átment Isten uralmába.²²

Az exorcizmus²³ gyakorlata szerint lehet *magán* gyakorlat (ima, szenteltvíz használata, kereszttvetés), amelyben Jézus nevének segítségül hívásával kérjük Isten kegyelmét a gonosszal szemben. Egyik leghatásosabb ima a Miatyánk, az Úr imája, aki arra tanít, hogy Isten nem hagy magunkra a kísértések idején. (Erről később még szó lesz.) Az exorcizmus *nyilvános* formája kétféle lehet: *egyszerű és ünnepélyes*. Az egyszerű exorcizmust papok végezhetik; ide tartozik a vízszentelés, a keresztelés szertartásában előírt ördögűzés. Az ünnepélyes exorcizmust, megszállottság esetén, csak a helyi főpásztor által megbízott papok végezhetik az egyházjog²⁴ előírásának megfelelően. A II. Vatikáni Zsinatot megelőző előírásokat Mihályfi ismerteti.²⁵

A gonosz hatalmának megtörését a *Miatyánkban* naponta kérjük, imádkozzuk:

20 Leo SCHEFFCZYK: *Exorzismus. Systematisch-theologisch*, LThK 3, 1127; GÁL Péter, Ördögűzés, in MKL X, 328–332.

21 MESSNER: *Exorzismus. Liturgiewissenschaftlich*, 1128; Heinrich POMPEY: *Exorzismus. Pastoral*, LThK 3, 1128–1129.

22 Rupert BERGER: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Budapest, 2008, 130–131.

23 A görög *exorkidzein* a keresztény szóhasználatban az *eporkidzein* ellentétes értelműre történő igazítása. Az *eporkidzein* jelentése „a gonosz lélek segítségül hívása ráolvasással, varázslattal”; az *exorkidzein* ennek ellentéte: a gonosz lélek eltávolítása és hatástalanná tétele Krisztus nevében adott paranccsal és/vagy Isten segítségül hívásával. GÁL Péter: Ördögűzés, in MKL X, 328.

24 „Senki sem végezhet törvényesen ördögűzést megszállottakon, ha a helyi ordináriustól külön és kifejezett engedélyt nem kapott. Ezt az engedélyt a helyi ordinárius csak jámbor, tudós, józan és kifogástalan életű áldozópapnak adja meg.” (CIC 1172). Vö. Heribert HEINEMANN: *Exorzismus. Kirchenrechtlich*, LThK 3, 1128 (megjegyzí, hogy az 1917-es kódexhez képest [1151. kán. §1] elmarad az utalás a megszállottságra). Heinemann arra is rámutat, hogy az ünnepélyes exorcizmus feltétele az alapos orvosi-pszichiátriai kivizsgálás, és Höffner bíborosra, a Német Püspöki Kar korábbi elnökének rendeletére utal (1978. ápr. 28.), amely szerint a gyógyszeres kezelés nem szakítható meg, illetve az exorcizmus nem végezhető el, ha a hozzátartozók elutasítják az orvosi kezelést. A CCEO nem foglalkozik az exorcizmussal.

25 Ld. részletesen MIHÁLYFI Ákos: *Szentségek és szentelmények*, Budapest, 1921, 430–431.

Ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól (Mt 6,13). A kérés értelme, hogy a próbatételek idején Isten ne hagyjon minket egyedül, ne engedjen elbukni. Az üdvtörténetet a rossz elleni harc jellemzi; az Újszövetségben a gonosz az, aki megzavarja Krisztus művét, akadályozza a tanítványok munkáját, metaforikusan ordító oroszzlánként (1Pét 5,8) vagy dühös sárkányként támad (Jel 12,15).²⁶ Jeruzsálemi Kürillosz a Miatyánk kérését értelmezve írja: „a gonosz ellenséges démon, könyörgünk azért, hogy (Isten) megszabadítson tőle.”²⁷

Walter Kasper szerint a Miatyánkban megfogalmazott kérést exorcizmusként is értelmezhetjük: az imában Isten segítségét kérjük, hogy óvjon és védjen a kísértések idején a gonosz hatalmával szemben. A legfontosabb a rosszal való gyakorlati bánásmódban az imádság: „szabadíts meg a Gonosztól”. A rosszról (a Gonoszról) szóló teológiai értekezés erre az imádságra akar bízgatni. Ebben az imában kifejezést nyer mind az Isten hatalmába vetett feltétel nélküli bizalom, mind a gonosz erők komolyan vétele. Ez az imádság ténylegesen legyőzi a Gonosz erőit. Benne az ember teret teremt Isten és az ő uralma számára; benne megvalósul a teremtés értelme. Általa a Gonosz valósága az egyetlen helyes keretbe kerül: az Isten-uralom végérvényes megvalósulása reményének összefüggésébe, és az Isten uralmában minden ördögi összeviasszaság, a világban levő minden eltévelyedés és csalás végérvényesen megszűnik.²⁸ E „normális” és mindennapi imádságból, amelyet valamennyi keresztény mond a Gonosztól való megszabadításért, származhat az exorcizmus új, mélyebb megértése, vagyis azé az ünnepélyes és hivatalos imáé, amelyet az Egyház végez a Sátán hatalmából való szabadításért.

A liturgiában az exorcizmus három elemből áll; ezek a szó, a cselekedet és a megpecsételés. A szó alapvetően Isten vagy Krisztus nevének segítségül hívása (epiklézis); ezt követheti a Gonosz megszólítása, megfenyítése (*inrepatio, epitimia*) és felszólítása a távozásra (*apopompe*). Az exorcizmus aktusa lehet a kézrátétel, a kereszttel való megjelölés, a megkenés vagy a rálehelés (*exsufflatio*). A kereszttetés, kereszttel való megjelölés a megpecsételés szerepét töltheti be.²⁹

Az exorcizmus egyszerű liturgikus formája a keresztséghez kapcsolódik, és a keresztelési szertartásban ma is jelen van. Ennek alapja az a meggyőződés, hogy a keresztség egyben uralomváltás: azzal, hogy az egyház tagja lesz, a megkeresztelt átmegy a bűn és a Sátán uralmából Isten, illetve a Szentlélek uralmába.³⁰ A kereszténység első századaiban, az üldöztetések idején a keresztség egy életbevágó, életet kockáztató döntést jelentett. A beavató szentségekben való részesedést hosszas felkészítés, illetve felkészülés előzte meg; ezt szolgáltatta a katekumenátus intézménye. A felkészülés nem csupán a keresztény tanítás elsajátítását jelentette, hanem a

26 SPINETOLI: *Máté*, 211–214.

27 JERUZSÁLEMI Szent Kürillosz: *Összes művei*, in Ókeresztény Írók XIX., (VANYÓ László szerk., Budapest, 2006,) 352.

28 KASPER: *Das Theologische Problem des Bösen*, 67–68.

29 MESSNER: *Exorcismus. Liturgiewissenschaftlich*, 1127–1128. Bizonyos evangéliumi szövegeknek vagy zsoltároknak (pl. Zsolt 91) is exorcizáló erőt tulajdonítanak.

30 MESSNER: *Exorcismus. Liturgiewissenschaftlich*, 1127.

keresztény életstílus begyakorlását is. A Hippolütoszhoz tulajdonított *Traditio apostolica* szerint a hittanulónak ilyen kérdésekre kellett válaszolnia: „Tisztességesen éltek-e katekumenátus ideje alatt? Tisztelték-e az özvegyeket, látogatták-e a betegeket, gyakorolták-e a jócselekedeteket.”³¹ Ebben a folyamatban, a keresztény életstílus begyakorlásában segítséget, bátorítást jelentettek az exorcizmusok. Kezdetben azok gyakorolták, akik rendelkeztek ezzel a karizmával. A harmadik század elején jelent meg az exorcisták rendje, Keleten a laodiceai zsinat említi. Nyugaton a 4. és 5. században lassan háttérbe szorult, mert feladatukat fokozatosan átvették a papok.³²

A nagybőjti közvetlen előkészület idején a katekumenek *péntekenként böjtöltek, szombat pedig a püspök végezte az előkészítő* exorcizmusokat, amint erről Hippolütosz tanúskodik:

gyűljenek össze, egy a püspök tetszése szerinti helyen. Szólítsák fel mindannyiukat, hogy imádkozzanak, és boruljanak térdre. A püspök tegye rájuk kezét, és parancsolja meg minden idegen léleknek, hogy távozzék belőlük, és ne térjen vissza. Az ördögűzés után fűjjon az arcukba, jelölje meg homlokukat, fülüket, orrlyukaikat, majd állítsa fel őket.³³

Az ördögűzés Hippolütosz tanításában azt a célt szolgálja, hogy a megkeresztelt jó és tiszta legyen. A püspök kézfeltétele és a megkenés az exorcizmus szertartásának jele, Tertullianusnál idetartozik még a rálehelés, az insufflatio.³⁴ Jeruzsálemi Szent Kírilloosz prokatekiziseiben figyelmezteti a hitjelölteket, hogy a keresztség után bizalommal harcolhatnak „az ellenséges hatalmakkal”, mert megkapták a szükséges kegyelmeket.³⁵

A gondolat, hogy a keresztségben életfordulat következik be, a második században a liturgikus gyakorlatokban is kifejezést nyer. A hit megvallása mellett megjelenik a „szakítók” formula, amely a múlttal való szakítást jelenti. Ebben az összefüggésben az exorcizmus a gonosz befolyása ellen irányul.³⁶ A katekumen felkészülési ideje valóban egy folyamatot jelentett, a beavatás pedig fokozatos elszakadást a régi élettől és az új életforma begyakorlását.

A keresztelési ördögűzés a második és harmadik században a gnózissal szembeni küzdelemben lett fontossá. A kozmikus hatalmaktól, démonoktól való félelem és az azoktól való szabadulás a gnosztikus vallásos hitvilágban, és még inkább a néphitben

31 HIPPOLÜTOSZ: *Traditio Apostolica* XX.,92 (Ókeresztény Írók V., szerk.VANYÓ László, Budapest, 1983).

32 DOLHAI Lajos: *A szentségek teológiája*, Budapest, 2011, 323.

33 HIPPOLÜTOSZ, *Traditio Apostolica* XX.,93.

34 KLEINHEYER, Bruno: *Sakramentliche Feiern I., Die Feiern der Eingliederung in die Kirche*, in Gottesdienst der Kirche 7,1., Hans Bernhard MEYER, Hansjörg AUF DER MAUR, Balthasar FISCHER, Angelus HÄUSSLING, Bruno KLEINHEYER, (szerk.) Regensburg, 1989, 42–44.

35 JERUZSÁLEMI Szent Kírilloosz, 59.

36 FRANZ-JOSEF NÖCKE: *Általános szentségtan*. in *A dogmatika kézikönyve* II (szerk. Theodor SCHNEIDER), Budapest, 1997, 250–251.

jelentkezett erőteljesen. Valószínű, hogy a keresztségi ördögűzésre a kor szelleme és a gnosztikus gyakorlatok is hatással voltak.³⁷ Az ördögűzések ebben az összefüggésben a gonosz hatalma alóli szabadulást sugallták, annak a bizonyosságát, hogy a keresztségben történő újjászületés győzelem a gonosz és a halál felett. A keresztség szabadulást jelentett a gonosz hatalmából, az elnyert új élet jele volt. A keresztségi ördögűzés ennek a szabadulásnak, illetve a feltámadt Krisztushoz való tartozásnak lett a szertartásokban is megtapasztalt bizonyítéka.³⁸ A keresztségi exorcizmus valójában gyógyító jellegű, a bűn okozta sebekre jelent gyógyulást, megtisztulást.³⁹ Jeruzsálemi Kürillosz szerint az ember az exorcizmus olajával megkenve, „beoltódik a nemes olajfába, Krisztusba”, akinek elnyeri tulajdonságait és védelmet nyer minden ellenséges hatalommal szemben.⁴⁰ A megkenés (régén a homlok, szem, fül, orr, mell) a Krisztus fegyverzetébe való beöltözést szimbolizálta (Ef 6,10–17).

A keresztelés liturgiájában az imádság a gonosz lélek hatalmának megtöréséért a szentek közbenjárását kérő litánia után következik. A keresztség döntés Isten mellett. Gyermekkeresztelés esetén a keresztelendő gyermek nevében a szülők és keresztszülők tesznek hitvallást, és mondanak ellent a rossznak (a gyermeknek nincs személyes bűne). A keresztség a Jézus Krisztushoz történő csatlakozás szentsége, „az új élethez” való csatlakozás és a rossz elvetése. Az ősi keresztelési szertartásban ezért fordították nyugat felé a keresztelendőket, amikor ellentmondtak a gonosznak, majd kelet felé, amikor hitvallást tettek, és a keresztelő kápolna falán ábrázolt Krisztusra, a Jó Pásztorra tekinthettek, akinek a nyájához csatlakoztak.

A könyörgésben az a hit és kérés hangzik fel, hogy Krisztus megváltó érdemeiben részesedve a megkeresztelt mindig a jót tudja választani:

Mindenható örök Isten! Te azért küldted Fiadat e világba, hogy kiszabadítson minket a sátánnak, a gonosz léleknek hatalmából, kimentsen a sötétség birodalmából, és helyet adjon nekünk a te világosságod csodálatos országában. Könyörögve kérünk, szabadítsd meg ezt a gyermeket az áteredő bűntől, tedd őt szent Fölseged templomává, és engedd, hogy a Szentlélek lakozzék benne! Krisztus a mi Urunk által. Ámen.⁴¹

Az exorcizmus a liturgiában Krisztus gyógyító tevékenységét jeleníti meg, és elővételezi Krisztus eszkatológikus győzelmét és ítéletét a Gonosz fölött.⁴²

37 KLAUS P. FISCHER, Hartmut SCHIEDERMAIR: *Die Sache mit dem Teufel*, Frankfurt am Main, 1980, 205–206.

38 SCHNEIDER, FRIEMEL: *Exorcismen*, 258–259.

39 FISCHER, SCHIEDERMAIR: *Die Sache mit dem Teufel*, 200. A keresztséget bevezető exorcizmus legrégebbi tanúja a valószínűleg 5. századi *Testamentum Domini* 2,7; a *Sacramentarium Gelasianum Vetus* szerint az exorcizmus rítusai (effata-rítus, olajjal való megkenés) közrefogják a gonosznak való ellentmondást (*abrenuntiatio*) (MESSNER, *Exorcismus. Liturgiewissenschaftlich*, 1127).

40 JERUZSÁLEMI Szent Kürillosz: *Keresztség utáni műsztagógikus katekézisek*, 333–334.

41 *Keresztelési szertartáskönyv*, Gyulafehérvár, 2007, 33.

42 MESSNER: *Exorcismus. Liturgiewissenschaftlich*, 1128.

A II. Vatikáni Zsinat megerősíti a szentelmények jelentőségét,⁴³ és előírja azok rítusainak felülvizsgálását.⁴⁴ A liturgiában azonban az exorcizmus bizonyos értelemben háttérbe szorul, és átértékelődik. Ezt tükrözi például az a tény is, hogy mind a felnőtt-, mind a gyermekkeresztelés rítusában az exorcizmus csak deprekatorikus jellegű,⁴⁵ tehát a hangsúly áttevődik Isten hatalmára, és háttérbe szorul az ördög konfrontálásának a gondolata.

A keresztség liturgiáján kívül is találunk a gonosz hatalmának megtörését kérő imádságokat. Ilyen például XIII. Leó pápa Szent Mihály főangyalhoz intézett imádsága: „Szent Mihály arkangyal, védelmezz minket harcainkban, a Sátán gonoszsága és incselkedése ellen légy oltalmunk! Parancsoljon neki az Isten, esedezve kérjük, te pedig, az égi seregek Vezére, a Sátánt és a többi gonosz szellemet, kik a lelkek veszedelmére körüljárnak e világon, Isten erejével taszítsd vissza a kárhozát helyére! Ámen.”⁴⁶

Nyugaton az exorcizmus a tárgyak megáldásakor is gyakorlatban volt.⁴⁷ Exorcizmusra utaló imádságokat találunk az erdélyi főegyházmegye *Praeorátorában*, a vízkeresztí vízszentelési és az egyik házszentelési könyörgésben. A víz megáldásakor a pap így könyörög: „Add, hogy ez a víz mennyei ajándékaid szolgálatában űzze el a gonosz lelket, tartsa távol a betegségeket, és hordozza magában az isteni kegyelem hatékony erejét. A hívek házában, vagy bármely helyen akárkit is érint, vagy meghint ennek a víznek cseppje, az legyen egészen tisztává. Ne üthessen tanyát ott a gonosz lélek, ne verjen gyökeret a rontás szelleme. Szűnjék meg a Sátán cselvetése.” A vasárnapi vízszentelési könyörgésben is megjelenik a kérés, hogy a szenteltvíz eredményezze „a gonosz lélek kísértéseitől való szabadulásunkat”.⁴⁸ A házszentelési könyörgés az

43 „A szentségeken kívül az Anyaszentegyház szentelményeket is alapított. Ezek szent jelek, amelyek a szentségekhez némileg hasonlóan elsősorban lelki hatásokat jeleznek, és azokat az Egyház közbenjárására meg is szerzik. Előkészítik az embereket, hogy a szentségek sajátos hatásának befogadására, és megszentelik az élet különféle megnyilvánulásait.” (SC 60).

44 „Felül kell vizsgálni a szentelmények szertartását is, mégpedig annak a legfőbb alapelvnek értelmében, hogy a hívek tudatos, tevékeny és könnyen megvalósítható részvétele biztosított legyen, figyelemmel korunk igényeire is.” (SC 79)

45 SCHEFFCZYK: *Exorcizmus. Systematisch-theologisch*, LThK 3, 1127; MESSNER, *Exorcizmus. Liturgiewissenschaftlich*, 1128. Az ünnepélyes exorcizmus rítusát nem újítják meg.

46 Éneklő Egyház, Budapest, 1986, 1158. Az imádságot azt követően írta meg XIII. Leó pápa, hogy 1884. október 13-án a Vatikánban munkatársai jelenlétében szentmisét mutatott be, amelyen látomásban volt része. A Szent Mihály arkangyalhoz intézett imádságot 1970-ig minden szentmise végén elimádkozták. Szent Mihály főangyal tiszteletének szentírási alapjai a Jel 12,7 és Júd 9 (ő harcol a sárkánnyal, illetve Mózes teste miatt). Tiszteletének terjedésében közrejátszott a 495-es Gargano-i jelenés, Nagy Szent Gergely pápa látomása, amelyben Szent Mihály megjelent Hadrianus mauzóleuma fölött, illetve a 8. században a franciaországi Mont-Saint-Michelen történő jelenés. *Magyar-latín miszálé* (ford. SZUNYOGH Xavér Ferenc), Budapest, 1933, 1163–1164.

47 MESSNER: *Exorcizmus. Liturgiewissenschaftlich*, 1127.

48 *Praeorátor*, (szerk. TAMÁS József) Gyulafehérvár, 2003, 111.

áldás kérés után következik és így folytatódik: „háríts el minden ellenséges hatalmat tőlünk.”⁴⁹ Ha nem is mindig kifejezett exorcizmusról van szó, a könyörgések arra utalnak, hogy az ima, Isten nevének segítségül hívása által a gonosz hatalma ellen oltalmat kér az egyház, vagy annak távoltartását kéri. Minden imádság, amely a gonosz hatalma ellen irányul exorcizmusnak nevezhető.⁵⁰

ÖSSZEGZÉS

Jézus gyógyító és ördögűző tevékenysége, a betegségekkel és a halállal folytatott harca Isten országának, Jézus végső győzelmének jelei; a mindent eldöntő csata a Kálvárián zajlott le.⁵¹ E küzdelem folytatását tanítványaira bízta. Az egyház e megbízatás alapján gyakorolja ma is az exorcizmust. A különböző liturgikus cselekedetekben elsősorban Isten segítségül hívása a fontos. Nem két egyenlő hatalmú istenség harcáról van szó, mivel a gonosz is teremtmény, Isten hatalmának van alávetve, tevékenysége korlátozott. A liturgiában a kérő ima formájában megfogalmazott exorcizmus oltalomkérés, illetve megerősítés abban a meggyőződésben, hogy Isten hatalmasabb minden rossznál. A szabadító imaformák szintén az Istennel szembeni bizalom megerősítését szolgálják, tudatosítják, hogy nem vagyunk egyedül, nem magányos harcosként állunk szemben a gonosszal, hanem Isten a mi szövetségünk.

A kereszteleési exorcizmus, a megkenés, ellentmondás a gonosznak és a hármassá hitvallás egy új élettörténet kezdetét jelenti. A keresztségben Isten gyermeke lesz a megkeresztelt ember, Krisztus társa, a Szentlélek temploma. A rossz elleni küzdelem egy életen át jelen lesz az ember életében, de Jézus Krisztus legyőzte a gonoszt.

Egyházunk tanítása szerint Jézus Krisztus érdeméből az ember megszabadult az ördög uralmától.⁵² A kereszteleési imádság a gonosz lélek hatalmának megtöréséért előkészítés a hitvallásra (KEK 1237). A megvallott és megélt hit minden megkeresztelt számára a garancia arra, hogy a szeretet misztériumában megmaradhasson. A megkeresztelt ember Krisztusban új életet kezd, a kereszteleési kérő ima (exorcizmus) erre az új életre szabadít fel. A keresztes ember élete az Istenbe vetett bizalomra van alapozva, ezért mondhatja: „magasztallak, Uram, mert fölemeltél engem, és nem engedted, hogy ellenségeim örüljenek fölöttem” (Zsolt 30,2).

49 *Praeorátor*, 115.

50 Franz SCHNEIDER, Franz Georg FRIEMEL, *Exorzizmen: Gebete zum Gruseln?* in „*Ich bin ein Kind der Hölle*” (szerk. Franz SCHNEIDER, Franz Georg FRIEMEL), Leipzig, 1996, 257.

51 Timothy RADCLIFFE: *Vesd bele magad! Élet a keresztség és bérálás kegyelmében*, Budapest, 2013, 92.

52 A Firenzei zsinat tanítása szerint az Egyház „erősen hiszi, vallja és tanítja, hogy soha senki férfitől és nőtől fogant lény nem szabadult meg az ördög uralmától, csakis az emberek és Isten közötti közvetítőnek, a mi Urunk Jézus Krisztusnak érdeméből” (DH 1347).

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Homoródkarácsonyfalván (Hargita megye) született 1959-ben. A gyulafehérvári szemináriumban tanult, 1985-ben szentelték pappá. A Babes-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karán liturgikát és egyháztant tanít egyetemi docens fokozattal. Doktori oklevele van történelemből: a BBTE Történelem és Filozófia Karon 2003-ban szerezte, majd a Teológia Karon teológiai doktori fokozatot 2012-ben. Írásai a Studia Theologia Catholica Latina, Studia Theologica Transsylvaniensia, Vigilia folyóiratokban jelentek meg. (nmozes59@gmail.com)

Abból, hogy a Sátán mennyire gonosz és milyen hatalmas óriás, következtethetnek arra, hogy milyen nagy, jóságos, pompás, fényes, okos és mekkora hatalommal bíró teremtmény volt azelőtt. A Teremtő által adatott mennyi jóságot bírhatott magáénak, amelytől aztán megfosztotta magát gonosz és szándékos esztelensége által. Az emberekben található gonoszszágból következtethetnek arra, mennyire jó volt korábban, a bennük található irigységből pedig arra, hogy mennyi jóakarát volt benne. Az emberekben található határtalan mohóság és kapzsiság alapján elképzelhetitek a Sátán egykori bőkezűségét, és büszkeségük alapján Istentől kapott nagyságát. Az embereken található csüggedés, életuntság, az időnként elviselhetetlen levertség az ő egykori boldogságát láttatja. Mert ő annyira jó volt azelőtt, amennyire most gonosz.

Ő az alázat és az engedelmesség örök leckéjét testesíti meg minden égi angyal és jóakarátú ember számára: mert bármennyire tökéletesek az angyalok vagy bármennyire okosak az emberek, és bármiben is lennének ők maguk tökéletesek, mindezt egyedül a Teremtő jóságának köszönhetik és nem saját maguknak. Kell, hogy az emberek mindezért hálát adjanak a Teremtőnek, imádkozzanak minden ügyeikben az ő jóságába és hatalmasságába vetett hittel, kételkedés nélkül, remélve, hogy mindent megkapnak Tőle. A gonosz lelkek a büszkeségük és gonoszságok miatt elbuktak: ez minden ember számára lecke – alázatosnak kell lenniük a Teremtő előtt, semminek tekinteniük magukat, mindent a Teremtőnek tulajdonítaniuk, és egyedül a Teremtőnek élniük és az ő akaratának teljesítésére törekedniük.

„Csodálatosak a Te műveid Uram” – azt, amit nem tudott és nem akart megszerezni Lucifer az ő összes bölcsességével, azt megszerezte a Szűz az egyszerre mulandó és lélekben halhatatlan nemből. Mária, a Szent Szűz eljutott a példátlan alázatra, ami a legmagasztosabb kincs. „Üdvözlégy, kegyelemmel teljes: az Úr van teveled... Rátékitett szolgálójának alázatosságára” (Lk 1, 28. 48). Ugyanígy mi mind, akik magunkban egészen kicsik vagyunk, akik mindent Istentől kapunk, kivéve a bűnt, kell, hogy szüntelenül mély alázattal hódoljunk a Teremtő előtt, és mindenben az ő kegyelméhez folyamodjunk.

Kronstadti Szent János (1829-1908) orosz szent, akinek „Életem Krisztusban” című könyve a Jel Kiadónál jelent meg 2014-ben.

Ford.: Sochivko Elizaveta

BÁRTH DÁNIEL

A hatékonyság és az erő kifejeződése a démonűzés kora újkori verbális eszköztárában

„Kényszerítelek téged, őskori kigyó, az élők és holtak bírója által, a világ teremtője által, akinek hatalmában áll, hogy téged a Gyeennába küldjön, hogy sietve távozz el ebből a házból. Ő maga parancsol neked, gyalázatos ördög, aki a szeleknek, a tengernek és a viharoknak parancsolt. Ő maga parancsol neked, aki téged az ég mennyei trónszékétől a föld mélyére taszított. Hallgass meg tehát, Sátán és félj, legyőzötted és leverten vonulj vissza, kényszerítve a mi Urunk, Jézus Krisztus nevében, aki eljövendő ítélni élőket és holtakat, mindörökkön örökké, Amen.”

A krisztianizált vallási mezőben megjelenő *exorcizmus* a démoni erőkkal szembeni közvetlen kommunikáció egyik legrégebben formalizált, világszerte elterjedt egyöntetűséggel ritualizált, széles körben ismert, egyúttal azonban jelentős mértékben misztifikált megnyilvánulási formája. A római antikvitás korai keresztény szövegeitől a 20. század végi horror-sikerfilmekig (és persze máig) terjedő, csaknem két évezredes alkalmazási felület szédítő művelődéstörténeti távlatokat nyit e témakör bármely apró szeletének vizsgálatakor.² A vallástörténet, komparatív vallástudomány mellett humán- és társadalomtudományok egész sora keresi itt az általa kutatott jelenségek történeti gyökereit.³ Ezek közül számunkra elsősorban bizonyos folklorisztikai és történeti antropológiai kérdések relevánsak, amelyek fontosságára a hazai és nemzetközi néprajztudományban már évtizedekkel ezelőtt felhívták a figyelmet.⁴ Immár több mint egy évtizede elkezdett kutatásaim egyfelől a kora újkori magyarországi római katolikus benediktus gyakorlat liturgikus szövegeinek feltárására, másfelől a hazai exorcizmus-botrányok forrásanyagának feltérképezésére és feldolgozására irányulnak. Előbbi témakörben – előzmények után⁵ – 2010-ben átfogó forráskiadványt

1 Kényszerítő imádság a *Sacra arca benedictionum* című, 17. század végi pannonhalmi bencés kézirat *Exorcismus domus a malis spiritibus vexatae* megjelölésű szertartásából. Latin eredetijét közölte: Báth 2010, 214.

2 Nincs könnyű helyzetben, aki e rendkívül gazdag problémakört általános vagy tematikus szaklexikon szócikkében kísérli meg összefoglalni. Néhány kiragadott kísérlet ebben a vonatkozásban: LThK 1931, III. 914–916; DACL 1922, V/1. 964–978; HDA 1930, II. 1098–1108; BÁRTH – PÓCS 2008.

3 Néhány alpmű ebből a szempontból, amelyek szemléltetik a tematikus változatosságot: Franz 1909, II. 514–615; Rodewyk 1963; Ernst 1972; Levack 1992; Zutt 1972; PROBST – RICHTER 2002; NIEMANN – WAGNER 2005; Chave-Mahir 2011; Levack 2013.

4 Lásd például: Katona 1902; Bálint 1944; Pócs 2001, 2002; Pócs (szerk.) 2008; Daxelmüller 1984; Petzoldt 1990; Clark 1997; Midelfort 2005; Levi 2001; Almond 2004; Sluhovsky 2007.

5 Többek között: BÁRTH 2004, 2007.

jelentettem meg,⁶ utóbbi kapcsán két esettanulmány készült el.⁷ Jelen tanulmányban a feltárt és kiadott szövegtörzset alapján vázoló fel néhány problémakört a tisztátalan lelkekkel, démoni erőkkel szemben alkalmazott szakrális kommunikáció alakváltozatai vonatkozásában.

Előzetesen fogalmazzunk meg néhány konkrét kérdést! Kik és milyen keretek között kommunikáltak a 16–18. században a tisztátalan lelkekkel, démonokkal vagy magával a Sátánnal? Milyen kötött és kötetlen formái adathozhatók ennek a tevékenységnek a korszakból? Mely strukturális jellemzőkkel rendelkeznek ezek a formák? Milyen viszonyban állnak ezek a szövegek az Istennel történő kommunikáció megnyilvánulásaival? Hogyan fejezik ki az exorcizmus verbális és non-verbális aktusai az isteni erő kisugárzásának fokozatait? Mitől erősebb az egyik szöveg a másiknál?

A fenti témamegjelölésből egyértelmű, hogy a középkori egyházi áldás-/átokgyakorlat felszín alatti, főként szerzetesek általi továbbélésének, sőt, esetenként virágzásának teret nyújtó kora újkor forrásanyagából most kizárólag a negatív konnotációjú, átok-jellegű szövegeket vesszük górcső alá. A benedikciókkal csupán annyiban foglalkozunk, amennyiben maga a szertartásrend (az *ordó*) exorcizmus-szövegeket is magában foglal. A démonokkal szemben alkalmazott kényszerítő szövegek e formáit a liturgiátörténet általában a „kis” exorcizmus névvel illeti, megkülönböztetve ezeket a démoni megszállottság gyógyítására szolgáló ún. „nagy” vagy „ünnepélyes” exorcizmus hosszabb szertartásrendjétől.⁸

Elemzésem kiindulópontjaként megkerestem a csaknem 160 benedikció-típust magába foglaló hazai korai újkor korpuszban azokat a „kis” exorcizmus-szövegeket, amelyek *közvetlenül* a démoni erőkhez szólnak. Kiderült, hogy mindössze egy tucat olyan szertartásrendet ismerünk, amelynek az efféle, egyes (vagy esetleg többes-) szám második személyű exorcizmus (vagy más megnevezéssel: *adjuratio*, *conjuratio*) a részét képezi. Ezek túlnyomó többsége nem a hivatalos egyházmegyei szertartáskönyvekben kapott helyet. Az 1625-től egységesített formában kiadott esztergomi rituáléban például a nagy, ünnepélyes ördögűzésen kívül egyetlen olyan benedikció vagy egyéb ordó sincs, amelyben efféle exorcizmus szerepelne.⁹ Az esztergomi szertartásrendtől függetlenül vágyó 18. századi kalocsai rituále viszont két olyan ordót is beemelt a kora újkorai európai szerzetesi benedikciós arzenálból, amelyben a pap a démonokat közvetlenül szólítja meg és látja el utasításokkal. Az egyik a „kártékony madarak, egerek, férgek, kígyók, sáskák és hasonló állatok ellen” irányuló szertartásban,¹⁰ a másik a tűzvész elleni ordóban kapott helyet.¹¹ Mindkét szövegben azoknak a démonoknak parancsol a pap, akik e bajokat az embereknek okozták. Az egy tucat fent említett ordó többsége a hazai szerzetesrendekhez (jezsuiták, ferencesek, bencések) kötődő „félhivatalos” benedikciós-könyvekben található. A tűz elleni exorcizmushoz

6 BÁRTH 2010.

7 BÁRTH 2008, 2009.

8 Bővebben lásd: BÁRTH 2010. *passim*.

9 STR 1625.

10 A *Rituale Romano-Colocense* (1798) szövegét közli: Báth 2010, 371–372.

11 A *Rituale Romano-Colocense* (1798) szövegét közli: Báth 2010, 173–175.

hasonló szöveg szerepel az egyik zivatarelhárító ordóban,¹² és a démonok közvetlen elűzésének verbális formája a beszennyeződött istálló megtisztításának aktusaként is adatható.¹³ A gonosz lelkek által sanyargatott ház megszabadító exorcizmusának fent idézett részlete egy 17. század végi kéziratos pannonthalmi bencés szertartáskönyvből származik. Efféle közvetlen exorcizmus-szövegek az amulett-jellegű egyházi szentelmények kapcsán is előfordultak, vagy azok megáldásánál,¹⁴ vagy kis papírra írva, gyakorlatilag a vallásos amulettek részét képezve.¹⁵ A hazai „alternatív” benedikciós könyvek anyagában is megtalálhatók azok a hosszabb szertartásrendek, amelyek – a benedikciók és az ünnepélyes ördögűzés között nagyjából félúton – bizonyos, már bekövetkezett rontások (*maleficium*) levételére, kiirtására irányultak. Ezek változatos liturgikus szövegei között érthető módon szerepelnek közvetlen démonűző megnyilvánulások is. A megrontott gyermek kezelésének ferences ihletű szertartásrendjében előbb egyes számban a rontást hozó „démon”, majd, minden eshetőségre felkészülve, többes számban a „démonok” („...si plures esitis infestantes daemones...”) kapnak parancsokat.¹⁶ Az „ördögűzés minden csinálmány, rontás, varázslás, kötés és ördögi gaztett kihajtására”, valamint az „ördögűzés a rontás által okozott házassági tehetetlenség elhárítására” szolgáló nagyszabású szertartásrendek, amelyek az egyik legnépszerűbb európai ördögűző kézikönyvből¹⁷ átvéve a pannonthalmi kéziratban találhatók, szintén több efféle hosszú és erőteljes szöveget tartalmaznak.¹⁸

A felsorolásból látható, hogy a démonok, tisztátalan lelkek korántsem csak a megszállottságot kezelő „nagy” ördögűző szertartásrendben szólítottak meg közvetlen módon. A változatosabb megjelenési forma azon a korszakban még meglévő demonológiai nézetten alapul, amely bizonyos csapások (zivatar, tűzvész, saskajárás stb.) és betegségek (pl. gyermekbetegségek, impotencia) kapcsán a démoni erők közvetlen vagy közvetett (rontás általi) behatását feltételezte. Ugyanez a gondolkodásmód a démonok folyamatos jelenlétével számolt földön, vízben, levegőben, mindenféle anyagban, sőt a lakóhelyen, házban is, és az emberek permanens veszélyeztetettségére figyelmeztetett.¹⁹ A *circumpossessio* jellegű démoni támadásokból fakadó veszélyek elhárítására elsősorban maga az egyház és aktuális képviselője, a pap vállalkozott. A

12 A *Sacra arca benedictionum* (1697) című bencés gyűjtemény ordóját lásd: Bárh 2010, 182–190. (a parancsoló szöveget konkrétan: 184.)

13 A *Fasciculus triplex* (1739) vonatkozó szertartását lásd: Bárh 2010, 221.

14 Vö. a Szent Benedek érdméjének megáldására irányuló szertartást, amely a *Sacra arca benedictionum* (1697) bencés gyűjteményben szerepel: Bárh 2010, 328–336. (a parancsoló szöveget konkrétan lásd: 334.)

15 Lásd erre vonatkozóan az *Arca Domini* (1774) című gyűjtemény „Breverl”-imádságait: Bárh 2010, 323–328. (különösen: 326–327.)

16 Lásd az *Arca Domini* (1774) szertartását: Bárh 2010, 384–385.

17 Mengus 1697b, 193–216.

18 A *Sacra arca benedictionum* (1697) ordóit lásd: Bárh 2010, 413–428.

19 A témakör egyik kiváló monográfiája: Clark 1997.

pap volt alkalmas arra, hogy szembeszálljon a gonosszal. Míg az ünnepélyes ördögűzés esetében a tridenti zsinat utáni kánonjogban határozottan kikötötték, hogy az efféle tevékenységre vállalkozó pap személyében jámbor, feddhetetlen életű legyen és kellő belátással (intelligenciával) rendelkezzen,²⁰ addig az ún. kis exorcizmusokat elvileg Isten bármelyik felszentelt szolgálja elvégezhetette.

Nézzük ezek után, hogy melyek az említett exorcizmus-szövegek struktúrájának általánosan ismétlődő, főbb elemei!²¹

1. *A démon(ok) megszólítása* változatos formában történik. A gyakori egyes (vagy többes) szám második személyű, tegező megszólítás (*tu*) után az alapvető névszók (*daemon, diabolus, Sathan, spiritus, draco, serpens, legio Sathanae* stb.) az esetek többségében jelzős szerkezetekbe illesztődnek (*daemon maledicte, immunde, maligne; immunde/immundissimi spiritus; spiritus apostatice; serpens antique; maledicte diabole; daemones infernales; partes adversae; maledicti et excommunicati et blasphemi daemones; rebelles Dei; draco nequissime, abominabiles spiritus; angeli tartarei* stb.).²²
2. *A démonok jellemzése* e jelzős szerkezetek redundanciájával történik, kiegészítve a démonok és az ördög általános attribútumaival („Isten ellen lázadó”, „Jézus Krisztus és az emberek ellensége”, „pokol rablója”, „halálhozó”, „életrabló”, „igazságot ferdítő”, „rossznak gyökere”, „bűnök gyújtója”, „emberek elcsábítója”, „nemzetek árulója”, „gyűlölet felkeltője”, „kapzsiság atyja”, „fájdalmak felkeltője”, „vérfertőzés kitalálója”, „szentségtörés feje”, „eretnekek tanítója”, „trágárság feltalálója” stb.). Amennyiben a pap nem ismeri a démon pontos nemét, fajtáját, tulajdonságait, igyekszik behatárolni, vagy a lehetőség szerint teljességre törekvően körülírni ezeket: „*spiritus malignus et daemones infernales, coelestes, terrestres, igneos, aereos et aqueos, et omnes spiritus omnibus orbibus et sphaeris servientes...*”

20 Vö.: STR 1625, 263.

21 Az alább felsorolt kifejezések egyenkénti hivatkozása szétfeszítené e tanulmány apparátusának kereteit. A példák az általam összeállított szöveggyűjteményből származnak, forráshivatkozásait lásd ott: Bárh 2010.

22 A nevek és jelzős szerkezetek mögötti tartalmi különbségek esetleges meglétére csupán a középkori és kora újkori demonológiai irodalom alapos és minuciózus elemzése révén vetülhetne fény. Így például nehezen eldönthető, hogy mondjuk a vihar elleni exorcizmusokban szereplő közvetlen megszólító formulák mögött milyen demonológiai vonatkozások húzódnak. A *Fasciculus benedictionum* című, 1749-ben Csíksomlyón kinyomtatott benedikciós gyűjtemény (vö.: Bárh 2010, 62.) 7–53. oldalán füzérszerűen közölt, összesen négy viharelhárító szertartásrendben többek között a következő hatalmakat szólítja meg a viharfelhőkkel szembeforduló pap: *nubes et tempestates* (felhők és zivatarok); *immundissimi spiritus* (tisztátalan lelkek); *daemones* (démonok); *angeli tartarei* (alvilági angyalok); *angeli nigerrimi* (legsötétebb angyalok); *angeli praecipitati* (bukott angyalok); *spiritus maligni* (gonosz lelkek); *maledicti daemones* (átkozott démonok); *superbissimi daemones* (legdölyfősebb démonok); *aereas potestates* (levegőbeli hatalmak); *angeli tenebrarum* (sötétség angyalai); *ministri Sathanae* (Sátán szolgálai); *selestissimos daemones* (legbűnösebb démonok) stb.

(„...tisztátalan lelkek és pokoli, égi, földi, tűzben, levegőben és vízben élő démonok, és minden világot és szférát szolgáló mindenféle lelkek...”).

3. A démonok jelzős szerkezetei már magukban foglalják a *rájuk vonatkozó narratívákat*, utóbbiak – kizárólag bibliai alapokon – azonban külön is előfordulnak. E történetek persze szinte kizárólag az ördög legyőzéséről szólnak. A mennyországból letaszított Lucifer a keresztény teológiai nézetek szerint akkor vesztette el az Istennel szembeni küzdelmet, amikor Jézus Krisztus a szeretet és bűnbocsánat nevében keresztthalált halt az emberek bűneiért. A Sátán a háborút elvesztette ugyan, de az embereknek adott szabad akarat révén képes a világban negatív behatásokat tenni, képes akár az emberekbe behatolva, megszállóként megmutatkozni. A papnak nincs is más dolga, minthogy tudatosítsa az ördögben vesztett helyzetét és hivatkozásaival emlékeztesse erre. A bibliai, különösen Krisztus démonűzéseiről szóló narratívák, valamint a későbbi szentek efféle történeteinek felidézése gyakorlatilag ezt a célt szolgálja.
4. A bibliai *hivatkozások* egyúttal a *fenygetés* legfontosabb eszközei is. Az Isten és a Szentháromság neveinek, attribútumainak és bibliai cselekedeteinek nagy erejű képekben történő felidézése nélkül a démoni erők nehezebben lennének megrettenthetők. Gyakran említik meg az égi társadalom más szereplőit is, Szűz Máriát, az angyalokat, arkangyalokat, a prófétákat, az apostolokat, az evangélistákat, a szenteket és mártírokat. E litániaszerű, felsorolásokban és fokozásokban bővelkedő hivatkozások nagyban növelik a szövegek, valamint egyúttal a pap *potenciáját*.²³
5. Az exorcizmus-szövegek nyilvánvalóvá teszik az ordó konkrét *célját*. Láttuk, hogy a fent részletezett funkciók szerint ez is igen változatos képet mutathat. A legáltalánosabb cél természetesen magának a démonnak a *kiűzése* (a testből vagy egy érintett helyről, anyagból stb.). A testből történő kiűzést gyakran tagról tagra haladva hajtják végre. A kiűzött demont, gonosz szellemet *el is kell hajtani*, lehetőleg messzire, pusztaságba, kietlen, terméketlen helyre, tenger mélyére, ahol nem árthatnak az embereknek.
6. A *záró hivatkozás* általában Krisztusra, mint a világ urára és az eljövendő utolsó ítéletre vonatkozik.

A felsorolt elemek egyértelműen megmutatják, hogy az exorcizmusok struktúrája gyakorlatilag a pozitív indíttatású imádság (oráció, áldás) negatív tükörképének tekinthető.²⁴ A démon megszólítása az imádság invokációjára, a démon(ok) jellemzése az Isten fenségének és mindenhatóságának jelzős szerkezetekkel történő ecsetelésére, a bibliai

23 BROWN 1993, 135–158.

24 Vö. mindezzel kapcsolatban: JENSEN 2007; BÁRTH 2010, 91–100.

narratívák az isteni cselekedetek, pozitív kegyelmi megnyilvánulások emlékeztetése és a rájuk való hivatkozásra, a fenyegetés a könyörgésre, kérésre, a cél megnevezése ugyanarra, a démon kiűzése az isteni kegyelem lehívására, a záró hivatkozás pedig az imádság záradékára emlékeztet. Úgy, ahogy az imádság erejét mindezek halmozása, vagy maguknak az imáknak a megsokszorozása emeli, az exorcizmus esetében a fokozás ugyanilyen technikáját tapasztaljuk.²⁵

Tovább növeli e szövegek erejét, ha megfelelő intonálással mondják el ezeket. A hivatalos újkori ördögűzési szertartásrend, amely a *Rituale Romanum* (1614) nyomán a hazai egyházmegyei szerkönyvekben is helyet kapott,²⁶ előzetes utasításaiban ezt úgy fogalmazták meg, hogy a pap „hatalommal és szívből, nagy hittel, alázattal és szenvedéllyel” olvassa föl az exorcizmusokat. Ugyanitt azt is egyértelművé tették, hogy az egyes szövegek eltérő „erőt” képviselnek. Vannak súlyosabb szavak és kifejezések, amikor erőteljesebb reakciót várhatnak el a megszállottól.²⁷ Az *exorcismus probativus* jobbára csak a megszállottság tényének kiderítésére szolgál. Amennyiben – a jelek alapján – bebizonyosodott, hogy valódi *obsessio/possessio* esete forog fenn, a pap liturgikus szöveg keretében parancsolta meg a démonnak, hogy mondja meg a nevét és nemét, valamint a megszállás körülményeit. Az *exorcismus lenitivus* szövegei a démonok fárasztásának, gyötrésének hosszadalmas eszközei. Magát a tényleges kiűzést az *exorcismus expulsius* keretében hajtja végre a pap. Utóbbiak a leginkább kényszerítő, fenyegető és parancsoló szövegek.²⁸

Az exorcizmusokban, különösen annak megszállottságot gyógyító, ünnepélyes változatában a legfontosabb eszközt jelentő „kimondott szó” ereje mellett a démonokkal történő nonverbális kommunikáció elemei is megjelennek. Még az ímént említett hivatalos szertartásrend is tartalmazza bizonyos gesztusok alkalmazását. A szertartásrend mintegy félszázszor utasítja a papot keresztvetésre, időnként ez egyúttal érintést is jelent ott, ahol a testben vándorló ördög éppen tartózkodik. A tárgyak közül ugyanitt csak a szentelt vizet, a feszületet, ereklyéket és a megszállott nyakára tekerhető stólat említik. Kifejezetten tiltják viszont az Oltáriszentség felhasználását.²⁹ Talán éppen emiatt a kötött szóbeli liturgikus rend és szegényes eszköztár miatt figyelhető meg, hogy a korszak exorcista manuáljaiban és benedikciós gyűjteményeiben az alternatív szövegállomány mellett a felhasználható eszközök seregnyi „nem hivatalos” arzenáljára bukkanunk. A ráfújás középkori démonűző gesztusa például a pannonhalmi kézirat benedikciós könyv egyik különös vízáldási szertartásában („némaságot okozó rontás ellen”) még helyet kapott, egyértelműen démonűző szavak kíséretében: „*Exsufflo te omnis legio Satanae...*”.³⁰ Noha kimondottan magyarországi kiadású ördögűző kézikönyvet nem ismerünk, ám arra több áttételes

25 A hatalmas témakör beláthatatlan kontextusából kiragadható: MAUSS 1971; HAMPP 1961.

26 A nálunk mintaadó *Rituale Strigoniense* (1625) ördögűző szertartásrendjét közölte: BÁRTH 2010, 429–438.

27 BÁRTH 2010, 429–432.

28 Vö. MIDELFORT 2005, 66–67.

29 STR 1625, 263–292.

30 A *Sacra arca benedictionum* szertartását idézi: BÁRTH 2010, 164–166. (a ráfújást lásd: 165.)

adatunk van, hogy a hazai exorcizmus-botrányok főszereplői a népszerű európai kézikönyveket használták. Különösen Girolamo Menghi kétkötetes kézikönyve terjedt el nálunk (*Flagellum daemonum* és *Fustis daemonum*), amely a 18. században már a Vatikán által tiltott könyvnek számított.³¹ Az ebben szereplő ordókban még sok olyan eszköz helyet kapott, amelyet a 18. századi egyházi vezetés már nem nézett jó szemmel: például az Agnus Dei, Szent János Evangéliuma és más ördögűző szövegek nyakba akasztása; szentelt kenyér, olaj etetése, itatása; szentelt olajjal való megkenés; megáldott virágokkal és gyógyfüvekkel történő kifüstölés; tömjén, kén, kámfor égetése; a démon képének lerajzoltatása és a kép elégetése; szentelt vesszővel (és bottal) verés, ház kisöprése; megáldott gyógyfüvekkel fürdő készítése; oltáriszentség kézbe adása, nyakra helyezése stb.³²

Nyilván nem véletlen, hogy az általunk korábban feldolgozott két 18. századi hazai ördögűzési botrány, az 1727-es csíkszentgyörgyi³³ és az 1766–69 közötti zombori³⁴ eset középpontjába éppen ezen alternatív eszköztár illegális felhasználása került. A szentgyörgyi plébános és a zombori ferences szerzetes egyaránt arra hivatkoztak, hogy a hivatalos (esztergomi és kalocsai, egymással megegyező és szó szerint a római rendre visszavezethető) szertartásrenddel egész egyszerűen nem értek el sikereket. A kudarcot elkerülendő fordultak a hathatósabb eszközöket és erőteljesebb szövegeket tartalmazó alternatív kézikönyvekhez. Véleményük szerint utóbbiak előbb-utóbb beváltak. Különösen a zombori ferences ért el látványos sikereket, minek következtében népszerűsége a város határán kívül, még az ortodox hívek körében is rohamosan növekedett. Isten *potenciával* rendelkező, erős szolgájának mutatkozott.³⁵

Eddig jobbra a jelen tanulmány tárgyát képező különleges szakrális kommunikáció erősen formalizált és ritualizált oldalát tárgyaltuk, ám a két hazai ördögűzési skandalum felidézésével végezetül eljutunk a démoni erőkkel történő kötetlen formájú kommunikáció adataihoz is. Nem véletlen, hogy a hivatalos előírások körültekintő módon tiltják a papoknak, hogy hosszas csevegésbe bonyolódjanak az ördöggel.³⁶ Lehetőleg csak a Szentírás szavait használják, egyéb kérdéseik legyenek célratorók, egyértelműek! Az ördög se kapjon teret a csalfa és szerteágazó fecsegésre, csak arra válaszoljon, amit kérdeznek. Pontosan úgy, mint egy bírósági tárgyaláson.³⁷ Az ördögűzés ráadásul felér egy kínvallatással is, a démonok a szavak hallatán,

31 MENGUS 1697a, 1697b. A népszerű kézikönyv háttéréről: PETROCCHI 1957; PROBST 2008.

32 MENGUS 1697a, 1697b. passim.

33 BÁRTH 2008.

34 BÁRTH 2009.

35 Szmendrovich Rókus, a zombori ördögűző története, tevékenysége és világképe rendkívül tanulságos és perspektivikus kutatási témát jelent, amelynek további kiegészítő forrásokkal történő feldolgozását jelenleg az EKT 324214 számú programja keretében végzem.

36 Vö. BÁRTH 2010, 431.

37 Nyilván ezért hasonlítja Peter Brown a kora középkori ördögűzést a római bírósági tárgyalásokhoz, a korábbi, keresztényekkel kapcsolatos jogi procedúrák fordított előjelű aktuáiként értelmezve azokat: BROWN 1993, 137.

szentelt eszközök láttán keserves kínokat élnek át (és ezek a megszállott arcán és testén kifejezésre is jutnak). Botrányaink főszereplői persze nem tartották be ezeket az előírásokat. Hiába figyelmeztetett a római szertartásrend, hogy a pap ügyet se vessen arra, amikor a megszállotton keresztül az ördög a jövőről beszél, a csíkszentgyörgyi plébános tollat és papírt ragadva, nagy böszön feljegyezte a megszállottnak vélt Kata asszony valamennyi jövőndölését. Ugyanez a pap idézte védekező levelében a megszálló démonok mondatait, amelyek – abszurd módon – a saját kiűzésüknek lehetőségére vonatkoztak. Ezek az idézetek az egyházi vezetők számára inkább az asszony tényleges megszállottságának hiteltelenségét és a pap teljes alkalmatlanságát bizonyították, és az egyébként később bebizonyított szexuális indíték gyanúját erősítették.³⁸ Rókus atya, a zombori ferences ezzel szemben a Sátán komolyabb ellenfeleként tűnik fel a forrásokban. Mivel már a városba kerülése előtt is ért el sikereket a démonokkal vívott viadalok során, mintha maga az ördög is respektálta volna. Amikor a helyiek az első megszállott asszonnyal – híre alapján – rátaláltak, a megszállottból pajtáskodó, negédes hangon szólt ki neki a démon a pap előző állomáshelyére, egyúttal korábbi küzdelmeikre utalva: „Fra Rokica” – mondta furcsa becézéssel –, eljöttél hát Našicéből, hogy kiűzzél engem”. A démoni erőkkkel ilyen jellegű „kapcsolatot” fenntartó, alternatív eszköztárával sikereket elérő, lokális szinten interkonfesszionális és interetnikus népszerűséget elérő, karizmatikus ferences tevékenysége végül az egyházi felvilágosodás szellemétől vezérelt egyházmegyei vezetésnek szúrt szemet, olyannyira, hogy aztán egy hosszú, kalandos (és hála Istennek gazdagon dokumentált) procedura keretében el is távolították a városból.³⁹

Rövid, témafelvető írásunk összefoglalásaként elmondható, hogy a tisztátalan lelkekkel történő kommunikáció egyházi gyakorlata a „kis” és „nagy” exorcizmusok keretében formalizálódott. Az arra kijelölt és alkalmas személy (pap) bátran szembefordulhatott az ördöggel és a démonok egész hadával. Verbális eszköztárába gyakorlatilag minden olyan fokozási lehetőség beletartozott, ami a pozitív szándékú imádságok esetében jelentkezett. Az exorcizmusszövegek struktúrája a benedikciók és orációk negatív tükörképeként értelmezhető. Korábbi kutatások már rávilágítottak, hogy a benedikciók és exorcizmusok közül éppen utóbbiak hatottak a paraszti ráolvasások szövegkorpuszára.⁴⁰ A hazai forrásokban szereplő exorcizmusok fent bemutatott elemei ezen átadás-átvétel útjait finomíthatják. A kényszerítő elemek nagy száma és a pap hatalmának (*potenciájának*) előtérbe kerülése ugyancsak az exorcizmusok „mágikus” jellegét erősíti, amelyhez az alternatív egyházi gyakorlatban bizonyos automatikusan használt, kényszerítő jellegű szentelmények társultak. Az egyházi felvilágosodás és a demonológiai gondolkodás (bonyolult és itt nem részletezhető⁴¹) 18. századi kölcsönhatásának eredményeképp az említett felszín alatti exorcizmus-tevékenység, verbális és non-verbális megnyilvánulásaival együtt, a lehető legnagyobb mértékben visszaszorult a római katolikus egyház gyakorlatában.

38 BÁRTH 2008.

39 Lásd bővebben: BÁRTH 2009.

40 PÓCS 2002; BÁRTH 2010, 91–100.

41 Erről a kérdésről önálló tanulmányban értekeztem: BÁRTH 2014.

IRODALOM

- ALMOND, PHILIP C.: *Demonic Possession and Exorcism in Early Modern England. Contemporary Texts and their Cultural Contexts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- BÁLINT SÁNDOR: Liturgia és néphagyomány. In: *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. 99–128. Kassa: Veritas, 1944.
- BÁRTH DÁNIEL: Egyházi benedikciós gyakorlat a kora újkori Magyarországon. In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. (Tanulmányok a transzcendensről IV.)* Szerk. Pócs Éva. 30–46. Budapest: Balassi, 2004.
- Földi bajok transzcendens gyógyítása: benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon. In: *Előadások a vallásról*. (Vallástudományi Tanulmányok 7–8.) Szerk. Hoppál Kál Bulcsú. 89–97. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság, 2007.
- Exorcizmus és erotika. Egy XVIII. századi székegyházi ördögűzés szokatlan körülményei*. (Libelli Transsilvanici 3.) Kecskemét: BKMÖ Múzeumi Szervezete, 2008.
- A zombori ördögűző. Egy 18. századi bácskai ferences tündöklése és bukása I–II*. Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle 2009/3, 20–25; 2009/4, 78–81.
- Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon*. (Fontes Ethnologiae Hungaricae IX.) Budapest: L'Harmattan, 2010.
- Demonológia és katolikus felvilágosodás a 18. századi Magyarországon. In: KLANICZAY GÁBOR ÉS PÓCS ÉVA (szerk.): *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában*. 85–107. Budapest: Balassi Kiadó, 2014.
- BÁRTH DÁNIEL – PÓCS ÉVA: Ördögűzés. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. VIII.* Főszerk.: Kőszeghy Péter. 437–440. Budapest: Balassi, 2008.
- BROWN, PETER: *A szentkultusz*. Budapest: Atlantisz, 1993.
- CHAVE-MAHIR, FLORENCE: *L'exorcisme des possédés dans l'Église d'Occident (X^e–XIVe siècle)*. Turnhout: Brepols, 2011.
- CLARK, STUART: *Thinking with Demons. The Idea of Witchcraft in Early Modern Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- DACL: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*. V/1. Publié par Fernand Cabrol – Henri Leclercq. Paris: Librairie Letouzey et Ané, 1992.
- DAXELMÜLLER, CHRISTOPH: Exorcismus. In: *Enzyklopädie des Märchens*. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. IV. Hg. von Kurt Ranke et alii. 664–674. Berlin: Walter de Gruyter, 1984.
- ERNST, CÉCILE: *Teufelanstreibungen. Die Praxis der katholischen Kirche im 16. und 17. Jahrhundert*. Bern: Hans Huber Verlag, 1972.
- FRANZ, ADOLPH: *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. I–II*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1909.
- HAMPP, IRMGARD: *Beschwörung, Segen, Gebet. Untersuchungen zum Zauberspruch aus dem Bereich der Volksheilkunde*. Stuttgart: Silberburg Verlag – Werner Jäckh, 1961.
- HDA: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. II*. Hg. von Hanns Bächtold-Stäubli – Eduard Hoffmann-Krayer. Berlin: Walter de Gruyter, 1930.

- JENSEN, JÜRGEN: *Kirchliche Rituale als Waffen gegen Dämonenwirken und Zauberei. Ein Beitrag zu einem Komplex von Schutz- und Abwehr Ritualen der Katholischen Kirche des 17. und 18. Jahrhunderts in Italien unter besonderer Berücksichtigung systematisch-ethnologischer Gesichtspunkte.* (Interethnische Beziehungen und Kulturwandel 60.) Berlin: Lit Verlag, 2007.
- KATONA LAJOS: *XVII. századbeli ördögűző könyvecske.* Ethnographia XIII. 60–70, 103–111., 1902.
- LTHK: *Lexikon für Theologie und Kirche.* III. Hg. von Michael Buchberger. Freiburg im Breisgau: Herder, 1931.
- LEVACK, BRIAN P. (ed.): *Possession and Exorcism.* New York – London: Garland, 1992.
- LEVACK, BRIAN P.: *The Devil Within. Possession and Exorcism in the Christian West.* New Haven and London: Yale University Press, 2013.
- LEVI, GIOVANNI: *Egy falusi ördögűző és a hatalom.* Budapest: Osiris, 2001.
- MAUSS, MARCEL: *Az imádság.* In: Ferge Zsuzsa (szerk.): *A francia szociológia.* 132–160. Budapest: Közgazd. és Jogi Kiadó, 1971.
- MENGUS, HIERONYMUS: 1697a *Flagellum daemonum, exorcismos terribiles, potentissimos et efficaces, remediaque probatissima, ac doctrinam singularem in malignos spiritus expellendos, facturasque et maleficia fuganda de obsessis corporibus complectens, cum suis benedictionibus, et omnibus requisitis ad eorum expulsionem. Accessit postremo pars secunda, quae Fustis daemonum inscribitur...* Venetiis: apud Paulum Balleonium
- 1697b *Fustis daemonum, adjurationes formidabiles, potentissimas et efficaces in malignos spiritus fugandos de oppressis corporibus humanis. Ex sacrae apocalypsis fonte, variisque sanctorum patrum auctoritatibus haustus complectens...* Venetiis: apud Paulum Balleonium
- MIDELFORT, H. C. ERIK: *Exorcism and Enlightenment. Johann Joseph Gassner and the Demons of Eighteenth-Century Germany.* New Haven – London: Yale University Press, 2005.
- NIEMANN, ULRICH – WAGNER, MARION (HG.): *Exorzismus oder Therapie? Ansätze zur Befreiung vom Bösen.* Regensburg: Friedrich Pustet, 2005.
- PETROCCHI, MASSIMO: *Esorcismi e magia nell'Italia del cinquecento e del seicento.* Napoli: Libreria Scientifica, 1957.
- PETZOLDT, LEANDER: *Kleines Lexikon der Dämonen und der Elementargeister.* München: Beck, 1990.
- PÓCS ÉVA: *Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben.* In: Pócs Éva (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában.* 137–198. Budapest: L'Harmattan, 2001.
- „Én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájos: egyházi benedekció – paraszti ráolvasás. In: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Válogatott tanulmányok I. 173–211. Budapest: L'Harmattan, 2002.
- PÓCS ÉVA (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről VI.) Budapest: Balassi, 2008.
- PROBST, MANFRED: *Besessenheit, Zauberei und ihre Heilmittel. Dokumentation und Untersuchung von Exorzismusbandbüchern des Girolamo Menghi (1523–1609) und des Maximilian von Eynatten (1574/75–1631).* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 97) Münster: Aschendorff, 2008.

- PROBST, MANFRED – RICHTER, KLEMENS: *Exorzismus oder Liturgie zur Befreiung vom Bösen. Informationen und Beiträge zu einer notwendigen Diskussion in der katholischen Kirche*. Münster: Aschendorff, 2002.
- RODEWYK, ADOLF S. J.: *Dämonische Besessenheit. In der Sicht des Rituale Romanum*. Aschaffenburg: Paul Pattloch, 1963.
- SLUHOVSKY, MOSHE: *Believe Not Every Spirit. Possession, Mysticism and Discernment in Early Modern Catholicism*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 2007.
- STR: *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu, et auctoritate illustrissimi ac reverendissimi Domini Petri Pazmany, Archiepiscopi Strigoniensis*. Nunc recenter editum. Posonii: In Aula Archiepiscopali, 1625.
- ZUTT, JÜRGEN (HRSG.): *Ergriffenheit und Besessenheit. Ein interdisziplinäres Gespräch über transkulturell-anthropologische und -psychiatrische Fragen*. Bern – München: Francke, 1972.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző az ELTE BTK Néprajzi Intézetének Folklore Tanszékén tanszékvezető egyetemi docens, ahol többek között összehasonlító vallástudományt, vallási néprajzot, tudománytörténetet és történeti folklorisztikát tanít. Fő kutatási területe a történeti néprajz, történeti szokáskutatás, illetve a liturgia- és egyháztörténet mezsgyéjén mozog. Főbb művei: *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. Bp., 2005; *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon*. Bp., 2010. (barth.daniel@btk.elte.hu)

SANTE BABOLIN

Szabadíts meg minket a gonosztól!

(az *Exorcizmus új szertartáskönyve*)

A keresztény embernek éberén kell őrködni és vigyáznia a gonosszal szemben és kérnie, hogy szabaduljon tőle, ahogy Jézus tanította nekünk a Miatyánkban. A lelki küzdelem megnyeréséhez, amelyet „*ellenségünk*” ellen vívunk, aki „*mint ordító oroszlán jár körül, keresve, kit nyeljen el*” (1Pét 5, 8), tudnunk kell tényeket és felövezettnek kell lennünk!

AZ EMBER NAGYSÁGA ÉS SEBEZHETŐSÉGE

A hit látószögéből az ember egy nagy csoda: anyag és lélek, ég és föld, emberi és isteni, szükség és szabadság egyvelege, ő az, aki hangot és szívet ad az anyagnak és testi ragyogást a léleknek. Minden emberi lény, akit Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtett, fiú- és nőtestvére az új Ádámnak, a Názáreti Jézusnak; így mindnyájan az Atyáról emlékezünk Jézusnak. Ez a misztériuma Isten emberi szeretetének, ugyanakkor az ember nagyságának és törekénységének: szabadnak teremtett, hogy szeretessen, és előbb-utóbb minden ember megmérettetik a gonosz valóságával és azzal, akit ellenségnek hívunk.

Ebben a feladatban Isten nem hagyja magára az embert. Az eredendő bűn tragikus valósága után Isten, aki szereti az életet, és barátja az embernek, és könyörületességet mutat az ember esendősége irányában, felkínálja saját Fiát, Jézus Krisztust, a sok testvér között az elsőszülöttet, aki saját dicsőségét ajándékozza nekünk legyőzvé a bűnt és a halált.

A GONOSZ TERMÉSZETE

A gonosz megtapasztalása, mint valaminek a tagadása, egyetemes és elválaszthatatlan az emberi létől; a nappal, a fény elválaszthatatlanok az éjszakától, a sötétségtől: az élet a haláltól; az öröm a fájdalomtól; az igen, az állítás a nemtől, a tagadástól és így tovább. Minden kultúra sajátos módon értelmezi a gonoszt, főleg a betegségekben és a halálban. Létezik a rossz, amely behatárol bennünket, és a részünk, amelyet úgy ismerünk és fogadunk el, mint létünk igazságát. Tehát a jó bizonyos hiánya benne van az emberi létben, aztán újabb rossz dolgokkal egészül ki, teljesen véletlenül, vagy mi magunk kreáljuk azokat. Ebből adódik a gonosz megtapasztalása, mint a jó hiánya, amelynek hozzánk kellene tartoznia, azzal a tudattal, hogy a jó mindig megelőzi a rosszat. A jó hiánya egy alanyban okozhat fizikai rosszat, fájdalmat, vagy pszichikait, tehát szenvedést, vagy lelkit, egy hibát, a bűnt.

Végül, a gonosz, amit manapság gyakran megtapasztalunk, a rossz közérzet, egy sajátos keveréke a fizikai, pszichikai és spirituális bajnak, az egyénen belül és kapcsolati rendszerében. Napjainkban az életünk folyása egyre gyakrabban van kitéve ennek a rossznak; leggyakrabban a depresszióban mutatkozik, amely kiegészül az alkoholizmussal, drogfogyasztással, szorongásos betegségekkel, fóbiákkal, mániás depresszív- és étkezési zavarokkal, mint az anorexia vagy bulímia; a statisztikák azt mutatják, hogy az élete során négy emberből egy átesik egy komolyabb depressziós korszakon; 65 éves kor után két emberből egy. Időnként előfordulnak olyan esetek, nagyon ritkán, amelyekben nemcsak a rossz érinti meg az embert, hanem „az a rossz, amelyet démonnak hívunk” (Boldog VI. Pál pápa) merészeli birtokolni a testét; ez az az eset, amikor az Egyház alkalmazza az ördögűzést és az ördögűző szolgálatát.

AZ ÖRDÖGŰZÉSI SZOLGÁLAT

Az ördögűzés rítusáról szóló új liturgikus könyv kiadásában, amely a 2001-es olasz Püspökkari Konferencia gondozásában jelent meg, azt állapítják meg, hogy „*a hit gyakorlásának, valamint a szilárd alapokon nyugvó vallásos meggyőződésnek a hiánya, néhány fontos keresztény érték elvesztése és az élet értelmének elhomályosulása megteremti a bizonytalanság és instabilitás légkörét. Ez hanyatlásához vezethet olyan formákban, mint különféle jóslások, babonáság szülte egyházi szertartások, mágikus rituálék, sőt, még az olyan extrém aberrált rítusok is, mint a sátánkultuszé*” (Bevezető 2).

Az ördögűzés gyakorlása nem csak szolgálat, intézményes is: „az ördögűzés rítusának gyakorlója kizárólag egy olyan pap lehet, akit – könyörületessége, körültekintése, tudománya és teljes élete miatt – az erre illetékes felsőbb hatóság (egyházmegyeje, rendje) választ és hatalmaz fel saját tagjai közül (11).

Az Ördögűzés rítusa egy szentelmény (A Katolikus Egyház katekizmusa, 1667-1676), amely „*nyilvánosan és tekintéllyel Jézus Krisztus nevében kéri, hogy egy bizonyos személy vagy tárgy oltalmat nyerjen a Gonosz befolyása ellen és kikerüljön uralma alól*” (1673). A szentségekhez legközelebb álló szentelmény, amely többször megjelenik a keresztelésre készülő felkészítésében, és jelen van a kisgyermek megkeresztelési rítusában is. Mint szentelmény, az Ördögűzés rítusa szorosan összefügg a szentségekkel, különösképpen a Bűnbocsánat szentsége és a Betegek kenete szentségével. Valóban, a hatalom, amelyet Jézus adott az Egyháznak, hogy űzze el a nem evilági lelkeket, szorosan összefügg a bármilyen fajta betegség meggyógyításának képességével (vö. Mt 10,1), és Isten országának kinyilatkozásával (Lk 9,12).

Az ördögűző csak akkor végezheti törvényesen az ördögűzést, ha teljesen meggyőződött arról, hogy a kérdéses személyt valóban a gonosz birtokolja. Az ördögi birtoklás jeleként tartják számon Istentől, Jézustól és a kereszttől, Boldogságos Szűz Máriától és általában a szent dolgoktól való idegenkedést; ha valaki folyamatosan ismeretlen nyelven beszél, vagy megérti azt, aki úgy beszél; okkult és távoli dolgokat fed fel, fizikai erőnlétét meghaladó, vagy korának nem megfelelő erőt mutat. Fontos, hogy odafigyeljünk e jelek kapcsolatára hittel és lelki elkötelezettséggel a keresztény világban.

A legjobb védelem a rossz és a pokoli lelkek ellen a rendezett, emberileg egészséges élet, az egyén és közösség szempontjából, tevékeny hit, az imádság, az Isten ígéjével és az Eucharisziával való táplálkozás és más szentségeben való részvétel. Az a keresztyén, aki elkötelezve éli meg barátságát Istennel, hozzá fordul, rátámaszkodik és benne bíz, nem kell, hogy féljen: „*Az Úr*” – mondják a zsoltárok – „*a mi menedékünk, a mi védelmünk, a mi erőnk*”. Elég lenne például imádkozni a 91.(90) zsoltárt, hogy biztosak legyünk ebben.

Fordította: Svigely József

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1936-ban született. Páduában végezte a filozófiai és a teológiai kurzusokat. 1962-ben szentelték pappá. 1965/66-ban a párizsi San Sulpice Szeminárium lakója volt, az Institut Catholique de Paris kurzusain vett részt, megismerkedett Maurice Blondel leányával, és Blondel esztétikájából írta doktori munkáját. A Pápai Gregoriana Egyetem tanára volt 1973-tól, most emeritus professzora, a páduai egyházmegye kinevezett exorcistája. – Forrás: *La vita in Cristo e nella Chiesa* 2012/2, 43-44. – Ld. még új könyvének ismertetését a *Szemle* rovatunkban (160. oldal).

PORZIA QUAGLIARELLA

Exorcizmus és szabadító imádság

Riport egy római pszichoterapeuta tanárnővel

Lehet-e ma még sátánról beszélnünk?

Baudelaire megállapítása volt, amit Papini is átvett és egy könyvet is írt erről 1953-ban: a sátán legnagyobb becsapása az, hogy elhiteti, nem létezik... Utolsó rafináltsága: terjesztetni a halálhírét. Azért, hogy felfedezzük a sátánt, a Katolikus Egyház minden egyházmegyében exorcista papot nevez ki, akinek az a feladata, hogy a megszállott ember testéből, elméjéből kiűzze a démonokat, és imádkozzon azokért, azokkal, akik gyötrődnek ezektől a lelki támadásoktól. Az orvosok között elterjedt vélemény, hogy a megszállottság nem egyéb, mint pszichikai zavar. Aki nem ad helyet Isten jelenlétének, az nem veszi észre annak ellenségét sem. Ha az ember belső világának ismerete nem indít erkölcsi választásra, akkor a démonológia és a pszichológia két különböző perspektíva.

Hogyan találkozott az exorcistákkal?

2010-ben meghívást kaptam egy *Exorcizmus és szabadító ima* címmel rendezett nemzetközi összejövetelre, amelyen a világ minden részéről voltak jelen exorcista papok: Mexikóból, az Egyesült Államokból, Angliából, Franciaországból és Spanyolországból. Nekem a pszichológiai és a lélektani motívumokat kellett kiemelnem. Néhány pap, miután beszélgettünk, arra kért, hogy foglalkozzak olyan személyekkel, akik az ördögi megszállottság jeleit mutatták vagy annak gyanújában voltak. Több más egyházmegyében is rendeztünk ilyen kurzusokat, ahol az volt a feladatom, hogy igazoljam bizonyos személyek pszichikai állapotát, orvosi véleményt nyújtva és ezzel segítve az exorcista lelki megkülönböztetésének gyakorlatát. Többször adódott skizofrénia, amelyben pszichés állapot szétesésének lehetünk a tanúi, az asszociatív kapcsolatok elvesztését, a logikus gondolkodás hiányát látjuk. A törés abból is adódik, hogy hiányzik a megfélemlés az ideák és az emóciós válaszok között, a gondolat tartalma és az emberi viselkedés között. Világos, hogy a külső hangok, amelyeket a páciens hall, vagy a hallucinációk, amelyeket reálisnak vél, egy külső személyre is utalhatnak, és nem az ő pszichés adottságainak a következménye.

Miért pont Önhöz fordultak s nem más pszichoterapeutához?

Mivel én azon túl, hogy pszichológus vagyok, teológus is vagyok, sőt inkább teológusnak tartom magamat mint pszichológusnak. A tudományos módszert hívó emberként használok, és nem zárom ki a természetfeletti jelenlétét. Mindannyian adósai vagyunk Carl Gustav Jungnak, azért, amit a vallásosságról mondott, nem úgy, mint Freud a megszállottságról (rögeszme), hanem mint a személyiség pozitív dimenzióját. Világos, hogy az egyszerű imádság nem tudja meggyógyítani az összetett megszállottságot vagy helyrehozni egy gyász-munkát.

Betegei között találkozott már ördögi megszállottsággal?

A papok általában olyan személyeket küldenek hozzám, akiknek egyszerűen pszichikai segítségre van szükségük. Am néhány esetben valóban találkoztam olyanokkal, akik ördögi megszállottságban voltak, akiknek komoly lelki természetű bajaik voltak. Ilyenkor együttműködünk a pappal pszichés fronton, mivel az exorcista imádság mellett gyógyítani kell az illető belső sebeit is. A sátán sokszor felhasználja a pszichikai gyengeséget, ami a bűnnel egyesülve és morális ápolás nélkül negatívan hatnak a személyre, veszélyes kötöttségeket létrehozva benne.

Sikerült elkülöníteni azokat az eseteket, amelyek nem ördögi megszállottságot mutattak?

Igen. Valóban vannak olyan esetek, amelyek megváltoznak az isteni jelenlét hatására és a pszichológia által felkínált eszközökkel. Gondolok egy olyan fiatal lányra, aki tipikus sátáni megszállottság jeleit mutatott és depresszív tüneteket. Egy szabadító imádság alatt pedig hányt. Am hamar megértettem, hogy a probléma nem a lányban volt, hanem anyjával való kapcsolatában. Az asszonynak gyötrő vallási kapcsolata volt: naponta öt tévés misét nézett végig, ismételt rózsafüzéreket végzett és mégis azt hitte, hogy rosszindulatú lelkek kezében van. Ezt a gondolatot véste leánya fejébe is, aki teljességgel anyja hatása alá került és nem tudott elszakadni tőle. Tetszett neki a szent cselekményekben való részvétel, ám tudattalanul beágyazódott egyfajta elutasítás, visszautasítás, amit persze nem tudott nyíltan kifejezni, hanem látszólag keresztényellenes viselkedésformákban tört elő belőle éppen az imádság alatt. Egy pszichoterápiás kezelés hatására eltávolodott az édesanyjától, és szűnni kezdtek a tünetei, nem volt szüksége exorcizmusra.

Mit gondol azokról a papokról, akik „szabadító (gyógyító) imádságokat” végeznek?

A rossz egy értelmes, lelki és gonosz valóság, ami a történelemben működik, és kevés az a pap, aki azon a fokon van, hogy állandóan lelki harcban álljon vele. Olyan személynek kell lennie, aki feddhetetlen. Azoknak a papoknak, akik ezt a szolgálatot kívánják gyakorolni, megelőzően erre vonatkozó tanulmányokat kell folytatniuk, hogy elnyerjék a püspök erre vonatkozó küldetését. Sajnos, gyakran akadnak teológusok, akik nem hisznek a sátánban, mint egy mitológikus jelenségről beszélnek róla, és a pszichológusok nagy része számára a démon csak valami kollektív rosszasság. Aztán sok pap nem tartja szükségesnek, hogy ezek mellett a jelenségek mellett kiáltsunk, azért, hogy ne tápláljunk esetlegesen kollektív pszichózist. És egy olyan társadalomban, amelyben tere nyílik a lelki ürességnek, amelyben jelen van a mágia és a babona, a püspököknek nem szabadna tiltaniuk a szabadító imádságot, hanem hivatalosan exorcistákat kell kinevezniük. Mivel a sátán legyőzése hatalmas belső erőket igényel, mélységes hitet és imádságos életet!

(A riportot Pákozdai István készítette)

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző teológiai doktor, a római Aquinói Szent Tamás Pápai Egyetem Ökumenikus teológia fakultásán tanít görög patrisztikát és bizantinológiát. Szervezője a Biblia és a Pszichológia társulatának, maga is pszichológus, pszichoterapeuta. Rendszeresen tart összejeveleteket, képzéseket, kurzusokat és publikál. Több szervezet tanácsadója, tagja, vezetője, mint pszichológus működik együtt ördögűzést végző papokkal. (porzia.quagliarella@virgilio.it)

Daniel Fontaine abbé emlékére

Boldog, ki az oltár mögött orvost talál, és nem bírót, hanem atyát.
 Papot, aki mélyen alázatos, sosem csodálkozik, haragját soha nem zúdítja rád,
 Türelmes, és a tékozló fiúnak, vegyen belőle, erszényét megnyitja mindig kegyesen,
 S tudja, hogy ahol bőven terem a bűn, még bővebben árad a kegyelem.
 „Erősen fogadom” ... Igen, de holnap, vagy ma délután még, elkövetem ugyanazt
 a hibát.
 Kétségkívül konok jószág az ördög, s csak én vagyok nála is ostobább.
 De nem adom meg egykönnyen magam; megtanultam, hogy ne maradjak lent a földön,
 mint fadarab, vagy lomha kő, élettelen.
 Ha minden pillanatban elbukom: hetvenhétyszer is fölemelkedem!
 Csak a könyvekben élnek olyan lelkek, kik egyszerre tisztává fényesülnek
 s csak egyszer tartanak bűnbánatot.
 Ha állva nem bírok előre jutni, hát hason csúszva haladok!
 S most újra itt a kegyetlen vasárnap, s milyen keserves újrarágnod ezt a vétket!
 Fanyar az íze, mert hogy nem teszed, legutóbb épp erről ígérted!
 Adjon ilyenkor Isten jó atyát, nem holmi ámuló s botránkozó tanárt neked.
 Az a dolga, hogy bűneinket megtapintsa,
 s a rongyszedők apostola miért éppen tőled ijedne meg?
 Itt térdelek újból előtted; lelkiatyám, tekints fiadra!
 Nézd lelkemet, írók vigasztalója, szegények atyja.
 Nem először jönnek eléd ezek a féligfőzött kárhozottak, ügyefogyottak, betegek,
 S ez a szegény, ki míg föloldozod, málészájúan rád mered.
 Szólj, és amiket a világ nem ért meg, mondd nekem azokat a szavakat.
 Jézus Krisztust hallom, ő szól szavadban és halkan tanácsokat ad.
 És én hiszem, hogy egykor, veled együtt, magam is a Paradicsomba érek,
 Reverendád szegélyébe fogódzva, egyszerűen, mert megígérted.

Paul Claudel

(in: Rónay György: *Századunk útjain*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1973, 43-45)

Tanúságtételek az exorcizmusról

S. E. R. ALBERTO BOTTARI DE CASTELLO PÁPAI NUNCIUS

Van-e a Sátánnak hatalma a világban?

A Sátán létezik, jellemzőit megismerhetjük a Szentírásból: „Kezdetből fogva gyilkos, hazug és a hazugság atyja” (Jn 8,44), „aki tévútra vezet az egész világot” (Jel 12,9). „Tudjuk, hogy aki Istentől való, az nem vétkezik, mert az Istentől született ereje megóvja és a gonosz nem keríti hatalmába. Tudjuk, hogy mi Istentől vagyunk, és hogy az egész világ a gonosz hatalmában van” (1Jn 5,18–19). A világ a gonosz hatalmában van, ezért mondhatta a Sátán Jézusnak, hogy a világ valamennyi országát és azok gazdagságát nekiadja, ha leborulva imádja őt. (Mt 4,8-9) Jézus e világ fejedelmének nevezte ugyan (Jn 14,30), de egyszer s mindenkorra legyőzte, amikor életét adta érettünk a keresztfán. A Sátán tudja, hogy végérvényesen veszített, erős, aktív jelenléte mégis megtapasztalható, mert csak Jézus második eljövetele fog minket végleg megszabadítani a gonosztól.

Ki a Sátán?

A Sátánt és a többi démonokat Isten teremtette, kezdetben jó angyalok voltak, akik maguktól váltak gonosszá. Véglegesen és visszavonhatatlanul elutasították Istent és az ő országát. Bukásukat nem követhette bünbánat, ahogyan az ember halála után sincs lehetőség bünbánatra. A Sátán kárhozatra van ítélve, és ő ezt tudja. Mivel lelki teremtmény, fizikai testet kell öltenie, hogy befolyásolhasson minket. Ehhez felhasználhat élőlényeket és akár élettelen tárgyakat is.

Miként cselekszik a Sátán?

Megzavar, eltávolít az Istentől, Egyháztól. Mivel szellemi lény, nincs alvásigénye, mindig aktív. A démonok megőrizték nevüket angyal-korukból, és hierarchia van köztük. Tevékenységüket Amorth atya¹ két kategóriába sorolja: ún. rendes (kísértések, amelyeknek Jézus is ki volt téve), valamint rendkívüli (ártó gonosz jelenlét). Ez utóbbi hat csoportba osztható:

1. *Megszállottság.* Ez a legsúlyosabb, a megszállott ember őri, de az állapotra orvosi magyarázat nincsen. Evangéliumi példák is bizonyítják a létét. A megszállottság nem bűn, hanem próbatétel, szenvedés.
2. *Zaklatás.* Jellemzője, hogy az embert különféle csapások, megpróbáltatások érik, munkahelyi, magánéleti téren, de a gonosz a testen kívül marad. Gondoljunk pl. Jób történetére.

¹ Gabriele Amorth, a Római Egyházmegye 89 éves exorcistája (ördögűzője) szerint egyre több fiatal kerül sátni befolyás alá. A lelkekért való küzdelemben különösen hatékonynak találja Szent II. János Pál pápa közbenjárását. Amorth atya, aki az elmúlt huszonhat év során több mint hetvenezer exorcizmust végzett, elmondja: a világnak tudnia kell, hogy a Sátán létezik, és mindig a legyengébb ponton támad.

3. *Lidércnyomás.* A Sátán munkája a gondolkodásban, a lélekben. Rögeszmék révén reménytelenségbe, gyakran öngyilkosságba taszít.
4. *Fertőzőítség.* Nem személyekre, hanem tárgyakra, növényekre vagy állatokra vonatkozik.
5. *Fizikális zavarok.* Testi zavarok, de nem betegségek, ugyanakkor ezeket nehéz megkülönböztetni az orvosi esetektől. Ismert a szentek életéből is (pl. Pio atya, Vianney Szent János).
6. *Teljes függőség.* A teljes függőség során az ember önakaratából átadja magát a Sátánnak. (Ilyenek a sátánizmus és a különféle mágiák követői.)

Milyen okok válthatják ki a Sátán tevékenységét?

Egyik ok lehet a saját akarat, önkéntes elkötelezettség a démonok mellett. Másik ok az isteni engedmény, próbatétel. Harmadik ok az átok vagy rontás. Fontos tudni, hogy az átok annak is árt, aki átkoz!

A Sátán tevékenysége hogy ismerhető fel?

Ehhez nagy tapasztalatra, életbölcsségre van szükség. Jellemzője a szent dolgoktól (pl. szenteltvíztől) való irtózás, soha nem tanult idegen nyelven történő beszéd, titokzatos dolgok ismerete és a rendkívüli, az emberi képességet meghaladó fizikai erő.

Ki lehet exorcista?

Ördögűző csak felszentelt pap lehet, aki megbízását a püspöktől kapja. Elsődleges feladata a Sátán jelenlétének felismerése, a probléma megkülönböztetése az orvosi esettől. Legfőbb eszköze az áldozás és a gyónás – abban az értelemben, hogy a gonosz által kísért személyek rendszeresen gyónnak és áldoznak –, tehát maga az exorcizmus, mint rítus ezeket előfeltételezi. Az Egyház karizmája mindig is megvolt az ördögűzés terén, és ez minden tagjára érvényes, mert – jóllehet magának az ördögűzésnek a rítusa bizonyos személyeknek van fenntartva – a szabadító imádságot mindenki gyakorolhatja.

Hogyan védekezhetünk a Sátánnal szemben?

Eljünk kegyelmi állapotban, lehetőleg bűn nélkül! Boldog VI. Pál pápa mondta, hogy minden, ami megőriz minket a bűntől, az megőriz a Sátántól is. Ha a probléma jelentkezik, erősödjünk meg a kereszténységünkben (templomba járás, jelképek). A küzdelemben segít Jézus neve, mert Szent Pál apostol szerint „Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban” (Fil 2,10). A Szentlélek vigasztaló lelkiert ad. Szűz Mária széttiporja a Sátán fejét, jelen van az exorcizmusban, a Sátán fél tőle. Az angyalok, arkangyalok és őrangyalok is segítenek, jól ismerik a Sátán lázadásának történetét. Szent Mihály arkangyal a Sátán seregét a Pokolba

taszítja. A szentek közül különösen Szent Benedek említésre méltó, a róla elnevezett kereszten a következő fohász olvasható (rég Magyar fordításban): „A Szent Kereszt legyen fényem, / ne az ördög a vezérem! / Gonosz szellem, hordd el magad, / ne tukmáld rám hívságodat! / Elém ne tedd étkedet, / magad idd meg mérgedet!”²

*

BOCSA JÓZSEF PIARISTA SZERZETES

Hogy került kapcsolatba az exorcizmussal, mikor, milyen élmény, vagy konkrét küldetés kapcsán?

Az első között vagyok, aki Magyarországon – még kispap éveim során – a karizmatikus megújulással kapcsolatba kerültem. Azon belül pedig van helye és tere a szabadító imádságnak, az exorcizmusoknak. A témával kapcsolatos Magyar fordításban megjelent könyveket is végigolvastam, kezdve Róma hivatalos ördögűzőjének, (Gabriele Amorth: *Egy ördögűző tapasztalatai*) könyvével. Ezt még németül olvastam. Azután jelent meg hamarosan Magyar fordításban is. A Szent Angyalok lelkiségével való találkozás is újabb impulzusokat adott számomra a témában való elmélyülésre.

Véleménye szerint mi az egyháziak hozzáállása a gonosz lélek hatalmának megtöréséért végzett imádságokhoz, rítusokhoz?

Imádságok, rítusok önmagukban, hozzájuk társuló hit nélkül nem sokat érnek. Amorth atyával, és más, a kérdésben jártas szakemberekkel összhangban, kénytelen vagyok megállapítani, hogy a gonosz lelkek létebe és tevékenységébe vetett hit az utóbbi 60-80 évben alábbhagyott az Egyházban. Elterjedt viszont az az Egyház hagyományos tanításával ellentétes vélekedés, hogy sem pokol nem létezik, sem gonosz lelkek. Ebből következően – ha nem léteznek – akkor a hatalmukat sem kell megtörni, nincs szükség ilyen imákra. Már ebből az egyetlen tényből is látszik, hogy a démonok hatalma szemmel láthatóan megnövekedett a világban, hiszen mindjárt első csapdájukba sokan beleesnek még az egyháziak közül is. Ez pedig az, hogy elhitetik magukról azt, hogy nem is léteznek. Ki az, aki harcol nem létező ellenséggel? Az Egyház egy olyan időszakban, amikor még a korábbinál is jobban kellett volna, hogy fegyverkezzen, inkább eldobálta még meglévő fegyvereit is a gonosz lelkekkel szemben. Neves dogmatika professzorunk *Horváth Sándor* a Vigília 1948/49-es számaiban az *Angyalok – démonok* című tanulmányában kimutatta, hogy a politika, a művészetek, és az élet különféle területei hogyan demonizálódtak az előző századok során. Ez a folyamat azóta csak előrehaladt. Ugyanakkor a démonok ellen alkalmazott exorcizmusok a II. Vatikáni Zsinat után háttérbe szorultak. Ennek igazolására néhány tény. A II. Vatikáni Zsinat után eltörölték az addig XIII. Leo pápa rendeletére bevezetett, minden mise

2 A pápai nuncius nyilatkozata eredetileg a *Máltai Hírekben* jelent meg, közlését ő maga és a szerkesztő, Dr. Legeza László engedélyével tesszük.

végén a hívekkel közösen végzett ún. „kis” Szent Mihály imát. Bizonyíték az is, hogy Amorth atya első magyarul is megjelent könyvében még arról panaszkodik, hogy a Római Rituálénak az exorcizmusokkal foglalkozó része könyve megjelenéséig, még nem került átdolgozásra. Elhanyagoltsága miatt a Rituálé Hamupipőkéjének nevezi. Azóta ugyan megtörtént ez az átdolgozás, de a gyakorló exorcisták a benne található imák egy részét annyira hatástalannak ítélték, hogy helyette inkább a régi rituálé imáit imádkozzák továbbra is. Erről ugyancsak Amorth atya ír az „Egy ördögűző újabb tapasztalatai” című könyvében. Ugyancsak őszerinte minden egyházmegyében kellene lennie egy hivatalosan, a püspök által kinevezett ördögűzőnek. Az érdeklődés mind az alsó papság, mind a hívek körében nagy a téma iránt, mert egyre több nemcsak a gonosz lelkek által megkötözött, hanem egyenesen megszállott ember. Téves hiedelmek is elterjedtek az exorcizmus alkalmazhatóságát illetően. Egyrészt az van a köztudatban, hogy kifejezett exorcizmust csak pap végezhet, de ő is csak püspöki megbízásból. Bécsben működik a főpásztor felügyelete alatt egy papokból álló exorcista kör. Többen közülük tagjai az *Exorcisták Nemzetközi Szövetségének* is. Az ő értelmezésük szerint kifejezett püspöki engedély csak a nyilvános ördögűzéshez kell. Tehát bármely felszentelt pap, aki rendelkezik jártassággal és kellő hittel a témában, végezhet „magán ördögűzést” megszállottakon. És ehhez alkalmazhatja a régi és az új rituáléban szereplő imákat is.

Végzett-e exorcizmust, milyen szertartással?

Nem tartom magam exorcistának, inkább csak beledolgoztam magam a témába, és belekényszerültem szabadító imákba, exorcizmusokba rendes lelkipásztori munkám során. Nem kerülöm ki, nem söpröm szőnyeg alá a témát, mint sokan teszik. A hozzám fordulókat, gyónóimat arra akarom megtanítani, hogy minden kereszténynek megvan a hatalma a gonosz lelkek felett a saját életében, és a rábízottak életében (pl. szülőknek kiskorú gyermekeik életében) hogy ellene mondjon és parancsoljanak a sátánnak és a többi bukott angyalnak, ahogyan Jézus maga is tette a pusztában való megkísértésekor, amikor parancsolt neki: „Távozz tőlem, sátán!” (Bár személynév, de én tudatosan kisbetűvel írom a nevét, annak kifejezéséért, hogy Jézus már legyőzte és nem lehet nagybetűs szerepe az életünkben). Ha valamilyen ördögi befolyásoltságot, támadásokat tapasztalok, a szokásos kísértéseknél erősebb démoni hatásokat érzékelek, igyekszem azokat a lelkeket néven neveztetni, akik zaklatják az illető személyt, és felszólítom, hogy mondjon ellent pl. a zavarodottság lelkének, a depresszió lelkének, az öngyilkosságot sugalló lelkeknek stb., és én is parancsolok nekik papi oldó-kötő hatalmamnál fogva. Viszonylag gyakran szoktam imádkozni a nagy Szent Mihályhoz szóló imát. Súlyosabb esetekben veszem elő a régi *Rituale Romanum Ritus exorcisandi obsessos a demonio* imáját. Azért ezt, mert ez régi papi hagyatékokból könnyebben hozzáférhető, és az Egyház több évszázad folyamán kikristályosodott hagyományos, valóban hatékony imája.

Mit ajánlana, a papság hogyan tehetné hatékonyabbá küzdelmét a sátánnal szemben?

Hál’ Istennek, elég sok a témával kapcsolatos könyv áll rendelkezésre magyarul is. Ezek tanulmányozása sokat segíthet. Ezek közül a legfrissebb Róma jelenlegi

ördögűzőjének a könyve (Francesco Bamonte: *Szűz Mária harca a gonosszal az ördögűzések alatt*, Ihtys Kiadó, 2014). Ez a könyv amellett, hogy egy gyakorló szakember írta, azért is fontos, mert ráirányítja a figyelmet az igazi Mária-tisztelet fontosságára, amely a legfőbb feltétele a gonosz lelkek elleni harcnak is, hiszen Ő az az Asszony, aki már az ősevangéliumban ott szerepel a Szentírás első lapjain, aki sarkával tiporja szét a kígyó fejét. Nemrég voltam Ausztriában egy papi összejövetelen, amelynek ez volt a címe, ill. fő témája: „A jövő papja vagy máriás lesz, vagy nem lesz.” A bukott angyalok elleni küzdelem legjobb iskolájának az igazi Mária tiszteletet tartom.

Több exorcista is beszámol arról, hogy a Szeretetlángra való hivatkozás révén (Szeretetláng Rózsafüzér imádkozása) sokkal gyorsabban történik a szabadulás. Erről nekem is van személyes tapasztalatom. Ezen kívül ajánlanám a *discretio spirituum* témájának a papság képzésébe való bevezetését is. A szellemek megkülönböztetése az alapja a sikeres exorcizmusnak. A legtöbb szemináriumból kikerülő pap rendes stúdiumaiban nem találkozik a téma hiteles tárgyalásával. Az érdeklődők, illetve a témával a lelkipásztorkodásban gyakorlatilag szembesülők teológiai tanulmányaikon kívül kénytelenek összeszedgetni ismereteiket. A témához segédkönyv lehet a „*Szellemek megkülönböztetése*” című szöveggyűjteményem, amelyet 1996-ban Fila Béla lektorált, és a Pázmány Péter elektronikus könyvtárban hozzáférhető: <http://www.ppek.hu/k152.htm>

Csak egy olyan papi összejövetelre emlékszem Magyarországon az elmúlt néhány évből, amelyet kifejezetten ebben a témában hirdettek meg. Ez Mátraverebély-Szentkúton volt, amelynek előadója egy szlovák ferences exorcista atya volt, akit a püspöke nevezett ki erre a posztra. Kifejezetten nagy volt az érdeklődés a papok körében. Ilyen összejövetelek, képzések tartását javaslom elsősorban szemináriumok, teológiai főiskolák szervezésében, vagy papi rekollekciók keretében. Hívjanak meg gyakorló, püspökök által kinevezett exorcistákat, és tartsanak gyakorlati képzéseket, összejöveteleket. A Rómában tartott ilyen képzésekhez olasz vagy angol nyelvismeret szükséges.

A rámbízott templomban már évek óta folynak szentségimádások és ezzel párhuzamosan „gyógyító misék”, amelyekhez kapcsolódóan a személyes közbenjárások alatt szabadító imák is történnek. A Szeretetláng Naplóban az szerepel, hogy azoknak a plébániáknak, templomoknak a területén, ahol szentségimádások vannak, „megvakul a sátán”. Ezt természetesen ugyanúgy képletesen értendő, mint a breviárium himnuszában a sátán fogának a kiverése. Az tény, hogy mióta templomunkban (2014 szeptemberében) elindult az Örökimádás, azóta még jobban tapasztalható ennek a folyamatos szentségimádásnak a szabadító imákra, exorcizmusokra gyakorolt pozitív hatása is.³

*

3 A szerző nyugdíjas tanár, a rend váci házában él.

GÁVEL HENRIK ALBERTFALVAI PLÉBÁNOS, EGYHÁZMEGYEI ÖRDÖGŰZŐ

Hogyan kerültél kapcsolatba az exorcizmussal, mikor, milyen élmény, vagy konkrét megbízás, küldetés kapcsán?

Húsz éve felszentelt pap vagyok. 12 éves papként saját életemben találkoztam először azzal, milyen komoly károkat okozhat bennünk a gonosz. Papi szolgálatom végzése közben gyarló módon teret engedtem életemben a lelki hűtlenség bűnének, és lassanként letérve a helyes útról arra lettem figyelmes, hogy képtelen vagyok papi és lelkipásztori teendőim végzésére. Eljutottam odáig, hogy lelki rabságom pszichoszomatikus tüneteket produkált. A legijeszítőbb jelenségeket a szent liturgia végzése közben éltem meg. Képtelen voltam prédikálni, a torkom elszorult. Az átváltoztatás szavait pedig csak háromszori nekifutással, nagy nehézségek árán voltam képes kimondani. Akkor még nem tudatosult bennem, miről is van szó, de éreztem, hogy nagy baj van. Az Úr azonban egy hosszú tisztulást kívánó folyamaton át csodás módon megszabadított engem, amiért örökké hála legyen Nekik!

A szabadulásom után jó néhány hónappal tudatosult bennem, honnan szabadultam, és milyen távol voltam Tőle. Akkor megrendültem és örvendeztem, milyen jó az Ő Lelkével betöltekezni! Megújulási imaesteket szerveztem, ahol emberek felett imádkozva a Szentlélek megújító erejét kértem rájuk. Amikor ennek gyakorlatáról megyés főpásztoromat tájékoztattam, ő többek között úgy reagált, hogy felkínálta az exorcizmus fakultását számomra, amennyiben imaszolgálat közben ennek szükségét érezném. Én akkor még semmi vágyat vagy indítást nem éreztem arra, hogy exorcista legyek, hiszen épp azért voltam boldog, hogy már nem vagyok annak fogságában, aki tönkretett, így nem akartam semmivel foglalkozni, ami érintkezésbe hozhat vele. Az Úr azonban értésemre adta, hogy egy lelkipásztornak elemi feladatai közé tartozik az, amivel Ő apostolait a világba küldte: "Menjetelek ... űzzetek ki ördögöket!" Az Úr mint Szabadító papjait küldi a Gonosz ideiglenes hatalmának megtörésére, hogy Jézus nevének erejében szolgálják testvéreiket és azok felszabadulását. Amikor ez a felismerés megérett bennem, engedtem a benső késztetésnek és kértem megyés főpásztoromtól a megbízásra szóló fakultást, amely egyházmegyéim területére vonatkozó felhatalmazást jelent.

Véleményed szerint mi az egyháziak hozzáállása a gonosz lélek hatalmának megtöréséért végzett imádságokkal, rítusokkal kapcsolatban?

Azt tapasztalom, hogy egyrésről nagyfokú tudatlanság uralkodik az egyháziak körében a sátán ma is megtapasztalható működését illetően, amely – azt gondolom – a hit meggyengülésének következménye. Ma nem tűnik „korszerűnek” a Sátánról beszélni, csupán az emberi gyarlóságból fakadó rosszról. De föl kell tennünk akkor a kérdést: mit jelent akkor a kísértés és bűnbeesés története, és egyáltalán mi volt Megváltónk értünk vívott küzdelmének alapvető oka, ha nem létezik a Sátán? A Sátán létezését a „sötétnek” csúfolt középkor idejémtől gondolatának tekinteni, vagy a felvilágosultság eszmeiségének jegyében egyenesen nemlétezőnek kikiáltani, nem pusztán naiv butaság, de egyben a hit elhomályosodásának jele is. Másfelől azt látom, hogy azon lelkipásztorok, akik elfogadják a Gonosz létezésének tényét, tanácstalanok annak konkrét jelei megtapasztalása láttán. Egyrésről félnek az idegen erőtől.

Jóllehet maga az Úr Igéje nyugtat meg minket, hogy „az, aki bennetek lakik, sokkal hatalmasabb mint az, aki a világban van” (1Jn4,4.). Aki Jézusban hisz, annak nincs mitől tartania, hiszen Jézus már legyőzte a világ fejedelmét! A félelem mellett egy másik tényező a lelki lustaság. Könnyebb a szenvedő testvért mindennemű komolyabb lelki beszélgetésen alapuló vizsgálat nélkül rögtön egy exorcistához irányítani, mint több ízben elbeszélgetve vele rávezetni a szabadulás útjára. Nem beszélve arról, milyen súlyos lelki károkat okozhat a lelkipásztor valakinek, hogyha az illető első, tévesen megfogalmazott gondolatának hitelt ad, és rögtön ördögűzőhöz irányítja, holott inkább pszichés okokból vannak a nehézségei. Az ilyen gyors eljárás, bár a lelkipásztor számára egyszerű, nagy károkat okozhat az illetőben, mivel egy téves gondolatban fixálódik a figyelme, amiből aztán sokkal nehezebb kimozdítani. Emellett az sem világos sok atya számára, hogy átkozódás miatti bajok esetében bármely felszentelt pap szabadító imája elegendő, nem kell az exorcistát emiatt felkeresni.

Jóllehet az exorcizmus végzése a püspöknek és az általa hivatalosan megbízott személynek fenntartott szolgálat, mégis jó lenne, ha a lelkipásztorok a Gonosz ilyenfajta működése tekintetében is nagyobb lelki figyelemmel kísérnék a rájuk bízottak életét. Tapasztalataim azt mutatják, hogy napjainkban egyre fontosabb szolgálatnak mutatkozik az exorcizmus, mivel az emberek életében az egyre szélesebb körben terjedő ezoterikus gyakorlatok és praktikák nagy károkat okoznak. Az emberek többsége sokszor naivan és gyanútlanul sétál be a csapdába.

Végeztél-e exorcizmust (milyen hatással), milyen szertartással?

Ami személyesen megélt tapasztalataimat illeti, mondanom kell, hogy meglehetősen sokan keresnek fel sátáni befolyás, illetve zaklatás miatti panaszokkal.⁴ Mint azt a szertartáskönyv is előírja, az ördögűzőnek mindenekelőtt meg kell bizonyosodnia arról, hogy a zavarok miatt szenvedő személy ténylegesen sátáni befolyás alatt van-e, vagy inkább pszichés eredetű jelenségről, betegségről van szó. Így én is a hozzám forduló személyeket először pszichiáterhez küldtem, vagy ha már kezelés alatt állt, akkor az illető kezelőorvosával konzultáltam. Ezek után hallgattam meg az embereket.

Mint azt az exorcista szolgálatot végzők gyakorlata mutatja, nagyobb részben olyan emberek keresik fel az exorcistát, akiknek nincs szükségük exorcizmusra, hanem inkább azt várják, hogy foglalkozzanak velük, esetleg bebeszélük maguknak, hogy megoldatlannak látszó problémáik gyökere a démoni erők jelenlétében rejlik. Én is ezt tapasztaltam az esetek nagy többségében.

Mindezek ellenére igen nagy szükség van erre a szolgálatra, mivel egynéhány esetben tényleg megtapasztaltam a sátáni befolyást. Néhány alkalommal jómagam is végeztem exorcizmust. Egyik alkalommal például egy olyan személy keresett fel, aki már több exorcistánál járt, és elmondása szerint több ízben végeztek is rajta

4 A *Rituale Romanum De exorcismis et supplicationibus quibusdam* különbséget tesz a zaklatás (vexatio) és a megszállottság (obsessio) között. Az esetek nagy többségében – feltéve, hogy nem pszichésen beteges jelenségről van szó – zaklatásról kell beszélnünk inkább, mint megszállottságról, amelyben az illető tudati állapota teljesen kikapcsol. (vö. Praenotanda, III. De Ministro et de condicionibus ad exorcismum maiorem peragendum).

exorcizmust. A helyzete sokat javult, de a lelki kínok, amelyeket szomatikus tünetek is kísértek, nem szűntek meg. Az illetőt alaposan kikérdeztem. Megtudtam, hogy járt pszichiáternél is, aki a jelenséget megmagyarázhatatlannak diagnosztizálta. Kiderült, hogy fiatalabb korában egy nő iránt érzett viszonzatlan szerelme miatt, a sátánnak teret engedve az életében, egy ezoterikával foglalkozó asszonyt keresett fel, aki segítséget ígért neki, hogy ezt a nőt megkaphassa. Az illetőt okkult gyakorlatai segítségével transzba vitte (a férfi nem emlékezett semmire abból, ami akkor ott vele történt), majd a „kezelés” után elküldte azzal, hogy most már minden rendben lesz. Az illető ettől kezdve fokozatosan növekvő békétlenséget, nyugtalanságot tapasztalt életében. Hamarosan szomatikus tünetekként testi bajok kezdtek jelentkezni. Orvosilag megmagyarázhatatlan gyomorbajok, felpuffadt has, valamint bizonyos helyeken, bizonyos emberek jelenlétében indokolatlan arcmimika és izomrángással párosuló testmozdulatok. A férfi lázasan keresni kezdte a szabadulást, a keresztény közösségben megtért, elkezdett templomba, zárandoklatokra járni, szentségekhez járulni. A helyzete sokban javult, de a tünetei nem szűntek meg teljesen. Megalapozottnak tűnt számomra a kérése, és elvégeztem rajta az exorcizmus szertartását. A szertartás alatt magam is láttam, hogy a latinul végzett imádságok közben a démoni erő milyen ellenállást tanúsít bizonyos akklamációknál. A végén igen kifáradt, és valamivel könnyebbnek érezte magát. Elküldtem azzal, hogy amennyiben szüksége lenne még segítségre, jelentkezzen. Azóta nem jelentkezett.

Ezek a tapasztalataim abban erősítettek meg engem, hogy az Úr csodálatos erőt adott egyházának az emberek szabadítására. Hálát adok Istennek, hogy az exorcizmus szolgálatán keresztül is megismerhetem Jézus isteni hatalmát és irántunk, emberek iránti nagy irgalmát.

Mit ajánlasz, a papság hogyan tehetné hatékonyabbá küzdelmét a Sátánnal szemben?

Amióta ezt a szolgálatot végzem, rádöbrentem, milyen fontos lenne minden papnak tudatosítani, hogy a Gonosztól való szabadulás illetve szabadítás az előfeltétele annak a lelki újjászületésnek, amelyet a rájuk bízott hívek életében szorgalmaznak és szolgálnak. Papi szolgálatunk egyik elengedhetetlen jellemzője a Gonosz elleni harc, amelyet az ígéhirdetésben, a szentségek, mindenekelőtt a keresztség és a bűnbocsánat szentségének kiszolgáltatásában végzünk. Ahogyan az egyik exorcista pap helyesen mondja: „Egy jó és érvényesen elvégzett szentgyónás nagyobb exorcizáló erővel bír, mint maga az exorcizmus szertartása.” De sokszor mi papok nem vagyunk ennek tudatában, és saját kegyúri intézkedésünknek tartjuk a bűnök megengedését, vagy éppen saját jószágunk kifejezőjének szánjuk a gyónó életében bizonyos bűnök megtűrését, ezért sok esetben – ha formailag nem is – szentségileg érvénytelen feloldozással engedjük ki a gyóntatószékből a gyónót, aki éppen, mivel nem világítottunk rá bűnös fogságának tényére és egyben okára, még mindig megkötözötten távozik. A gyóntatás közben tudatában kell lennie a papnak annak, hogy az Úr evangéliumi igazságát kell képviselnie, amely egyszerre szánja a bűnöst, de elítéli a bűnt. Ha nem vállaljuk papként a prófétai szerepet is, vagyis nem merünk rámutatni a bűnre, amely a gyónót fogságban tartja, akkor nem végeztük el a ránk bízott feladatot, és a Sátán ideiglenes hatalma továbbra is fogságban tartja testvéreinket.

Ugyanez áll prédikációinkra is, ahol az Isten Igéjének hatalmával kell szólni az emberekhez, hiszen éppen az Ige ereje képes felvenni a harcot a lélekben megbúvó Gonosszal. Ahogyan Jézus beszédeinek hatására nemcsak megtérések születtek, hanem sokszor fel is lázadtak az emberek, sőt a zsinagógában egyszerre maga a Gonosz is kiabálni kezdett egy emberen keresztül Jézus szavai hallatán, ugyanúgy akar az Úr papjainak prédikációin át is az Ige kétélű kardjával lelkeket szabadítani. Ehhez azonban vállálnia kellene a papoknak az Ige odaadó szolgálatát még annak árán is, hogy esetleg ezért elutasítják őket, elfordulnak tőlük, vagy esetleg emiatt esne a közkedveltségben mérhető népszerűségi indexük. Meggyőződésem, ha a papok nem a rájuk bízottak kívánalmaival, hanem egyedül Mesterük akaratával törődnének, hatékonyabban felvehetnék a harcot a Gonosszal szemben.

Amikor olyan emberekkel beszélünk, akik idegen ártó erők jelenlétéről panaszkodnak, meg kell kérdeznünk, hogy hoztak-e tudatos döntést Krisztus mellett és szentségi életük rendezett-e. Ugyanis többen csak egy gyors szabadulást akarnak a démoni befolyás alól anélkül, hogy egy igazi megtérés útjára lépnének. Ha ezt tapasztaljuk, addig nem is kell folytatnunk a szabadulásról szóló beszélgetést, amíg az illető egy igazi döntést nem hoz Krisztus mellett. Ugyanis hiába zárjuk ki az élet egyik területéről az ördögöt: ha az illető a „lelki kiskaput” nyitva tartja és – az Úr tanítása szerint – a démon hetedmagával visszatér. Jézus melletti döntés nélkül minden szabadulás csak önámítás.

Az esetek többségében nem exorcizmusra van szükség, hanem szabadító imára, illetve olyan lelki segítségnyújtásra, ami rámutat az illetőnek életében azokra a pontokra, ahol egy bűnös döntés következtében életének szentélyébe beengedte a Sátánt. Ilyenkor a Gonosz megtagadására és a hitvallás megújítására kell őket felszólítanunk.⁵

5 Bocsa Józseffel és Gável Henrikkel a riportot a főszerkesztő készítette.

Lelkiismeretvizsgálat papoknak

1. Szoktam-e rendszeresen lelkiismeret-vizsgálatot tartani esténként, főképp vasárnap este? Merek-e lelkem mélyére nézni? Szándékaimat tisztázni?
2. Van-e élő hitem? Érzik-e híveim hitemet szavaimból? Átélt hitből, őszinte meggyőződésből fakad-e igehirdetésem? Merem-e rátenni életemet a hitemre Ábrahám lelkületével, semmit vissza nem vonva?
3. Milyen az imaéletem? Lelki öröm-e számomra a breviárium, a magyarul csendülő zsoltárok? Belemerítem-e lelkemet ennek az ősi, erőteljes imának sodró vizébe? Napi kenyerem a bibliaolvasás? Gyenge, elmaradozó híveim miatt csak panaszkodom-e, vagy imádkozom is értük és az ismerősökért, családokért, első áldozásra készülőkért? Elbeszélgetek-e a szentségi Jézussal egyes betegeim, a szenvedők, a hitben kételkedők vívódásairól, a keresőkről, jegyeseim jövődő boldogságáról, a veszélyben forgó, széthulló családokról?
4. Hogyan végzem a liturgiát, a szentségek kiszolgáltatását? Átéléssel, hittel? Szentségi élményem magával ragadja-e híveimet? Magatartásomon épülnek-e? Ajkamon a kimondott szavak igazi imádságok-e ?
5. Vannak-e hamis isteneim? A pénz, a vagyonbiztonság, amelyben jobban bízom, mint az isteni gondviselésben, pozíciók elérése, érvényesülés, rang, előrehaladás? Nem vagyok-e telve önmagammal? Nem énközpontú-e a világom? Éhezem-e az emberek elismerését, magasztaló dicséretét? Vagy mert ezek elmaradtak, nem lettem-e keserű, önmagába hulló ember, aki saját sebeit nyalogatja, vagy kielégítetlen, mert nem kapta meg azt, amiről úgy véli, hogy kijárt volna?
6. Az egyházkormányzat vezetői, felettes hatóságaim, főnököm iránt milyen a magatartásom? Sértett hiúság, kielégítetlen ambíció, meggondolatlanság, avagy féltő szeretet, felelősségteljes aggodás vezeti-e gondolkodásomat, megnyilatkozásaimat, kritikámat? Anyámnak érzem-e Egyházamat? Együttérzek-e vele? Szenvedései, kudarcai, sebei fájnak-e nekem is? Vállalom-e a sorsközösséget Egyházzammal?
7. Ha Isten kegyelméből szüleim élnek még, milyen a velük való kapcsolatom? Gondoskodom róluk? Hála, szeretet, megbecsülés van-e szívemben irántuk? Ugyanakkor nem túl nagy-e a gyermeki kötődés hozzájuk? Tudom-e függetleníteni a hívek, az egyházköztség ügyeit szüleim, testvéreim problémáitól?
8. Van-e gondom a szegényekre? Bennük látom-e a közöttünk élő Krisztust? Juttatok-e nekik a magaméból? Mert „szegények mindig lesznek veletek!” (Mt 24,11.) Ma is vannak elhagyottak, betegek, magányosak, öregek, embertársra, megértő szóra éhező szegények. Kiérzik-e belőlem a szeretetet, az együttérzést? Türelmes vagyok-e a hozzám jövőkhöz? Szívesen intézem-e ügyeiket? Van-e bennem segítőkészség? Meghallgatom-e türelmesen a magukról, bajaikról hosszasan, apróléko-

san beszélgetőket is? Tudom-e ilyenkor félretenni ügyeimet? Meghallgatom-e azokat, akiknek csak annyi a vágyuk, hogy egyszer valakinek kibeszélhessék magukat?

9. A nőkkel milyen a magatartásom? Olyan-e, hogy bármelyiket bármikor nyugodt lelkiismerettel feloldozhassam? A családokkal való kapcsolataimban nem veszélyeztettem-e a család békéjét, harmonikus boldogságát? Nem telik-e kedvem abban, hogy valaki érzelmileg kötődjön hozzám?
10. Az Istennek áldozatul felajánlott családi örömekért cserébe nem igyekszem-e magam kompenzálni silányabb örömökkal, szenvedéllyel? Nem vezet-e az állatöszön: enni, inni és semmi más?
11. Milyen a kapcsolatom alkalmazottaimmal? Nem basáskodó, lekezelő-e? Megbecsülöm-e a házvezető szolgálatát, nem vagyok-e kényúr, vagy bizalmaskodó? Nem élek-e vissza azzal, hogy ki van szolgáltatva? Nem adok-e okot meghitt kapcsolattal, érzelmi túlfűtöttséggel, érzéki vonzódással, okatlan viselkedéssel rosszindulatú pletykára?
12. Paptársaimban Isten munkatársait látom és megbecsülöm-e az oltártestvéreket, akik velem egy célért küzdenek? Örülök-e őszintén sikereiknek? Fájt-e kudarcuk? Segítségükre voltam-e jó tanácsaimmal, szolgálatkészségemmel? Intrikával, rosszindulatú információval nem ártottam-e paptestvéreimnek? Beszéltem-e papok hibáiról? Örültem-e botlásuknak? Meg mertem-e nekik őszintén mondani, amit életvitelükben helytelennek tartottam? Örülök-e annak, ha paptársaimmal együtt lehetek? Szánok-e rá időt, hogy a rászoruló kolléga bajait, gondjait, esetleges sérelmeit kibeszélhesse nekem? Szívesen, szeretettel látom-e vendégül paptestvéreimet?
13. Komolyan, alaposan készülök-e a szentbeszédre, hittanórákra? Nem hagyatkozom-e a rutinra? Képezem-e kellőképpen magam? Igyekszem-e felhasználni az új pedagógiai módszereket, segédeszközöket? Veszek-e át ötleteket a kollégáktól? Mivel töltöm a szabadidőmet? Olvasok-e eleget? Nem fejeztem-e be teológiai tanulmányaimat a felszentelés alkalmával, vagy az utolsó káplánvizsgával? Érdekel-e, izgat-e a teológia fejlődése, a szentírástudomány, a morálteológia, az egyháztörténelem újabb értelmezése, eredményei? Foglalkozom-e pszichológiával? Tanulok-e nyelveket? Van-e napirendem? Isten ajándékaként fogadom-e az időt?
14. Vagyok-e lelkiileg olyan erős, hogy merjek kételkedni önmagamban, ítéleteimben, magatartásomban? Tudom-e magam bármikor revideálni?
15. Betegségemmel, testi bajaimmal nem foglalkozom-e túl sokat? Nem sírom-e tele a világot panaszaimmal? Kell-e mindenkinek tudni arról, hogy mi bajom van, milyen betegség kínoz? Szenvedéseimben felfedeztem-e Isten ajándékát, a kitüntetést, hogy most Jézussal járhatom a golgotás utat? Rádöbrentem-e arra, hogy eljött az idő és alkalom, hogy örök életre szóló kincseket gyűjthessek nemcsak

magamnak, de sokaknak? Álmatlan éjszakáimat, testi fájdalmaimat felajánlom-e a bűnösökért, a gyermekekért, a kétkedőkért, Egyházamért? Megbékéltem-e már az elmúlás, a halál gondolatával? Tudom-e elfogadni úgy, mint az ős hulló lombja, vagy a kalász, amely alázattal adja meg magát a kasza suhintásának? Hiszem-e rendületlenül, hogy halálommal kezdődik el az én igazi életem is?

(Ld. Egri Érsekség Körlevelei, 1978/VI, 1694.sz.)

A *SACROSANCTUM CONCILIUM* zsinati konstitúció a liturgiát úgy határozza meg, mint az első és nélkülözhetetlen forrást, amiből a hívek az igazi keresztény lelkületet meríthetik. Ez újból megerősíti a lényegi köteléket, amely egyesíti Krisztus tanítványa életét és a liturgikus kultuszt. Ez elsősorban nem egy megértendő tanítás, vagy egy betöltendő rítus, természetesen az is, hanem lényegileg az élet és a világosság forrása a hitben tett utunk számára. Ezért az Egyház arra hív minket, hogy éljük és mozdítsuk elő a hiteles liturgikus életet, azért, hogy összhang legyen a között, amit a liturgia ünnepel és amit mi az életünkben megélünk. Arról van szó, hogy kifejezésre juttassuk azt, amit a hitünk révén megkaptunk. (...) Jézus tanítványa nem csak azért megy a templomba, hogy megtartsa a parancsot, hogy helyén érezze magát az Istennel szemben, akinek aztán nem kell sokat „zavarnia”. Jézus tanítványa azért megy templomba, hogy találkozzon az Istennel, hogy megtalálja őt a kegyelmében, amely a szentségekben működik, hogy erőt kapjon az evangélium szerint gondolkodni és cselekedni. Ezért nem csaphatjuk be magunkat, amikor a templomba lépünk, hogy imádsággal és áhítatgyakorlattal takarjuk be az igazságossággal, a becsületességgel és a felebarát iránti szeretettel ellentétes viselkedésünket. Nem helyettesíthetjük „vallásos hódolattal” azt, ami a felebarátot illeti, elodázva az igazi megtérést. A kultusz, a liturgikus ünneplés kiváltságos tér az Úr szavának hallgatására, aki az egyenesség és a keresztény tökéletesség útján vezet minket.

Ferenc pápa

(2015. március 7-én, a római *Via Appia Nuova* mentén fekvő *Mindenszentek-plébániatemplomban*, ahol 50 évvel ezelőtt Boldog VI. Pál pápa először végezte a zsinati megújulás szerinti új szertartást.)

ROBERT SARAH BÍBOROS

A szív csendes cselekedete

Vajon ötven évvel a VI. Pál pápa által történt kihirdetés után olvassa-e még valaki a szent liturgiáról szóló zsinati konstitúciót? Az *SC* nem egy egyszerű felsorolása a reformok „receptjeinek”, hanem valóban a *magna chartája* minden liturgikus cselekménynek. Az egyetemes zsinat ebben egy tanítóhivatali olvasási metódust ad elénk. Valóban, a zsinat a liturgiára vonatkozó hosszú fegyelmi és külsőségeiben *megjelenő* érintkezéseit akarja szemléltetni, azt, ami a liturgia lényegében. Az Egyház gyakorlata mindig abból fakad, amit befogad, és amit szemlél a kinyilatkoztatásban. A lelkipásztorkodás nem valósulhat meg a hiteles tanítással való összhang nélkül. Az Egyházban „mindaz, ami a tevékenységből való, a szemlélődésre van rendelve” (vö. 2. pont). A zsinati konstitúció arra hív, hogy fedezzük fel a liturgia művének szentháromságos eredetét. A zsinat állítja azt a folytonosságot, amely a megváltó Krisztus és az Egyház liturgikus missziója között van. „Amint az Atya Krisztust küldte, úgy küldte Krisztus is az apostolokat” azért, hogy „a szentáldozat és a szentségek útján, amelyre a liturgia irányul”, megvalósuljon „az üdvösség műve” (6. pont). A liturgiát megvalósítani tehát nem más, mint Krisztus művét megvalósítani. A liturgia a maga lényegében *actio Christi* (Krisztus műve): „az emberi megváltás és Isten tökéletes dicsőítésének műve” (5. pont). Ő a főpap, az igazi tárgy és az igazi cselekvője a liturgiának (vö. 7. pont). Ha ezt az élő princípiumot nem fogadjuk hittel, akkor az a veszély fenyegeti a liturgiát, hogy csak emberi alkotás, a közösség magát ünnepli benne.

Ezzel szemben az Egyház azt teszi, hogy belép Krisztus művébe, abba iratkozik fel, amelyet ő az Atyától kapott küldetésül. Tehát „benne mutatunk be teljes értékű istentiszteletet”, mivel „az ő embersége, amely az Ige személyével egyesült, az lett üdvösségünk eszköze” (5. pont). Az Egyháznak, Krisztus testének ugyanis a maga részéről eszközzé kell válnia az Ige kezében. Ez a legvégső értelmezése a zsinati konstitúció kulcsfogalmának: *participatio actiosa*. Ez a részvétel az isteni transzcendenciában való részvételt jelenti. Az igazi részvételnek meg kell újítania bennünk azt az „ámulatot”, amelyről Szent II. János Pál pápa beszélt (vö. *Ecclesia de Eucharistia*, 6). Ez a szent csodálkozás, ez az örömteli félelem váltja ki belőlünk az isteni nagyság iránti csendet. Sok elfelejtik, hogy a szent csend a részvétel egyik olyan eszköze, amelyet a zsinat szorgalmazott. Ha a liturgia Krisztus műve, akkor szükséges, hogy a celebráns pap a saját hozzáfűzött véleményét adja hozzá? Emlékeznünk kell arra, hogy amikor a misekönyv egy közbeszúrását ajánl, az nem válhat profán vagy emberi beszéddé, az aktualitás többé kevésbé felhígított kommentárjává, a jelenlévő személyek világi köszöntésévé, hanem csak a misztériumba bevezető, igen rövid buzdítás lehet (vö. *Presentazione Generale del Messale Romano*, 50). A homíliának szintén liturgikus jelentősége van, megvannak a maga szabályai. A Krisztus művében való *aktív részvétel* feltételezi azt, hogy a profán világot kint hagyjuk ahhoz, hogy belépünk a „minden liturgikus ünneplésnél egyedülállóan szent cselekménybe” (*SC* 7). Sajnos igaz, hogy „fenntartjuk magunknak azt az előjogot, hogy bizonyos arroganciával megmaradjunk az emberi rétegben, amikor az istenibe lépünk” (Robert Sarah: *Dieu ou rien*, 178). Ilyen értelemben nagyon kíváncsatos volna, hogy templomaink szent helyei nem pusztán szoros értelemben véve az isteni kultusz számára fenntartott helyek lennének, hanem azok egészen átjárnák a profán szokásainkat, ruházatunkat és a szent hely nem határolódna be az építészeti vonalakkal.

Ahogy a zsinat tanítja, Krisztus jelen van igéje által, amikor azt meghirdetik, így hasonlóképpen nem hasznos az, ha a felolvasóknak nem megfelelő az öltözkűk, ami azt mutatja: nem emberi szavakat olvasnak, hanem isteni üzenetet.

A liturgia alapvetően misztikus és szemlélődő valóság, következésképpen kívül esik a mi szokásos emberi cselekvésünkön; a *részvétel* is Isten kegyelme. Emiatt feltételezi a mi oldalunkról a megnyílast az ünnepektől felé. Ezért ajánlja a konstitúció a rítusok teljes megértését (vö. 34. pont), ugyanakkor előírja, hogy „a hívek tudjanak együtt imádkozni és énekelni, latin nyelven is, legalább a mise ordináriumának rájuk eső részeit” (54. pont). A rítusok megértése nem emberi meggondolás eredménye, amire mi magunktól képesek vagyunk, ami azt jelentené, hogy nekünk kellene eltalálnunk mindent, meg kellene értenünk mindent, birtokba kellene vennünk mindent. A szent rítusok megértése a *sensus fidei* által megy végbe, amely a szimbólumok által táplált élő hit, s ami az együttetés nyomán többet tud annál, mint ami a fogalom. Ez a megértés feltételezi azt az alázatot, amellyel a misztériumhoz közeledünk. S tényleg, van-e bátorságunk a zsinatot e pontig követni? Az ilyen, a hittől táplált olvasási módszer alapvető az evangelizáció számára. „Azok számára, akik kívül vannak az Egyházon, mintegy a nemzetek előtt felállított jelet mutatja, amely alatt Isten szétszóródott gyermekeinek egybe kell gyűlniük” (2. pont). Az Egyház előírásainak teljesítésében fel kell hagyni az engedetlenségekkel. Különösképpen sem lehet alkalom (a liturgia) a keresztények közötti lazaságoknak. A *Sacrosanctum Concilium* dialektikus olvasása ebben vagy abban az értelemben sem lehet a szakadás hermeneutikája (értelmező magyarázata), ami nem a hit lelkületének a gyümölcse. A zsinat nem akarta lerombolni a hagyományból örökölt liturgikus formákat, sőt el akarta mélyíteni azokat. A konstitúció meghatározza, hogy „az új formák a már meglévő formákból mintegy szervesen nőjenek ki” (23. pont). Ebben az értelemben, azok, akik az *usus antiquior* (régí gyakorlat) szerint miséznek, ne az ellenkezés szellemében tegyék, hanem a *Sacrosanctum Concilium* szellemében. Ilyen módon hibás lenne a római rítus rendkívüli formáját egy más teológia származékának tekinteni, vagy ugyanígy a liturgikus reformot. Kíváncsinos lenne a misekönyv egy következő kiadásában a mise bűnbánati részének és a felajánlásának *usus antiquior* (régí változatát) is közölni azzal a céllal, hogy aláhúzzuk, a két liturgikus forma megvilágítja egymást és folyamatosan nem állnak ellentétben egymással.

Ha ebben a lelkületben élünk, akkor a liturgia nem a rivalizálás és a kritika helye lesz, hanem az a liturgia, amelyben aktív módon részesülve a pap Krisztus eszközévé válik az Egyház azért, hogy részesüljön szentháromságos küldetéséből. Az Egyház oly mértékben vesz részt aktív módon Krisztus liturgikus művében, ahogy annak eszközévé lesz. „Csakis kellő óvatossággal beszélhetünk tehát *communitas celebrans*-ról, ünneplő közösségről” (vö. *Redemptionis Sacramentum*, 42.). Az *aktív részesedés*t tehát nem úgy kell érteni, hogy szükségszerűen csináljunk valamit. E ponton a zsinati tanítást gyakran félreértették. Ezzel szemben az aktív részesedés azt jelenti, hagyni, hogy Krisztus ragadjon meg, és emeljen társaivá az ő áldozatában. A liturgikus *participatiót* úgy kell értelmeznünk, mint Krisztus kegyelmét, aki „mindenkor maga mellé emeli és társává teszi az Egyházat” (SC 7). Övé a kezdeményezés és az elsőség. Az Egyház „mint Urát hívja segítségül, általa hódol az örök Atya előtt” (7. pont). A papnak tehát olyan eszközzé kell válnia, amely „átengedi”, láthatóvá teszi Krisztust. Ahogyan Ferenc pápa emlékeztetett rá: a mise bemutatója nem egy látványosság bemutatója, nem kell a gyülekezet szimpátiáját keresnie, előtérbe helyezve magát, mint egy főszereplő. Behatolva a zsinat szellemébe ez azt jelenti: jelentéktelenné

válni, visszaautasítani azt, hogy a pap legyen a középpont. Ezzel ellentétesen, amint azt korábban tartották, a zsinati konstitúciónak megfelelő, sőt szükséges lenne az, ha a pap és a hívek együtt a bűnbánati liturgia, a Dicsőség éneklése, a könyörgések és az eucharisztikus ima alatt mindnyájan Kelet felé fordulnának, hogy ezzel fejezzék ki abbéli akarataikat, hogy részt kívánnak venni Krisztus kultikus megváltó áldozatában, amit ő teljesített be. Ezt a liturgikus gesztust szükségszerűen először a székesegyházakban kellene bevezetni, ahol a liturgikus életnek példaszerűnek kell lennie (vö. 41. pont).

Jól érthető módon vannak a szentmisének más részei is, amikor a pap *in persona Christi Capitis* (Krisztusnak, a Főnek a személyében) lép „jegyesi” párbeszédre az ünneplő közösséggel. Ám ennek szemtől szembe nem lehet más értelme, minthogy Istennel kerülünk „te-közeli” állapotba a Szentlélek kegyelme által, egy szív, egy lélek. A zsinat más egyéb eszközöket is felkínál a részvételre: „a hívek akklamációit, válaszait, a zsoltárok éneklését, az antifónákat, az énekeket, a mozdulatokat és a testtartást” (30. pont). Csak egy igen felületes és túlzottan emberi olvasata adja azt a következtetést, hogy a híveket állandóan foglalkoztatni kell. Korunk nyugati mentalitása, amelyet a technika jellemez és leköt a média, akarta a liturgiát hatékony pedagógiai és hasznos cselekvéssé alakítani. Ebben a szellemen keresik annak lehetőségét, hogy a szentmise ünneplése bankett-formájú legyen. A liturgia szereplői valamiféle lelkipásztori indítatásból sokszor didaktikus elemeket vezetnek be, amelyek profánok és látványosságot hajszolók. Talán nem ide tartoznak a tanúságtételek, a színpadias misék és a taps a misében? Azt gondolják, hogy ezzel kapcsolják be a híveket az aktív részvételbe, miközben a liturgiát emberi játékká alacsonyítják. „Igaz, hogy a csend nem erény, és a zaj nem bűn” – mondta Thomas Merton, „ám a tömeg, a rendetlenség, a zaj, ami a modern társadalomban folyik, vagy bizonyos afrikai eucharisztikus ünnepléseken tapasztalható, inkább a saját súlyos bűnösségük, tiszteletlenségük, szétszórtságuk atmoszférájának kifejezése. A propaganda, a mindent megmagyarázás, a támadások, a kritikák világa, vagy egyszerűen csak a pletyka olyan világ, amelyben nincs értelme élnünk. A mise konfúz lármává válik; az imádság külső vagy belső zajjá...” (Thomas Merton: *Le signe de Jonas*, Ed. Albin Michel, Paris, 1955, 322).

Megvan annak a reális veszélye, hogy ünnepléseinkben nem hagyunk helyet Istennek. Hasonlít ez a pusztában vándorló zsidók kísértéséhez. Saját mintájukra és méretükre szabott kultuszt akartak létrehozni, s ne feledjük, az aranyborjú előtti imádatall végezték.

Itt az idő, hogy hallgassunk a zsinatra. A liturgia „ugyanis elsősorban hódolat az isteni Fölség előtt” (33. pont). Van pedagógiai értéke is, amennyiben teljes mértékben Isten dicsőségére irányul az isteni kultusz révén. A liturgia valóban Jeruzsálem szent városába állít minket, amely felé, mint zárándokok haladunk, ahol Krisztus ül az Atya jobbján... mint a szentély igazi szolgálója...” (8. pont).

Fordította: Pákozdi István

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző az Istentiszteleti és Szentségfegyelmi Kongregáció bíboros prefektusa. Írása az *Osservatore Romano* 2015. június 12-i számában jelent meg, közlése a lap engedélyével történik.

ANDREAS LAUN PÜSPÖK

A megbocsátás legnemesebb útja

A gyónás újrafelfedezésének nincs alternatívája

Egy „katolikusnak szocializált” idősebb asszony baráti körben nemrég azt mondta, hogy jó dolog és örül neki, hogy mostanában nem kell olyan gyakran gyónáshoz járulni, mint korábban. Manapság valószínűen sokan gondolkodnak hasonlóan. Ezzel összевág egy gyónókra váró gyóntató atya keserű mondása: ha azt akarom, hogy ne zavarjanak, a legjobb, ha beülök a gyóntatószékbe. Ezt persze a pápa és a püspökök is tudják. A „Kiengesztelődés és bűnbánat” témájával foglalkozó püspöki szinódus lezárása után II. János Pál pápa a püspöki hivatalban lévő testvérek diagnózisát a következő tömör mondatban foglalta össze: „A bűnbánat szentsége válságban van” és a választ „*Kiengesztelődés és bűnbánat a mai Egyház küldetésében*” című apostoli buzdításában adta meg (1984. december 2.). A fent idézett asszony megjegyzésére válaszolni kell: minden katolikus minden szentmisében hallja Jézus halálára utaló szavát: „Ez az én vérem kelyhe, az új és örök szövetségé, ez a vér értetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára!” Ugyanez cseng vissza több helyen a liturgiában és a liturgikus imákban. Kimondhatjuk hát: a megbocsátás, a szövetség megújítása és az Istennel való közösség helyreállítása az Egyház létezésének és létjogosultságának alapja! Ezért és nem másért, a bűnök megbocsátásáért vállalta Jézus a kínhalált. A gyónás szentsége nem más, mint a megbocsátás közvetítése a gyónóknak.

Igaz az is, hogy a bűnök megbocsátása és az abból következő megtérés a világ történetében és az egyes ember életében is még több más jó következménnyel jár: békével, családon belüli kiengesztelődéssel, a szenvedőkkel való törődéssel, igazabb társadalmi szervezetek kialakulásával. Jézus véráldozata nélkül nem lett volna számtalan, a történelmet bevilágító szent sem. Mindezen jó forrása Jézus, „a bűnök bocsánatára” kiontott vére oly sok egyéb jóra vezető utat nyit meg nekünk.

Ha pedig ez így van, úgy a gyónás számunkra, az emberek számára – mint amilyenek vagyunk – egy egészen az Egyház tevékenysége középpontjában lévő elképzelhetetlenül nagy, szép és egyedülálló lehetőség, szoros hasonlóságban a keresetséggel, de attól azonban mégis csak eltérő, mert ismételhető.

A nagy Szent II. János Pál pápa fent nevezett írása megérné, hogy ismét elolvassuk és mindenekelőtt papi és püspöki lelkigyakorlatok témájává tegyük. II. János Pál pápa meg volt győződve arról, hogy a bűnök megbocsátásának hatalma, amelyet Jézus Egyházának adott, „az evangéliumok egyik leginkább csodálatra méltó újdonsága” azért, hogy az Egyház „folytassa az evangélium hirdetését és szolgálja Krisztus megváltó művét”.

Haddemeljek ki néhány idézetet, amelyek arra indíthatnak minket, hogy újraolvassuk az egész dokumentumot. Indítéku járuljon még hozzá: tényleg elég elolvasni egy napilapot ahhoz, hogy lássuk, milyen borzalmasan nagy a Rossz hatalma az ember világában. Ha pedig az egyes ember néhanapján nemcsak a fürdőszobátükörben venné szemügyre magát, hanem nyugodtabb órájában elfordulás nélkül nézne lelkiismerete tükrebe, tudná, hogy van gyónás és kell is, hogy legyen, gyilkosság és bankrablás

nélkül folyó életében is. Azt is mondhatná: ha nem lenne gyónás, fel kellene találni! Nem kell feltalálni, hiszen tényleg megvan az Anyaszentegyházban, mindegy hogy római katolikus, vagy bizánci rítus szerint. Mit mond tehát II. János Pál pápa?

A pápa – látva a világ nagy megosztottságát és magán az Egyházon belül mutatkozó hasadásokat – felfedezi és látja a „jóakarátú emberek és igazi keresztények vágyát a törések begyógyítására, a repedések bezárására és a lényeges egység minden szinten történő helyreállítására”. Itt különösen az Egyház kell, hogy síkra szálljon, mert: „A kiengesztelődés az Egyház különleges, eredeti adottsága... ez az Egyház lényeges feladata” és meghatalmazása, mert: „Az Egyház küldetése a kiengesztelődés hirdetése és hogy ezt szentségi módon közvetítse. Ez a szentség az Egyház kiengesztelődési művének jele és eszköze, különböző módon és különböző mértékben, amelyek azonban mind arra mutatnak, amit az isteni indíttatású kegyelem az embereknek akar ajándékozni”.

Isten irgalmazzon nekünk, ha e szolgálatot nem akarjuk igénybe venni, mert hiszen Isten közelségéről van szó. Így figyelmeztet a pápa: „Az ember felépíthet egy Isten nélküli világot, az azonban majd az ember ellen fordul”. Figyeljük meg: nem „fenyeget”, hanem figyelmeztet. Majd még egyszer: „Az Evangélium igazsága hirdetésének egyértelműen a bűnöktől való elfordulás és Krisztussal és az Egyházzal való közösség a célja. Továbbadását és megvalósítását azokkal az eszközökkel kell szolgálnia, amelyeket Krisztus Egyházának a kiengesztelődés lelkipásztori szolgálatában hagyományozott, a Biblia tanításán alapuló katekézissel és a bűnbánattal. Ez a lelkipásztorok fő feladata.

Ezért nagyon fontos a katekézis: „Az Egyház nem hagyhatja ki – anélkül hogy a lényeges küldetéséhez tartozó tanítást súlyosan el ne torzítaná – azt a négy témát, amelyeket a hagyományos egyházi szóhasználatban az ember végső dolgainak nevezünk: a halált, az ítéletet, a poklot és a paradicsomot. Egy olyan kultúrában, amely az embereket be akarja zárni többé-kevésbé sikeres földi életük kereteibe, az Egyház pásztoraitól megkívánják azt a tanítást, amely a hit erejével megnyitja és megvilágítja a halálon túli jövőendő életet. Túl a halál titokzatos kapuján kirajzolódik az örök boldogság, az Istennel való barátság, avagy a tőle való elszakadás büntetése. Csak ebben az eszkatológikus távlatban érthetjük meg a bűn igazi mértékét és érez indíttatást az ember a bűnbánatra és a kiengesztelődésre.” A pápa természetesen tudja, hogy a gyónás nem a bűnök megbocsátásának egyetlen útja. De annál inkább érvényes, hogy: „egy sem volt jelentősebb, Istentől függően hatékonyabb, magasztosabb és könnyebben hozzáférhető, mint a bűnbánat szentsége”. Mi a bűnbánat szentsége?

A SZEMÉLYES MEGVALLÁS

„A személyes megvallásnak *mint jelnek* is van értelme: ez a bűnös és a közvetítő Egyház találkozása a gyóntató személyében, jele bűnössége elismerésének Isten előtt és az Egyház előtt, és annak is jele, hogy Isten színe előtt világosan látja önmagát. A bűnbevallás nem szorítható le egyfajta pszichológiai önmegszabadításra akkor sem, ha megfelel ama hivatalos és természetes igénynek, hogy az ember feltárja önmagát valaki előtt, ami az emberi szív igénye is. Ez liturgikus cselekmény, drámaian ünne-

pélyes, alázatos és megfontolt. A tékozló fiú gesztusa, aki visszatért az atyához, aki őt békecsókkal fogadja, a hűség és erősség gesztusa, egy gesztus, amelyben az ember a bűnön túl a megbocsátó irgalomra bízta magát.”

A FELOLDOZÁS

„A szavak, amelyekben ezt megadja, a gesztusok, amelyek ezt kísérik, régen és ma is – az új *gyónási rend* szerint – egyszerűek és súlyos jelentőségűek. A szentségi forma: „Én feloldozlak téged...””, valamint a kereszti jele igazolja, hogy a bűnbánó és megtérő bűnös *ebben a pillanatban* találkozik Isten hatalmával és irgalmával. Ez az a pillanat, amikor a gyónó számára válaszként megjelenik a Szentháromság, hogy bűnét eltörölje és ártatlanságát visszaadja. Részesül Krisztus szenvedésének, halálának és feltámadásának erejében, mert „az irgalom erősebb a bűnnél és a megbántásnál”, amint azt a *Dives in misericordia* kezdetű enciklikámban kifejtettem. A bűn elsősorban Istent sérti – „tibi soli peccavi” –, és csak Isten tud megbocsátani. Ezért a papnak, a megbocsátás szolgájának feloldozása, jöllehet maga is bűnös, minden feloldozáskor Isten beavatkozásának hatékony jele, nemkülönben a lelki halálból való feltámadásnak, amely annyszor történik, ahányszor kiszolgáltatják a bűnbánat szentségét. Csak a hit biztosít minket arról, hogy abban a *pillanatban* minden bűnt eltöröl és megbocsát. Üdvözítőnk titokzatos műve.” Így „a gyónás az irgalom ítélőszéke” és „a lelki gyógyítás helye.”

Két alapelv a gyóntató atyák számára. Az első: az együttérzés és az irgalmasság. Ennek szellemében az Egyház a történelemben Krisztus művét folytatja. Nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen, nem töri el a megroppant nádat, és nem oltja el a füstölő mécsest. A másik alapelv: az igazság és az összhang, amely alapján az Egyház a jót nem mondhatja rossznak és a rosszat jónak.”

Összefoglalásul: „Nincs más, ami bensőségesebb és személyesebb lehet, mint ez a szentség, mert ebben a bűnös egyedül áll Isten előtt bűnével, bánatával, bizalmával. Senki sem helyettesítheti bánatában, és senki sem kérhet bocsánatot helyette. A bűnös teljesen egyedül marad bűnével”. Ebben a szentségben „az egész – a küzdő, a szenvedő, a győzedelmes – Egyház segítségére siet a bűnbánónak, és ismét visszafogadja”. A gyóntató pap számára: „Ha egy pap már nem járul a bűnbánat szentségéhez, vagy azt nem helyesen végzi, az hamar megmutatkozik *papi életében és munkájában*, és a közösség is nemsokára észreveszi, amelynek pásztora”.

„Minden gyóntatószék kiemelt és áldott hely, ahonnan a szakadások, törések felszámolása után egy kiengesztelődött ember, egy kiengesztelődött világ születik!” A mi korunknak: „A mai embereket, akiket a félelem és a kilátástalanság gyötör, megerősíti az isteni ígéret, amely reményt nyújt nekik a teljes kiengesztelődésre”. Ha ez nem időszerű, akkor mi az?

Fordította: Biacs Tamás

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1942-ben Bécsben született, morálteológus. 1981-től a heiligenkreuzi Teológiai Főiskola professzora. 1995-től salzburgi segédpüspök, akinek jelmondata: „Tudom, kinek hittem!” Számos könyv, tanulmány, cikk szerzője. Forrás: *Kirche heute* 2014/2-3, 16-17.

VILIAM JUDÁK MEGYÉSPÜSPÖK

Népnyelvű mondatok egy ősi liturgikus könyvben

390 évvel az Esztergomi rituálé kiadása után

Az egyháztörténelem „leghosszabb, legdicsőségesebb és legtermékenyebb zsinata”, ahogy azt sok egyháztörténész jellemzi, a még ma is nagy, ill. pozitív jelentőséggel bíró Trentói Zsinat (1545-1563). Jelentőségét nem lehet tagadni, mivel dogmatikus definíciói visszavonhatatlanok, és megújulást eredményező műve az Egyháznak új arcát formálta meg az elkövetkező évszázadokra. Minden bizonnyal hasznos a zsinatok történelmének, illetve azoknak az Egyház életére gyakorolt hatásának ismerete a mai korban, amelyet szintén megpecsételt a II. Vatikáni Zsinat (1962-1965). Ez a kétségtelenül nagy zsinat is – akárcsak a Trentói a reformáció idejében – igyekezett kivezetni az Egyházat a válságból, ezért helyes értelmezést igényel. Egyesek dicsérik, mint „kairológikus szükségyszerűséget”, mások úgy értelmezik, mint az Egyház negatív változásainak okát.¹ Hogy mi az Egyház valódi és állandó megújulásának pillére, azt a múlt fényében is megérthetjük. Tudatosítjuk ezt a Trentói Zsinat kezdetének 470. évfordulója alkalmával is.

A Trentói Zsinat sok nehézség leküzdése után, huszonnyolc évvel Luther téziseinek közzétételét követően, 1545. december 13-án ült össze III. Pál pápa idejében. III. Pál pontosan meghatározta a feladatokat, amelyekkel a zsinatnak foglalkoznia kell: dogmatikus tévedések elítélése, az Egyház tanításának meghatározása, annak reformja, a katolikusok és a protestánsok közti különbségek áthidalása és így az egység megteremtése. Továbbá a közös ellenség eltávolítása, amelyet a törökök képeztek. A pápa által kinevezett komisszióknak már a zsinat kezdete előtt ki kellett dolgozni a reformprogramokat. A tárgyalásokat három pápai legátus vezette: Del Monta, Cervini és Pol.

A tervezett zsinaton a protestánsoknak is részt kellett volna venniük. Felmerült egy tárgyilagos diszkusszió lehetősége a vitatott kérdésekről nyitott értékeléssel. A protestánsok meghívása előtt meg kellett törni katonai hatalmukat, a Schmalkaldeni szövetséget. Ezért világos, hogy először elutasították a meghívást, nem jöttek el Trentóba. Az 1547-es mülbergi vereség után küldték csak ki követeket, 1552-ben. Sajnos nem volt tapasztalható érvelések általi komolyabb igyekezet az egység iránt. Ennek viszont nem a vallási buzgóság hiánya az oka. A politikai hatalom túlságosan is kötve volt a vallási pozíciókhoz; a katolikus oldalon viszont nyitott volt az út azoknak, akik vissza akartak térni.

Elsősorban hittani téren voltak a legnagyobb ellentétek a két oldal között. A reformátorok bár úgy léptek fel, mint az Egyház néhány rossz szokásának kritikusai, valójában tagadták az Egyház tanításának és struktúrájának lényeges elemeit. A Rómához hű oldal a saját pozíciójából nem ismerte eléggé a reformátorok szándékait,

1 Hlad, L.: *Predpoklady autentickej viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva*, [Az autentikus hit feltételei a zsinat utáni nyugati kereszténységben] In A. Blaščíková, A. - Kondrla, P. (ed.): *Sloboda – Viera – Autenticita*, UKF, Nitra, 2011, 24.

és nem is tudott segíteni nekik, hogy dolgozzanak a pozitív fejlődés irányában. A zsinat, amelyet már 1523-tól igényeltek, és amelyre Luther Márton is hivatkozott, végül elkezdett tárgyalni, ám akkorra a szétválás már régen megtörtént. A zsinati atyák viszont ennek ellenére nem adták fel az egység elérésébe vetett reményüket. Éppen ezért választották Trentót, mint ideális helyszínt a kibékülés útján. A zsinat mindig lelkesedett az egység iránti vágyért.²

A zsinat eltökélt, hogy határozottan tisztázza a katolikus tanítást, definiálja azt, előterjeszti és védeni fogja a reformátorok újdonságaival szemben. A zsinat akarta is, de kénytelen is volt olyan problémákba belemenni, amelyek elé őt a reformáció állította. A dogmatikus magyarázatokat úgy kell érteni, mint válaszokat azon tanításokra, amelyeket a reformátorok tagadtak. Így dolgozta ki a magyarázatokat és definíciókat különböző problémákra: az isteni kinyilatkoztatás forrásairól, bűnösök megigazulásáról, a szabad akarat és a kegyelem hatásának kérdéseiről, a szentmise áldozati jellegéről és a többi szentségről. A kiengesztelődés tanításánál hangsúlyozza a hit mellett a jócselekedetek szükségességét; búcsúkat, ereklyék és szentképek tiszteletét, amelyet a hívek számára ajánlott. Kihirdette a hét szentségről (ellentétben a protestánsok két szentségével), a szentmise áldozati jellegéről, a szentek tiszteletéről és a tisztítótűzről szóló kötelező tanítást. Pontosabb előírásokat dolgozott ki a szentségek kiszolgáltatásáról.³ A hittani egyértelműség és diszciplináris hangsúly ellenére az Egyház a Trentói Zsinaton mint anya és tanítómester van bemutatva. Ezzel a zsinat az Egyházat az ő anyai dimenziójában tünteti fel, ahogy az a patrisztikus egyháztanban sajátos volt, hisz ott a „Mater Ecclesia szeretetteljes dicsérettel volt elhalmozva.”⁴

A Trentói Zsinat reformzsinattá vált. A beneficiumok felhalmozásának betiltásával, a püspököknek irányzott parancssal, hogy maradjanak az egyházmegyéjükben és ne hagyják azt helyettesíteni, eltávolította kora legnagyobb hiányosságának egyikét. Meghatározta a bíborosok és püspökök feladatait, előírta az egyházmegyéken belüli évenkénti színódust, háromévente pedig tartományi színódust és püspöki vizitációt kell tartani, újra kell szervezni a káptalan testületet és a plébániák elfoglalását. A klerikusok nevelésére minden egyházmegyében papi szemináriumot kell alapítani.

Papi szemináriumok alapítása kellő és hatásos eszköz volt ahhoz, hogy ez az alapvető reform életbe lépjen. Meg kellett újítani a helyes rangsort az officium és a beneficium között, gondoskodni kellett a Római Kúria jogai és a püspökök kompetenciája közti helyes egyensúlyról, elő kellett terjeszteni a lelkipásztor új modelljét (legyen alázatos, művelt, nem csak a szentségek kiszolgáltatására, de igehirdetés és a hívek tanítására is alkalmas, egyházi hivatalt képvisel, de az erényes élet példaképe is). Ezek voltak azok a követelmények, amelyek az egyházi hivatal lelkipásztori jellegének újrafelismeréséből származtak. A trentói reform e döntő teológiai pontja, amely a püspököt az egész lelkipásztori tevékenység alapjaként ismeri

2 Vö.: Sartori, M. G.: *Was rettet, vereinigt*, In: 30 Tage, Nr. 4, 1995, 68-70.

3 Vö.: Neuner – Ross, H.: (ed.): *Viera Cirkevi v úradných dokumentoch jej Magistéria*, [Az Egyház hite a Tanítóhivatal dokumentumaiban] Tridentisky koncil, 7. zasadnutie (1547) kán. 506-518, Dobrá kniha, Trnava, 1995, 286-289.

4 *Ibidem*, s. 451; Porov. tiež.: Hlad, L.: *Riflessioni sull'escatologia negli scritti minori di Hugo Rahner*, Evropské vzdělávací centrum, Praha, 2014, 5-6.

el, megtalálható a 23. ülés dokumentumaiban. Bár a zsinat nem teljesíthette teljesen a buzgó katolikus reformátorok elvárásait, mégis de facto foglalkozott a problémákra felvetett legfontosabb javaslataikkal. „Isten országa”, ahogy Sirleto bíboros írta azokban az években, „már teljesen ki van építve és mi elmondhatjuk, hogy már az ajtó előtt áll, amikor az Egyház reformálja magát, mégpedig irigység, simónia, becsvágy nélkül, amikor az ember nem egyházi vagyon vagy prelatúra után vágyik, hanem jó keresztényeket keres és el kell őket fogadnia, amikor az Egyház egész teste, a főtől a tagokig szent és makulátlan, amikor a pásztorok legeltetik bárányaikat és nem saját magukat, amikor a bárányok hallgatnak a pásztorokra, amikor az uralkodók nem nyomják el a nemzeteket, amikor a nemzetek hűen ragaszkodnak uralkodóikhoz.”⁵

Megbékélő látásmód és a feltétlenül szükséges tisztáznivalók többször is „nem”-et határoztak, amelyeket azon történelmi viszonyok fényében kell látni, amelyekben kimondták azokat. Így pl. a liturgiában a népnelv használatának elutasítása, ahogy azt a Trentói Zsinat 22. ülésén fejtette ki 1562-ben a *Tanítás a legszentebb miseáldozatról* című dokumentumának 8. fejezetében: „Jóllehet a szentmise a hívő nép nagy oktatója, mégsem látták hasznosnak az atyák, hogy mindenhol népnelven mutassák be. Ezért mindenütt, minden egyháznak megtartva ősi szertartását, amelyet a Római Szent Egyház, minden Egyház anyja és tanítómestere jóváhagyott, mégis, nehogy Krisztus juhái éhezzenek, sőt nehogy „a kisdedek kenyeret kérjenek és nincs, aki megtörje nekik” [vö. *Síral* 4,4] előírja a szent zsinat minden egyes lelkipásztornak és lelki vezetőnek, hogy a misézés közben maguk, esetleg mások által gyakran ki is fejtsenek valamit azokból, amik a misében elhangzanak, s többek között e szent áldozat titkaiból is mindig magyarázzanak el valamit, különösen az Úr napján és az ünnepeken.”⁶

Történelmi feladat, amelyet le kellett küzdeni, és a problémák, amelyeket a zsinatnak feltétlenül meg kellett oldania, bizonyos határokat alkottak. Ezen lehetőségek között viszont a zsinat maximálisan pozitív és nagyon termékeny művet alkotott. A Trentói Zsinat céljai közt a tanítás tisztaságáról való gondoskodás, az Egyház életének evangéliumi egyértelműségéért való harc, evangelizációra való buzdítás is szerepelt, de nagymértékben eredményekké is váltak.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a Trentói Zsinat határozatait csakis azért lehetett életbe léptetni, mert az Egyház nagy megértést és hajlandóságot tanúsított irántuk. A zsinat befejezése után a pápák nagy lendülettel kezdték kiadni a liturgikus könyveket a zsinati direktívák szellemében. 1566-ban jelent meg a *Római Katekizmus*, amely a zsinat tanításbeli eredményeire épült, 1568-ban a javított *Breviarium*, és 1570-ben a javított *Római misekönyv*.⁷

A reformigyekezetek jelentős mértékben megnyilvánultak a történelmi Magyarország területén. Abban a korban az esztergomi érsek és káptalan a török veszély miatt a mai Szlovákia területén székelt. Elsősorban Nagyszombat volt az a város, amely főképp egyetemének létezése alatt elérte kulturális aranykorát.

5 Vö.: Sartori, M. G.: *Was rettet, vereinigt*, c.d., 70.

6 Neuner – Ross, H.: (ed.): *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej Magistéria*, c.d., 321.

7 Vö.: Fröhlich, R.: *Grosse illustrierte Kirchengeschichte*, Herder Freiburg - Basel – Wien, 1992, 141-142.

Azokban az években Magyarország egyetlen egyetemi városaként volt ismeretes, az egyetemisták így emlegették: „múzsák otthona, Pallasz Athéné hazája, bölcsesség királynője, Magyarország Athénja.”⁸ Elsőként a Nagyszombatban székelő Oláh Miklós (1553-1568) esztergomi prímás szállt szembe a reformációval. Elhatározta, hogy a Trentói Zsinat szellemében megvalósítja Magyarország vallási és erkölcsi megújulását. Ezt főként a jezsuita szerzetesek működése által igyekezett megtenni, akiket 1561-ben meghívott Nagyszombatba. (Nemsokára a mai Szlovákia területén több, mint 20 kolostoruk volt.) Papi szinódusok összehívásával, 1566-ban alapított papi szemináriummal, felsőbb és alsóbb szintű iskolák gondozásával igyekezete meg is valósult. Utódja – Vranič Antal (1568-1573) nem tűnt ki elődjéhez hasonló buzgósággal. Halála után az érseki szék 1596-ig üresen maradt.

Mindenesetre Oláh Miklós működésével szilárd alapokat rakott le későbbi utódjainak, Forgách Ferenc (1607-1615) és Pázmány Péter (1616-1637) esztergomi érsekek és bíborosok ez irányú munkásságához.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni ama tényt, hogy liturgikus szöveg formájában keletkezett az első nyomtatott szó, mégpedig abban a korban, amikor a Katolikus Egyház hivatalos nyelve a latin volt. „Pázmány Péter esztergomi érsek rendeletére és védnöksége alatt” lett kiadva 1625-ben, Pozsonyban az Esztergomi rituálé (*Rituale Strigoniense*). Rituálé, mint kötelező érvényű liturgikus könyv a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásának, vallási körmenetek (processziók) és egyéb szertartások szövegeit és előírásait tartalmazza, a *Rituale Romanum* tipikus kiadása (1614) alapján kellett, hogy elkészüljön.⁹ A *Rituale Romanum* hosszú igyekezet eredménye volt, amelynek célja egy, a papok számára praktikus lelkipásztori segédeszköz létrehozása volt – könyv, amely tartalmazza a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásához szükséges alapvető imákat. A rituálé ugyanúgy, mint a teljes misekönyv ténylegesen a szakramentáriumokból formálódott ki, amelyek a múltban nemcsak a miseszövegeket tartalmazták, hanem a szentségek és a szentelmények eucológiáját is.¹⁰

Az Esztergomi rituálé tehát a Római rituálé alapján lett összeállítva, de a keresztelési és esküvői szertartásoknál a kérdések és a válaszok három nyelvben voltak kinyomtatva, amelyek abban az időben leggyakoribbak voltak Magyarországon: magyarul, németül és szlovákul.¹¹ 298 oldala van és melléklete, amely a tartományi szinódusok dekrétumait tartalmazza.¹²

8 Vö.: Krapka, M. – Mikula, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561-1988*, [A Jézus Társaság történelme Szlovákia területén 1561-1988] Dobrá kniha, Cambridge, On. Canada, 1990, 78.

9 Vö.: Vragaš, Š. a kol.: *Teologický a náboženský slovník, II. diel.*, [Teológiai és vallási szótár, II. rész] SSV Trnava, 2008, 231.

10 Vö.: Zvara, P. Rímsky misál – kniha pre slávenie omše. [Római misekönyv – a szentmise ünneplésének könyve] In *Nové horizonty*, roč. 4, č. 3, 126.

11 *Rituale Strigoniense, seu Formula agendorum in administratione Sacramentorum, ac ceteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu et auctoritate Illmi ac Revermi Domini Petri Pazmany, Archiepiscopi Strigoniensis. Etc. Nunc recentur editum. Posonii in Aule Archiepiscopali. Domini M. DC. XXV.*

12 Synodi Provincialis decreta Anno M. DC. XI. Tyrnaviae celebrata Per Illustrum ac Rev

Bevezetőként a rituálénak latin nyelvű központi gondolata van: „De minden illő módon és rendben menjen végbe” (*IKor 14,40*), majd következik Pázmány Péter érsek beszéde, amelyben kifejti a kiadás okait:

Pázmány Péter, Isten kegyelméből és az Apostoli Szentszék kegyelméből az esztergomi Főegyház érseke, született követ, Magyarország primása és legfelsőbb kancellárja, stb.

Üdvözlét az Úrban szüntelenül.

Legméltóságosabb, tiszteletreméltó és Krisztusban kedves testvéreimnek, püspököknek, apátoknak, prépostoknak, archidiakónusoknak, kanonokoknak, plébánosoknak, és bármely templom rektorának, közvetlenül vagy közvetve alárendelve a mi esztergomi Főegyházmegyénknek, örök üdvösség Istentől.

Mivel tudjuk, hogy az, ami Istentől származik, rendezett, az Egyház teljes joggal és legnagyobb gondoskodással irányította minden igyekezetét arra, hogy mindent alkalmasan és a maga rendjén végezzen úgy, mint minden más dologban, különösen azokban, amelyek a szentségek kiszolgáltatását érintik, és így kövesse az apostoli hagyomány útját azokban a dolgokban is, amelyek általában kisebbnek tűnhetnek. Ezért akarja, hogy létezzenek rituális könyvek, amelyekben a szertartások formái vannak, és szigorúan tiltja, hogy a szertartásokban bármi önkényesen megváltoztatva legyen.

Ez következik az Esztergomi egyház ősrégi és tapasztalt hagyományaiból. Legméltóságosabb Oláh Miklós, esztergomi érsek, örök emlékezetre legméltóbb, az üdvösség 1560. évében kiadta az Agendát. Ezután 1583-ban a bíres püspök és esztergomi érsekség adminisztrátora, Telegdi Miklós, összeállíttatott egy kidolgozottabb Rituálét. Mivel kevés ilyen könyv maradt fenn, és ezek bitorozták az idő és az elhasználdás nyomait, e téren nyilvánvaló szükségnek eleget téve, bebiztosítottuk az Esztergomi Rituálé kiadását. Ami a szentségek kiszolgáltatását illeti, mindenben egyezik a Római Rituáléval a kereszteleendőeknek felteendő kérdéseken és azon különleges hagyományon kívül, amely a házasság szertartásánál a magyar nép megtérése óta használatos. Ezek a dolgok nem változtathatóak meg sérelem nélkül.

Titeket tehát, szeretett testvéreim, mint atyátok buzdítalak a mi Urunkban, és a szent engedmesség erejében kötelezünk, hogy ezt a nemrég kiadott szertartáskönyvet használjátok a szentségek kiszolgáltatásakor. Senki se merjen találgatni vagy más szertartáshoz igazodni, de mindenki tartsa magát ezen szertartások rendjéhez. Egyéb szertartásokban igyekezzetek alkalmazkodni a mi főegyházmegyénkhez mint anyához, amennyire ezt a helyi és időbeli körülmények engedik. Tartsátok magatokat jól, emlékezzetek ránk imáitokban.

Kelt Pozsonyban, a mi érseki hivatalunkban, az üdvösségnek 1625. évében, július 26-án.¹³

A második kiadás Lippay György esztergomi érsek alatt jött ki 1656-ban.¹⁴ 299

mum Dn. Franciscum Forgach De Ghimes. S. R. E. Presbyterum Cardinalem, Archiepiscopum Strigoniensem.

13 *Rituale Strigoniense, Domini M. DC. XXV, c.d., 2-3.*

14 Uvedení v lat: „Znova však vydaný za najjasnejšieho a najdostojnejšieho kniežaťa Juraja Lippaja zo Zombora, ostrihomského arcibiskupa, rodeného legáta Apoštolskej stolice, uhorského primasa, atď. [Latinul feltüntetve: „Újra kiadva legfényesebb és legméltóságosabb Lippay György fejedelem, esztergomi érsek alatt, az Apostoli Szentszék küldöttének, Magyarország primásának, stb.] V Trnave, akademickou tlačou, Vydal Melchior Václav Schneckenhans, roku Pána 1656.

oldalt tartalmaz és a tartományi szinódus mellékletét, amely külön van számozva az 1-27. oldalakon. Mindét kiadás lényegében egyezik.

A bevezető utasítások után¹⁵ a keresztség szentsége következik, ahol a keresztség materiájáról van szó, a formáról és a keresztség kiszolgáltatójáról, a gyermekek kereszteléséről, a keresztszülőkről, a keresztelés idejéről, a keresztség kiszolgáltatásának helyéről, a szent olajokról, a felnőttek kereszteléséről. Ezt követi a keresztség kiszolgáltatásának szertartása, amely kérdésekkel és válaszokkal kezdődik: latin, magyar és szlovák nyelven.¹⁶

A rituálé ezt követő része a bűnbánat szentségéről szól, majd az Eucharisziáról, a betegek kenetéről és a házasság szentségéről.¹⁷ A házasság szentségének latin-magyar-német nyelven történő kiszolgáltatása után következik ismét az egyes nyelveken történő házasság-meghirdetések.¹⁸ Ami a házasság kiszolgáltatását illeti, a bevezető kérdések közé tartozik a néven kívül: ígérték-e az egyes felek másnak házasságot; a házasságkötéssel kapcsolatban szabad akaratból és szeretetből teszik-e, az akadályok kapcsán a vérrokonság, lelki rokonság. Ezt követi a házastársi eskü szövege.¹⁹

A rituáléban ezt követik az egyes áldások: gyertya megáldása, Nagyszombat alkalmával, helyek megáldása, házak, hajók, gyümölcsök és bor megáldása, búcsújárók megáldása, húsvéti bárány, juh, kenyér, termés megáldása, Urunk megjelenése alkalmából, Balázs-áldás, növények megáldása Szűz Mária mennybevétele alkalmából, kereszt, tabernákulum, temető megáldása...²⁰

Következő rész az egyes alkalmakkor történő körmenetekkel foglalkozik: Urunk feltámadásának éjjelén, Szent Márk ünnepén, Keresztjáró napokra, Úrnapjakra, szerencsétlenségek alkalmával, háborús időkben, ereklýék átvitelekor...²¹

A Rituálé egy része az exorcizmusokkal foglalkozik.²²

Ezt követik az utasítások a keresztelési, bérnálási és a házasságkötési anyakönyvek kapcsán. Egy negyedik könyvet is bevezettet a rábízott lelkek száma miatt (hívók).²³

A szinódusi dekrétumok, amelyek mellékletként vannak közölve, 5 részből állnak és a 301-325. oldalon találhatóak. A szinódus, ahogy az első oldalon látható, ghymesi Forgách Ferenc bíboros és érsek vezetése alatt történt meg 1611-ben, Nagyszombaton. A dekrétumok végén e felszólalás áll: LAUS DEO, VIRGINIQUE MATRI MARIAE (Hála Istennek és Szűzanyánknak, Máriának).²⁴ Ezt követi az egyházi tisztviselők listája, két oldalon, akik aláírták a dekrétumokat F. Forgách bíboroson kívül, aki mint eszter-

15 *Ibidem*, s. A 1- A3.

16 *Ibidem*, s. 5-54.

17 *Ibidem*, s. 55-165.

18 *Rituale Strigoniense*, Domini M. DC. XXV, c.d., 147-149.

19 *Ibidem*, 150-152 a 156-158.

20 *Ibidem*, 165-210.

21 *Ibidem*, 210-261.

22 *Ibidem*, 263-292.

23 *Ibidem*, 292-298.

24 *Rituale Strigoniense*, Domini M. DC. XXV, c.d., 325.

gomi érsek Nagyszombatban székelt, Napragyi D., kalocsai érsek, Bratulich S., zágrábi püspök, Ergelius F., veszprémi püspök, Lépes Bálint, nyitrai püspök, Domitrovich P., választott (electus) pécsi püspök, Almásy P., váci választott püspök, Majthényi L., szmirnai választott püspök, Telegdinus J., választott püspök, káptalanok, apátságok képviselői, sőt Pázmány Péter jezsuita, mint túróci plébános...²⁵

Bár az élő nyelv viszonylag kis mértékben képviselteti magát a latinnal ellentétben, mindössze a keresztség és a házasság szentségénél, mégis ez kifejezi az Egyház gondoskodását ama nemzetekről, amelyek Magyarország részét képezték. Ez alkalommal nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Pázmány Péter érdeméből kiadott további mű élő nyelven, amely a liturgiában használatos: a *Cantus catholici*.

Az első kiadás a nagyszombati szinódus javaslatára valósult meg Pázmány Péter bíboros vezetésével 1629-ben. Itt fogalmazódott meg az utasítás, hogy a reformáció terjedésével a katolikus templomokban nem szabad énekelni olyan énekeket, amelyek nincsenek egyházi hatósággal jóváhagyatva. A szinódus általános helynökének feladata volt, hogy meghatározott segítőtársakkal lépjen közre egy énekgyűjtemény megszerkesztésében az esztergomi főegyházmegye számára. A munka nagy részét Szölősy Benedek (1609-1656) jezsuita vette magára, akinek az énekgyűjteményt tulajdonítják, holott a neve sehol sem szerepel. A szinódus határozata értelmében először 1651-ben Lőcsén kiadták a *Cantus Catholici*-t magyar nyelven, amelynek szerzője a már említett Szölősy Benedek.²⁶ Több év fáradhatatlan munkájaként 1655-ben kiadták Lőcsén a szlovák nyelvű énekgyűjteményt is „Soós György szepességi kanonok, mecénás, bőséges támogatásával”, akihez a bevezető szavak vannak intézve. Legnagyobb valószínűséggel Soós György a bőséges anyagi támogatáson kívül az énekek kiválasztásában és a redakciós szerkesztésben is részt vett. A második kiadás szlovák nyelven, kisebb változásokkal 1700-ban jelent meg (277 éneket tartalmaz).²⁷

25 *Ibidem*, s. 326-327.

26 A. Zelliger uvádza, aj v tomto prípade, nesprávne jeho vydanie v Trnave. Dielo je venované Benediktovi Kišdimu, jágerskému biskupovi. Úvod je datovaný 4. 10. 1651 v Spišskej Kapitule. [Zeiliger A. írja, hogy ebben az esetben hibás az ő adata Nagyszombatban. A mű Kisdí Benedeknek, egri püspöknek van szánva. A bevezető 1651. október 4-ére van datálva a szepességi Káptalanban.]

27 Dielo nesie dlhý dobový názov [A mű hosszabb nevet visel]: *Cantus Catholici. Pysne katolicke. Latinské i Slovenské. Nové y Starodávne, z kétými kresťané v Pannonyji na výročné svätky, slávnosti, pri službe Boží, a v jiném obzvláštním času z pobožností své kresťanské užívají. Nasledují po tem písne na katechismus: o svátostech Nového Zákona, Letanie rozličné na východy cirkevné, aneb processije, a putování. Z mnohú pilností, ku potešení lidu kresťanskému, z novu zbrané a vůbec vydané.* V názve je ešte zakomponovaný citát apoštola Pavla: „Buďte naplnení Duchom (Svätým) a hovorte spoločne žalmy, hymny a duchovné piesne. Vo svojich srdciach spievajte Pánovi a oslavujte ho” (Ef 5, 18-19). Na titulnej strane sa nachádza tiež informácia, že spevník vychádza so schválením ostrihomského arcibiskupa Juraja Lippaja [A címben szerepel Pál apostol idézete: „Teljetek el Lélekkel. Egy más közt énekeljete zsolnárt, himnuszt és szent énekeket. Énekeljete és ujjongjatek szívből az Úrnak.” (Ef 5, 18-19). A címoldalon olyan információ található, hogy az énekeskönyv az esztergomi érsek Lippai György jóváhagyásával jött ki.]

Kétségtelenül nagy érdeme van e téren a sokoldalú jótékony tevékenységén kívül az esztergomi prímás és bíboros, Nagyszombatban székelő Pázmány Péter által 1635-ben alapított Nagyszombati Egyetemnek. Bár hivatalos nyelve a latin volt, mély hatást tett a rekatolizációs és közművelődési tevékenységén kívül a nemzeti öntudatra is. Mindenekelőtt azáltal, hogy itt sok professzor tevékenykedett, akik erről a területről származtak, főképp úgy, hogy nagy számú értelmiségit neveltek fel – papokat, akik a monarchia különböző területéről, így Szlovákiából is származtak.²⁸

Pázmány Péter érsek megértette saját korát, bár élete személyes, vallási és nemzetiségi érdekek állandó, kölcsönös és gyakran ellentétes érdekei közt fejlődött. A különböző nézetek e kavalkádjában formálódott erős, állandósult, lelkileg és testileg egészséges jellemmé, erkölcsileg erős és megbízhatóan hűséges emberré. 1570. október 4-én született Nagyváradon (ma Oradea Mare Romániában).²⁹ Nagyapja, Péter és apja, Miklós protestánsok lettek. Péter 13 évesen katolikus lett. Minden bizonnyal fontos szerepet játszott a pápai diplomatának, olasz jezsuitának, Anton Possevinek látogatása Nagyváradon, aki 1583-ban beíratta Pétert – Miklós „nagyon jó természetű” fiát – a kolozsvári jezsuiták kollégiumába.³⁰ Még 17 éves gimnazistaként belépett 1583-ban a Jézus-társaságba.³¹ A noviciátust Krakkóban abszolválta (2 év), innen átlépett Bécsbe. Bölcsészetet Bécsben tanult (1591-1593), teológiát Rómában (1593-1597), ahol a híres és ismert jezsuita bíboros, Bellarmin Róbert adott elő.³² Pázmány Pétert 1597-ben szentelték pappá Rómában, ahol megszerezte teológiából a doktorátusi címet. Rómában végezte harmadik probatio-ját is, és előjárói a Stájerországi Graz egyetemének professzorává rendelték.³³ Timon S. úgy beszél Pázmányról, mint akit saját kérésére mentettek fel professzori székéből. Graz elhagyása után teljesen az új tanítást befogadó nemesek visszaszerzésének szenteli magát.³⁴ Pázmány Péter életébe jelentős mértékben közbelépett Forgách Ferenc püspök.³⁵ Mivel mindkettőjük életútja sokban

28 Veľmi podrobne sa venuje národnostnému zloženiu [A nemzetiségi összetételt részletelesen elemzi:] Varsík, B.: *Národnostný problém Trnavskej univerzity*, Bratislava, 1938, 259.

29 Vö.: [Timon, S.]: *Purpura Pannonica sive vitae et res gestae...*, Košice 1745, (prvé vydanie vyšlo v Trnave 1715), s. 232 sa udáva rok narodenia 1572.

30 *Ibidem*, 11.

31 Spoločne s ním sa rozhodli stat' jezuitmi aj ďalší spolužiaci: [Vele együtt elhatározták további osztálytársai, hogy jezsuiták lesznek:] Forró György, Szalai István, Kórófi Ferenc és Szulok - Vö.: *Purpura Pannonica ...*, c. d., 236.

32 Bellarmin R. háromkötetes műve: *Disputationes de rebus fidei in hoc tempore controversis* – Viták a jelen kor kontroverz hittani kérdéseiről, 1586-1597 – jó felkészülést jelentettek az ő további működéséhez. Vö.: Bagin, A: *Peter Pázmány a Bratislava*, Duchovný pastier, roč. LXVIII, máj 1987, č. 5, 201.

33 Vö.: Šimončíč, J.: *Kardinál Peter Pázmaň*, c.d., 180.

34 Vö.: *Purpura Pannonica*, c.d., 237; működése alatt több, mint harminc befolyásos nemesi családot szerzett vissza a Katolikus Egyháznak.

35 F. Forgách 1596-1607 között Nyitrán volt püspök. Olyan családban nőtt fel, amely Luther Márton tanaival szimpatizált. Katolikussá Rómában lett 18 évesen, amikor úgy döntött, hogy pap lesz.

hasonlított, Forgách érsek és Pázmány Péter között barátság alakult ki, amely Forgách F. haláláig tartott.

1616. szeptember 28.-án meghalt Forgách Ferenc bíboros, és az esztergomi érseki székhelyen Pázmány Péter lett az utódja, akinek neve az egész országban ismert volt. Timon S. írta: „Az egész királyságban nem ismertek sem tőle méltóbbat, sem hozzáfoghatóbbat az ilyen teher elviselésére.”³⁶ Egész további életét gazdag lelkipásztori tevékenységben élte át Szlovákiában, főként Nagyszombaton és Pozsonyban.

A 16. és 17. század fordulóján, amikor a pestis és a török terjeszkedés dúlt az országban, további békétlenségek törtek fel az erdélyi fejedelemségek új felkeléseinek formájában (Bocskai György, Bethlen Gábor, Rákóczi György). Az ország a harmincéves háború (1618-1648) következményei miatt nagy politikai és vallási nehézségekben volt. Pázmány Péter érsek igyekezett a politikai fejlődésre hatni és az ország, ill. Egyház érdekeit összehangolni.

Magyarország helyzete felől a Propaganda Fide Szentségi Kongregáció is érdeklődött, amelyet XV. Gergely pápa hozott létre, 1622. június 22-i bullájával, de azon év elejétől, az előkészítő találkozók és ülések, megkezdte működését a Kongregáció. A tagsági bíborosok első ülésén, 1622. január 6-án, a bíborosok az ülés első pontjában elhatározták, hogy a Kongregáció szétküldi körlevelét minden nunciushoz azzal a kéréssel, hogy egyes területeken levő katolikus Egyházak állapotának helyzetéről információt szolgáltatassanak. Ez lenne az az alap, amelyen megkezdene működését a Kongregáció. Ezt a körlevelet megkapta a császártól a bécsi apostoli nuncius, és ő megkérte Pázmány Péter prímást, hogy nyújtson be információkat a magyarországi helyzetről.³⁷

Eme memorandumra válaszként megkezdte tevékenységét a Propaganda a magyarországi Egyház segítségére, amely közel két évszázadig tartott, amely egy volt azon tényezők közül, amelyek eredményeképp a történelmi Magyarország, így Szlovákia területe is katolikus maradt.³⁸

Pázmány P. elsőrendű feladatának tekintette a klerikusok helyzetének stabilizálását, mivel azt a véleményt képviselte, hogy a katolikus Egyház hanyatlásának oka a tudatlan egyházi papság, amely könnyen megadta magát az új tanításnak. Mint hatékony eszközt a Jézus társaságot akarta felhasználni. Ezzel összefügg az összes szintű iskolák alapítása.³⁹

1629-ben, október 4-én összehívta Nagyszombatba a magyarországi klérus Tartományi szinódusát. A szinódus első gondja volt, hogy a Trentói Zsinat határozatait átültesse a gyakorlatba, különösen az erkölcsi reformokat. Ünnepelesen megerősítette a határozatokat a résztvevők egyhangú egyetértésével.⁴⁰ Pázmány Péter bíborosról

36 *Purpura Pannonica*, c. d., 238.

37 Vö.: Lacko, M.: *Memorandum Ostrihomského arcibiskupa kardinála Petra Pázmányho Rímskej posvátnej kongregácii šrenia viery o katolickej reštaurácii Uhorska, roku 1622*, In: Most, Cleveland Ohio, USA, roč. 3, 1956, č. 2-3., 83.

38 *Ibidem*, s. 93

39 Vö.: Jankovič, V.: *Peter Pázmány a mesto Trnava*. Bratislava, 1995, 7.

40 Kiadásra került a Nagyszombati nyomdában; a Magyarországi szinódusok gyűjteménye

általánosan ismert, hogy kitűnő prédikátor és naprakész szónok volt. Csodálatraméltó beszédképessége miatt „Magyarország Cicerójának” hívták. Életében megfigyelhető mély Mária-tisztelete, amely minden bizonnyal hatékonyan segítette őt rekatolizációs tevékenységében.⁴¹

Pozsonyban halt meg a jezsuita kollégiumban, három jezsuita jelenlétében, 1637. március 19.-én, Szent József ünnepén. Testét 1637. április 3-án helyezték el örök nyugalomra nagyszámú egyházi és állami tisztviselő jelenlétében Alamizsnás Szent János földi maradványai közelébe, ahová ő maga kérte, hogy temessék el.⁴² A pozsonyi Szent Márton székesegyház szentélyében van elhelyezve Pázmány Péter esztergomi érsek és bíboros márvány domborműve. Rigele Alajos pozsonyi szobrász tette az érsek alakját egy félkör alakú reneszánsz fülkébe, amelyben úgy fest, mintha egy kagylóból lépne ki. Jól megfigyelve eme kiemelkedő művészi alkotás oly benyomást kelt az emberben, mint egy életteli ábrázolás. Mintha ennek az embernek az energiáját sugározná szigorú tekintetén keresztül, azon emberét, aki egész életútján bátran haladt célja elérésére. Az egyházi és világi életben neki tulajdonított nagy elismerésének fő oka erkölcsi erényeinek magas színvonala volt. Saját magához szigorú volt, sőt kemény – mindig szabályszerű. Belső lelki erejének kifejezése a tökéletes önuralom és önmegtartóztatás, mértékletesség és szerénység volt.

BIBLIOGRÁFIA

Rituale Strigoniense, seu Formula agendorum in administratione Sacramentorum, ac ceteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu et autoritate Illmi ac Revermi Domini Petri Pazmany, Archiepiscopi Strigonien. Etc. Nunc recentur editum. Posenii in Aule Archiepiscopali. Domini M. DC. XXV.

Synodi Provinciali decreta Anno M. DC. XI. Tyrnaviae celebrata Per Illustrium ac Rev mumm Dn. Franciscum Forgach De Ghimes. S. R. E. Presbyterum Cardinalem, Archiepiscopum Strigoniensem.

BAGIN, A.: *Peter Pázmány a Bratislava*, In: *Duchovný pastier*, roč. LXVIII, máj 1987, č. 5.

FRÖHLICH, R.: *Grosse illustrierte Kirchengeschichte*, Herder Freiburg – Basel – Wien, 1992.

HLAD, L.: *Predpoklady autentickéj viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva*, In A. Blaščiková, A. – Kondrla, P. (ed.): *Sloboda – Viera – Autenticita*, UKF, Nitra, 2011.

HLAD, L.: *Riflessioni sull'escatologia negli scritti minori di Hugo Rahner*. Evropské vzdělávací centrum, Praha, 2014.

feltünteti, sőt: Péterfy, C. is: *Sacra concilia Ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata.... Pars Secunda*, Bratislava, 1742, 232nn.

41 *A pozsonyi teológiai kar könyvtárában megtalálható három kötet kézirat-gyűjtemény a pozsonyi Mária-kongregációtól, amely 1630-ban alakult. Az első kötetben a pergamen-csatolmányokon jelentős személyiségek címerai vannak feltüntetve, nem hiányzik itt Pázmány Péter címere sem az ő saját kezű aláírásával, aki a Kongregáció első rektora volt*; Vö.: Bagin, A.: *Peter Pázmány a Bratislava*, In: *Duchovný Pastier*, roč. LXVIII., č. 5., máj 1987, 203.

42 Vö.: *Purpura Pannonica*, c.d., 204.

- JANKOVIČ, V.: *Peter Pázmány a mesto Trnava*, Bratislava, 1995.
- KRAPKA, M. – MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Dobrá kniha, Cambridge, Ontario, Canada, 1990.
- LACKO, M.: *Memorandum Ostrihomskeho arcibiskupa kardinála Petra Pázmányho Rímskej posvätnéj kongregácii šírenia viery o katolíckej reštaurácii Uhorska, roku 1622*, In: Most, Cleveland Ohio, USA, roč. 3, 1956, č. 2 – 3.
- NEUNER – ROSS, H.: (ed.): *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej Magistéria*, Tridentský koncil, 7. zasadnutie (1547) kán. 506 – 518, Dobrá kniha, Trnava, 1995.
- PÉTERFY, C.: *Sacra concilia Ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata....Pars Secunda*, Pressburg, 1742.
- SARTORI, M. G.: *Was rettet, vereinigt*, In: 30 Tage, Nr. 4, 1995, 68 – 70.
- ŠIMONČIČ, J.: Kardinál Peter Pázmaň 1570 – 1637. In *Duchovný Pastier*, 1997, č. 4, 180 – 181.
- TIMON, S.: *Purpura Pannonica sive vitae et gestae*. Košice, 1745.
- VARSIK, B.: Národnostný problém Trnavskej univerzity, Bratislava, 1938.
- VRAGAŠ, Š. a kol.: *Teologický a náboženský slovník, II. diel.*, SSV, Trnava, 2008.
- ZVARA, P.: Rímsky misál – kniha pre slávenie omše. In *Nové horizonty*, roč. 4, č. 3, 123 – 129.

Fordította: Julius Andraško

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Prof. ThDr. és PhD. 1957-ben született Harvelkában (Čadca járás), teológiai tanulmányait a Comenius Egyetem teológiai karán (CMBF UK) Pozsonyban végezte 1980-1985 között. Volt szakmai asszisztens, majd docens és prodékán Pozsonyban. 1997-2005-ig vezette a történelem tanszéket. A Nyitrai Papnevelő Intézet rektora és tanulmányi referense 1996-2001 között, 2001-2004-ig dékán. 2005-ben nevezték ki megyéspüspöknek. A keresztény ókorral és középkorral foglalkozik a szlovák egyháztörténelemre fókuszálva. Több egyháztörténelmi monográfia szerzője, több teológiai és történelmi folyóiratban publikál. A 2014/2. számunkban közzétük tanulmányát (sekretariat@biskupstvonitra.sk)

RENZO GERARDI

A pap alter Christus

1. STATUS QUAESTIONIS

A sacerdos alter Christus (a pap a másik Krisztus, Krisztus mása) kifejezés gyakorta előfordul az egyházi nyelvzetben, különösen a múlt század óta. Mi az eredete ennek a hasonlatnak? Vajon egy teológiai helyes hasonlatról beszélhetünk? Az ezekre a kérdésekre adható válaszok jócskán túllépnek a papság teológiájának határain, mivel magukban hordozzák azt a kérdést, hogy Krisztus milyen módon működik az Egyházban, valamint azt, hogy ebben az üdvösséget hozó működésben hogyan lehet együttműködni.

Tehát valójában arról van szó, hogy a „másik Krisztus” nem inkább az Egyház-e a pap helyett; következésképp azt is meg kell vizsgálnunk, mennyiben helytálló a *christianus alter Christus* (a keresztény Krisztus mása) megállapítás, amely olykor társul ahhoz a másikhoz, amely szerint a pap a „másik Krisztus”.

2. A SACERDOS ALTER CHRISTUS KIFEJEZÉS

2.1. A KIFEJEZÉS EREDETE

A *sacerdos alter Christus* mondás eredetének kutatása nem teszi lehetővé, hogy biztos eredményre jussunk. Humbert Bouësse¹ úgy véli, hogy a kifejezés a *De imitatione Christi*-ből került át a köztudatba, ahol azt olvashatjuk, hogy „a pap [...] Krisztus képét viseli” (*sacerdos [...] Christi vices gerit*).² Ugyanakkor Aranyszájú Szent János egy írása³ is mintha már ugyanezt a gondolatmenetet követné. Egyébként ő arra a kijelentésre jutott, hogy a pap méltósága még az angyalokét is felülmúlja.⁴ A Jean-Jacques Olier szellemiségében szerkesztett *Traité des Saints Ordres*⁵ is Aranyszájú Szent Jánoshoz nyúl vissza, amikor azt a kijelentést teszi, hogy „a pap az, aki Jézusnak, a Főnek az életét folytatja”; ezért a pap az Egyházban *olyan, mint az élő Jézus Krisztus*, Egyházának Feje.

Ugyanakkor, bár ez és több más mondat is ugyanazt jelenti, mint az *alter Christus*, maga a kifejezés így sehol sem fordul elő. Úgyhogy valószínűleg igaza van Joseph Lecuyer-nek, amikor azt állítja, hogy nehéz meghatározni a mondás pontos eredetét.⁶

Vizsgálódásunk Migne *Patrologiájának* analitikus indexeiben nem vezetett eredményre: a kifejezés nincs jelen a patrisztikus hagyományban. Így egyetérthetünk Désiré J. Mercier bíboros megállapításával: „egyfajta teológiai szólásról” lehet szó, amellyel a keresztény hagyomány a papsággal kapcsolatos érzelmeit kívánta kifejezni.

2.2. A KIFEJEZÉS HASZNÁLATA A TANÍTÓHIVATAL 20. SZÁZADI ÍRÁSAIBAN

Ha csak a múlt század egyházi tanítóhivatali írásaira szűkítjük le kutatásunkat, azt látjuk, hogy, ha nem is gyakran, de szerepel bennük a *sacerdos alter Christus* kifejezés, ugyanakkor a szöveggörnyezetben általában felhívó jelleggel jelenik meg: inkább a papokhoz intézett felhívásként, hogy annak az életét kövessék, akit képviselnek.

1 *Le Sacerdoce Chrétien*, Párizs–Bruges, 1957, 206. old.

2 Kempis, Thomas, *De imitatione Christi – Krisztus követéséről*, Budapest, 2003. (Ford. Pázmány Péter.)

3 *Homilia secunda in II ad Corinthios*, 5, 2, in PG 61, 477.

4 *De sacerdotio*, 3, 4, in PG 48, 642.

5 Szerk. Louis Tronson, Párizs, 1853, 203-204.

6 Vö. *Le sacerdoce dans le mystère du Christ*, Párizs, 1957, 299.

7 *La vie intérieure*, Louvain, 1934, 143.

Például X. Pius pápánál: „[...] bár mindenkihez szól a felszólítás, hogy »meglett emberré« legyünk, »elérve Krisztus teljessége életkorának mértékére« (Ef 4,13), mégis mindenekelőtt azokra irányul, akik papi szolgálatot teljesítenek; őket ezért »másik Krisztusnak« nevezik, nem is csak a hatalom közvetítése okán, hanem azon tevékenység követése révén is, hogy magukban kifejezve viseljék Krisztus képmását”.⁸ „A papot »másik Krisztusnak« nevezik, és valóban az, mivel neki közvetíti Krisztus a hatalmát. Ezért olyanná kell válnia Krisztus működésének követésében is, hogy valóban így tekintsenek rá”.⁹

XI. Pius pápától kezdve az *alter Christus* elsősorban annak kifejezésére alkalmazzák, hogy a pap „eszköze”, „képviselője” Krisztusnak: „a pap Jézus Krisztusnak tesz szolgálatot; így eszköz az isteni Megváltó kezében [...] sőt, a pap, ahogy joggal mondani szokás, »másik Krisztus«, mivel egy bizonyos módon magát Jézus Krisztust viseli [*cum eius gerat personam*]”¹⁰

XII. Pius még bíborosként használta többször is a kifejezést 1935. április 26-án Lourdes-ban, ahol egy „szent, papi időről” beszélt, amely a pap részéről egészében Krisztus követését helyezi középpontba.¹¹ Ugyanakkor pápasága alatt a szolás kevésbé van jelen a tanítóhivatali írásokban. Kiemelkedő az 1950. szeptember 23-án kiadott *Menti nostrae* kezdetű apostoli buzdítás, amelyben a kifejezést a pap jellegére alkalmazza: „a pap olyan, mint egy »másik Krisztus«, mivel az a kitörölhetetlen jelleg hatja át, amely szinte Megváltónk élő képmásává teszi őt; a pap Jézus Krisztust képviseli”.¹²

A *sacerdos alter Christus* kifejezés teljességgel hiányzik a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaiból, a XII. Piust követő három pápánál pedig csak néhány, nem túl jelentős szövegben jelenik meg; II. János Pál és XVI. Benedek pápa egyes beszédeiben is előfordul.

2.3. A KIFEJEZÉS HAGYOMÁNYOS ÉRTELMEZÉSE

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az eddig tárgyalt szövegekben a papi szolgálat méltóságának nagyságát és fenségét kívánták kifejezni, párhuzamosan azzal a hagyománnyal, amelyet így foglalt össze a múlt század közepén az *Enciclopedia del Sacerdozio*: „jellegünk a mi legfőbb papunkhoz hasonlóvá alakít minket [...] ez létünk különleges formálódása, amely így Krisztus létével kerül azonos lételméleti szintre. [...] Ezek az immár ismert mondatok a papra utalnak: »Isten után Isten a földön« (*post Deum terrenus Deus*); »a pap másik Krisztus« (*sacerdos alter Christus*). Ezek nem csupán dicsérő vagy az aszkézisre utaló szavak, van metafizikai értelmük is, mivel emlékezetünkbe idézik magának a mi papi létünknek az alapját”.¹³ De vajon a kérdésre valóban teljes és megnyugtató választ kaptunk?

8 *E supremi apostolatus* kezdező enciklika, 1903. október 3., in EE 4, 11.

9 *Haerent animo* kezdetű apostoli buzdítás, 1908. augusztus 4., in EE 4, 729.

10 *Ad catholici sacerdotii* kezdetű enciklika, 1935. december 20., in EE 5, 1011.

11 Vö. EUGENIO PACELLI: *Discorsi e Panegirici (1931–1938)*, Milánó, 1939, 403–417.

12 In EE 6, 1806.

13 GIUSEPPE CACCIATORE: *Il sacerdozio cristiano*, Firenze, 1953, 619.

3. A TÉMA MEGFELELŐ ELHELYEZÉSE

3.1. AZ EGYHÁZ „MINT EGY MÁSIK KRISZTUS” (*VELUT ALTER CHRISTUS*)

Ha mélyebben megvizsgáljuk XII. Pius pápa tanítóhivatali működését, felfedezhetjük, hogy a *Mystici Corporis* kezdetű enciklikájában (1943. június 29.) már megteremtette az alapját a téma megfelelőbb elhelyezésének és ebből következően a kifejezés megfelelő alkalmazásának: inkább az Egyház a „másik Krisztus”, amely „Krisztus személyét hordozza” (*Christi personam gerit*). Krisztus és az Egyház alkotja a „teljes Krisztust” (*Christus totus*). Szent Ágoston ezt írta: „a teljes Krisztus a fő és a test. A fő Isten egyszülött Fia, a test pedig az Ő Egyháza” (*totus Christus, caput et corpus est. Caput unigenitus Dei filius, et corpus eius Ecclesia*).¹⁴

Az Egyház így szinte nem más, mint „Krisztus másik személye” (*altera persona Christi*)¹⁵; sőt, Krisztussal egyesülve „egyetlen misztikus személyt” (*una mystica persona*) alkot Vele, tehát a „teljes Krisztust”¹⁶: „a misztikus Fő, amely Krisztus, és az Egyház, amely a földön úgy testesíti meg az Ő személyét, mint egy másik Krisztus (*veluti alter Christus eius personam gerit*), egy egyetlen új embert alkotnak [...]: Krisztust, a főt és a testet, a teljes Krisztust”.¹⁷

3.2. KRISZTUS ÉS AZ EGYHÁZ MISZTIKUS EGYSÉGE

Arról a különleges egységről van szó, amelyet a „személy” képe jelenít meg, ahol a test és a fő egyetlen egységet alkot. Ugyanakkor Heribert Mühlen a következőt írja: „a Krisztus és az Egyház közötti kapcsolat nem pusztán erkölcsi és önkéntes, mint a vőlegény és a menyasszony kapcsolata; nem is pusztán materiális, mint a fej és a test-részek kapcsolata egy fizikai testben: a Krisztus–Egyház kapcsolat egyszerre mindkettő, és épp ezért lényegében egy misztérium”.¹⁸

Pontosan az a beállítást, amely segít, hogy ne essünk az „egyháztani miszticizmus” hibájába (ahogy maga Müller fejezte ki magát a 62. oldalon), mely olykor kétértelmű vagy alaptalan kifejezéseket alkalmaz. Másrészt maga XII. Pius pápa a „pánkrisztizmus” veszélyétől intett, mely a Krisztus és a keresztyén ember közötti egység hamis fogalmát vezet be, mintha csak egyetlen fizikai személyről lenne szó.

4. KERESZTYÉNY IDENTITÁS, PAPI IDENTITÁS

4.2. CHRISTIANUS ALTER CHRISTUS?

Ezen a vonalon, amelyen most járunk, értékelnünk kell az *alter Christus* kifejezés ke-

¹⁴ *De unitate Ecclesiae*, 4, in PL 43, 295.

¹⁵ XII. Pius, *Mystici Corporis*, 1.2.c, in EE 6, 202.

¹⁶ Vö. *Mystici Corporis*, 2.1, in EE 6, 217.

¹⁷ *Mystici Corporis*, 2.2, in EE 6, 228.

¹⁸ *Una mystica persona*, Róma 1968, 38-39. old.

resztény emberre történő alkalmazását is. Itt ugyanis egy olyan szókapcsolatról van szó, amely mint olyan, nem szerepel a hagyományban, és félő, hogy használata nem megfelelő (ahogy ez meg is történt). Például Emile Mersch, a „misztikus testről” szóló értékezésében egész sor szöveget gyűjt össze (Órigenésztől Szent Metódig, Szent Ágostontól a francia iskoláig), amelyben szerinte a „másik Krisztus” kifejezést a keresztény emberre alkalmazzák.¹⁹ Viszont ha tüzetesen megvizsgáljuk a szövegeket, könnyen beláthatjuk, hogy szó szerint egyikben sincs jelen a *christianus alter Christus* szókapcsolat.

Az biztos, hogy a Krisztussal való egyesülés nézete az Egyházban igen elterjedt, legalábbis az első századokban, Szent Pál néhány művéből kiindulva. De Raoul Plus atya pontosítása egy fontos dologra világít rá: „azt mondják: *christianus alter Christus*, a keresztény ember egy másik Krisztus, és ennél semmi nem igazabb; de nem szabad, hogy ez megtévesszen bennünket: a »másik« nem azt jelenti, hogy »más«. Mi nem egy más, az igazi Krisztustól különböző Krisztus vagyunk. Szükségszerűen mi vagyunk az egyedül létező Krisztus, az egyetlen Krisztus: »Krisztussá lettünk« (*Christus facti sumus*), ahogy Szent Ágoston mondja. Nem kell tőle különböző dologgá válnunk: Krisztussá kell válnunk”.²⁰

4.2. A KRISZTUSSAL VALÓ HASONLÓSÁG

A Krisztussal való hasonlóság tehát a szentség alapvető jellegzetessége, amelyre mindnyájan meghívást kaptunk. Mint ismeretes, ez egy olyan jellegzetesség, amelyet különösen a ferences lelkiség emel ki: „másik Krisztussá” válni, Assisi Szent Ferenc valós megfeszülésének példáján, amely a stigmatizációban csúcsosodik ki és „igazolódik” – ez az a Krisztus-központú távlat, melyet ez az iskola beirányoz. Jelen van benne a valós odafordulás Jézus emberségének egyes jellegzetességeihez, bár fennáll a veszély, hogy ezzel az Úr misztériumának egységét töri meg és teszi sajátta, azt a húsvéti misztériumot, ami minden ember számára a valós, minden mástól független üdvösséget jelenti.

Ezt a minden kereszténynek szóló meghívást Krisztus követésére és utánzására azonban gyakran megszorították az alkalmazásában, így a *par excellence* „másik Krisztus” a pap lett, Krisztus papi méltósággal felruházott követője.

4.3. ASSISI SZENT FERENC, ALTER CHRISTUS

II. János Pál pápa, amikor a római papsághoz beszélt 1979. március 2-án, arra emlékeztetett, hogy „»papságunk« legalsó, alapvető rétege a »kereszténységünk«, »papi identitásunk« a »keresztény identitásban« gyökerezik: *christianus, alter Christus; sacerdos, alter Christus*”.

19 Vö. E. MERSCH: *Le Corps mystique du Christ*, 2, Párizs–Brüsszel, 1936, 461.

20 In *Cristo Gesù*: Bevezető, idézi A. ROYO MARIN: *Teologia della perfezione cristiana*, Róma, 1965, 72-73.

Néhány évvel később Assisiben, egy papokkal és hívekkel való találkozáson, 1982. március 12-én épp Assisi Szent Ferencet emelte ki, mint akire csodálattal tekint az egész világ, „mert meglátja benne Jézus Krisztus hiteles, hű és ezért hihető mását. [...] Ő »másik Krisztus«, de már nem csak szavakban, nem csak *de jure* (ahogy lényegében minden, magát kereszténynek való embernek kéne); ő mindenekelőtt a saját életének valóságában »másik Krisztus«”.

A pápa tehát minden lelkipásztort arra emlékeztetett, hogy szükség van a Krisztussal való egységre és egyezésre: „talán nem *alter Christus* maga a pap is? De, és annak is kell lennie szentségi jellege miatt, amely pappá szentelése során került kitörölhetetlenül a lelkébe; de igen, szerepe miatt is annak kell lennie, amellyel őt felruházták, hogy törvényesen Krisztus képviselje; de igen, annak is kell lennie amiatt a szétszakíthatatlan, mindennapos kapcsolat miatt, amelyet szolgálatából fakadóan fenntart Krisztussal [...] A pap másik Krisztus: ahogy Ferenc, úgy te is (*Sacerdos alter Christus: ut Franciscus, ita et tu*)”.

5. EGY NEM CSUPÁN SZÓHASZNÁLATI JELLEGŰ PROBLÉMA

5.1. KÉTÉRTELMŰ KISAJÁTÍTÁS

Pontosan akkor juthatunk olyan következtetésekre, amelyek hasonlóak azokhoz, amelyekre az *alter Christus* szókapcsolatban elmélyedve jutottunk, ha végigmegyünk az úton a „pap”, „papság” szavak, de ugyanúgy a „szentségi jelleg” vagy „szolgálat”, „szolgálati jelleg”, végső elemzésként pedig a „szentség” szavak jelentése után kutatva. Így lehet ugyanis bemutatni azokat a valóságokat, amelyek a megkereszteltek összességét alkotják és teszik egyedivé a Krisztus testeként való létezésében, hogy aztán – a teológiai írások és tanítóhivatali dokumentumok – kizárólag a „pap” tulajdonságaként értelmezzék, ahogy az egyébként meg is történt ezzel a fogalommal.

5.2. A „SZENTSÉGI JELLEG” PÉLDÁJA

Más kifejezések további problémákat rejtenek, például a „jelleg”, amit a teológiában a keresztelés / bértelés és az egyházi rend hatásának („*res et sacramentum*”) leírására használnak. Miben különbözik az egyházi rend jellege az első kettőtől? Mi következik abból, mit hordoz magában, ha a különbség nem csupán szintbeli, hanem lényegi?²¹

Columba Marmion azt írta, hogy „amint Jézusban az emberi és isteni természet egysége adja meg a kegyelem teljességét”, úgy a papi hivatásban a papi jelleg „minden karizma forrása, amely őt az egyszerű keresztények fölé emeli”.²² De ez a nyelvezet, amely a „fölé” (franciául *au-dessus*) szót használja, valóban összecseng a keresztény

21 vö. LG 10.

22 vö. C. MARMION: *Le Christ idéal, du prêtre*, Maredsous, 1952, 47.

hagyománnyal és tiszteletben tartja a valóságot? A szolgálat, a *ministerium*, amely a latin *minus-stare* 'alacsonyabban állni' szóból ered, nem épp ennek az ellenkezőjét jelenti?

Tehát óvatosnak kell lennünk, mert az egyházi rend jellege nem úgy viszonyul a keresztségben és a bérálásban kapott jelleghez, „mint a 40°C a 15°C-hoz, ami a szolgálattevőt egyfajta elképzelhetetlen szuperkereszténnyé változtatná... A dolog egészen másképp működik”.²³ Ugyanúgy ide tartozik ugyanennek a gyakran használatos „teológiai” szakkifejezésnek, a „szentségi jellegnek” a problémája is: kétértelművé válhat, ha nem pontosítjuk megfelelően.

A másik probléma pedig azt a kapcsolatot érinti, amely mindhárom szentségben a jelleget elnyerő ember és a pap Krisztus között alakul ki, és amelyet olykor épp az *alter Christus* szókapcsolattal fejeznek ki.

5.3. TÚLZÁSOK ÉS TÉVEDÉSEK

Visszatérve a kifejezéshez, amelytől kiindultunk, nyilvánvaló, hogy a *sacerdos alter Christus* alkalmazása egyes szövegekben helytelen értelmezésekhez vezethet, különösen ha a szövegrészt kiemelik környezetéből. Klasszikus mintaként a papságról szóló pontatlan tanításból fakadó túlzásokra általában Johannes Baptist Katschthaler bíboros, salzburgi érsek levelét szokták idézni, amely 1905-ben jelent meg *Die dem katholischen Priester gebührende Ehre* címmel. De még számos más példát is fel lehetne hozni. A spiritualitásról szóló kézikönyvek is sok ilyet tartalmaznak.

Egy kevésbé előrelátó, iskolázatlan, esetleg figyelmetlen olvasóban (vagy hallgatóban) az egyébként jogos kijelentések kialakíthatnak egyfajta „mágikus” képet a papságról, amely teljességgel téves a mi papi létünk és szolgálatunk megélése szempontjából. Például akkor történhet meg ez, amikor valaki a papoknak tulajdonított „hatalomról” beszél Krisztus „fizikai és misztikus teste” fölött, és ebből következően túlzó módon alkalmazza is ezt az Egyház, a szentségek vagy az önátadás szintjén.

6. ALAPVETŐ TÉNYEK

6.1. A PAPSÁG A PAP KRISZTUSBAN

A lényeg az, hogy sosem szabad szem elől tévesztenünk a keresztény tanítás két alapvető tényét: a papi szolgálatot nem szabad elszakítani, elszigetelni Krisztus papságától, mert Krisztus az egyedüli igaz pap; így bármilyen papság mindig Krisztus papságára utal, abban vesz részt.

Az Egyház a „másik Krisztus”, amely Krisztussal, a Fővel együtt alkotja a „teljes Krisztust”. Bár Jézus Krisztus meg tudta és meg is akarta valósítani személyében a

23 AGOSTINO FAVALE – GIORGIO COZZOLINO: *Il ministero presbiterale*, Torino–Leumann, 1972, 103.

tökéletes létezés hitét,²⁴ a keresztények erre nem képesek; csak Krisztussal egyesülve (és az Ő közbenjárása által) emelhetik fel az Atyához lélekből jövő imádatukat. A papi „rend” szolgálata Krisztus közvetítésének a szentsége. A püspök vagy a papi „Krisztus, a Fő személyében” (*in persona Christi capitis*) jár el: ezt az ősi szókapcsolatot a II. vatikáni zsinat is sokszor felhasználta „Krisztus képviselőtén” (*repraesentatio Christi*) kifejezésére.²⁵ Krisztus, a legfőbb papi a papi szolgálattevőket használja közvetítésre, akik az egyetemes papság szolgálatában állnak, amely létük értelme, és amelynek, mivel önmagában nem lehet elégséges, teljességgel szüksége van a papi szolgálatra. Albert Vanhoye bíboros így pontosít: „fontos, hogy mindenki tudatára ébredjen annak, hogy részese az egyetemes papságnak. Ugyanis ez küszöböli ki azt az uralkodni vágyó lelkületet, amely egyes papokban, és azt a féltékenységet, amely egyes világiakban verhet gyökeret. Így mindenki elmélyíti az alapvető egyenlőség és a keresztény testvériség gondolatát”.²⁶

6.2. KÖZÖS RÉSZVÉTEL ÉS SZEMÉLYES KÉPVISELET

Az, hogy a papi szolgálat Krisztus „képviselője” (*repraesentatio*), nem jelent egyúttal helyettesítést vagy másolatot; inkább egyfajta láthatóvá tétel (*imago, typos, eikon, figura Christi Sacerdotis*). Nemcsak részvétel Jézus személyes papságában, hanem „szentségi képviselője”:²⁷ a papi rend szolgálatában a dicsőséges Krisztus aktív, „személyes” módon jelenik meg. Az egyetemes papság viszont attól egyetemes, hogy részt vesz Krisztus papságában, a Szentlélekben való megkeresztelkedés által.

Így az Egyházban, amely szinte „Krisztus másik személye” (*altera persona Christi*) jelen van és működik Krisztus papsága, a részvétel és a képviselő módjain: „a papi szolgálatot teljesítő, a ráruházott szent hatalomnál fogva alakítja és irányítja a rábízottakat, végrehajtja az eucharisztikus áldozatot Krisztus szerepében (*in persona Christi*), és az egész gyülekezet nevében Istennek ajánlja; a hívők, ünnepi papságuk értelmében hozzájárulnak az Eucharisztia felajánlásához, és gyakorolják papságukat a szentségek felvételében, az imádságban és a hálaadásban, a szent élet tanúságtételében, önmaguk megtagadásában és a tevékeny szeretetben”.²⁸

6.3. A CARITAS

Tehát így tudjuk leírni és felsorolni azokat a módokat, amelyekre meghívást kaptunk az egyedüli, üdvösséget hozó működésben, amely Jézus Krisztusé. Ő az egyetlen közvetítő és az egyetlen Úr, „egykor, most és mindörökké” (*heri, bodie et in saecula*). Sze-

24 Vö. Zsid 9, 14.

25 SC 33; LG 10. 21. 28. 37; AG 39; PO 2. 12. 13.

26 *Che cos'è un prete?*, in *La Civiltà Cattolica* 161 (2010), I., 438. old.

27 II. János Pál pápa *Pastores dabo vobis* kezdetű apostoli buzdítása, 15.

28 LG 10.

retete (*caritas*) az Atyától származik és a Szentlélekben teljesíti be az üdvösséget. Ő örök és egyetemes pap, saját magát adta és adja ma is. A Szentlélek működése által, a szentségi felkenéssel a papok Krisztushoz, a Főhöz és a Pásztorhoz válnak hasonlónak, az Ő pásztori szeretete hatja át őket: „az Evangélium minden teremtménynek történő hirdetésének szolgálói és minden megkeresztelt ember keresztény életteljességének szolgálói”.²⁹

Tehát ha a pap arra kapott meghívást, hogy Krisztus, a Fő szentségi jelévé váljon, különösen pásztori szeretetében kell azzá válnia, ugyanis ez a szolgálattelvő lelkiség alapvető alkotórésze. A pásztori szeretet (*caritas pastoralis*) gyökeréből fejlődik ki a lelki apaság, amely egyértelműen apostoli értelmében lehetővé teszi és irányítja a minden emberben meglévő szeretetre és önátadásra való képességet, és átitat minden papi tevékenységet a bensőségesség életet adó terhével. A pásztori szeretet, mely az Atya és Krisztus, a Pásztor Szentlélekben megvalósuló egyedi dinamizmusának szentségi jegye, egyben mindig megújuló, hű, viszonzást egyáltalán nem váró szeretet az Úr, a „szép Pásztor” nyája iránt; tiszta adomány, az is meghívást kap rá, aki visszautasítja. A pásztori szeretet az az alapelv, amely élő módon egyesíti a különféle alkotóelemeket és az eltérő foglalkozásokat, a szolgálattételt és a tökéletesség keresését. Nem más, mint az a bensőségesség, hatékony szeretet, amelyet a papok éreznek azok iránt, akik számára küldték őket: olyan szeretet, amely egyesíti létezésüket, egyre jobban betölti és termékenységet, értelmet és színt ad életüknek.

BEFEJEZÉSKÉNT

A papság a Krisztussal való egyesülésre kapott meghívást az Atya akaratának felfedezésében, tehát önmaga átadásában a rá bízott nyájnak. Az Atya szeretete által mozgott papság teszi lehetővé az egyesítő kapcsolatot és garantálja az egyházközösségnek az önazonosságot. Így a papok „a jó Pásztor képviselésében, magában a pásztori szeretet gyakorlásában találják meg a papi tökéletesedés kötelékét, amely megvalósítja az egyseget az életükben és a tevékenységükben”.³⁰

Fordította: Horváth Csaba

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző a római Pápai Lateráni Egyetem prorektora. 1947-ben született. Velencében Albino Luciani bíboros, a későbbi I. János Pál pápa szentelte pappá. Szinte egész életét az egyetem falai között töltötte, morálteológus, számos könyv, tanulmány szerzője. Minden hétfőgőn egy római plébánián végez lelkipásztori munkát. (dierregi@tiscali.it)

²⁹ *Pastores dabo vobis*, 15.

³⁰ PO 14.

DOMENICO CRAVERO

Imádkozni a halottakért?

Van értelme imádkozni a halottainkért? Sok ember, aki elmegy a misére, ezért teszi. Sokan előjegyeztetnek (köznyelvben ezt úgy is fejezik ki: mondatnak, iratnak) szentmisét az elhunyt halála után harminc nappal, születésnapján, illetve halálának évfordulója alkalmából. Ez az alkalom lehetőséget nyújt a nagycsaládnak, távoli rokonoknak, hogy összegyűljenek szeretteik tiszteletére, különös figyelmet szentelve annak a pillanatnak, amikor a hívek könyörgéseiben, vagy a kánonban a pap hangosan kimondja az elhunytak nevét.

Akinek nincs még, vagy nem alakult ki egyértelmű, tudatos, belső hite Jézusban, annak számára ezek a nevek (amit hangosan és érthetően kimondanak) hatalmas értékkel bírnak: lehetnek a transzcendens élet kezdeti jelei, létrehoznak egyfajta spirituális jelenlétet, megerősíthetnek egy olyan fajta életfelfogást, miszerint a halál nem pusztítja el teljesen az életet. Ezek a kimondott nevek igazolják, amit az Eucharisztia a maga teljességében ünnepel: azt, hogy a szeretet erősebb, mint a halál!

A halottainkért végzett imádság szeretetünket és gondoskodásunkat fejezi ki azok felé, akik már eltávoztak ugyan, de akikkel olyan erős kapocs köt össze minket, ami még a halált is legyőzi. Az elhunyt testétől való különválás nem vet véget az összetartozásnak, ezt bizonyítja az imádság. Ez a hitszemlélet már az Ószövetségben is jelen van. Júdás Makkabeus gyűjtést szervez, hogy a harcban elesettekért engesztelő áldozatot mutassanak be. Szent Pál is úgy hiszi, hogy az imádság segít a holtakon. Ő azt kívánja, hogy barátja, Oneziforusz, „találjon irgalmasságot az Úrnál azon a napon” (2Tim 1,18).

A keresztények imádkoznak a halottaikért, hogy azok a halálból átlépjenek az életbe, lélekben megtisztulva kövessék a feltámadott Krisztust, és csatlakozzanak a szentek közösségéhez, míg testük a feltámadásra vár. A keresztények hisznek benne, hogy az elhunytaknak szükségük van az imára. A halottak, habár már Isten színe elé járultak, bizonyos értelemben tehetetlenebb helyzetben vannak nálunk. Már nem tudnak templomba menni és Istenhez fordulva bocsánatért esedezni. Így a liturgiában nemcsak a temetés alkalmával, hanem az Eucharisziában is könyörgünk, hogy a halottaink a húsvéti titkon keresztül, Krisztus vérében megtisztulva szabaduljanak meg a bűntől, és nyerjenek bebocsátást a mennybe, hogy ott csodálhassák Isten arcának fényét. A liturgiában nem csupán a halottakért, hanem bizonyos értelemben velük együtt imádkozunk. Az Eucharisziában a földi közösség egyesül az égivel. Erre emlékezik a Szent vagy, szent vagy... bevezetője, amely egyesülni hívja az emberi hangot az angyalokéval és az égi szentekével, vagyis az elhunytakéval, akik már Isten közelében vannak. A keresztség során Krisztussal egyesült halottainkért való közbenjárás során a keresztény közösség egységes Egyháznak ismeri el a földit és a mennyeit, és megéli a szentek közösségébe való belépést. Valóban, minden mise alkalmával azért imádkozunk, hogy újra együtt lehessünk halottainkkal, és minden igaz emberrel, akik már elhagyták a földi világot, és hogy a feltámadás reményében elhunyt testvéreink részesei lehessenek az örök életnek (vö. pl. a III. eucharisztikus ima).

A temetés során az elhunytakat gyermekeinkként kezeljük, végig keresztnévükön szólítjuk őket. Az emlékek felidézése, az emberi kötelekre való utalások múlt időben hangzanak el. Isten igéi, az imádságok, a himnuszok, a zsoltárok és a könyörgések a jövőre vonatkoznak: arra, ami meg fog történni, ami kinyilvánítatik, ami be fog teljesülni, amit látni fogunk. Elbúcsúzunk, elválnak egy számunkra kedves személytől, aki meghalt, de akire mégis előként tekintünk, és úgy látunk magunk előtt, mint aki épp egy új közösséghez csatlakozik, a szentek közösségéhez. Hisszük, hogy az eucharisztikus ünneplésben a földi és a mennyei birodalom egyesül.

A szentmise kánonjában a halottainkkal együtt, értük imádkozunk, de ugyanakkor a magunk halálára is gondolunk. Táplálkozunk a mennyország iránti vágyakozásból, magasztaljuk a vágyat, hogy végre az Úrral lehessünk. Az egész élet arra szolgál, hogy felkészüljünk erre a nagy lépésre, amit az Úrral való találkozásként élünk meg. Tehát a keresztyének számára a halál egy óhajtott, vágyott pillanat, amit elérendő célként kell felfognunk: „mert nekem az élet Krisztus, a halál pedig nyereség” (Fil 1,21). A keresztyén hit ismételten a Boldogságos Szűz Máriához fordul, hogy imádkozzon „értünk, bűnösökért, most és halálunk óráján”. A liturgia tehát a legfontosabb (és valószínűleg az egyetlen) „iskola”, ahol megtanulunk meghalni, szembenézni földi életünk végével, egyik dimenzióból a másikba vezető utunkkal, ami mindig szorongással teli (Jézus esetében is az volt). A Hívek könyörgését megelőzően, a *Hisztekegyben* a hit szavait valljuk meg: a szentek közösségét, a test feltámadását és az örök életet. De a szem mégsem lát semmit, a lélek nem „érez” semmit. Vannak ugyan énekek, amelyek örömről szólnak, virágénekek, amelyek az életet ünneplik, a liturgia különféle színeivel a misztériumot dicsérik, de végső soron csak a hitvallás tiszta szavai számítnak igazán.

Mindazonáltal családi viszonylatban létezik egy olyan állapot, ami habár hosszú, fájdalmas gyötördést okoz, olyan bizonyosságot ad, ami fényt és erőt sugároz, ami képes rá, hogy olyan szeretetet formáljon, ami a halállal is szembe mer szállni: ez pedig az özvegyiség. A halál jelenti a legnagyobb kihívást az emberi szeretet számára. A szeretett személy elvesztésével, úgy tűnik, hogy a szeretet helyrehozhatatlan vereséget szenvedett. Az, aki identitását az egyedüli szerelme iránti hűségre alapozta, a szeretett társ elvesztésével – aki osztozott az ő szenvedélyes szerető intimitásában és életterveiben – úgy érzi, a legjobb részétől fosztották őt meg. Összetörik az erős szikla, amire mindent épített, elhomályosul az élet eszménye, megszűnik az a hatalmas bizalom, amivel bátran nézett szembe az élet nehézségeivel. A magány hatalmasnak, mindent elsöprőnek, véget nem érőnek tűnik. A szerelmes szív vágyakozása azonban nem tud ebbe beletörődni. Ha valakit igazán szeretünk, az sosem merül a feledés homályába.

A veszteség vigasztalhatatlan drámájában és az elválás gyötrelmei közepette a szeretet mégis ellenáll és a gyász hosszas feldolgozása után késnek mutatkozik arra, hogy dacoljon magával a halállal. Az özvegyeket a szeretet ereje tölti el. Ők azok, akik szemükben őrzik a végtelen szeretet egyértelmű nyomait, amelyek minden megnyilvánulásukban jelen vannak. Ők azok, akik nem tudnak beszélni a halál következtében létrejött elfogadhatatlan elszakadásról úgy, hogy egy bensőséges, irányíthatatlan, kívül is látható érzés ne születne meg bennük. Mindaddig özvegy (nem családi állapotát, hanem a szív érzelmeit tekintve), amíg a testében hordja a

szerelem sugárzó, fájdalmas sebhelyeit. Az özvegység így átható emberi, vallásos élménnyé válik.

Ezt bizonyítja, hogy a hit fájdalma által felszabadítva, a halál, ahelyett hogy lerombolná a szeretet kötelékeit, még inkább tökéletesíti és megerősíti azokat. Az így módon tekintett és megélt özvegység különlegesen értékes társadalmi és kulturális szerepet ad, mivel cáfolja azt a feltételezést, hogy a szeretet „illékony” valóság. A modern életfelfogásban az számít, amit azonnal érezhetünk, a mámor, hogy egyszer itt, másszor ott vagyunk. Az özvegyek ismerik az érzelmek varázsát. Tapasztalták életük során, milyen, amikor a szerelemre nemcsak egy percnyi kalandként tekintenek, hanem egy történet nyitányaként, ahol a szerető pár egyként létezhet, amennyiben kölcsönösen szeretetet adnak és kapnak. Ettől a szeretettől megfosztva már nem is ugyanazok az emberek, mint addig voltak. Az idő megáll, az űr elviselhetetlenné válik. Az élet iránymutatóit a szeretet nyújtja, egyedül a szeretet biztonsága teszi lehetővé személyiségünk kiteljesedését. Nincs ennél önzetlenebb érzés. Az özvegy tudja ezt. Sokan bátorítják, hogy lépjen túl a lelki megrázkódtatáson: „Próbálj felejteni... idővel majd sikerül; az élet megy tovább...”. De annak, aki igazán szeret, egyetlen lehetősége van, hogy az életet ismét el tudja fogadni, és ez nem a felejtés, hanem a szeretett ember „magában hordozása”, tovább szeretni őt, új módon, új formában. Aki szeret, az csupán a szeretett ember javát és boldogságát akarja. Csak az állandó szeretet bizonyosságával lehet szembenézni az élettel, és újra útnak indulni. A halál elszakítja a szerelmeseket, de ugyanakkor még inkább összeköti őket.

A „supermodern” kultúra sajátos, tagadáson alapuló módon néz szembe az élet értelmével kapcsolatos kérdésekkel. Ezen felfogás szerint az érzések egyszerű hatások, benyomások, amelyek a pillanatnyi, ideiglenes célok eléréséből fakadnak. Az üresség, ami az életben folyamatosan létrejön, nem keres mély és végleges megoldásokat, könnyen betölthető más tapasztalatokkal, új érzelmekkel. Ezzel szemben a valós életben a dolgok nem így működnek. Egy történet folytonossága és az emlékezet megerősítése nélkül sem a jelen, sem a jövő nem valóságos. Minden jellegtelennek, és összefüggéstelennek tűnne. Az idő tagadása az embert épp emberségétől fosztaná meg. Egy olyan ember tapasztalata, aki az életben igazán szeretett, nem is állhatna távolabb ettől a múlandó világtól. Az özvegy csak akkor jön rá, hogy az életben minden hiábavalónak tűnik, amikor a másik nélkül marad. „Miért kéne folytatnom, amit csinálók? Mi a célja?” A szeretett társ nélkül feleslegesnek tűnünk saját magunk számára, a másik nélkül csupán egy értéktelen testnek érezzük magunk. Egyértelművé válik, hogy nem létezik fontosabb, veszélyesebb kérdés azoknál, amelyek a szeretetről szólnak: „Mit érzek?”, „Mit élek meg?”, de legfőképp: „Biztos vagyok a szeretetemben?” – „Hol van a szerelmem?”

Az özvegy megérti, hogy egész életén át egy szakadék fölött egyensúlyozott, és elveszítve szerelmét úgy érzi, lezuhant. Az egyetlen szilárdnak mutakozó valóság az, amit a szeretetben él (vagy élt) meg, amíg az tartott. Csak a szeretetben találjuk meg a valóságot. A szeretetben minden cselekedet visszafordíthatatlanná válik: nincs értelme csapodárnak lenni. Mindenki felelősséggel tartozik a másikért. Ha nem így lenne, az élet csupán egy múlandó játék lenne, ami hamar véget ér. A feledésben a valóság az anyagi dolgokra korlátozódik, az özvegy valósága azonban a szeretetben áll. Az özvegyek magányos emberek. De lehet így, egyedül maradván tovább szeretni?

Valójában mindig egyedül szeretünk, az őszinte szeretet csak így létezhet. A szeretet igazi titka a magány. A tiszta, igaz szeretet nem igényel viszonzást, nem számít rá. Nem azért szeretünk, mert viszonzást várunk, nem azért adjuk, hogy kapjunk is. A szeretet örök „pazarlás”, mert elfelejtjük számolni. És valóban, a profitközpontú társadalom nem bízik a szeretetben, nem ápolja, nem hiszi, hogy lehetséges. Szeretni mindig veszteség. Lesz ugyan gyümölcse, de az nem lesz rajta a számlánkon. Az Eucharisztia éppen arra tanít, hogy a szeretetben minél többet veszítünk, annál többet nyerünk (vö. Jn 12,25).

Lassanként világossá válik a szeretet titka: a szeretetnek egy örökkévalóság kell, csupán egy élethossz nem elég, hogy teljesen kimutassuk. Az özvegy tud beszélni a szeretetről; senki nem ismeri nála jobban a rejtélyt. Ismeri a test határait is. Tudja, hogy a szeretetnek szüksége van a testre, de nem ér véget benne. Az érett felnőtt szembe tud nézni az élettel, képes a megújulásra, így a halálból is tud tanulni. A fájdalom, ami bennünk van, ami a kapcsolatainkat is befolyásolja, egy belső párbeszédet idéz elő, ami a lelki megújulás felé vezet. Az életnek egyedül is van értelme.

Ezt az utat járva sokkal közelebb kerülünk a titokhoz, amely az Oltáriszentségben és Krisztus feltámadásában rejlik. Jézus él, mert határtalan, isteni szeretetet adott. Ezért Jézus fölött a halálnak nem volt hatalma. Az özvegyek, akik még mindig szeretnek, Krisztus feltámadásának élő és hétköznapi példáját állítják elének. Talán éppen ezért van az, hogy a keresztyény közösségekben az özvegyekre mindig fontos szolgálatokat bízta (vö. 1Tím 5,9).

Fordította: Virág Fanni

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző pszichoterapeuta, szociológus, a torinói Szűz Mária az Egyház anyja templom plébánosa. Könyvei, írásai, előadásai Olaszország-szerte ismertek. Forrás: *La vita in Cristo e nella Chiesa* 2012/6-7, 13-15.

EUGEN DAIGELER

Nem csak összejövetseli terem

A templom mint Isten jelenlétének helye

Ma a templomi helyiségeket szemmel láthatóan liturgikus funkciójuk szerint tervezik meg. Ez nyilvánvaló és jogos. Feltehetjük azonban a kérdést: mire van szükségünk a liturgia ünnepléséhez? Szűkebb értelemben: mire van szükségünk a szentmise ünnepléséhez? Nyilvánvalóan a (vasárnaponkénti) eucharisztikus ünneplés kerül a középpontba. Ám nem korlátozódhat egy templomi helyiség meghatározására. Ehhez még legalább hozzájön az egyéb szentségek megünneplése is. Más közös istentiszteletek is, mint igeliturgia, áhítatok, litániák stb., követelményt támasztanak a templomi helyiségre. S ha van még meghatározása a templomi helyiségnek a közös istentiszteleti időközön kívül, akkor melyek azok?

EGY SZENT HELY

Edith Stein (1891-1942) filozófus a következő élményről ír, ami 25 éves korában a frankfurti dómnál történt vele: „Mi [Pauline Reinach és Edith Stein] néhány percre beléptünk a dómba, és mialatt tiszteletteljes csöndben időztünk, bejött egy asszony bevásárlókosárral a kezében és egy rövid imádság erejéig letérdelt egy padban. Ez számomra teljesen új volt. A zsinagógákban és a protestáns templomokban, amelyekben voltam, csak istentiszteletre járnak az emberek. De itt úgy jött valaki a hétköznapi dolgok közepette a néptelen templomba, mint egy bizalmas beszélgetéshez. Ezt sosem tudtam elfelejtani”¹.

Edith Stein megfigyelése arra emlékeztet, hogy a templom katolikus felfogásban nem egyedül gyülekezeti helyszínként szolgál a liturgia megünnepléséhez. Különböző viták ellenére, hogy az ember keresztény értelemben egyáltalán el tudja e határolni a szentet a profántól (nem pusztán vallási értelemben), az Egyház ragaszkodik ahhoz, hogy a templomot is, mint házat – nem csak a funkcionális szerepeket betöltött helységeit – felszenteljük. Tehát nem csak egy „üzemelés” miatti szent hely.

A TABERNÁKULUM HELYE

Ez a katolikus hívők számára különösen egyértelművé válik a tabernákulumnál és az örökmécsesnél, ami a közelükben tartózkodókat szüntelen imádságra hívja. Természetesen a tabernákulum nem az egyetlen imahelyszín egy templomban, de ott van az Oltáriszentség, amely kiemelkedő jelentőséggel bír.

Csak épp a tabernákulummal kapcsolatban nehezen alakult ki a zsinat szerinti liturgikus reform. Hibás formák, mint a kitett Oltáriszentség előtti misék, még továbbra is megmaradtak. Kérdés volt az Eucharisztia őrzési helye, amely az első RMÁR 276. pontja szerint „egy a templomi helyiségtől különálló (a szentélytől különböző) kápolnában” legyen. Ahol ez nem lehetséges, „az Oltáriszentséget – a helyszíni adottságoknak megfelelően – a templomtér egy oltárán vagy egy más tiszteletteljes helyen kell őrizni”. Nagyjából 40 évvel később a római misekönyv alapszabálya kissé árnyaltabban fogalmaz: a tabernákulum „kiemelt, díszes, jól látható és imára alkalmas helyen” legyen (314. pont). Gyakorlatilag kettős előírás létezik: vagy a presbitériumban, vagy egy külön kápolnában őrizzük az Eucharisziát (vö. 315. pont). Az eucharisztikus ünneplés középpontjában a szentáldozás áll, de fontos az Oltáriszentség őrzése is. A látható tabernákulum a hit feltételezett meglétét igényli, azt, hogy a megfoghatatlan Isten jelen van világunkban. Ha Edith Stein szavait akarjuk követni, akkor ezt a hitet az emberek különösen mély benyomással élik át, azok, akik hétköznapi terheikkel keresik fel a templomot, mint Isten jelenlétének a helyét. Sok kereső ember könnyebben tud közeledni ehhez a csöndes imádathoz, mint a látványos ünnepi istentisztelethez.

1 ESW VII, 362; ESGA 1, 331.

CSÖNDES IMÁDSÁG

Így a liturgikus helyszínek pozíciójáról és kialakításukról való tervezésnél nem egyedül a különböző ünnepek döntenek, amelyekről szentmise formájában emlékezünk meg, hanem a templom, mint a csendes imádság helyszíne. Ehhez egy templom hozzáférhetősége mindig biztosítva kell, hogy legyen.

Talán épp a keresztény értelemben vett szakralitás különlegessége, hogy mi az Eucharisziát nem rejtjük el, hanem merészen megmutatjuk a kereső vagy kíváncsiskodó szemeknek (ld. körmenetek). Végezetül szükség van a közösségek hívő nő és férfi tagjaira, akik a templomban imádságos jelenlétükkel ezt a hitet láthatóan tanúsítják.

Fordította: Farkas Szabolcs

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Stadtlauringenben plébániai adminisztrátor. Nagy hatást gyakorolt rá az 1997-es párizsi Ifjúsági Világtalálkozó. Ez hivatásának az eredete. 2005-ben szentelték pappá a würzburgi egyházmegyében. Már 2009-ben megkapta a Parsch Pius-díjat liturgikus munkálkodásáért. 2011-ben doktorált teológiából. Tézise a „Jugendliturgie” volt. A cikk a *Gottesdienst* 21 (2014. nov. 3), 178. számban jelent meg. (pfarrei.stadtlauringen@bistum-wuerzburg.de)

VERONIKA RUF

Megpihenni az Úr oldalán

ÉLŐ BARÁTSÁG

Egy barátság azáltal válik barátsággá, hogy élményeket osztunk meg és beszélgetünk róluk. Az Istennel való barátság sem kivétel. A vele való kapcsolat azáltal jön létre, hogy időt szakítunk rá és beszélünk vele. Az imádság nem más, mint ez.

Az ima különböző formái között mint dicsérő-, könyörgő- vagy panaszima az Úr dicsérete a legmagasabb fokozat. Ez nem akar semmit kapni az Úrtól, csupán dicsőíti, saját maga miatt. Elismeri, megbecsüli és csodálkozik a nagysága felett: „Milyen jó, Uram, hogy vagy!”

A dicsőítés másrészt a saját kicsinységem elfogadását is jelenti, és azt, hogy meghajolok nagysága előtt, aki mindent teremtett. A dicsőítés során Istent az életemben az első helyre helyezem, mert vonzónak és érdekesnek találok. Ő egy olyan Isten, aki keresi a szeretetemet és fel akarja azt ébreszteni.

KILÉPNI A MESSZESÉGBE

Isten imádatában nyugodtan ki tudok lépni a saját gondolataim körforgásából, és őt tudom gondolataim és akaratom középpontjába helyezni. Így irányul az imádat fe-

lőlem őfelé, ami a leggyógyítóbb, ami emberrel történhet. Bezáródva a saját énjébe összezugszorodik az ember. Az imádat megnyitja a látásmódot arra, aminek végeredményben tartalma van. Közvetíti a természetfeletti és örökkévaló befogadását.

Alfred Delp jezsuita atya röviddel a náci uralom kivégzése előtt, 1945-ben Berlin Plötzensee-i börtönében így ír: „a kenyér fontos, a szabadság fontosabb, de a legfontosabb a töretlen hűség és áruhas nékül i máadás.”

MEGPIHENNI A CSÚCSON

Az imádatall kell legyen valami átellenben, ugyanúgy, mint egy házasságban a férjnek szüksége van a feleségre és a feleségnek a férjre. Az eucharisztikus imában ez Jézus Krisztus maga, aki a kenyér színében találkozik velünk. Valóban időt kíván megérteni és mélyen megérezni azt, ami az Eucharisziában történik.

Bármily szép egy szentmise belső dinamikája, annál fontosabb, hogy újra és újra megálljunk, hogy a Krisztussal való találkozás hasson ránk. Az eucharisztikus dicsőítés olyan, mint egy film, amelyet – abban a pillanatban, amikor a pap az átváltoztatott ostyát felemeli – megállítanak, hogy Krisztus jelenlétének e titkát közelebről szemlélhessük.

FELÜDÜLÉS A FORRÁSNÁL

A hit növekedéséhez nem csak a szentségek vétele szükséges, de több mint hasznos az Úrral az eucharisztikus imában elidőzve találkozni. Ez egy szívtől szívnek szóló találkozás az Úrral. Ő ad energiát és bátorságot embertársaink szolgálatához. Ez a találkozás Jézus Krisztussal az eucharisztikus dicsőítésben hatalmas erőforrás keresztény életünkhez.

Ávilai Szent Teréz élte át gyakran, amint az Eucharisziában jelenlévő Úr felemelte és megvilágosította. „Néha, majdnem mindig, illetve leggyakrabban, amikor szentáldozáshoz járultam, vagy amikor csak közelítettem a szentséghez, testemet és lelkemet olyan gyógyító érzés hatotta át, hogy csodálkozás fogott el. Utána másként éreztem magam, mintha egy szempillanat alatt eltűnne a lélek összes sötétsége, és miután világosság gyűlt bennem, felismertem azokat a balgaságokat, amelyek korábban félelemmel töltöttek el.”

FÜRDŐZÉS A NAPBAN

Ilyen hatást leggyakrabban csak akkor érünk el, ha időt töltünk az Úrral és elcsendesünk előtte. Ahogyan a leginkább szeretett tanítvány, János átölelte az Urat (vö. Jn 13,25), úgy tudjuk az imádatban kipihenni magunkat nála, újjáépülni és az életünkbe sugároztatni a fényt.

Órá tekinteni és az ő tekintetét ajándékol kapni, ez tulajdonképpen minden, amire szükségünk van. Magunkat feltétel nélkül kiszolgáltatni neki, elfogadni és hagyni

szeretni magunkat, ez olyan, mint a fürdőzés a napon. Szent II. János Pál pápa nevezte ezt a „tekintetek találkozásának, amely megváltoztatja az életet” (ld. 2004-es Ifjúsági Világtalálkozó üzenete).

BIZALMAS BESZÉLGETÉS

Az eucharisztikus imában történő találkozás Jézussal olyan intenzitást és bensőséget tud elérni, amely egyébként lehetetlen. Amikor elcsendesedünk és megnyitjuk a szívünket, lehetőséget adunk neki, hogy hozzánk szóljon. Az ő kedvenc szavai minden bizonnyal ezek: „Ne féljetek hát!” (Mt 10,31) és „Jöjj és kövess engem” (Mt 19,21). Minden nehézség, de minden öröm is, amelyet elé viszünk, e válaszra lel: „Az Atya maga szeret benneteket” (Jn 16,27). Ez ne lenne elég?

VISSZA A MINDENNAPOKBA

Péterhez hasonlóan, milyen szívesen maradnánk az Úrral és építenénk egy kunyhót magunknak a Tábor hegyén (vö. Lk 9,33). Az imádat azonban magában hordozza azt a feladatot, hogy ismét le kell jönnünk a hegyről – vissza a mindennapokba. Mert éppen ott kell a Jézussal való találkozásnak gyümölcsöt hoznia – egy átváltozott, megszentelt életben: nézelődés helyett megfogni a munka végét, morgolódás helyett barátságosnak lenni, erőszakosság helyett türelmesnek, felindultság helyett elégedettnak lenni; az önmagunkkal való foglalkozás helyett másokat tisztelni.

NÖVEKEDNI ÉS VIRÁGOZNI

Isten imádatából növekszik a szabad és segítő cselekvés, és a megértő és támogató szó mindazoknak, akik körülvesznek minket a családban, a munkahelyen, az iskolában, mindenütt. Ima és cselekvés nem mondanak egymásnak ellent, mindketten ugyanazt az Urat szolgálják. „Amit a legkisebb testvéremnek tettetek, azt nekem tettétek” (Mt 25,40). Boldog Kalkuttai Teréz anya a szegények és a kitaszítottak feletti aggodalmában foglalta össze a legjobban az Eucharisztia és a felebaráti szeretet közötti összefüggést: „Az Eucharisziában Krisztus találkozik velünk a kenyér színében. A mi munkánkban mi találkozunk vele hús-vér emberek formájában. Ez pedig ugyanaz a Krisztus”.

Fordította: Kovács Tibor

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző teológiai doktor, az augsburgi közösségi pasztorációs és újevangelizációs intézet munkatársa. Forrás: *Kirche heute*, Altötting, 2013/8-9, 16-17.

AGNES LINDER

A nemesfémek üzenete

AZ ÓLOM

Az ólom minden más elemtől különbözik, súlyos, ugyanakkor könnyen formálható. A fáradtság képzetét kelti, úgy tűnik, mintha nehéz lenne formázni, ezért megtévesztő. Mint a kígyók, amelyek azért változtatják színüket, hogy ne lehessen észrevenni őket, az ólom is, a kövek között rejtőzve, csak a tapasztalt kutatók figyelmét vonja magára. Élettelen kövek között egy fehérló kavics, amelyben fekete szemecskék láthatók, árulkodik az ólom jelenlétéről. Magas fajsúlya, hamuszürke színe, fénytelen tükröződése jelzik, hogy az ólom a „szomorúak csillagának” (a melankolikusoknak), a Szaturnusz-nak földi rokona.

Az ólom ritkán fordul elő magában; általában a cinkhez, az ezüsthöz és a rézhez társul, tehát ezekkel a fémekkel együtt bányásszák. Az ólom lágy és könnyen alakítható fém, elősködők elleni szerként is alkalmazták. Ellenáll a korróciónak, a levegőn fénytelenre válik. Az ólom és vegyületei mérgezőek, belégzés vagy lenyelés útján a vérbe kerülve károsítja a szervezetet.

Az ókorban az ólmot sok területen alkalmazták. Az ólom az első ismert fémek között volt. Valószínűleg már az egyiptomiak, a föníciaiak, a kínaiak és a rómaiak is ismerték. Könnyű megformálhatósága és alacsony olvadáspontja miatt alkalmazása igen elterjedt volt: halotti urnákat, parittyaköveket, kínzóeszközöket, vagyis ólmozott végű korbácsokat, de díszítőelemeket és edényeket is készítettek belőle. A régi rómaiak széleskörűen alkalmazták az ólmot: elég arra gondolni, hogy a vizet ólom csővezeték-hálózaton osztották szét. Az első ólomból készült kézműipari terméket a jelenlegi Törökország területén állították elő, Kr. e. 6500 körül. Mind az egyiptomiak, mind a kínaiak képesek voltak olvasztás útján ólmot előállítani. Az egyiptomiak alkalmaztak egy ólomszálat tartalmazó csillagászati műszert, a *Merketet* (egyes források szerint Kr. e. 2600 körül találták fel). Valószínűleg ennek a műszernek volt köszönhető, hogy a piramisokat az égtájak szerint nagyfokú pontossággal tudták tájolni.

Azonkívül, hogy a *Merket* segítségével határozták meg a templomok és piramisok tengelyét, csillagok megfigyelésére és földmérésre is szolgált. Hogy hány óra van éjszaka, úgy állapították meg, hogy két vagy több megfigyelő ült egymással szemben megfelelő távolságban az észak-dél tengely szerint, és kezükben tartották ezt a műszert. Egy pálmalevél tányérja szolgált nehezékkül.

A mítoszokban

A legenda szerint az ásványereket az istenek növesztik a föld alatt, de el is rejtik azokat. Aki megtalálja az ásványokat, szinte egyenrangú az istennel, ezért az istenek nem szeretik őt, igyekeznek összezavarni. Az ókori Egyiptomban Ozirisz koporsóját ólomból készült levelekkel borították be, talán azért, hogy megóvják a rothadástól. Egy alexandriai szövegben az áll, hogy Ozirisz „ólom és kén”; sírja pedig „fekete ólom”.

A görög mitológiában Licia királya megbízta Bellerofontét, hogy ölje meg a részben kecske, részben oroszlán, részben kígyó tűzokádó mondai szörnyet, Kimérát. A harcos felpattant szárnyas lovára, Pegazusra, és sikerült teljesítenie feladatát: megölte a szörnyet egy lándzsával, amelynek a hegye ólomból volt. A lándzsa a szörny torkába fűrődött, és saját tüzes leheletétől elolvadt. Az ólom megjelenik Erosz és Dafne mítoszában is. Az alkimisták a Szaturnuszt társítják az ólommal, innen származik a „saturnismo” (ólommérgezés) szó.

A Bibliában

A Bibliában az ólmot többnyire negatívan értékelik. Leghatásosabb példái ennek Izajás és Ámosz vádbeszédei: amint az ólom árt az egészségnek, ugyanúgy megmérgezi a lelket is. A Júdáról és Jeruzsálemről szóló jövődőlésben, amelyben Izajás leírja kora súlyos vétkeit, a próféta megjövendöli a szabadulást, amennyiben a nép valóban megtér: „Hogyan is lett cédává a hűséges város? Sion egykor csupa igazság volt, igazságosság lakott benne, de most gyilkosok lakják. Fejedelmeid lázadókká lettek, tolvajok társaivá, mindnyájan csak a hasznot lesik, és megvesztegető ajándéokra vadásznak. Nem szolgáltatnak igazságot az árváknak, az özvegyek ügyével mit sem törődnek. Ezért mondja az Úr, a Seregek Ura, Izrael Erőse: »Igen, elégtételt szerzek ellenségeimtől, és bosszút állok ellenfeleimen. Lám, ellened fordítom kezem, hogy kiolvasszam belőled a salakot, és eltávolítsam az ólmot» (Iz 1,21.23-25).

A hanyatlás képe, amelyet az ólom pizkosszürke színe is sugalmaz, Ámosz látomásában éri el a legnagyobb kifejezőerejét (vö. Ám 7,1-9), ahol az ólom a pusztulás, a negatív ítélet és végül a halál jelképe lesz. Az Izrael hűtlensége miatt hamarosan bekövetkező csapás meghirdetését hármasként előzi meg: sáskák (vö. 1-3), szárazság (vö. 4-6) és ólom: „Ezt mutatta nekem az Úr, az Isten: lám egy ember állt a falon, a kezében mérőönt tartott. Az Úr megkérdezte: „Mit látsz, Ámosz?” Azt feleltem: „Mérőönt.” Az Úr így szólt: „Nézd, lemérem népemet, és többé nem kegyelmezek neki! Elpusztulnak Izsák magaslatai, lerombolják Izrael szentélyeit, és karddal támadnak Jerobeám házára” (vö. 7-9).

Az első két látomásban ismétlődő jövő idejű igealakok („nem fog bekövetkezni”) arra engednek következtetni, hogy az Úr bizalmasaként kezeli a prófétát – mint Ábrahámot és Mózeszt – azért, hogy esdeklésével közbenjárjon. A harmadik látomás magát az Urat mutatja be mint kőművest, aki a falon áll mérőónnal a kezében, figyelmesen szemlél, és kérdéseivel felhívja Ámosz figyelmét a látomásra. Megszületik a negatív ítélet: türelme immár elfogyott. Ezt sugallja a próféta hallgatása. Nem jár közben többé Izrael szentélyei érdekében. A harmadik látomást maga az Úr értelmezi. A büntetés elkerülhetetlen, és a kőműves eszköze, a mérőón, az ítélkezés eszközévé válik, az uralkodó ház pusztulását szentesíti (azaz Észak).

A „mérőón” – héberül *’ana k* –, mint az elmondottakból nyilvánvaló, halálos ítéletet közvetít. Izraelt a nagy „Fürkésző” – héberül *habonen* – alaposan megvizsgálta. A két szó számértéke a héber számmisztikában a 71-es számnak felel meg. Szövegünkben a „mérőón”, *’ana k* a Főtanácsra, vagyis a zsidó vallás legfőbb társadalmi és vallási intézményére is vonatkozik. A Főtanács kezében volt az ítélkezés joga. A főpappal együtt, aki az elnök volt, 71 tagot számlált.

Sok jövődőlésben az Isten engesztelhetetlen és bosszúálló bíró, aki irgalom nélkül bünteti a törvénszegést. A 7. fejezet első két látomásában azonban úgy jelenik meg Ámosz közbenjárására, mint aki béketűrő, és kész visszavonni a meghozott döntést. A harmadik látomás – az ólom – úgy tűnik, ellentmond az isteni engedékenységeknek. Miért nem bocsát meg többé?² Isten előbb antroponom módon „kőművesként” jelenik meg, mérőónnal a kezében, aki mérícskél, vizsgálgat, „fürkész”, aki végül halálra ítéli a törvénszegőket, nyilvánvalóvá akarja tenni, hogy a büntetések mindig feltételhez kötöttek és elkerülhetők, ha Izrael megtér, vagy Isten megkegyelmez.

Isten hagyja, hogy megindítsa őt az emberek nyomorúsága, és megbocsát, nem számítja be a bűn szörnyű következményeit. Így hangolódik össze két, első látásra összebékíthetetlen tulajdonság: az igazságosság és az irgalom.³

AZ ARANY

Az arany a bölcsesség metaforája

Jób könyvében az arany az isteni transzcendenciát jelenti. A 20-22. fejezetben Elifáz így igyekszik meggyőzni Jóbot: „Hogyha alázattal visszatérsz az Úrhoz ... ha az aranyércet csak pornak tekinted, akkor a Mindenható lesz majd az aranyérced” (Jób 22,24a;25a).

Elihu is, még mindig Jób könyvében, mielőtt végleg eltűnik és hagyja, hogy Isten párbeszédet folytasson Jóbbal, utoljára egy teológiai kijelentést tesz: „Észak felől fényesség ragyog fel. Félelmetes ragyogás van az Isten körül” (Jób 37,22). Héberül az első három szó ezt jelenti: „Északról arany érkezik”. A Bibliában az Észak Isten jelenlétére utal (vö. Zsolt 48,3; Ez 1,4).

A bölcsességi könyvekben az arany az isteni bölcsesség szimbóluma. Sirák fia könyve egyik metaforikus tanításában a bölcsességgel való kapcsolatot „finom aranyból készült ruhához” hasonlítja, és megállapítja, hogy azok, akik úgy veszik magukra a tanítást mint egy igát, azzal büszkélkedhetnek, hogy „aranyból készült igát” viselnek. Sőt, a bölcsességet szomjasan és állhatatosan kereső tanítványnak a dicsőség ruháját ígéri: „Keress csak, járj utána, s biztosan rátalálsz, s hogyha megtalálsz, ne engedd el többé. Végül megtalálsz nála nyugalmat, és csupa gyönyörre változik számodra. Erős támaszul szolgálnak majd bilincsei, nyakláncai pedig pompás öltözködés. Igájából aranypálca válik, gyeplőiből bíborszínű szalag. Magadra öltöd majd mint pompás díszruhát, ékes koszorúként a fejedre teszed” (Sir 6,27-31).

A fent idézett szövegben figyelemre méltó, hogy bár fáradozásról, teherről és állhatatos keresésről van szó, mindez átalakul, s az erő, a fenség és megpihenés képét ölti magára. A metaforák ellenállhatatlanul felidéznek a rabszolgaságot és a fogságot. Valóban, a „bilincs” és a „láncok” olyan eszközök, amelyek korlátozzák a mozgást. Ezt fokozza az „iga” képe, amely a teherhordó állatok eszköze.

2 Vö. P. BOVATI-R. MEYNET: *Il libro del profeta Amos*, 323.

13 Vö. S. VIRGULIN (a cura di): *Amos in „La Bibbia”* Piemme, 2155.

Arany-iga

A látszólagos ellentmondás a következő: az isteni bölcsesség, amelyet az azt elfogadni kész tanítvány megkap, rendkívül értékes igává alakul át benne, mert isteni forrásból származik. A bölcsességgel a tanítvány aranyhoz hasonlítható, értékes igát kap.

Feltehetjük a kérdést, hogy Sirák fia könyve miért használja az „arany-iga” kifejezést a bölcsességgel kapcsolatban. Mivel az arany a legértékesebb fém, így a bölcsesség mestere, Ben Szira számára a bölcsesség keresése a legdrágább elfoglaltság.

Természetesen sem az igát, sem a súlyt nem lehet erőfeszítés és fáradtság nélkül megtartani. Jóllehet királyi, az arany, az iga mindig súlyos. Az iga, amely a bölcsesség és a tudomány velejárója, az ostobák szemében olyan, mint a „lábnak a bilincs”, az okosak számára viszont „arany-ékszerre” válik (Sir 21,19.21). Az ostobáknak az iga béklyó marad, a bölcsességre vágyó tanítvány esetében az iga arany-igává és nyugalommá válik.

Máté Evangéliumában hasonló meghívást találunk: „Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, s akik terhet hordoztok – én megkönnyítlek titeket. Vegyétek magatokra igámat és tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, s megtaláljátok lelketek nyugalomát. Az én igám édes, és az én terhem könnyű” (Mt 11,28-30). Jézus a Szentlélek által a szívünkbe írt „új törvényre” hivatkozik, amely felváltja a régi, kőtáblára írt törvényt. Jézus nem használ képeket, mint bilincs, lánc vagy értékes és dicsőséges öltözkék, hanem a szeretet igájáról szól, amely a feltámadáshoz vezető kereszt.

A Jelenések könyvében, amely az átlagosnál nagyobb érzékenységet mutat a színek szimbolikája és a fémek iránt, a „sárga” szín (héberül *zahob*) a *zahab* töből származik, amelynek jelentése „arany”. A vének, akiket a próféta látomásban szemlél, „fehér ruhába vannak öltözve, fejükön aranykoszorú, miközben imádják az örökkön-örökké élő. Koszorújukat a trón elé tették” (Jel 4,10). „Ezután fehér felhőt láttam, a felhőn ült valaki, aki az Emberfiához hasonlított. A fején aranykorona volt” (Jel 14,14). Az arany jellemzi a mennyei liturgiát, jelzi Isten közelségét és transzcendenciáját. Az „új Jeruzsálem” falai csiszolt kristályhoz hasonló tiszta aranyból vannak; a város főtere is tiszta aranyból van, amely átlátszó kristályhoz hasonlít (vö. Jel 21,18.21).

De kik jutnak be az új Jeruzsálembe, az aranyló városba? A számos válasz közül csak kettőt idézünk: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, ahol moly rágja és rozsdá marja. A mennyben gyűjtsetek kincset. Ahol a kincsed, ott a szíved is” (vö. Mt 6,19-20). A „kincs”, amely megrozsdásodik, a hamis gazdagság semmivé válását jelenti. Meg kell tehát szabadulni a csalóka kincsektől. Az igazi „kincset” itt, az időben gyűjtjük javaink helyes felhasználásával. Erre figyelmeztet Sirák fia könyve: „Kincset a Fölséges törvénye szerint gyűjts, az minden aranynál többet használ neked” (Sir 29,11). Az embert a törekvése irányítja: minden ember cselekedeteit egy érték mozgatja, amely életének rugója.

Fontos tehát, hogy jól helyezzük el „kincsünket”, „aranyunkat”. A földi javak szemben állnak az el nem múló, égi kincsekkel. Jézus tanítványai minden időben Isten gazdagságát keresik a földi javak helyett, így örök kincset találnak. Jézus ezt tanította övéinek: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma”. Az Úr és a felebarát iránti

szeretet már lángra lobbantja az emberben Isten örök dicsőségét. A mulandó dolgok szeretete pusztulásba visz, ha Istent szeretjük, aki az Élet, benne maradunk, és miénk lesz az örök élet.

AZ EZÜST

Az ezüst nemesfém, amelyet már az ókorban is jól ismertek. A tiszta ezüst lágy és csillogó fehér színű. Kémiai és fizikai tulajdonságai miatt, mint az alakíthatóság és a forrasztathatóság, szinte előkelőbb helyre sorolták az aragnál. Mivel nagyon könnyen alakítható és kovacsolható, vékony, átvilágítható lemezek készíthetők belőle.

A mitológiában és a vallásokban

Az ókorban az ezüstnek mágikus erőt tulajdonítottak. Az egyiptomiak úgy tekintettek az ezüstre, mint az örök ifjúság és tisztaság mítoszának hordozójára. Vallásos iratok állításai szerint az istenek csontjai ezüsből voltak. Csillogó fehérsége miatt az ezüstöt a mennyei szférához tartozónak tekintették: a babiloniak Szin holdistent tisztelték benne. Ur városa nekropoliszában végzett ásatások során találtak egy bárkát, amelynek az evezői ezüsből készültek, talán azért, hogy a holdisten kultuszával kössék össze.

A rómaiak az ezüstöt friss és szelíd holdfénye miatt Diana istennőnek szentelt fémnek tekintették. A muzulmánok szerint az ezüst bajokat távoltartó erővel rendelkezik, és Mohamed fémjének tekintették. Érdemes megemlíteni, hogy a nemesfémek varázsa milyen hatást gyakorolt az ókor íróira: Hésziodosz: *Istenek születése – munkák és napok* című eposzában az emberiség történetét öt korszakra osztja a fémek rangsora szerint, csökkenő sorrendben: aranykor, ezüstkor, bronzkor, hőskor és végül vaskor. Minden fém vagy minden korszak egy szellemi irányzatnak és az istenektől való fokozatos elszakadásnak felel meg. Hésziodosz levonja a következtetést: „Az istenekkel való egység addig lehetséges, amíg az emberben megmarad az ártatlanság egy szikrája”.

Az ókori kereskedelem

Az ezüst tárgyak készítése széles körben elterjedt, mivel sok országban fellelhető volt, másrészt könnyen megmunkálható. Az ásatási leletek tanúsítják, hogy az ember már az ókortól kezdve sokféle céllal állított elő ezüst tárgyakat: használta pénzverésre, dísz tárgyakat készített belőle, evőeszközöket, edénykészleteket, valamint a templomok díszítésében is alkalmazta.

Kr. e. a 3. évezredben az egyiptomiak és a sumérok már kitűnő technikával állítottak elő ékszereket. Az ezüst Ázsiából érkezett Egyiptomba Kr. e. 2040 körül (Közép Birodalom), míg asszír források megemlítik, hogy III. Szalmanaszár uralkodása idején (Kr. e. IX. sz.) az ezüst a Szíria és Anatólia közötti Taurusz hegylánc bányáiból érkezett. A föníciaiak nagy mennyiségben szállítottak ezüstöt Keletre. Szicíliai Diodórosz (5,35,4) történetíró szerint a föníciaiak, akik Spanyolországból szereztek

be a nemesfémeket, hajóik kő horgonyait ezüstből készült horgonyokkal váltották ki, hogy minél több ezüstöt szállíthassanak hazájukba.⁴

Ha megfigyeljük azokat az anyagokat, amelyekből az ékszerek készültek, nyomon követhetjük a kereskedelmi útvonalakat és összeköttetéseket, amelyek a különböző országokat kapcsolatba hozták a bibliai világgal. Mivel Izrael ásványi anyagokban szegény ország, ezüstszükségletét a föníciaiak közvetítésével importálta Spanyolországból (1Kir 10,22; Jer 10,9).

A Királyok könyve tanúsítja Tírusz kereskedelmi hatalmát, amely Hiram uralkodása alatt szilárdult meg (Kr. e. 969-936 között). Jól mutatja ezt a Salamonnal kialakított együttműködés szisztémája, amely rávilágít egy tengerparti város szükségleteire Izrael belső szükségleteihez képest. Hiram anyagokat és kézműveseket szállít a templom építéséhez, míg Salamon a föld terményeit adja cserébe. „Mivel Tírusz királya, Hiram, az építkezéshez nagy mennyiségű aranyat és még több ezüstöt szállított a cédrus- és fenyőfán kívül, Salamon a maga részéről minden évben gazdagon megajándékozta, bort, búzát és olajat küldött neki”.⁵

Az ezüstnek mint csereeszköznek a használata, meghatározott súlyú rudak és gyűrűk formájában az asszír és babiloni királyságig nyúlik vissza. A görög kultúrában a Kr. e. VII. századtól a pénz funkcióját tölti be.

Az ezüst mint a kapzsiság metaforája

A Biblia az aranyon és a drágaköveken kívül az ezüstöt is ajándéknak, az isteni áldás látható jelének tekinti. A pátriárkák korában azt a személyt tekintették gazdagnak, aki sok jószággal és nemesfémekkel rendelkezett: „Ábrahám nagyon gazdag lett nyájában, ezüstben és aranyban” (Ter 13,2).

Az ezüst, héberül *kesef*, vonatkozhatott ezüstrudakra, amelyeket fizetési eszközként használtak, vagy magára a tiszta fémre. Annak ellenére, hogy az ezüst a gazdag emberek *státuszszimbóluma* volt, a Bibliában többnyire az anyagi jólétet elítélő szövegösszefüggésben találkozunk vele: a *kesef*, a „pénz” elvezetheti tulajdonosát annak imádásához, mint a Kiv 20,23 említi: „Ezért ne csináljatok mellettem még ezüstisteneket, és ne készítsetek magatoknak arany isteneket”.

Bár kissé más módon megfogalmazva, erre int Izajás is: „Akkor úgy nézel majd ezüsttel bevont bálványaidra és aranyozott bálványképeidre, mint valami tisztátalan dologra. Úgy elveted őket, mint valami undokságot, s így kiáltasz utánuk: El veletek” (Iz 30,22). A szellemi adományok felsőbbrendűségét határozottan állítja a Példabeszédek könyve 16,16: „Bölcsességet szerezni jobb, mint aranyat, okosságra szert tenni többet ér az ezüsthöz”. Az ószövetségi gondolkodásmód nagyon higgadt magatartást árul el az anyagi javak birtoklásával kapcsolatban. A próféták megbélyegzik a pénz iránti mohóságból eredő könnyelműséget. „Elláttalak ékszerekkel; arany és ezüst lett az ékességed” (Ez 16,11a.13), de a jegyes (vagyis Izrael) „nem ismerte el, hogy én adtam neki a gabonát, a bort, az olajat, én adtam neki az ezüstöt és az aranyat is”

4 Vö. S. MOSCATI: *L'ancora d'argento. Colonie e commerci fenici tra Oriente e Occidente*, 70.

5 JOSEPHUS FLAVIUS: *Zsidó régiségek*, 8, 141.

(Oz 2,10). Így elérkezünk Aggeus figyelmeztetéséig: az arany és az ezüst Istenhez, jogos tulajdonosához tér vissza: „Enyém az ezüst! Enyém az arany” (Ag 2,8)! Ezzel a megállapítással a próféták óvnak a pénzhez való túlzott ragaszkodástól: baj, ha az embert olyan dolgok irányítják, amelyeket neki kellene kontrollálnia.

Az „ezüst”, vagyis *kesef* ugyanabból a szótóból származik, mint a *kosef* = „vágyakozás, mohóság” és a *kasaf* = „mohón kívánni”. Az összefüggés ezek között a szavak között egészen nyilvánvaló: a vágyakozás, vagyis a mohó kívánság az óhajtott tárgy rabszolgájává teheti az embert, tulajdonosként tekint a javakra, fontosabbá válnak számára az ajándékok az ajándékozónál: „Senki sem szolgálhat két úrnak; vagy gyűlöli az egyiket, a másikat pedig szereti, vagy ragaszkodik az egyikhez, a másikat pedig megveti. Nem szolgálhattok az Istennek is, a Mammonnak is” (Mt 6,24; Lk 16,13).

Az ezüst a váltságdíj szimbóluma

Az Ószövetségben a szabadság vagy szabadulás egyik szokásos módja az istenségnek fizetett adó (váltságdíj) volt. A Kivonulás könyvének 30. fejezete többek között elmeséli, hogyan lettek Izrael fiai az összeírás és a Szentélynek fizetett váltságdíj fejében az Úr „különleges tulajdonai”: „Amikor majd az összeírásnál számba veszed Izrael fiait, mindenki adjon az Úrnak váltságdíját életéért, hogy az összeírásnál ne érje csapás őket. Mindenkinek, akire az összeírás vonatkozik, fél sékelt kell fizetnie [...]. Ez a fél sékel az Urat megillető fejadó. Akire az összeírás vonatkozik, vagyis húsz évtől fölfelé, annak meg kell fizetnie a fejadót az Úrnak. A gazdagnak nem kell többet, a szegénynek nem kell kevesebbet adnia, mint fél sékelt, amikor az Úrnak járó fejadót, mint az életért járó váltságdíjat fizetik. Fogadd el a pénzt Izrael fiaitól, és fordítsd a találkozás sátorának szolgálatára. Ez kieszközli, hogy az Úr megemlékezzék Izrael fiairól, és egyben váltsággul szolgál életetekért” (Kiv 30,11-13.14-16).

A 12b vers magyarázza, miért kell váltságdíjat fizetni: „hogy az összeírásnál ne érje csapás őket”, mintha az összeírás kimenetele veszélyes lehetne, amely kiválthatja Isten haragját, és fenyegeti a népszámlálásba felvettek életét.⁶ A fél sékel követelésével az Úr beteljesíti Izrael fiainak megváltását, akik az Úr kizárólagos tulajdonai lettek. A fél sékel egyrészt a találkozás sátrának szolgálatára van rendelve (l. 16a), másrészt Izrael javát szolgálja, ez kieszközli, hogy az Úr megemlékezzék Izrael fiairól (l. 16b): társadalmi helyzetétől függetlenül mindenki fél sékelt fizet, mivel a kultuszhoz való jog mindenkit egyformán illet meg. Nyilvánvaló, hogy a megváltás, azaz a „váltságdíj ára”, bár szimbolikus, az életet jelenti, amelyhez való jogot elveszítették volna.

A Krisztus-esemény alapjaiban változtat meg mindenféle kereskedői típusú meggyőződést, amely a *do et des* elven alapul, és egészen más típusú gondolkodást vezet be. Péter első levele nyíltan kimondja, hogy egy váltságdíj legalitása nem függ a váltságdíj és a megváltott ára közötti egyenértékűségtől: „Hiszen tudjátok, hogy nem veszendő ezüsten vagy aranyon szabadultatok ki az atyáitoktól rátok hagyományozott értéktelen életmódból, hanem Krisztusnak, a hibátlan és egészen tiszta báránynak

6 Vö. M. NOTH: *Esodo*, 294.

drága vére árán” (1Pét 1,18-19). Ez a figyelmeztetés egy természetfölötti elvre irányítja a figyelmet, amely mozgatja és meghatározza a keresztény ember magatartását. Az ellentétes párhuzam szembeállítja a szabadság megszerzésének hagyományos módját a Krisztus által szerzett szabadulás módjával,⁷ az „arany” és az „ezüst” a kereskedelmi nyelvhez tartozó szavak, míg a „váltságdíj”, a „vér” és a „bárány” szavak áldozatra utalnak, és Izrael fiainak az egyiptomi rabszolgaságból való szabadulására emlékeztetnek. Az értékek változása új típusú szabadulást jelent, amennyiben a vér felülmúlja az értékek cseréjének határait, és egy új, hatékony modellt feltételez: Krisztus áldozatában a felajánlás és a felajánló, jog és kegyelem egymásba fonódnak. Ő a fizetett „ár”, amelynek köszönhető a megszabadulás. Az ő kiontott vére, amely Isten előtt végtelen értékű engesztelő áldozat, hozza meg a bűnbocsánatot és az üdvösséget.

Ezt a váltságdíjat maga Isten fizette meg Krisztusban, aki által megváltott bennünket. Krisztus kereszthalála által a keresztények megszabadultak a bűn rabszolgaságából. A váltságdíj nagysága Isten szeretetének leghitelesebb jele, a keresztények arra vannak meghívva, hogy erről tanúságot tegyenek a történelemben.⁸ A megváltás Krisztus halálával és feltámadásával kezdeti síkon megtörtént, de még várjuk a végső beteljesedését (vö. Róm 8,23).

Fordította: Hubai Ilona

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző a Pápai Antonianum Egyetem (magyar származású, világi) tanára, a Redemptor Hominis Intézet tagja. Forrás: *La vita in Cristo e nella Chiesa* (2009/11, 39-41. 43-45. 50-54).

7 Vö. G. MARCONI: *Prima Lettera di Pietro*, 43.

8 R. CHIARAZZO: *Prima Lettera di Pietro* in „La Bibbia” Piemme, 2009.

BERECZ ILDIKÓ

A csend szerepe a liturgiában

„Egyedül befele kell figyelniünk, arra a végső csendre, ami vár ránk, s akkor tehetünk bármit és érhet bennünket bármi, végül mindenképp költészet lesz és csend lesz” (Pilinszky János).¹

CSEND MA

A ma embere zajban él. Ismeretlen, idegen számára a csend. Óracsörgésre ébred, reggelizés közben a híreket hallgatja, az mp3 lejátszóból zene dübörög a fülébe, miközben a busz a dugóban áll dudáló kocsik között. A munkahelyen a számítógép és a légkondicionáló zümmögésében; vagy eladóként a plázában, mai slágereket hallgatva tölti a napját. Hazaérve aztán, pihenés gyanánt tévé elé tolt fotelbe zuhan, és tompa kábulatban bámulja a dobozból elősugárzó képeket és felvillanó hangokat.

A csend az út, amelyen az ember önmagával találkozik... Gyakran kapjuk azon magunkat, hogy menekülünk önmagunk elől; hogy mennyire nem szeretünk csendben lenni, és ha egyedül vagyunk, szükségünk van valamilyen elfoglaltságra.

Ernesto Cardenal – Thomas Merton tanítványa – trappista novíciusként *ír erről a tapasztalatáról*: „A modern embernek már nehezebbé esik egyedül lenni, csaknem lehetetlen számára, hogy saját énjének legmélyére hatoljon. Mert ha egyszer tényleg egyedül marad önmagával csendes szobájában, és már-már eljut Isten felismerésére, menten bekapcsolja a rádiót és televíziót.”² A rádió, a televízió, a folyton szóló zene egyedül az önmagunk előli kitérés lehetősége. Vannak, akik nem képesek elviselni a tétlenséget, azt, hogy egyszerűen üljenek és hallgassanak. Az idegesség *teszi őket. Szükségük van valami elfoglaltságra.*

A csend nem csupán azt jelenti, hogy nem beszélek és a körülöttem lévő zajokat is elnémítom, hanem azt, hogy kiengedem a kezemből a menekülés lehetőségét, és elviselem magamat úgy, ahogy vagyok. Nemcsak a tevékenységről, a biztonságos zajokról mondok le, hanem minden olyan tevékenységről, ami eltérít önmagamtól. A hallgatással arra kényszerítem magamat, hogy önmagamnál legyek. Aki ezt megkísérli, az felfedezi, hogy, ez eleinte egyáltalán nem kellemes. Ilyenkor minden lehetséges gondolat, érzés, emóció és hangulat, félelem és kedvetlenség jelentkezik. Elfojtott vágyak és szükségletek kerülnek napvilágra, feltör a visszafogott harag, eszünkbe jutnak vétkeink, kihagyott esélyek, az elhallgatott, vagy ügyetlenül kimondott szavak.

A csend első pillanatai gyakran leleplezik belső összevisszaságunkat, gondolataink és vágyaink zűrzavarát. Fájdalmas ezt a káoszt elviselni. Belső feszültségeinkbe öltözünk, amelyek megrémítenek. De a feszültség nem oldódik a hallgatásban. A csendben felfedezzük saját helyzetünket. A csend mintegy helyzetünk analízise, már nem

1 PILINSZKY JÁNOS: „a befejezés misztériumát élem”, Vigília 68., 2003/11, 850-851.

2 ERNESTO CARDENAL: *A Nyolc Boldogság Hegyén*, Ecclesia Könyvkiadó, 1977, 60.

ámítjuk magunkat, látjuk, mi játszódik le bennünk. Ez a tapasztalat sokak számára annyira kellemetlen, sőt terhes és félelemkeltő, hogy nem is képesek sokáig elviselni.³

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója a hívek tevékeny részvételének módzatairól beszélve kiemeli a csend jelentőségét: „a tevékeny részvétel előmozdítása érdekében gondot kell fordítani a nép akklamációira, feleleteire, zsoltárénekére, antifonáira és énekeire, mozdulataira és testtartására. *A maga idejében szent csendet is kell tartani*” (SC 30). A mindennapi életünk zajongása és a tapasztalat, hogy a liturgiában a napi tapasztalat szerint kerüljük a csendet, szoros összefüggésben van egymással.

ÉGI ÉS FÖLDI LITURGIA

Mivel liturgiánk kezdettől fogva az égivel van kapcsolatban, részesedünk általa, ha engedjük, annak csendjével együtt. „A mi földi liturgiánk gyökerei – vagyis valóság-tartalma, értékei – nem az itteni világban vannak, nem abban, amit »mi csinálunk«, hanem a mennyei liturgiáig vezetnek, amelyet a föltámadott Krisztus végez szünet nélkül az Atya színe előtt. A földi liturgia az a »pillanat« – létrehozva a szavak, rítusok, szimbólumok, csend segítségével –, amelynek révén a hívek részt vehetnek a megszakítás nélkül folyó égi liturgiában.”⁴ – írja Aldino Cazzago.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója ezt az igazságot a következő szavakkal fejezi ki: „A földi liturgiában annak a mennyei liturgiának az előízét élvezzük, amelyet Jeruzsálemben, a szent városban ünnepelek..., ahol Krisztus... ül Isten jobbán»⁵. Az Egyházzal szóló dogmatikus konstitúció ugyanezt tartalmazza: „Az eucharisztikus áldozat bemutatása minden másnál jobban összekapcsol bennünket a mennyei Egyház liturgiájával”⁶.

A Jelenések könyvének köszönhetően tudjuk, hogy az égben Isten megszakítatlan dicsérete az angyalok és a szentek műve. Amikor egybegyűlünk a szent liturgia végzésére, a Szentlélek által és a hitben liturgiánk egyesül a mennyei liturgiával. „Velük együtt vég nélkül énekeljük” (Prefáció). Hatalmas és titokzatos esemény: az égi udvar – Isten angyalaival és szentjeivel – leszáll, közöttünk tartózkodik és a földet a mi részvételünk idejére mennyé változtatja.⁷ Ennek az égi liturgiának pedig része a csönd, Isten hatalmas csendje: „Amikor a Bárány feltörte a hetedik pecsétet, csend támadt, mintegy fél órára” (Jel 8,1).

Mielőtt a csend az emberhez tartozott volna, Istenhez és az ő legbensőbb életéhez tartozott. A hosszú csend után folytatódik a földi liturgiánk tükörképe: „Jött egy másik angyal, megállt az oltár előtt, arany füstölő volt nála. Sok tömjént kapott, hogy az összes szent imádságával tegye az arany oltárra, amely az Isten trónusa előtt állt. Az angyal kezéből a tömjén füstje felszállt a szentek imádságával Isten elé” (Jel 8,3-4).

3 ANSELM GRÜN: *Hallgatni arany*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1994, 20-21.

4 ALDINO CAZZAGO: *Csend a liturgiában*, ford. Török József, Communio 2002. X/3. 33.

5 SC 8.

6 LG 50.

7 ALDINO CAZZAGO: *Csend...*, 40.

Isten jelenlétében könyvet olvasnak, az imádság, a szentekéi is, fölszáll, s tömjén ég, hogy füstje fölfelé törekedjék.⁸

A CSEND HELYE A LITURGIÁBAN

„Ha valaki megkérdezné, hogy hol kezdődik a liturgikus élet, így válaszolnék: a csend megértésénél. Csend nélkül hiányzik a liturgia mélysége és minden hiábavaló... a csend az első feltétele minden szent cselekménynek.”⁹ Az Új Római Misekönyv Általános Rendelkezései hat pontban foglalja össze a szentmisében megtartandó, szent csendekre vonatkozó utasításokat. A legjelentősebb a 23. pont: „A szent csendet is, mint a szertartás részét, a maga idejében kell megtartani. Ennek belső tartalma a mise egyes részeihez igazodik: a *bűnbánatnál* és az *imádságra való felhívásnál* a csendben ki-kiszálljon magába; az *olvasmány*, vagy a *homília* végén röviden elmélkedjék az előbb hallottakról, áldozás után pedig szíve mélyén dicsérje és imádja Istent”. Kevésbé ismert, de a rendelkezés a 88. pontban a *collectával* kapcsolatban, a 47. pontban pedig az *Egyetemes könyörgéssel* kapcsolatban is beszél a csendről.

A liturgikus csend természete és szerepe függ a konkrét liturgikus cselekménytől. Így minden csend más és más. „Szent csendet kell tartani a maga idejében, a szertartás részeként. Tartalma az alkalomhoz igazodik: a bűnbánatnál és az imádságra való felhívásnál ki-ki magába száll; az olvasmány vagy a homília befejeztével röviden elmélkedik az elhangzottakról; áldozás után pedig szíve mélyén dicséri és imádja Istent” – rendelkezik a 23. pont.

AZ ÖSSZESZEDETTSÉG CSENDJE

„Összeszedetten válunk jelenvalóvá Isten előtt, s Istenben élő magunk előtt is... Valóságosabban jelen vagyunk Őelőtte, ha tudjuk, hogy közel van hozzánk, mint akkor, amikor megfelelkezünk róla. Hiszen ilyenkor a jelenlét tudatos és kölcsönös: személyek együttléte.”¹⁰ Már a szentmise elején, a kezdőének elhangzása és a keresztség után „a pap az egybegyűlt közösség köszöntésével figyelmeztet az Úr jelenlétére.”¹¹ „Az Úr legyen veletek” és a válasz: „és a te lelkeddel” megszólítja a hívót: az Úr valószínűleg jelen van!

Van egy a szertartásaink között, ami hosszú csennddel kezdődik. Ez a csend a legünnepélyesebb és a legmegrázóbb: a nagypénteki szertartás, az ún. csonkamise kezdetén. „Nincs gyülekező ének, nincs introitus, nincs köszöntés, nincs közösség

8 Uo., 40.

9 ROMANO GUARDINI: *La Messe* (Lex ordinaire 21), Paris, 1957, 20 in. Dolhai Lajos, A liturgia teológiája, Jel Könyvkiadó, Budapest, 2002, 314.

10 THOMAS MERTON: *A csend szava*, SZIT Bp.1994, 157.

11 RMÁR 28.

egymással: a papság és az asszisztencia némán vonul be a templomba, majd a nyitott tabernákulum elé érve mindnyájan leborulnak. Eredetét tekintve minden bizonnyal igen korán kialakult véniavetés ez, amely egyszerre fejezi ki a legmélyebb megalázkodást, az egységet a földdel, amelyet megszentelt Jézus lehulló vére, az imádást, a hódolatot, a gyászt s a bocsánatért való esedezést. Szavakkal ki nem meríthető e néma gesztus gazdagsága, amellyel az ember Isten csendjére válaszol. Egész testünkkel átérezzük a pillanatot egyedülálló voltát, megfoghatatlan nagyságát.”¹² Itt a hívő teljességgel hallgat. Nincs mit mondani, mert nem is lehet...

A BŰNBÁNATTARTÁS

Az összeszedettség csak akkor jöhet létre, ha úgy vagyunk előtte jelen, hogy valóban fölfedezzük igazi önmagunkat. Ha Isten jelenlétében élünk, s az ő fényében ismerjük őt, aki a hit homályában jön közénk, akkor ugyanebben a világosságban észreveszszük azt is, hogy egészen mások vagyunk, mint amilyennek saját nagyra törekvésünk, önelégültségünk tükrében gondoltuk magunkat. Az összeszedettség itt átszíneződik büntudattal, amit az egyházatyák „üdvös félelemnek” neveztek. Ez a félelem keletkezik bennünk akkor, ha Isten szentségének jelenlétében megismerjük magunkat.¹³ Ha valóban Isten jelenlétébe helyezzük magunkat a szentmise kezdetén, a bűnbánattársok felfedezzük a szakadékot Isten és ember között, amit a bűneink mélyítettek el.

Az Ordo Poenitentiae-ben a bűnbánati rész céljaként ez olvasható: „hogy a jelenlévők megvizsgálhassák lelkiismeretüket, és szívükben töredelmes bánatot indítsanak.”¹⁴ Nincs itt idő az elmúlt időszak bűneit felsorolni magunkban. Ez nem is szükséges. Odahelyezni magam bűnösen, abban az igazságban, ami nélkül a szentmise és az otlétem színjáték lenne csupán. Igazságban, ami fájó, de egyedül méltó az Istenhez. És abban a pár percben bánni, mélyen odabent, hogy állandó jelenlétét feledve kiszakítottam magam kapcsolatunkból. Ebből a valóságból azután szükségszerűen fakad föl a szívünkbeli a kérés: „Kyrie eleison!”

COLLECTA

A Kyrie, illetve a Glória után a pap összetett kézzel mondja: Könyörögjünk! E föl-szólításra rövid ideig mindnyájan csendben maradunk, majd a pap kitárt karral végzi a könyörgést, amelyre a nép Ámennel felel.¹⁵ Az Új Római Misekönyv Rendelkezéseiben (88) ez olvasható: „Ezután a pap, könyörgésre szólítja fel a népet. Mindnyájan csendben vannak a pappal együtt egy kis ideig, hogy tudatosítsák: most Isten színe

12 BARSZ BALÁZS - DOBSZAY LÁSZLÓ: „*Íme, most fölme gyünk Jeruzsálembe*” Márton Áron Kiadó, Bp., 2001, 69.

13 THOMAS MERTON: *A csend szava*, Szent István Társulat, Bp., 1994, 157.

14 OP 23.

15 VÁRNAGY ANTAL: *Liturgia*, Lämpás Kiadó, Abaliget, 1995, 253.

előtt állnak, és hogy egyéni kéréseiket megnevezzék. Majd a pap elimádkozza a mise könyörgését, amelyet collectának is szokás nevezni”. Ez annyit jelent: összefoglalás. Összegyűjtést jelent, mert ide irányul, mint célhoz a szentmise eddigi bevezető, megnyitó része. Ennek a könyörgésnek a lényegéhez tartozik a hívek csendes magánimádsága. Itt a celebráns pap a magunkban elmondott kéréseinket terjeszti könyörgésével az Úr elé.

A csendben tehát, ami itt is rövid, kérünk. Ennyi idő alatt készületlenül csak kósza ötletei lesznek az embernek. Jó volna úgy érkezni a szentmisére, hogy a collecta csöndjében, már a szívünkben előre megfogalmazott kérést vinnénk Isten elé! Magunkért, másokért, megoldásra váró problémákért.

Vannak esetek azonban, amikor ehhez segítséget kapunk a celebránstól, mert ő maga buzdítja a jelenlévőket, hogy csendben imádkozzanak azokért, akik egy szentségben, ill. szentelményben részesülnek. Így például a bérmlásnál, a szerzetesi fogadalomtételnél, és a lektor- és akolitusavatásnál.¹⁶ Itt kifejezetten értük hangzanak el kéréseink valami belső titokzatos csendben.

EGYETEMES KÖNYÖRGÉSEK

Ahogy a collecta a bevezetés szertartásait zárja le, úgy az ige liturgiáját a hívek könyörgése. Jusztinusz mártírtól kezdve a könyörgések mindig a nagy közös szükségletekért szóló imádságok voltak.¹⁷ Az Egyetemes könyörgésekben, azaz a hívek könyörgésében a nép saját papi szerepét gyakorolva imádkozik minden emberért.

Tanácsolt, hogy e könyörgés kapjon helyet minden közösségi misében, mégpedig úgy, hogy a kérésekkel könyörögjenek az egész Egyházért, a közhatalom gyakorlóíért, továbbá a megpróbáltatásokban szenvedőkért, végül minden emberért és az egész világ üdvösségéért. Az imaszándékok sorrendje is elő van írva: az Egyház szükségleteiért; a közhatalmat gyakorlókért és az egyetemes közjóért; a különféle szükséglet szenvedőkért; a helyi közösségért.¹⁸ Sajátos alkalmakkor azonban, amilyen a bérmlás, a házasságkötés, a temetés, az imaszándékokat az eseményre való tekintettel lehet összeállítani.¹⁹ A misézó pap feladata, hogy a hívek könyörgését irányítsa, a híveket néhány szóval az imádságra felszólítsa, majd pedig a könyörgést (kitárt kézzel) befejezze. Az egész közösség kétféle módon fejezheti ki csatlakozását az egyes kérésekhez: vagy közös választ mond, vagy pedig csendben imádkozik.²⁰

Az összeszedettség csöndjében teljes szívünkkel csatlakozunk az elhangzott kérésekhez. Itt nem a magunk személyes szándékait foglaljuk imába, hanem a csendben kérjük, hogy egyházunk, társadalmunk, közösségünk hiányait pótolja az Úr.

Még nagyobb nyomatékot kap Nagypéntek Egyetemes könyörgése. Külön-

16 DOLHAI LAJOS: *A liturgia teológiája*, Jel Könyvkiadó, Bp.2002, 320.

17 DOLHAI: *A liturgia...*, 261.

18 RMÁR 45.

19 Uo., 46.

20 Uo., 47.

külön könyörgünk: az Anyaszentegyházért, a pápáért, a papságért és a hívekért, a kereszttelendőkért, a keresztények egységéért, a zsidókért; azokért, akik nem hisznek Krisztusban; azokért; akik nem hisznek Istenben, a világi vezetőkért és a szenvedőkért.

Minden könyörgés imádságra való felszólítással kezdődik. Utána a diakónus szavára az egész gyülekezet letérdel(het), és mindenki csendben, magában imádkoz(hat). A felszólítás, hogy boruljunk térdre, és a csendes ima ebben a gesztusban belehelyez teremtményi mivoltunkba, abba, hogy mindenben őrá, az értünk meghalt Istenre szorulunk. „Ez a Szentlélekben létesített csend megmutatja az egyéni ima idejét, helyét és módját a liturgiában.”²¹

MEDITATÍV JELLEGŰ CSEND

Erre a csendre Isten igéjének meghallgatása és a homília után nyílnak lehetőségek. A Szentírás szava megköveteli az elmélyedt odafigyelést, a róla való elmélkedést. Sajnos, az evangélium (a prédikáció) után még mindig nem igen elterjedt a csend tartása. Pedig jó volna megállni rövid időre, hogy az a szó, az a mondat, ami a felolvasás ideje alatt megragadott, gyökeret verhessen bennünk. Akkorát, hogy otthon elővegyük a Szentírást, és tovább ízleljük az üzenetét. Hányszor előfordul, hogy nem emlékszünk, mi is volt az olvasmány, a szentlecke, vagy akár az evangélium. „Isten szava *eleven, átható, és minden kétélű kardnál élesebb*” (Zsid 4, 12). Hagynunk kellene, hogy ez a kard megsebesíthesse bennünket.

A húsvéti vigília olvasmányainak magyarázat nélkül elhangzó serege, még ha fel is hangzanak az ideillő zsoltárversek és utána speciális könyörgések, akkor is egyfajta csendet igényelnek, hogy „megemésszük”. Itt „nincs magyarázat, kommentár, elég a feltámadt Jézus jelenlétében olvasni az Ószövetség könyveit, s azok máris mind a beteljesedés fényében ragyognak.”²²

A homília utáni csönd is hasznos lehet, ha van miről elmélkedni benne. Egy, a szentírásból építkező beszéd, Krisztust a mindennapokba áthelyező gondolatok alkalmasak lehetnek arra, hogy a csendben továbbgondoljuk és aktualizáljuk magunkra.

XVI. Benedek pápa *A liturgia szelleme* című művében így vélekedik erről: „Annak érdekében, hogy a hallgatás termékennyé váljék, mint ahogyan azt már mondtuk, nem egyszerű tevékenységi szüneteket kell a liturgiába beiktatni, hanem a hallgatásnak a történések valódi belső alkotóelemévé kell válnia.... Hogyan lehetséges ez? A legutóbbi időben megkísérelték, hogy a liturgiába két olyan hallgatási időt iktassanak be, amelyeknek erre a kérdésre feleletet kell adniuk. Egyrészt a szentbeszéd után javasolnak egy rövid megfontolási szünetet, másrészt a szentáldozás után kínálkozik egy szünet a magába szállás céljára. A szentbeszéd utáni hallgatási szünet kevésbé sikerültnek bizonyult, mesterkéltnek tűnt, voltaképpen csak azt várják, hogy a

21 BARSZ BALÁZS - DOBSZAY LÁSZLÓ: „*Íme, most földmegyünk Jeruzsálembe*”, Márton Áron Kiadó, Bp., 2001, 72.

22 BARSZ - DOBSZAY: „*Íme, most...*” 103.

szentmisét bemutató pap mikor engedi meg a szertartás folytatását. A szentbeszéd gyakran több kérdést vagy ellentmondást hagy maga után, mintsem hogy az Úrral való találkozásra hívott volna meg. A szentbeszédnek általában egy imádkozásra való olyan felhívással kellene zárulnia, amely a kis szünet számára tartalmat ad. De ekkor is csak egy kis szünet marad a liturgiában, és nem válik magának a hallgatásnak a liturgiájává.²³ Elgondolkodtató ez a mindennapi gyakorlatát látva.

Romano Guardini szavai igazak: „Az imáadásban... az emberi lét az igazságon nyugszik, de minden igazság alapja, hogy Isten egyedül az Úr, s az ember csak ember, Isten teremtménye.”²⁴ Az imáadás csendje a szentmise lényeges alapérzése kell, hogy legyen. Ez mutatkozik meg az Eucharisztikus adományok előkészítésekor is. Rendes körülmények között a felajánló imákat csendben mondja a pap. Az új misekönyv azonban kibővíti, és lehetővé teszi mindenki tevékeny részvételét e mozzanatokban is. Megengedi, hogy a kenyér és a bor fölött mondott hangos ima után a közösség röviden válaszoljon. Az 1570-es misekönyvből való, most kissé másként hangzó imádság eredetileg Dániel könyvéből származik: „hogyan elnyerhessük irgalmadat. Fogadd el megtört szívünket és alázatos lelkünket kosokból és bikákból álló égőáldozatul, tömérdek hizlalt bárány gyanánt! Áldozatunk legyen ma éppúgy kedves színed előtt” (Dán 3,39–40a). A csendben mondott papi ima kéri az Úrtól az áldozat elfogadását, amelynek ugyanúgy bűnbánati jellege van, mint az utána következő kézmosásnak.²⁵

Az adományok elkészítése is kínálkozhat a hallgatás idejének. Ez akkor nagyon helyes és hasznos, ha az előkészítést nem csupán külső cselekvésnek, hanem lényegében belső folyamatnak fogjuk fel. Ha látszik, hogy a „szóbeli áldozat” adománya mi saját magunk vagyunk, ezáltal Jézus Krisztus önmagát adó, az Atya felé irányuló áldozatába kapcsolódunk be. Régen kötelező volt az Offertorium éneke (Felajánlási ének), ami az új misekönyvből (tudatosan) kimaradt: ezek alatt a percek alatt kísérheti az eseményt akár csendes orgonajáték is, ami segít az elmélyülésben.

Így ez a csend nemcsak egy egyszerű várakozás, amíg végre nem történik valami külső dolog, hanem a külső folyamat egy belső folyamatnak felel meg: saját magunk felkészülése. Útra készítjük magunkat, az Úr elé állunk, kérjük őt, hogy az átváltoztatásra készítsen fel minket. A közös hallgatás ekkor közös imádkozás, sőt közös cselekvés, úton lét mindennapiaink helyéről az Úr felé, a vele való egyidejűség felé.²⁶

A szentmise legszentebb pillanata az átváltozás. „Tévedés nélkül mondható, hogy a mise mennyei áldozat, mert azt, amit ujjai között tart a mi földi misénk bemutatója, a pap, az nem más, mint a dicsőséges Krisztus, aki most ajánlja fel magát fölséges Atyjának.”²⁷ A szentmise csúcса, Krisztus valóságos megjelenése az eucharisztikus ima által. „Az átváltoztatás csendje az úrfelmutatás alkalmával meghív bennünket, hogy

23 JOSEPH RATZINGER: *A liturgia szelleme*, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 189.

24 ROMANO GUARDINI: *Az imádság iskolájában*, Szent István Társulat, Budapest, 1988, 53.

25 MICHAEL KUNZLER: *Az egyház liturgiája*, Agapé, 2005, 290.

26 JOSEPH RATZINGER: *A liturgia szelleme*, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 190.

27 *A szent liturgia*. Írta egy bencés szerzetes. Barsi Balázs O.F.M. fordításában Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest, 2004, 37.

tekintetünket Krisztusra vessük, olyan pillantással, amely egyszerre nézés, köszönet, imádás és a saját átalakulásunkért való kérés. Azt, aki az Eucharishtiában hívő módon és imádkozva vesz részt, mélyen meg kell, hogy rázza az a pillanat, amelyben az Úr leszáll hozzánk és a kenyeret meg a bort úgy változtatja át, hogy azok az ő testévé és vérévé válnak.”²⁸ Ezekben a pillanatokban, amikor az Ég és a Föld összeér, nem tehetünk mást, minthogy térdre hullunk és köszöntjük az értünk Feláldoztatottat.

„Az átváltoztatás Isten értünk való nagy »akciójának« pillanata a világban. Ez a magasba ragadja pillantásunkat és szívünket. Egy pillanatra elhallgat a világ, minden hallgat, és ebben a hallgatásban benne van az örökkel való érintkezés, egy szívdobbanásnyira kilépünk az időből Istennel való együttlétünkbe.”²⁹

Szentáldozáskor a pap magán-előkészülete ez: „a pap csendes imával készül, hogy Krisztus testét és véréét gyümölcsözően vehesse magához; ugyanezt teszik a hívek, csendben imádkozva” – írja az új misekönyv.³⁰ Az általános gyakorlatban itt a csendre csak nagyon kevés idő jut. Ez talán nem is olyan baj, hiszen a szentmise már előkészítette ezt. Ennél fontosabb lenne viszont az áldozás utáni csend megtartása. „Az áldoztatás befejezése után a pap és a hívek, ha mód van rá, kis ideig magukban imádkoznak” – szól a fenti előírás.

A szentáldozás utáni imádságra fel kell készülni, és azt időről időre megújítani magunkban. Könnyen válunk ugyanis saját sablon mondataink áldozatává, kiirtva magunkból a bensőségesség lehetőségét. Azt a meghittséget, amiért Urunk belénk költözik, és egyé válik velünk. Segítségül hívhatjuk ehhez a szentek imádságait, amelyek hozzánk közel állnak, de hálát adhatunk saját szavainkkal is. „Lényegét tekintve célszerűbb a szentáldozás utáni szünet. Ha az valóban egy, az Úrral folytatandó olyan párbeszéd pillanata, amelyet ajándékba kaptunk a szükséges „kommunikációra”, a kommunikációs folyamatba történő belépésre, ami nélkül a szentség külsőséges vétele pusztá rituussá és emiatt terméketlenné válik.”

Az áldozás utáni csend azonban nem problémamentes. Csaknem képtelenség befelé figyelni, az oda- és visszatérésből adódó járkálástól. Vagy amikor már mindenki újra a helyén van és a celebráns a miséző kehely fölött már purifikálta a paténát, illetve az áldoztató kelyhet és esetleg leülne a szent csendhez – vagy csak áll az oltárnál –, még akkor is egymásba érnek az áldozás utáni énekek sok-sok versszakkal... „A csend jogos követelmény a szentmise csúcspontján, amelyet meg kell tartani; ne kelljen szünet nélkül énekelni és zenélni, főleg az áldozás után, amikor mindenki eltelt Isten ajándékával; ez a csend igazi helye. Meg kell különböztetni az áldozási éneket, amely az áldozás elején áll, a hálaadó himnuszról, amelyet más rítusok mintájára az RMÁR vezetett be. Ez akkor kezdődik, amikor az áldozásnak vége, és az oltárról mindent elraktak. Legalább rövid csendet kell tartani, nem szabad azonnal az áldozási ének után a hálaadó himnuszt elkezdni.”³¹

Sokszor azonban a kántor meditatívnak szánt orgonajátékával teszi lehetetlenné

28 JOSEPH RATZINGER: *A liturgia szelleme*, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 191.

29 JOSEPH RATZINGER: *A liturgia...*, 191-192.

30 RMÁR 56.

31 RUPERT BERGER: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Áldozási ének, Vigilia, Budapest, 2008, 16.

a pár perces elmélyülést. Nyilvánvaló, hogy ez csak megbeszélés kérdése a szertartás rendjéről az abban segédkezőkkel. Kérdés azonban, ha ez mégsem valósul meg, van-e igény egyáltalán a csendre. Végso soron pedig arra, hogy a Jézus által áhított találkozás valóban létrejöjjön vele... A csendnek egy másik akadályáról a pápa így ír: „tekintettel arra, hogy az áldoztatás gyakran hosszú időt vesz igénybe az egyéb liturgikus cselekményekhez képest, a pap arra érzi magát indíttatva, hogy a liturgiát azután gyorsan folytassa, és így ne keletkezzen üres várakozási idő és olyan belső nyugtalanság, amikor egyesek már az indulásra készülődnek.”³² Ha már a szentmiséink az Eucharisztia liturgiája után ilyen gyorsan véget érnek, legalább arra lenne igényünk, hogy néhány percet még utána a csendes templomban töltsünk. Így is kifejezhetnénk hálánkat Krisztus valóságos jelenlétéért bennünk, és felkészülve a ránk váró feladatokra.

VÉGÜL IS CSEND

„Az Isten lélek, és lélekben kell imádni. Mi a felszínen élünk, és gyakran menekülünk attól, hogy lelkünk szentélyébe lépünk. Nem az a rossz, hogy a modern élet nagyon hajszolt, hiszen még az utcán is, vagy a legmozgalmasabb tevékenység közt is lehet a lélek szentélyében élni. A baj abban áll, hogy a modern élet nyugtalanságával akarjuk felületességünket igazolni.”³³ Nem kell kivonulni a világból, de időről-időre, nap mint nap megállni és csendet teremteni, igen. Ilyen megállást jelenthet a szentmise, a szent-ségimádás, és minden egyéni imaalkalmunk is.

„Meg vagyok győződve, hogy az Isten felé vezető út nagyon egyszerű: az észlelés, a szemlélődés és a figyelem útja. Krisztus mindig itt van, de mi nem vesszük észre, mert nem figyelünk rá. Mi gondolkodással, képekkel akarjuk megközelíteni. Ez helyes is a kezdetben. De az örök életben nem fogunk Istenről se gondolkodni, se elmélkedni. Róla alkotott képekre sem lesz szükség. Csak szemlélni és szeretni fogjuk. A szemlélődésnek ez az egyszerű útja már most is nyitva áll előttünk. Ezt hirdeti a teológia és a tapasztalat is. A szemlélődésnek ez az útja, amelyen betérünk saját önünk hangtalan középpontjába, csodálatos erőket szabadít fel bennünk. Ezért, aki naponta csak egy rövid időre is visszatér a teljes csendbe, azt mindennapi feladataiban lendületes tetterő vezérli, az nagy békét sugároz.”³⁴ Már itt, a földi liturgiánkban kell gyakorolnunk a csendet, hogy aztán csatlakozhassunk a mennyeihez.

„Az életet nem tekinthetjük a szavak megszakítatlan áradatának, amelyet csak a végén némít el a halál. Ritmusa a csöndben fejlődik, s ha szükséges, felbukkan a kifejezés felszínére, majd visszatér a még mélyebb csöndbe, hogy a végso vallomásban magasodjék föl, és aztán csöndesen átlépjen az ég csöndjébe, amely el nem múló dicséretben visszhangzik tovább.”³⁵ A csöndben mindig ő vár ránk... Ne féljünk hát tőle!

32 JOSEPH RATZINGER: *A liturgia...*, 190.

33 JÁLICS FERENC: *Tanuljunk imádkozni*, Korda Könyvkiadó, Kecskemét, 1992, 54.

34 JÁLICS FERENC SJ: *Szemlélődő lelkigyakorlat*, Manréza-Korda, Dobogókő, 1994, 198.

35 THOMAS MERTON: *A csend szava*, Szent István Társulat, Budapest, 1991, 179.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző jelen írását szemeszterdolgozatként készítette a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 2009-ben (esti tagozaton, Hittanár-nevelő szakon). 1969-ben született Budapesten. Gimnáziumi érettségije után (Petőfi Sándor Gimnázium) először a SOTE Egészségügyi Főiskolai Karán végzett védőnőként, majd öt évet dolgozott. Közben kezdte el az ELTE Tanítóképzőjét és lett tanító a Fő u-i (akkor még) bencés gimnáziumban, később a szaléziak Óbudai Péter és Pál Általános Iskolájában, ahol jelenleg is dolgozik. A Sapienttiát 2003-ban kezdte el hittanár-nevelő szakon és ezzel párhuzamosan már tanított hittant. 2009-ben kapta meg diplomáját. A Jó Pásztor nővérek anyaotthonában és az Újlaki Plébánián is tevékenykedik. (berezckata@gmail.com)

DOKUMENTUMOK

Misericordiae Vultus

Irgalmasság rendkívüli szentéve: a pápai bulla ismertetése

2015. március 13-án, megválasztásának második évfordulóján Ferenc pápa a Szent Péter bazilikában tartott pénteki nagyböjti bűnbánati szertartáson mondott homíliájában meghirdette az *Irgalmasság rendkívüli szentévet*, amely december 8-án kezdődik a Szent Péter bazilika Szent Kapujának a megnyitásával és 2016. november 20-ával zárul, Krisztus Király ünnepén. Április 11-én, szombaton délután, az Isteni Irgalmasság vasárnapjának első vesperásán tette közzé Ferenc pápa a Jubileumot meghirdető Bulláját, amelynek címe: „*Misericordiae Vultus*” (*Az irgalmasság arca*).

A bullában a pápa kifejti a jubileumi év meghirdetésének indokait és megjelöli azokat a főbb irányvonalakat, amelyeket követnünk kell, hogy a lehető legjobban megélhessük a szentévet.

A Bulla három részre osztható: az elsőben Ferenc pápa elmélyíti az irgalmasság fogalmát; a másodikban néhány gyakorlati javaslatot ajánl a Jubileum megünneplésére, míg a harmadik rész néhány felhívást tartalmaz. A Bulla Máriához intézett fohással zárul, aki Isten irgalmasságának tanúja. Az első vesperáson a pápa a Bulla egy-egy példányát átnyújtotta a világon szétszórtan jelenlévő Egyház képviselőinek.

ELSŐ RÉSZ: AZ IRGALMASSÁG FOGALMA

A bevezető részben a pápa hangsúlyozza, hogy a vatikáni bazilika Szent Kapujának megnyitására két okból kerül sor december 8-án: először is azért, mert ez a dátum egybeesik Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatásának ünnepével. Mária az, akit Isten akart „szentnek és szeplőtelennek”, hogy „az emberiséget ne hagyja a gonosz fogságában”.

Másodszor: december 8-a egybeesik a II. Vatikáni Zsinat lezárásának 50. évfordulójával. A zsinat ledöntötte azokat a „magas falakat, amelyek túl sok időn át bezárták az Egyházat egy kiváltságos erődítménybe”. A zsinat nyomán az Egyház „kilépett egy új világba, hogy hirdesse az evangéliumot, ahogyan XXIII. János mondta: az irgalmasság orvosságát használva, ahelyett, hogy a szigor fegyverét ragadta volna magához”.

Szent Kapu az egyházmegyéekben is

Ferenc pápa ezután bejelentette, hogy december 13-án, Advent harmadik vasárnapján megnyílik Róma Székesegyházának, a Lateráni Szent János Bazilikának a Szent Kapuja. Ezt követően nyílik meg a többi Pápai Bazilika Szent Kapuja. A pápa továbbá elrendeli, hogy minden részegyházban és a kegyhelyeken is az egész Szentév során álljon nyitva egy hasonló Irgalmasság Kapuja, hogy a Jubileumot helyi szinten is lehessen ünnepelni, „mint az egész Egyház szeretetközösségének a jelét”.

Az irgalmasság az Egyház szemöldökfája

„Út, amely egyesíti Istent és az embert, mert megnyitja a szívet annak a reménynek, hogy örökre szeretnek bennünket, bűnünk korlátai ellenére”; „alapvető törvény, amely minden személy szívében lakik”; „architráv, szemöldökgerenda, amely támaszt nyújt az Egyház életének”; „életesmény és hitünk hitelességének kritériuma”.

Ferenc pápa számos módon meghatározza az irgalmasság fogalmát, hangsúlyozva, hogy az egyáltalán nem „a gyengeség jele, hanem sokkal inkább Isten mindenhatóságának tulajdonsága”. Isten irgalmassága „örökkévaló”, hangsúlyozza továbbá a pápa, mert „az embert az örökkévalóságban mindig az Atya irgalmas tekintete kíséri”. Jézusban „minden irgalmasságról szól és semmi sincs részvét nélkül”, mivel „személye nem más, mint szeretet, olyan szeretet, amely ingyen adja önmagát”.

A pápa ezen a ponton jelentősen aláhúzza: az irgalmasság „nem pusztán az Atya cselekvési módja, hanem annak a kritériumává válik, hogy megértsük: kik valódi gyermekei”. Gyakorlatilag *mindnyájan* „arra kaptunk meghívást, hogy irgalmasságban éljünk, mert nekünk volt elsőként részünk abban, hogy irgalmasságot gyakoroltak irányunkban... A sértések megbocsátása tehát olyan imperatívusz, amelytől a keresztények nem tekinthetnek el”. Sokszor nehéznek tűnik megbocsátani, hangsúlyozza a pápa, azonban „a törekeny emberi kézbe helyezett megbocsátás az eszköze annak, hogy szívünkben megvalósuljon a béke, hogy boldogan éljünk”.

Az „*Egyház hitelessége* is az irgalmas és részvétet érző szeretet útján át halad” – teszi hozzá a pápa: talán hosszú időn át elfeledkeztünk arról, hogy megjelöljük és megéljük az irgalmasság útját”, engedve a kísértésnek, hogy „mindig és csakis az igazságosságot követeljük”, miközben korunk kultúrájában „egyre ritkábbá válik a megbocsátás megtapasztalása”. Ezért arra buzdítja az Egyházat, hogy vállalja magára a feladatot: „a megbocsátás örömteli hirdetését”. A megbocsátás „olyan erő, amely új életre kelt és bátorsággal tölt el, hogy reménnyel tekintünk a jövőbe”.

„Irgalmasok, mint az Atya” – a Jubileum mottója

A pápa emlékeztet rá, hogy számára az irgalmasság témája különösen fontos, olyannyira, hogy ezt választotta püspöki jelszavává: „*Miserando atque eligendo*” (Meggönyörült és kiválasztotta – „Meglátta őt Jézus, megkönyörült rajta, és kiválasztotta” vö. Mt 9,9). Ez a kifejezés engem „mindig meghatott” – írja. Idéz II. János Pál pápa „*Dives in misericordia*” enciklikájából, hangsúlyozva annak sürgősségét, hogy a kortárs világban hirdessük az irgalmasságot és tanúságot tegyünk róla”, „új lelkesedéssel és megújult lelkipásztori tevékenységgel”, mert ez „meghatározó az Egyház és üzenete hirdetésének hitelessége számára”. „Ott, ahol az Egyház jelen van, nyilvánvalóvá kell válnia az Atya irgalmasságának” és „bárhol, ahol keresztények élnek, mindenkinek az irgalmasság oázisára kell találnia”. A Bulla első része a **Jubileum mottójának** aláhúzásával zárul, azaz: „*Irgalmasok, mint az Atya*” – idézet Lukács evangéliumából (Lk 6,36). Elkötelezett, de ugyanakkor örömeiben és békében gazdag életprogramról van szó, amely megkívánja, hogy „képesek legyünk Isten Szava meghallgatására... Így szemlélhetjük irgalmasságát” és saját életstílusunkká tehetjük azt.

MÁSODIK RÉSZ: HOGYAN ÉLHETJÜK MEG LEGJOBBAN A JUBILEUMOT?

A Bulla második részében Ferenc pápa néhány gyakorlati útmutatást ad ahhoz, hogy hogyan élhetjük meg a rendkívüli Jubileumot a maga spirituális teljességében:

Tegyünk egy zárandoklatot, mert ez „tényleges jele lesz annak, hogy az irgalmasság is egy olyan elérendő cél, amely elkötelezettséget és áldozathozatalt kíván”.

Ne bíraskodjunk, és ne ítélkezzünk, hanem bocsássunk meg és adakozzunk, maradjunk távol a „pletykáltól”, a „féltékenység és az irigység” által sugallt szavaktól. Vegyük észre a jót, ami minden személyben jelen van” és váljunk a „megbocsátás eszközeivé”.

Nyissuk meg a szívünket a lét periferiái felé, vigyünk vigaszt, irgalmasságot, szolidaritást és figyelmet mindazoknak, akik „a mai világban nélkülöznek és szenvednek”, „számos fivérünknek és nővérünknek, akiket megfosztottak méltóságuktól”. „Kiáltásukat tegyük magunkévá – buzdít a pápa –, így együttesen le tudjuk küzdeni a közöny korlátját, amely gyakran hatalmas úrként van jelen, hogy elrejtse az álszentséget és az önzést”.

Örömmel hajtsuk végre a testi és lelki irgalmasság műveit, hogy „feléberesszük lelkiismereteinket, amelyek ellankadtak a szegénység drámájával szemben”. Jézusnak éppen ez a küldetése: vigyünk vigaszt a szegényeknek, hirdessük a megszabadítást a modern rabszolgaságok foglyainak, adjuk vissza a látást azoknak, akik magukba zárkóztak, adjuk vissza a méltóságukat azoknak, akiket ettől megfosztottak, legyünk képesek arra, hogy legyőzzük a tudatlanságot, amelyben emberek milliói élnek, különös tekintettel azokra a gyermekekre, akiknek nincs megfelelő segítségük ahhoz, hogy kilépjenek a szegénységből”. Mint ahogy Keresztes Szent János mondja: „az élet alkonyán a szeretetben fognak megvizsgálni minket”.

Növeljük az egyházmegyékben a „24 óra az Úrért” ima és bűnbánati kezdeményezéseket, amelyeket Nagyböjt negyedik hetében pénteken és szombaton kell

megtartani. A pápa rámutat: sok fiatal ismét közeledik a kiengesztelődés szentségéhez, amely „kézzel foghatóvá teszi az irgalmasság nagyságát”. Ennek köszönhetően sokan közülük úgy érzik, hogy „újból felfedezik életük értelmét”.

Missziós papok feloldozhatnak olyan bűnök alól is, amelyhez eddig csak az Apostoli Szentszéknek volt joga

A pápa egy paragrafust a bűnök feloldozása témájának szentel: mindenekelőtt kifejezi azt a kívánságát, hogy „a gyóntatók legyenek az Atya irgalmasságának valódi jelei”, ne sebtében rögtönözzenek ebben a feladatukban, hanem váljanak „elsőként bűnbánókká, akik bocsánatért esdekelnek”. „Isten bűnbocsánatának hűséges szolgájaként” tehát minden gyóntató úgy fogadja a híveket, mint „az apa a tékozló fiú példabeszédében”, vagyis „olyan apa, aki fia elébe siet, annak ellenére, hogy az minden vagyonát elherdálta”. A gyóntatók tehát „ne tegyenek fel impertinens, nem a tárgyhoz tartozó kérdéseket”. Minden bűnbánó szívében ismerjék fel, hogy segítséget és bocsánatot keresnek. A gyóntatók arra kaptak meghívást, hogy „mindig, bárhol, minden helyzetben és mindenek ellenére, legyenek az irgalmasság elsőbbségének jelei”.

A pápa továbbá bejelenti, hogy a Szentév nagybőjti időszakában az *Irgalmasság Misszionáriusait küldi majd el világszerte*, vagyis olyan papokat, akiket „felruház olyan tekintéllyel, miszerint megbocsáthatnak olyan bűnöket is, amelyek alól a feloldozás joga az Apostoli Szentszéknek van fenntartva”. „Jelei lesznek annak, hogy az egyház anyai gondoskodással van Isten népe iránt”. Ezek a papok mesterei lesznek mindenki számára „egy humanizmussal teli találkozásnak, amely a megszabadulás forrása, felelősséggel teljes, célja, hogy leküzdjék az akadályokat és visszatérjenek a keresztségben kapott új élethez”. Ugyanakkor a pápa azt kéri, hogy az egyházmegyéikben szervezzenek „népmissziókat”, hogy ezek a Misszionáriusok „hirdethessék a bűnbocsánat örömét”.

A bűcsú

A Jubileum jellemző vonása a bűcsú, azt mutatja, hogy „Isten korlátlanul megbocsátja bűneinket”. Miközben a kiengesztelődés szentségében Isten bocsánata eltörli a bűnöket, a bűcsúval a bűnös megszabadul a „bűn negatív lenyomatától”, „következményének minden hatásától”, amely „magatartásunkban, gondolatainkban” megmarad. Ebben az értelemben az, aki elnyeri a bűcsút, képessé válik arra, hogy karitatív módon cselekedjen, növekedjen a szeretetben, ahelyett, hogy ismét bűnt követne el”.

HARMADIK RÉSZ: FELHÍVÁS A BŰNÖZÉS ÉS A KORRUPCIÓ ELLEN

A Jubileumi Bulla harmadik részében Ferenc pápa néhány felhívást intéz a következő témákban:

Felhívás bűncsoportok tagjaihoz: „Saját érdekekben kérem, hogy változtassatok életeteken” – írja a pápa. Arra szólítja fel a bűnözőket: ne maradjanak közömbösek a hívással szemben, hogy megtapasztalják Isten irgalmasságát. „A pénz nem ad igazi boldogságot. Ez csak egy látszat” – írja a pápa. „Az erőszak, amelyet

arra használnak fel, hogy pénzt halmozzanak fel, amelyből ömlik a vér, nem tesz sem hatalmassá, sem halhatatlanná”. Végül pedig **„senki sem menekülhet el Isten ítélete elől”**.

Felhívás azokhoz a személyekhez, akik korrupciót követnek el, vagy bűnrészesek benne: „Elérkezett a megfelelő pillanat, hogy megváltoztassátok életeteket! – mondja nekik a pápa. Elég, ha elfogadjátok a meghívást a megtérésre és alávetitek magatokat az igazságszolgáltatásnak, miközben az egyház irgalmasságot kínál fel”. A pápa hangsúlyozza továbbá, hogy a korrupció **„a társadalom rothadó sebe**, súlyos bűn, amely égbe kiált, mert aláássa a személy és a társadalom életének alapjait”; „megátalkodottság a bűnben, amely arra törekszik, hogy Istent a pénz, mint a hatalom illúziójával helyettesítse; a sötétség műve, amelyet a gyanakvás és a cselszövés tart életben”, olyan kísértés, amelytől „senki sem érezheti magát mentesnek”. A pápa arra szólít fel, hogy számolják fel ezt a sebet „a magán- és a társadalmi életből”, az „óvatosság, éberség, lojalitás, átláthatóság eszközeivel, amelyhez kapcsolódik a feljelentéshez való bátorság”.

Felhívás a vallásközi párbeszédre: emlékeztet rá, hogy a zsidó vallás és az iszlám az irgalmasságot „Isten egyik legjellemzőbb tulajdonságának” tekinti. Ők is hiszik, hogy senki sem tud gátat szabni az isteni irgalmasságnak, mivel kapui mindig tárva állnak. A pápa azt kívánja, hogy a Jubileum „kedvezzen e vallások és más nemes vallási hagyományok közötti találkozásnak”, tegye „nyitottabbá őket a párbeszédre, kiküszöbölve a bezártság és a megvetés minden formáját, elűzve az erőszak és a diszkrimináció minden formáját”.

Felhívás az igazságosság és az irgalmasság közötti kapcsolatra: „nem két, egymással szemben álló aspektusról, hanem egyetlen valóság két dimenziójáról van szó” – emlékeztet rá Ferenc pápa. A két dimenzió együtt fejlődik, amíg el nem érik a csúcst a „szeretet teljességében”. Elhatárolva magát egy pusztán „legalista” nézettől, vagyis „a törvény pusztá megtartásától”, Jézus megmutatja „az irgalmasság nagy ajándékát, amely keresi a bűnösöket, hogy bocsánatot és üdvözülést kínáljon fel nekik”. „Isten igazságossága bűnbocsánatában áll”. Ez „az irgalmasság primátusa”, „Jézus küldetésének alapvető dimenziója”, mert „nem a törvény megtartása üdvözít, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit”. Ebben az értelemben „az irgalmasság nem ellentétes az igazságossággal”, mert általa Isten felkínálja a lehetőséget a bűnösnek, hogy „megbánja bűnét, megtérjen és higgyen”. Természetesen „ez nem jelenti az igazságosság leértékelését, vagy feleslegessé tételét, éppen az ellenkezőjéről van szó: *aki téved, annak le kell töltenie büntetését. Ez azonban a megtérés kezdete*, mert a bűnös megtapasztalja a megbocsátás gyengédségét”. Végül is „a szeretet jelenti a valódi igazságosság alapját”.

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A dokumentum végén Ferenc pápa Mária, „az Irgalmasság Anyja” alakjára utal, akinek életét a „testté vált irgalmasság jelenléte” alakította. „Az Isten és az emberek közötti Szövetség Frigyládája”, Mária „tanúskodik arról, hogy Isten Fiának irgalmassága nem ismer határokat és mindenkit elér, senkit nem zár ki”. A pápa emlékeztet

Szent Fausztina Kowalska nővérre is, aki „arra kapott meghívást, hogy belépjen az isteni irgalmasság mélységébe”.

A Bulla azzal a felhívással zárul, hogy „hagyjuk meglepni magunkat Isten által, aki soha nem fárad bele, hogy szélesre tárja szívét” az emberek előtt. Az egyház elsődleges feladata tehát, hogy „mindenkit bevezessen Isten irgalmasságának nagy misztériumába, szemlélve Krisztus arcát, főleg korunkban, amely tele van nagy reményekkel és erőteljes ellentmondásokkal”.

A Jubileumi Év 2016. november 20-án, Krisztus Királynak, a világmindenség Urának ünnepén zárul. „Annyira kívánom, hogy az elkövetkező éveket hassa át az irgalmasság, elérve minden embert, eljuttatva mindenkire Isten jóságát és gyöngédségét! – fejezi be Bulláját a pápa. Mindenkire, hívőhöz és távol állókhoz jusson el az irgalmasság balzsama, mint a már közöttünk jelen lévő Isten országának jele!”

Fordította: Vertse Márta

(A bulla hivatalos magyar fordítása megjelent a Szent István Társulat kiadásában: Misericordiae Vultus. Ferenc pápa Az irgalmasság arca kezdetű bullája. Ára: 400.- Ft)

LITURGIKUS ÉLET

A román-kori bazilika

Hildesheimi Bernward püspök dicsérő szavakkal fejezte ki végrendeletében, hogy egy templom építésével az emberek által Isten dicsőségének állítanak emléket, az épület művészi szépsége pedig nem más, mint egy dicsőítő ének.

A román-kori művészettel valóban egy nagy ívű, a 11-12. századig tartó vallási virágzás kezdődött nyugaton. Az ezredforduló után a városi élet újjászületésével elsősorban német területeken kezdődtek fontos templomépítkezések, például Magdeburg, Regensburg és Mainz városaiban. A középkori templom, mint a megrendelő – püspök vagy apát – adományának, az építésznek és a hűbéresnek vagy hívek elvárásának közös eredménye mindennél jobban kifejezi a közösség alkotóerejét. Már a Karoling időszakban megjelenik az új tértípus, ami a hagyományos építészeti elrendezést formázza újra, de a bazilika alaprajz marad a változtatások fő kiindulás alapja. A kétszintes szentély keletelt, alul a vértanúk ereklyéit őrző kriptá, felül a szentély. Egyszerű anyagokat használ, ami robosztus külső kialakítását eredményezi. A román stílus rendkívül változatos, mivel északról dél Európáig mindenütt jelen van és mindenhol helyi elemekkel gazdagodik.

A romanikában az alkotórészek gazdagságát felvonultató stílust ismerhetünk meg, amelyek mindegyike a liturgiát szolgálja, segítséget nyújt az Eucharisztia ünnepléséhez és a kereszténység titkainak átéléséhez. A térszerkezet kialakítása a hívek figyelmét az ünneplésre összpontosítja, a belső fényjáték pedig tovább segíti az elmélyülést. A bazilika boltozat által meghatározott magassága; az oszlopokkal határolt főhajó szélessége; a reggel az apszis, délután pedig a főhomlokzat nagyméretű, idővel

rózsaablakká formálódó ablakán beáradó fény; az alacsonyabb, félhomályban levő mellékhajók mind a liturgia központi helyére, a szentélyre és az oltárra irányítják a figyelmet. Ez akkor is így van, ha olykor az alsó szinten elhelyezkedő kriptá miatt a szentély színpadként kiemelkedik, jelezve ezzel a klérus és az egyszerű hívek közötti hierarchikus különbséget.

Csakugyan, a hívek által nem értett latin nyelven folyó liturgia, a klérus hívóktól elválasztott helye és a liturgia magyarázatának hiánya ahhoz vezetett, hogy a liturgia a klérus kiváltsága lett, miközben a hívek a saját magánájtatosságukkal tudták csak kielégíteni lelki igényeiket. A szent ereklyék előtti tisztelet hívja életre a teljes szentély alatt elhelyezkedő kriptát, ezáltal a szentély padlója jóval a főhajó szintje fölé kerül, túlságosan is elválasztva egymástól a híveket és a liturgiát végző klérust. A hívek által elfoglalt templomhajó így két, egymás fölött elhelyezkedő szentélyhez kapcsolódik, amelyek közül az egyik kicsivel a hajó szintje alatt, a másik pedig jóval magasabban helyezkedik el, mint a veronai Szent Zénó templomban, vagy a modenai dómban. A szerzetesi templomokban a papság nagy létszáma és a magánmisék számának növekedése további misézőhelyek kialakítását indokolta, mint például a katalóniai Ripoll templománál, ahol a keresztházra fűzték fel az egy-egy ereklyét tartalmazó oltár elhelyezésére alkalmas kápolnákat. A másik lehetőség, hogy a főapszist megkerülő szentélykörüljáró mentén helyezkednek el az oltárok és kápolnák. A zárándoktemplomokban itt vezet a zárándokok útvonala is. Építők és liturgikusok sokszor választják ezt az elrendezést, amely egyidejűleg biztosítja az ereklyék megközelítését és a főoltárral való kapcsolatot. A zárándokforgalom és a szerzetesi vagy kanonikus közösség egyidejű jelenléte számos kriptakialakítást eredményezett, egészen a kétszintes templomokig. Ilyen térrendszerral épült például a San Fermo Veronában.

Szem előtt kell ugyanakkor tartanunk azt is, hogy liturgikus szempontból a templom típusa – kápolna, székesegyház, apátsági templom stb. – és a használók köre – püspök, papság, laikusok, zárándokok, szerzetesek stb. –, de mindenekelőtt a liturgikus gyakorlat határozzák meg a tér méretét és elrendezését. A zárándokforgalom mellett ilyen szertartások voltak a bűnbánati liturgia és a húsvéti szent három nap. Megőrizve a famennyezetes épületek világosságát, a 11. század második felében elkezdtek boltozni a nagy templomok főhajóját; és, bár a változás fő oka a templomokat sokszor elemésztő tűz elleni védekezés volt, a boltozás eredményeképpen új, egységes, látványos tér jött létre. Sok templom, például Cremona vagy Novara az ókeresztény korszakhoz hasonló padlómozaikkal gazdagodott.

A *Schola Cantorum* – a tulajdonképpeni liturgikus tér –, amelynek már a Karoling időkben sajátos építészeti megfogalmazása volt, a 11-12. században értékes fejlődésen ment keresztül. Az oltár előtti négyszögletes térrészt egy finoman díszített márványból készült fallal vették körbe, két oldalt két különböző magasságú ambó állítottak fel, az alacsonyabbat az olvasmány, a magasabbat az evangélium (Exsultet) felolvasására (éneklésére). Ha csak egy ambó volt, akkor az két szinttel rendelkezett a két felolvasáshoz. Ilyen ambó található a velencei Szent Márk templomban; az evangéliumi ambóról énekelték a húsvéti örömeiket Húsvét vigíliáján, és ekkor gyűjtötták meg a mellette álló, gazdagon díszített húsvéti gyertyát is.

Az oltár hangsúlyos helyzetben áll a román templomban, de kialakítása mégis egyszerű: a szabályok szerint egy egyszerű, falazott tömbből, vagy talapzatra helyezett

kő menzából áll, amelynek homloklapját jól látható kő-, fa-, vagy fém domborművek díszítik, hiszen a pap az oltár mögött állva, a hívek közössége felé fordulva végzi a liturgiát. Az oltár fölött gyakran emelkedik egy cibórium, további hangsúlyt adva a helynek. A baldachin négy oldalát stukkóval díszítik, mint például az észak-itáliai Civate közelében fekvő San Pietro al Monte kolostortemplomában. A cibórium azonnal feltűnik a templomba lépő számára, különösen, ha a cibórium boltozatáról a galamb formájú szentségtartó függ alá. Az ókeresztény időszaktól eltérő módon a klerikusok „nyugalmának” biztosítása érdekében szükséges a presbitérium rácsokkal való elválasztása a hívektől.

A román templom kapuja kívülről dísztelen, egyenes záródású, inkább komoly; mintegy előkészíti a belépőt a belső tér látványára. Már a bejárat is a liturgia része: „a menny kapuja”.

Micaela Soranzo

Fordította: Vöörös András és Anna

Forrás: *La vita in Cristo e nella Chiesa*, 2013. júliusi szám, 53-55.

A pallium átadásának új rendje

Ferenc pápa 2015. január 12-i dátummal az összes apostoli nunciatúrának elküldött levelében értesíti a nunciosokat a pallium átadásának új liturgikus rendjéről. A hat fekete kereszttel díszített, elől és hátul meghosszabbított fehér gyapjú körszalag Jézust, mint a bárányokat a vállán hordozó jó Pásztort jelképezi. A pallium átadásának hagyományos időpontja június 29-e, Péter és Pál apostolok vértanúságának ünnepe, amikor az érsekké kinevezett új metropoliták Rómába érkeznek és a pápa kezéből veszik át új megbízatásuk jelképét. Ferenc pápa mostani rendelkezésével az új érsekek a saját egyházmegyéjükben a helyi apostoli nuncius kezéből veszik majd át a palliumot.

Guido Marini prelátus, pápai szertartásmester a változás jelentőségéről és értelméről ezt mondta: a közelmúltban a Szentatya – miután megfontolta az eljárást – döntést hozott egy kis módosítás bevezetéséről, amely az év során kinevezett metropolita érsekek palliuma átadásának hagyományos rítusát érinti. A módosítás a következő: a palliumot hagyományosan a Szentatya Szent Péter és Pál apostolok főünnepén nyújtotta át az új metropolitáknak. Most június 29-től kezdve, az érsekek az eddigi szokásnak megfelelően éppúgy jelen lesznek Rómában, a pápával együtt miséznek, részt vesznek a palliumok megáldásának a szertartásán, de nem történik meg a palliumok fölhelyezése. Ellenben egy egyszerű és privát, személyes formában a Szentatyától megkapják a palliumot. A palliumnak az érsek nyakába helyezése az illetékes egyházmegyéjében történik egy másodlagos, rákövetkező mozzanatban, a helyi egyház és sajátos módon a szuffragáneus egyházmegyék püspökeinek és az őket elkísérő hívek jelenlétében.

Mi a jelentősége ennek a változtatásnak? A változtatás jelentősége abban áll, hogy jobban kiemeli az újonnan kinevezett érsek metropoliták kapcsolatát a saját helyi egyházzal. Ez lehetőséget ad arra, hogy több hívő lehessen jelen a számukra jelen-

tős szertartáson. Ebben az értelemben megmarad a június 29-i szertartás jelentősége is, amely a Szentatya és az új érsekek közötti közösséget és hierarchikus kapcsolatot hangsúlyozza, ugyanakkor ehhez hozzákapcsolódik egy jelentős gesztus révén a helyi egyházzal fennálló kapcsolat. Mondhatjuk tehát, hogy akkor ezzel a gesztussal valójában gazdagodik és nem kisebbedik a közösségi értelmezés... Biztosan szép lesz, ami elkíséri a másikat, ami a maga teljességében és mélységében megmarad.

(Vatikáni Rádió)

A „kis” magyar misekönyv „kezdetei”

1948-ban *Endrey Mihály* került a Magyar Katolikus Akció élére, és ott 1950 körül hozta létre a Liturgikus Bizottságot. A bizottság kezdettől fogva a misekönyv fordításának szentelte magát. Az volt az elgondolása, hogy az egykori Szunyogh-féle latin-magyar misekönyv pótlására csak magyar nyelvű kiadást hoz létre, és kezdetben egyáltalán nem törekszik teljességre sem. Alapelvnek tűzte ki, hogy a mai ember számára érthető nyelven, emelt szintű magyarsággal szólaltatja meg az ősrégi, veretes latin szövegeket. Az első kiadások előszavában bőven szó esik arról, milyen magyar és külföldi irodalmat használtak és vettek példaképül.

Induláskor részt vett a munkában *Radó Polikárp* professzor, és érdeklődést mutatott *Körmendy Béla*, aki a Margit-szigeten, a Szent Mihály templomban annak idején korán teremtett példásan jó szellemű liturgikus közösséget. Állandó tagjai voltak a bizottságnak, a püspök-igazgató elnökletével: *Domby Ilona*, *Illésy Mária*, *Liptay György*, *Mihalik Imre*, *Ritter Márton* és *Vida Tivadar*.

Az első kiadás az 1957 Húsvétjára megjelent „Nagyhét” című füzet volt, ezt követte 7 kiadás (idők folyamán Új Magyar Misekönyv címmel), becslésünk szerint több mint százezer példányban. A korai kiadások liturgiához kapcsolódó vallásos néprajzi adalékokat és bő válogatásban hozott népénektárat is tartalmaztak.

A zsinati megújodás magyar földön is új utakat szabott a misekönyv hivatalos magyar nyelvű szövegeinek megteremtésére: az amatőr szinten végzett feladatot átvette a Magyar Püspöki Kar szakbizottsága, a szentírási hivatalos szöveget megszabja a Szent István Társulat kiadásában megjelenő Biblia. A Magyar Misekönyv kis fekete kötetei még közkézen forognak számos hívónél, és néha még mindig jó szolgálatot tesznek a lelkipásztor kezében.

Endrey Mihály mindvégig lankadatlan figyelmet szentelt a könyvnek: hordozta gondját az AC élén, a „delegatus specialis” mozgalmas két évében. Szívügyének tekintette vámosmikolai száműzése idején, amikor hétvégén hallgatta meg róla a beszámolót Budapesten. Bakáts-téri plébániai lakásán nála voltak a konferenciák, majd pécsi segédpüspöki idején is. A női munkatársak egyike meghalt, másika Budapesten él, a papok közül hárman külföldön működnek, egyikük Budapesten áll a főegyházmegye szolgálatában. A püspök öt éve nyugszik a váci székesegyház kriptájában.

Ezek a megemlékező sorok a Magyar Misekönyv első füzetének 25 éves fordulójára születtek (ld. Szolgálat 55/1982, 86-87), miután elindítójának, Endrey püspöknek nekrológiájában ez nem szerepel életművének adatai között.

Liptay György

(Megjegyzés: a kis fekete „téglaalakú” kézi misekönyv mai utódja a szintén a Szent István Társulatnál megjelent bordó színű Kis Misekönyv A, B és C évre, 1992-től több kiadást is megért már. Nagyon jó lenne, ha a hétköznapi és szentek kötetei is megjelenének ilyen formában! Az Adoremus füzetek egy adott hónap múltán elveszítik aktualitásukat, sokan eldobják, ezek a könyvek azonban még szűk oltárokon, vagy „tábori miséken” is használhatók. Szerk.)

Elhunyt Reiner Kaczynski

Néhány hónappal aranymiséje után, 2015. január 15-én, 75 éves korában véget ért földi útja annak a neves liturgiatudósnak, aki 1939-ben Breslauban született, a római Gregorianumon tanult és 1964-ben szentelték pappá Rómában. Dolgozott az Istentiszteleti Kongregációban, a trieri Német Liturgikus Intézetben, azután pedig 25 éven át a müncheni Ludwig-Maximilians Egyetem Katolikus Teológiai Fakultásán volt professzor, egyben a Georgianum Papi Szeminárium igazgatója. Az *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae* összeállítása mint főműve nagy segítséget nyújt a római rítus zsinat utáni alakulásának tanulmányozásához (olyan mint Radó Polikárp OSB műve, az *Enchiridion Liturgicum* I-II, Herder, Róma-Freiburg-Barcelona, 1961). Közel háromszáz cikke, tanulmánya írása segítette a liturgikus reform elmélyítését, tudományos pontossággal, dokumentáltan, személyes kritika nélkül. 2004-ben vonult nyugdíjba. Szent II. János Pál pápa az Istentiszteleti Kongregáció konzultorává nevezte ki. Ismert és több nyelven megjelent az SC kommentárja. Utolsó éveit türelemmel viselt betegségben töltötte. Sírja Flintsbach am Inn községben van, ahová gyermekkorában menekült, s ahol ifjúkorát töltötte. Lapunk 10. számában (2012/2.) közöltük *Evangelium és Eucharisztia – az imádás közös helye* című írását (38-39. lap).

P. I.

AKTUALITÁS

A korábbi *Liturgikus morzáé* sorozatot követően ezután egy rövidebb, a konkrét aktualitásokra figyelő és gyakorlati válaszokat igénylő kérdésekre igyekszünk kitérni. E rovatba lehet kérdéseket is küldeni (a praeconia@yahoo.com címünkre), amelyekre a későbbiekben igyekszünk visszatérni.

A nagycsütörtöki Krizmaszentelési misében a *diakónusok is megújítják ígéreteiket?* Mi a helyük, szerepük ebben a liturgiában?

E kérdésre már adott választ az Istentiszteleti és Szentségfegyelmi Kongregáció. A válasz nemleges: nem megengedett az, hogy a papok mellett a diakónusok is részt vegyenek ebben (vö. Notitiae 49, 170-171).

A papi rend hármasságának fokozata más-más jogokkal, kötelezettségekkel és liturgikus funkciókkal jár a diakónusok, az áldozópapok és a püspökök számára. A II. Vatikánum elég érthetően körülírta a papság és a püspök kapcsolatát (ld. LG 28), valamint a „nem papságra, hanem szolgálatra” kézfeltételt kapott diakónusokét is (ezután az állandó diakonátus fokozatában lévőkét is, ld. 29. pont). Az áldozópapok mint a püspöki rend szorgos munkatársai... egyetlen papi testületet (presbitériumot) alkotnak a püspökükkel, míg a diakónusok – szentségi kegyelemmel megerősítve – az illetékes hatóság megbízásával szolgálnak. Ezt erősíti meg a Papi szolgálatról és életéről szóló zsinati határozat is (ld. PO 7): „a papok valamennyien, miként a püspökök is, oly mértékben részesednek Krisztusnak egy és ugyanazon papságában és szolgálatában, ahogyan a felszentelésnek és a küldetésnek egysége megkívánja a püspöki renddel való hierarchikus közösségüket. Ezt jól szemléltetik, amikor a püspökkel együtt miséznek...” A diakónus nem koncebrál, nem misézik, hanem szerpapi szolgálatot tölt be a liturgiában. A Római Misekönyv Krizmaszentelési miséje bevezető rubrikája is világosan fogalmaz: „legyen ez a mise... a papság és a püspök egységének megjelenítése”. Ennek megfelelően a papi ígérek megújítására a nagycsütörtöki végzett Krizmaszentelési misében csak az áldozópapok kapnak meghívást, ők kapcsolódhatnak ebbe tevőlegesen (válaszaikkal).

Ugyanakkor a diakónus(ok) jelenléte, oltárszolgálatában ebben a szentmisében is fontos: olvassák (éneklik) az evangéliumot, előkészítik az oltárt, hozzák a szent olajokat, áldoztatnak stb., ám a koncebráló papoktól külön foglalnak helyet (az átváltozás alatt térdelnek), valamint pax-átadáskor nem előzik meg a papokat.

Az utóbbi időben – örömteljesen – sok állandó diakónus állt szolgálatba. Felkészítésükben azonban úgy látszik, nem mindig kapott hangsúlyt a precíz megkülönböztetés (amit nem segít elő a papi kazulától alig különböző dalmatika szabása, kivitelezése sem). Az is lehet, hogy többen bizonyos karizmatikus mozgalmakból érkeznek, ahol önhatalmulag még a hívek is olykor papi gesztusokat kezdenek gyakorolni. A diakónus nem tárja szét a kezét evangélium olvasásakor, nem emeli a négy égtáj felé a könyvet, nem tárja ki a két kezét a Miatyánk alatt és semmiképpen sem mondja (énekli): „Íme, hitünk szent titka!” Ez a téves németországi gyakorlat annál is elítélendőbb, mivel ezek a szavak a konszekrációból lettek kiemelve, az átváltoztató áldozópap szavai maradtak, amelyeket más nem mondhat helyett!

A liturgiában, de az Egyház életében is fontos a pontos, precíz megkülönböztetés, különösen manapság, amikor diakónusok (és megbízott világi hívek) még pap nélküli istentiszteletet is végezhetnek. Nem mosódhatnak el a határok, a liturgiába bekapcsolódó (tanulatlan) híveknek is tudniuk kell, ki melyik fokán áll az ordónak.

(P. I.)

Milyenek az oltáraink?

Templomainkban, kápolnáinkban általában ott vannak még a régi, ún. hátramiséző oltárok, előttük a hívekkel szemben felállított, ún. zsinati oltárok, vagy már csak ezek... Milyen anyagból készültek, hogy néznek ki, elégedettek vagyunk-e velük, vagy cseréjüket tervezzük? Milyen szempontok érvényesülnek egy új oltár felállításakor Magyarországon?

*

Nem mondhatom, hogy nagy különbség van a városi és a falusi – vidéki templomok között, mindkét esetben találkoztam igazi remekművel, szép kialakítású oltárral, és oda nem illő, minősíthetetlen oltárral is. Minden oltárnak van egyfajta kialakítása, másodsorban pedig sok múlik a díszítéseken. Nem mindegy az oltárterítő kialakítása, a gyertyák és a kereszt mérete, és az oltárra helyezett virágok kinézete sem. Egységes szabály természetesen van, de nem minden helyen szereznek érvényt neki. Figyelni kellene a szimmetriára, és természetesen arra, hogy ne rakjanak túl sok virágot az oltárra, van, ahol még művirágot is tesznek oda. A szembemiséző oltárokkal kapcsolatban több változatot láttam. Márvány változatot, ami jobb esetben színében egységes a templom márvány fő oltárával, fából készült változattal és szép faragásokkal, beton alapúval, ami festve volt, hegesztett vas változattal is, ami szintén nem egy remekmű. A régi főoltárnak a kis templomokban még van jelentősége, az Oltáriszentséget őrzik a régi tabernáculumban. Több helyen, mint műemléknek van jelentősége, és nem a funkciója miatt. Csak díszként, vagy egyszerűen „virágtartóként” tekintenek rá. Véleményem szerint a főoltárnak és a szembemiséző oltárnak egységben kell lenni. Ahol lehetőség van rá, ott szakszerűen kellene átépíteni – figyelembe véve a szűkös anyagi lehetőségeket is. Színében, anyagában, díszítésében is egységesnek kell lennie. Az új templomok építésénél is követni kellene a régi liturgikus hagyományt, és a funkció mellett annak is helyet kell adni. Sajnos az új templomok építésénél mindezt nem mindig veszik figyelembe. Fehér Csongor százados (feher.csongor@mil.hu)

Az oltár és a szentély számunkra teljesen összefonódik, hiszen a szentmiseáldozat teljes ideje alatt arra irányul tekintetünk. Fontos, hogy a figyelmünket ne vonja el (pl. túldíszítettségével, bosszantóan giccses cicomázásával; megfejténivaló, cselekménydús oltárképeivel; egy diszkrét fenyőfa bőven elegendő, hogy jelképezze a karácsonyt, az oltár környékének megtöltése egy erdőnyi fával szintén nem segít hozzá a liturgia könnyebb megéléséhez). Extrát nyújt, ha nem modern az oltár és a szentély, vagy valamelyik neves szent ereklyéje található az oltárban, mert akkor könnyebb imáinkban fohászolni hozzájuk és őseinkkel együtt lenni. Gondolatokat ad, ha valamilyen koncepció van az oltár, az ambó (esetleg még a rózsablak) megvalósításában, mint például a Pannonhalmi Bazilika esetében. Valami megmagyarázhatatlan oknál fogva a „tömör doboz” oltárokat jobban kedveljük a lábon álló, asztalszerű oltároknál. *Sólyomváry Ilona* (gyógyszerész) és *Hegedűs Tamás* (biológus) házaspár (tamas@hegelab.org)

A ma használatban lévő szembemiséző oltárok jelentős része még a II. Vatikáni Zsinat utáni első liturgikus térkialakítás során készült 1965-től 1980-ig. Mintegy 25-30 évig jó szolgálatot tettek funkcionálisan, és többé-kevésbé esztétikai értelemben is elfogadhatóak voltak. Művészi megjelenésük hűen tükrözi a keletkezésük idejét. Viszonylag alacsony költségáfordítással az akkoriban hozzáférhető kő- és faanyagból készültek. Kedvező esetben képző- és iparművészek, esetleg építészek tervezték az egyes oltárokat az ambóval, papi székkal, az asszisztencia székeivel együtt. A 21. században azonban azt tapasztaljuk, hogy a liturgikus terek megújulnak. A megrendelő plébániák régiesnek, divatjamúltnak látják a berendezést. Mozdíthatónak, változtathatónak érzékelik az oltárt, így bátran lecserélik. Legtöbbször a faoltárok tűnnek el, mert színük, formájuk kevésbé időtálló, mint a masszívabb kő. A márvány az igazán maradandó csupán. Az utóbbi 20 évben Európa-szerte és itt-ott Magyarországon az ókeresztény kort idéző, mozdíthatatlan kőből készülő tömboltárok terjedtek el, s az asztalszerű darabokat egyre jobban kiszorítják. Az általános térrendezési, méretbeli, anyagbeli és díszítéssel összefüggő illeszkedési szabályokat azonban most sem szabad figyelmen kívül hagyni. Az adott szentélynek, a környezetnek kell meghatároznia, hogy ott milyen típusú oltár kapjon helyet. Az újdonságnak továbbra is kellő harmóniában kell maradnia a templom belsejének már meglévő régi és újabb összetevőivel. *Kontsek Ildikó* művészettörténész (az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye egyházművészeti bizottságának alelnöke, kereszténymuzeum@gmail.com)

A kerekéken guruló, színpadias, dekoráció-oltár „jeles” egy-egy példáját lehet látni Magyarországon. A zsinat idején világos fából készített asztaloltár elé idővel egy régies, antependium-szerű táblát helyeztek, ami azt a látszatot kelti, mintha egy régi mellékoltár lett volna korábban, ám a köldökmagasságig érő szembemiséző asztal kerekéken áll, alkalomadtán kigurítható, ha pl. egy „igényes” pár a régi nagyoltárnál kíván házasodni. Kérdés, miért nem állítanak a templomokban egy mozdíthatatlan, körülállható, méltó szembemiséző oltárt márványból, vagy valamilyen értékes anyagból. Igaz, ha egy ilyen elkészülne, akkor mint állandó „Krisztus-szimbólumhoz,” ehhez kellene minden mást igazítani (koncertek, esküvők, pásztorjáték stb.) Itt az ideje, hogy az oltárszerű tákolmányokat méltó, szakrális darabokkal cseréljük le! (N. I.)

A liturgikus reform megvalósításának talán legkritikusabb pontja az új oltárterek kialakítása (volt). Mivel ez a mozzanat a liturgia változásának legdemonstratívabb, de egyben a legegyszerűbbnek tűnő mozzanatát jelentette, minden templomban gyorsan végrehajtották ezt a változást, nagyon sokszor kellő liturgikus és művészeti ismeretek, iránymutatások hiányában, ad hoc megoldásokat alkalmazva, amelyek aztán – pl. igénytelen anyagválasztásuk ellenére is – maradandóvá és a „közízlés” normáivá váltak. Így született meg a trienti térbe „bepréselt”, novus ordo szerinti világ, amelynek esetlegességét a mai napig érezzük ezeken a helyeken, de amelyek sajnos nagymértékben befolyásolták az elmúlt évtizedekben épült új templomok szentélyalakítását. Ezért nagyon jó lenne egy olyan szemléletformáló szakkönyv megjelenítése, amely bemutatja a különféle szentély- és oltártípusok fontosabb formáit, hogy ezek segítségével egyházmegyei rendelkezéssel, de a helyi hívőközösség bevonásával és tanításával lehessen segíteni az ideiglenességet magukon viselő

templomainkban a *novus/vetus ordo* szerint egyaránt használható oltártér kialakítását. A jól eltalált oltárterek közül érdemes kiemelni a szegedi dóm, a debreceni székesegyház, a Budapest-pasaréti, az érdfilgeti Regina Mundi templom, a domonkos nővérek budakeszi rendházának kápolnáját. P. Kálmán *Peregrin ofm kegyhelyigazgató* (frperegrin@yahoo.de)

A Neokatekumenális Út (különleges) liturgiája egyedi oltárt is használ a szombat-esti Eucharisztia-ünnepsükhöz. Többször nem a templomtérben (lévő oltárnál), hanem egy más teremben erre a célra kialakítva. Az ünnepi asztal, sokszor több kisebb asztalból összetolva, az mindegy, mi van alatta (lécekből, deszkából összeállított), de földig érő fehér drapériával kell bevonni, letakarni. Rajta lehet virág, két gyertya, és egy hét- vagy kilencágú gyertyatartó. A résztvevők az oltártól három irányba letett székeken foglalnak helyet, a negyedik rész szabadon marad a pap széke, az ambó és a különleges stílusú, álló kereszt számára. Úrfelmutatáskor minden hívő áll és mélyen meghajol. Az áldozáskor mindenki a helyén marad, a pap viszi oda a pixist és a kelyhet (hatalmas serlegek), és az áldozó meghajlik előtte. Az ünneplés végén a tekintélyes mennyiségű átváltoztatott bort „valakinek el kell fogyasztania”. Katekizisük úgy magyarázza, az őskeresztényeket követik, akiknek még nem volt kőoltárak, szent helyeik, hanem házakban jöttek össze. Igaz, hogy ma vannak templomaink, oltáraink, ám ezeknél fontosabb az a „szent közösség”, amely összejön és ünnepel. A megfeszített és feltámadt Úr itt van köztünk az igében, a kenyérben-borban, a pap személyében, mint a közösség Krisztus-ikonjában és *in persona Christi* cselekszik. (R. F.)

Az oltár kialakításának szempontjai közül három alapvető forrás jut az eszembe: a Római Miskönyv Általános Rendelkezései (298, 299, 303), a Pontificale Romanumban található *Ordo Dedicationis Ecclesiae et Altaris* (II,5 és IV,6-9), valamint a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója, a *SC* (57. pontja). Az előírások szerint a templom megkülönböztetett helyén egyetlen rögzített, szentek relikviáinak elhelyezésére is alkalmas oltárnak kell állnia. Az asztallap anyaga lehet megmunkált és nyers kő. Más tömör anyag (pl. fa) püspöki engedéllyel alkalmazható, de ügyelni kell arra, hogy szétszerelhető szerkezet használatára csak templomon kívüli szertartások keretében kerülhessen sor. Az oltár szentelt tárgy, a templom „szegletköve”, amelynek stabilitást és maradandóságot kell kifejeznie. Az oltárral kapcsolatos funkcionális szabályok az istentisztelet szimbólumain alapszanak. Az oltár a keresztáldozat helye: magaslati hely (a latin *altus*, magas és az *adolvere*, elégetni szavakból ered), a Golgota kicsinyített képmása egyben, amelyen Krisztus beteljesíti áldozatát. A korai keresztény oltárok szarkofágszerűek voltak, amelyek egyszerre utaltak a szent sírra (*tumba*) és a zsidók frigyládájára. Ennek üzenete: Krisztus teste az örök törvény, a szövetség. Ugyanakkor ez az Úr asztala is (*mensa*), amelyen a Megváltó apostolaival előkészítette, megünnepelte Húsvét szent ünnepét. A zsinat után az utóbbi nézőpont került reflektorfénybe. A nép felé és aktívabb részvételével celebrált mise szabadon álló kompozíciókat követelt. Az oltárok egyedi megoldásokban gazdag modern tipológiája ugyanakkor nem mindig mutat fel átgondolt megoldásokat. Alapos kifogást emelhetünk például az étkezőasztal-szerű primitív kialakításúak ellen, amelyek az oltár jelképét nem képesek a maga komplexitásában felmutatni. Az áldozat helye a szentélyben arra hivatott, hogy

megjelenítse a szentmise teológiai teljességét. E magasnak tűnő, de számos történeti előzménnyel megtámogatott elvárásnak azok az alkotások felelnek meg, amelyek képesek befogadni és megfelelően tükrözni az oltár összetett jelentését. *Katona Vilmos* építész, szakíró (katwilat@gmail.com)

*

Sajnos előfordulnak botrányos „oltár-csonkok,” mint abban a belgiumi székesegyházban (Tournai-i Notre Dame), ahol Nagycsütörtök estéjén a templomhajó közepén állítottak fel egymás mellé helyezett sörpultokat, mindezt leterítették földig érő abroszokkal, a hívek pedig jobbról és balról e hosszú asztal körül foglaltak helyet. A püspök és a papság az asztal végén ült és konszekrálta a kitett poharakban lévő bort, amit mindenki *self service* (álló büfé) formájában vehetett magának. A több tíz méteres asztal azonban ettől nem vált oltárrá, az áldozás módja pedig egyházilag elfogadhatóvá (*horror missae* elnevezéssel volt látható az eset az interneten). – Sokféle oltár létezik, ám mindnek szakrálisnak kell(ene) lennie, a kétezer éves Egyház hagyományának megfelelő Coenaculum-asztalnak és Krisztus sírjának egyszerre, ahol méltó módon újul meg az ő áldozata. Vigyáznunk kellene oltáraink szentségére, arra nem való szemüveg, zsebkendő, más tárgyak, fehér gyolcsterítővel kell „megteríteni”, (otthon sem szoktunk színes bársonyterítőn ebédelni), nem tologatható, hanem szent, szilárd és Krisztus tekintélyével ékes.

(A szerkesztő.)

Egy sajátos Festschrift: *Praeconium. Pákozdi István válogatott írása*, Budapest 2015, 126 oldal

Amennyire meglepő, ugyanannyira szerencsés dolog, hogy egy születésnapját ünneplő személy saját maga állítsa össze a jubileumi kötetét. Pákozdi István római katolikus pap, teológiai tanár ebbe a szerencsés helyzetbe hozta magát, s így az általa legjobbnak, legfontosabbnak, legértékesebbnek ítélt írásait foglalta össze egy ünnepi kötetbe.

Pákozdi István ebben az esztendőben 60 éves lett. Bár ő maga azt írja könyvének bevezetőjében, hogy „a 60-as számnak nincs bibliai jelentősége”, a Szentírás tüzetesebb vizsgálatával mégis találhatunk rá példát. Ezek közül talán itt és most a legfontosabb az, hogy Jézus példabeszéde szerint a mag, amely „jó földbe hullott... amikor kikelt és kifejlődött, termést hozott, az egyik harminc-, a másik hatvan-, a harmadik százszorosot” (Mk 4,8). István atya eddigi életét ismerve bizton elmondhatjuk, hogy talentumait úgy kamatoztatta, hogy legalább a „hatvanszoros termést” meghozta. Igaz, az ószövetségi zsidó emberek számára a 60. esztendő választóvonalat jelentett: húsz és hatvan év között a férfi 50 sékelt ért (Lev 27,3), hatvan évtől fölfelé azonban már csak 15 sékelt ért (Lev 27,7). Mi azonban, az Újszövetség világában, sőt az egyház életében, nem így értékeli az emberi életet: reméljük, 60 esztendő után élete nem devalválódik, hanem egyre értékesebbé válik. Reméljük, marad még ideje arra, hogy megcélozza a százszoros termés meghozatalát.

A könyv címe: *Praeconium*, aminek egyszerre több jelentése is van. Mindenekelőtt utal az általa szerkesztett liturgikus folyóírára, az ő büszkeségére: a *Praeconia*-ra, amelynek szerkesztése (saját bevallása szerint) „feladata és egyúttal hobbija” is. De a latin szó alapvetően „hithirdetőt” és „kikiáltót” jelent. És mi más lehetne egy papnak, egy teológiai professzornak az egy szóban megfogalmazott „ars poetica”-ja? (Bár ő maga – szerénységből – erre csak egy utalást tesz.) Mint liturgikus szakembernek, bizonyára nagyon fontos a szó további jelentése is, vagyis az, hogy húsvéti „örömeinek”. Igen, ezt hirdetjük mindannyian, akik keresztények vagyunk, Urunk feltámadását!

A viszonylag nagynak mondható életműből – a szerző a könyve utolsó részében műveinek teljes listáját közli (121-125. old.), mely 126 tételből áll – szerencsés válogatást kapunk. Összesen 24 írás került be a jelen műbe. Rendkívül változatosak. Olyan sokoldalúak, mint maga a szerzőjük. A változatosság látható a terjedelemben: vannak közöttük rövid írásoktól kezdve egészen hosszú tanulmányok is. Látható a megjelenés helyében: katolikus hetilaptól kezdve (*Új Ember*), teológiai és liturgikus folyóíraton át (*Teológia*, *Vigília*, *Sapientiana*, *Praconia*), jubileumi kötetekig (*Jelenits István, Béres György köszöntésére, az Óbudai Egyetem újjáalapítására*). Ezek mindegyike tudományos igényességgel van megírva! Ám nem szabad megelégedezni az egyetemi lelkészség *Egyetemes* című kiadványában (melynek immár 75 száma jelent meg az ő bábáskodásával) közölt és ide is bevett írásáról sem.

A könyvben közölt tanulmányokat és írásokat – miután végigolvastam őket – lehet, hogy önkényesen, de három nagy csoportra tudom osztani. S talán – klasszikus módon – még társulhat hozzájuk a „varia” kategória. Bár az is igaz, hogy a szerző-szerkesztő semmi ilyet nem szándékozott jelezni az összeállításában, inkább műveinek kronológiáját követte.

Az első csoportot a liturgikus jellegű írások képezik. És ez természetesnek mondható, hiszen liturgikus szakemberről van szó. Talán legkiemelkedőbb írása – bár ez természetesen lehet szubjektív vélemény – az, amely a római liturgia „legszebb misekánonját”, a negyediket elemzi. Ebben, mint némely egyéb írásában is, feltűnik a görög katolikus liturgia szeretete (és bizonyos fokú ismerete). Köszönet érte! Ugyancsak gazdag tartalmú és alapos munka az „ó-antifónákról” készített tanulmánya is. A vasárnap megünnepléséről szóló írása több mint húsz év távlatában ma különös jelentőséggel bír, amikor társadalmi meg nem értés veszi körül az üzletek vasárnapi bezárását.

A másik nagy csoportba az életrajzi jellegű írások tartoznak. Ez egyrészt visszautal az első kategóriára, ugyanis szentéletű emberek életrajzát közli a szerző („Esztergom angyaláról”, az arabok védőszentjéről, a szentéletű bajor leányról, a kolozsvári Orbán László egyetemi lelkészről, a bajor Neumann Terézről); másrészt viszont szubjektív vonással rendelkezik, ugyanis általa ismert és szeretett papokról ír (Abai Imréről, akinek papi hivatását köszönheti, Szunyogh Xavér bencésről, Balinszky Cs. B. Imréről). S ebbe a témába tartozik még egy összefoglaló tanulmánya is: „Szentek az egyházban”.

A harmadik kategóriát azok az írások jelentik, amelyek az egyetemi lelkészséghez kötődnek. Szerzőnk szívéhez nagyon közel áll ez a téma, hiszen huszonhárom éve (1992 óta) vezeti a budapesti egyetemi lelkészséget. Nem csak magyar nyelven, hanem – és ez a kötetnek nem csupán érdekessége, hanem értékét is nagyban emeli – két tanulmányt idegen nyelven is közölt erről a témáról (olaszul, illetve németül).

A „varia” témából legyen szabad mindössze egyetlen (és nagyon értékes) írást kiemelni: a „Hely, idő és kegyelem” címűt, amely a budapesti Mindenszentek templomában 2015-ben elhangzott nagyböjti triduum szövege. S hogy ez bekerülhetett a kötetbe, az támasztja alá, hogy tudományos jelleggel, lábjegyzetekkel is el van látva.

Pákozdi István jelen van a katolikus egyház életében. Ez az ünnepi kötet megfelelőképpen igazolja. Mint ahogy igazolta hosszú időn keresztül az a tény – amikor a közvetítésekben olykor láthattuk, még többször hallhattuk, s leginkább a stáblistán nevét olvashattuk –, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar televízió-referense volt, vagyis a katolikus egyházi televíziós műsorok felelőse. Sőt, ismerhetjük a vele készített interjú-kötetből is: *A vőlegényé a menyasszony. Pákozdi Istvánnal beszélget Jákeliné Ullrich Beáta*, (Miért hiszek? XXVI. kötet), Budapest, Kairosz Kiadó, 2006.

Reméljük, a magánkiadásban – a 60. születésnapra – megjelent kötet minél szélesebb körben ismertté válik, hogy megvalósuljon szerzőjének az előszóban megfogalmazott óhaja: „aki nem ismeri, vagy régebben olvasta ezeket az írásokat, íme” – itt van számára, olvassa! Hogy ezáltal is (és ez a mi ünnepi jókívánságunk) sikerüljön azon az úton tovább haladnia, amely a talentumok kamatoztatását a hatvanszorostól a termés százszoros beérlelése felé viszi. A hatvan esztendőssé lett Pákozdi István számára álljon itt még egy bibliai idézet a bölcsességéről híres királyról: „Nézzétek, Salamon gyaloghintója! Hatvan hős van körülötte” (Én 3,3). Most ne a személyekre, a számra koncentráljunk: kívánjuk, hogy a kötet 60. születésnapját megért összeállítója ne az őszövetségi, hanem a mennyei Királyunk közelében érezze magát továbbra is!

Dr. Ivancsó István
tanszékevezető tanár, főesperes, pápai prelátus

Földváry Miklós István: *Az esztergomi Benedictionale* (Irodalom és liturgia az államalapítás-kori Magyarországon), Argumentum Kiadó (ELTE BTK Vallástudományi Központ Liturgiátörténeti Kutatócsoport, Műhelytanulmányok 1), Budapest, 2014, 102 oldal, 2.000.- Ft.

Tudományos monográfia jelent meg a középkori Magyarország liturgiátörténetének témakörében Földváry Miklós István tollából a 2014. év végén. A kiadvány az ELTE BTK Vallástudományi Központjának Liturgiátörténeti Kutatócsoportjában látott napvilágot, a Műhelytanulmányok sorozat indító köteteként. A kiadást az Argumentum Kiadó biztosította, amely a Monumenta Ritualia Hungarica (MRH) sorozat első két kötetét is kiadta, ezek a forráskiadások is az ELTE BTK kutatóihoz kötődnek. A monográfia a magyarországi liturgiátörténet egyik legjelesebb és legkorábbi fennmaradt forrásával, az Esztergomi benedikcionále kéziratával (Zágráb, Metropolitanska Knjižnica MR 89) foglalkozik. A kézirat, amely a 11. század utolsó negyedéből származik és az esztergomi érsekség használatára állították össze, nemcsak a legkorábbi esztergomi eredetű liturgikus kézirat, hanem egyúttal a legrepresentatívabbak közé is tartozó. Püspöki áldásokat tartalmaz az egész egyházi évre, közli a bérmlás, a papi ordinációk és a templomszentelés rítusát, utólagos bejegyzésként a misére való beöltözés és az oltárhoz járulás rendjét. Az OTKA K78680 számú *Középkori pontifikálék Magyarországon* projektje kapcsán került sor 2009-2013 között a kódexnek sokféle szempontú, teljességre törekvő vizsgálatához. Földváry monográfiája e sokrétű vizsgálat anyagának szintézisét nyújtja. A kódex vizsgálata műhelymunkával történt. A monográfia lapjain és lábjegyzeteiben feltűnnek mindazok nevei, akik részt vettek a műhelymunkában és az egyes témákhoz kapcsolódóan elvégezték a gazdag nemzetközi forrásanyaggal való egybevetést és elkészítették a háttéranyagul szolgáló összehasonlító táblázatokat, konspektusokat. A könyvbe beépülnek természetesen az eddigi kutatók munkáinak eredményei is. A nem szakmai olvasó számára a legfontosabb fejezet a könyv indító fejezete lehet, amely *Az Esztergomi benedikcionale jelentősége* címet viseli, tömör és közérthető összefoglalása annak, ami a további fejezetekben részletes kifejtésre kerül, s elsősorban a szűk szakmai közönség számára érdekes, elgondolkodtató. A kutatástörténetet felvonultató fejezet után a kódex részletes leírása és tartalmának bemutatása következik, valamint a kódex eredetének, történelmének, használatának, hagyományozásának kérdései jönnek sorra. A monográfia törzsét a kódex benedikcionáléjának mint irodalmi alkotásnak bemutatása jelenti, valamint a kódexben található liturgia elemzése (perikóparend, kántorbőjti orációk, bérmlás, ordinációk, dedikáció, főpapi beöltözés és lépcsőima). Rövid, de jelentős fejezet, amelyet a szerző a liturgikus forrás szerzősége kérdésének szentel. A monográfiát a forráskiadás elveinek ismertetése, a források és szakirodalom ismertetése zárja. A monográfia valóban tudományos, ami a módszerét tekintve, az eddig ismert eredmények valóban rostára kerülnek benne és a részletes analízisre és egybevetésekre építve új megállapításokkal, eredményekkel gyarapítja az eddigi ismereteket. A szerző a részletes bizonyító anyagra hivatkozva mer gondolkodni, érvelni, következtetni. A liturgikus kézirat összes lehetséges szempontjára odafigyel, megközelítése teljességre törekvő. A kódex liturgiájának kialakulását arra a korszakra helyezi, amelyben a fiatal magyar egyház úzusa kialakításán dolgozott, ezek a szentistváni egyházépítés évei, s annak szel-

lemi légköre, a háttérben egy elkötelezett szellemi műhely munkája sejlik fel számára. A nemzetközi összehasonlítások fényében új megvilágításba került a benedictionale, amely a latin rítusú főpapi áldások leggazdagabb ismert gyűjteményének mutatkozik, s a szerző az anyag belső érvei alapján eljut az állításig, hogy az anyag jó részét „magyarországi szerző fogalmazta meg a 11. században, egyéni hangon, nagy intellektuális mélységgel és művészi igénnyel. „A benedictionáléra, annak saját anyaga révén mint 11. századi hazai latin irodalmi alkotásra tekinthetünk.” A szerző a benedictionale saját anyagát elhelyezi az előzmények és korábbi öröklött tételek összefüggésébe, megvizsgálja a saját anyag bibliai, homiletikai és liturgikus háttérszövegeit. A saját anyagot egyetlen szerző alkotásának tartja, „aki művét eredetileg is ciklusként fogva föl, egységes művészi koncepció jegyében, lineárisan haladva előre a munkában” alkotta meg azt. A kódex liturgiája ismertetésének és vizsgálatának pozitív hozadéka, hogy a szerző betekintést ad az esztergomi úzus kialakulását és alakulását befolyásoló tényezőkbe, s értékelt adatokra hivatkozva pontosítja lehetséges eredetét és helyét Európa úzustérképén, de kidomborodnak a rá jellemző egyes sajátos liturgikus elemek is. A monográfia megjelenése egyúttal e jeles liturgiátörténeti forrás kiadásának is a nyitánya, reméljük, hogy az MRH sorozatában közeljövőben megjelenő kötet méltóképpen fogja képviselni a középkori Magyarország liturgiáját és a magyar liturgiátörténeti kutatást a nemzetközi tudományos műhelyek, intézmények, könyvtárak asztalain a *Missale Strigoniense* és az *Ordinarius Strigoniensis* kötetei mellett. A monográfia megszületését a műhelymunka mellett az is segítette, hogy a szerző és további két kutató, köztük e sorok írója is, 2012 szeptemberében Zágrábban három napon keresztül személyesen is tanulmányozhatták az Esztergomi benedikcionálét, valamint az ún. Hartvik-agenda kéziratát. A kéziratokkal való fizikai találkozás a digitális technika minden áldása mellett is nagyon segíti a munkát. Széleskörű és bensőséges anyagismeret nélkül is nehéz időtálló ismeretekre szert tenni a liturgiátörténet témájában. Ezt a Liturgiátörténeti Kutatócsoport digitális forrásgyűjteménye biztosította, amely az elmúlt években épült ki és tekintélyes mennyiségű forrást tartalmaz. A monográfia létrejöttéhez szüksége volt szerzőnek erre a széleskörű bensőséges anyagismeretre, amelyhez korábbi munkái és kutatásai is hozzájárultak. Mindez azonban kevés lett volna a szerző szintézisre való képessége nélkül. Úgy tűnik, hogy megjelent Magyarországon egy olyan műhely, amelynek háttere, szakmai és személyi feltételei alkalmasak arra, hogy a középkori Magyarország liturgiátörténetéből egyre mélyebb és európai összefüggésekbe helyezett bővülő ismereteink legyenek. Földváry Miklós István monográfiájának megjelenése ünnep a magyar liturgiátörténeti kutatás számára.

Józsa Attila

Monumenta Ritualia Hungarica – Series Practica I: *Psalterium Strigoniense* – *Esztergomi Zsoltároskönyv* (I. Pars nocturnalis, II. Pars diurnalis, III. Esztergomi recitációs tónusok).

A mű az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Latin Tanárszékének kiadásában jelent meg 2014-ben Földváry Miklós István, Szoliva Gábor és Csonka Szabina Babett gondozásában, Déri Balázs lektorálásával, az Argumentum Kiadó nyomdájában.

A Monumenta Ritualia Hungarica sorozat az esztergomi liturgikus hagyományt

kívánja bemutatni különböző műfajokban. A forráskiadások és műhelytanulmányok mellett e kötet indította el a gyakorlati sorozat (Series Practica) folyamát. Ez több célt is kitűzött maga elé. A több évtizede tartó magyarországi gregorián-kutatás elsősorban a források oldaláról, a tudományos és főként zenei oldalról vizsgálta a magyarországi források anyagát. Összegzések is elsősorban tudományos szempontból születtek. Mellettük létrejöttek kifejezetten leegyszerűsített gyakorlati kiadványok, amelyek azonban erőteljesen válogatott, főként magyar nyelvű anyagot tartalmaztak (pl. a Népszolozsmák című kötet). Ez a sorozat azonban lényegesen szorosabb kapcsolatot kíván létrehozni a tudomány és a gyakorlat között. A sorozatot indító *Psalterium Strigoniense* a zsolozsma alapját, a zsoltárokat állítja középpontba, abban a perikópa-sorrendben, amely Esztergomban volt használatos a középkoron át, egészen a 16. század végéig. A zsoltárokra azonban szorosan ráépülnek a kantikumok, a zsoltárokhoz tartozó – többnyire szintén zsoltárszöveget hordozó – antifónák, továbbá responzóriumok, verzikulusok, kapitulumok (rövid olvasmányok), himnuszok, könyörgések. A tételek ezen összessége alkalmassá teszi a kötet-sorozatot a teljes zsolozsma végzésére, napi és heti ismétlődésben. (A zsolozsma eredeti ciklusa a naphoz és a héthez kapcsolódik, tehát az egész zsoltároskönyv valamilyen formában a héten belül megjelenik.) A látszólag rövid, egy heti zsolozsma-anyag azonban a legalapvetőbb állandó része az egész éves zsolozsmának. A napi és heti szinten ismétlődő zsoltárananyag jelenik meg a temporále, a szanktorále és a kommüne ünnepeiben is, ahol különböző tételekkel kiegészül a zsoltárok alaprétege. Ilyen módon tehát látható, hogy a zsolozsma összességében három rétegű: napi, heti és évi szinten változó, ill. állandó részekről beszélhetünk. Ebből a három rétegből jelen kötet az első kettőt tárja elénk.

A legkomolyabb tudományos igényű háttér jelenik meg a kiadványban. A forrásanyagban megjelölt magyarországi kéziratok és nyomtatványok ugyan egy szűk létszámot jelenítenek meg, kiválogatásuk mögött azonban komoly, átgondolt kutatómunka rejlik. A kötetek háttereként a legjelentősebb és a normatívaként szolgáló források jelennek meg, mind a latin szövegek, mind a magyar szövegek tekintetében. Ezt az átfogó tudományos munkát azonban igyekeztek a szerzők érthetővé és gyakorlati használhatóságra alkalmassá tenni. Ennek érdekében – többek között – a kiadvány három kötetben jelent meg.

Mivel a virrasztó zsolozsma a leginkább helyhez kötött része a zsolozsmának (és a legbőségesebb anyaggal rendelkező imaóra), ezért ennek anyaga került külön kötetbe. A teljes zsolozsma végzéséhez egyedül ebben a kötetben találunk hiányt: a matutinum terjedelmes olvasmányai nem kerültek kiadásra, hiszen egyrészt az lényegesen megnövelte volna a terjedelmet, másrészt pedig könnyen – és szabadon – kiegészíthető a Biblia folyamatos olvasásával (lectio continua), amire fel is hívják a figyelmet a szerzők az előszó XIX. oldalán.

A diurnále a nappali imaórákat tartalmazza, egy hétre elosztva, a vasárnapi vesperástól kezdve. Itt teljes egészében megtaláljuk a zsolozsma végzéséhez szükséges anyagot.

A tonárius egy különleges kiadványtípus a gyakorlati kiadványok között. Az eddig megismert kiadványok általában egy vagy két zsoltártónus-sorozatot közöltek („latin” és „magyar” felirattal), vagy azokat esetleg kiegészítették a kantikumok díszesebb zsoltározásával. Ez a kötet azonban arra törekszik, hogy a legjelentősebb

magyarországi kottás zsolozsma-források zsolnártónusait változataiban közölje. Azok számára, akik már gyakorlottak a zsolozsmázásban, lehetőséget ad arra, hogy a zsolnártónusokat is váltogatva használják. Ebben a kötetben néhány forrás anyagát külön kiemelve is megtaláljuk.

A gyakorlati használatot könnyíti a kétszínű kiadás – a középkori kódexek mintájára a magyarázó ún. rubrikákat pirossal különítik el a liturgikus szövegtől. A kivitelezés nagyszerűsége még a párhuzamosan szerkesztett kétnyelvűség, amely a verso oldalakra helyezi a latin szöveget, és a vele szembeni recto-kra a magyart (pl. 1a-1b számozás).

A 70-es években elindult, a középkori esztergomi zsolozsmára épülő zsolozsma-megújítási folyamat elsőként a Népszolozsmák kötetében öltött testet, majd az egyházi évi időszakai szerint a kis zsolozsmás kötetekben folytatódott, amely több-kevesebb teret nyert a liturgikus gyakorlatban is. Jelen kötetek a népszolozsma gyakorlatát fejlesztik tovább, teret adnak több liturgikus anyag használatára, a kétnyelvű zsolozsmázás értő megvalósítására. Mindazonáltal elsősorban azoknak ajánlott használatuk, akik a népszolozsmában már jelentős gyakorlatra tettek szert. A Psalterium Strigoniense az esztergomi zsolozsmahagyomány rendkívül átgondolt kiadása, amely a tudományos eredmények mellett, azok gyakorlati megvalósítását is célul tűzte ki. Az adatokat és tudományos eredményeket összefoglaló volta mellett új lehetőségeket is elének tár a zsolozsmázás esztergomi hagyományainak éltetésére.

Csomó Orsolya

Paolo Fontana: *Riti proibiti: Liturgia e Inquisizione nella Francia del Settecento*, Carocci, Roma, 2013 (Studi storici Carocci 205), 270 lap.

A könyv témája az a vita, amely az 1730-as években zajlott a Szentszék és a francia katolikus egyház egyes képviselői között három liturgikus kiadvány kapcsán. A mű nem elsősorban liturgiátörténeti tanulmány. A hangsúly sokkal inkább a Congregatio Romanae et universalis Inquisitionis és az érintett egyházi személyek közötti konfliktus elemzésén van. A Párizsi breviárum (Breviarium Parisiense, 1736), a Troyes-i misszale (Missale Trecense, 1736) és a Párizsi misszale (1738) fogadtatása szövevényes történetbe ágyazódik, amelynek hátterét az eddigre már nagyrészt lezárult janzenista viták jelentik, és amelyben magas egyházi méltóságok álltak egymással szemben, egy adott ponton még a francia király, XV. Lajos közbeavatkozását is kikényszerítve. A szerző – a genovai érseki levéltár igazgatója – nagyon alapos kutatásokra alapozza művét; feldolgozta a Vatikáni Titkos Levéltár, a Hittani Kongregáció és a párizsi nunciatura levéltárának idevágó anyagát. A könyvet jól használható mutatók egészítik ki.

Cser András

Sante Babolin: *L'esorcismo. Ministero della consolazione*, Edizioni Messagero, Padova, 2014, 240 oldal. 18 Euro.

Az exorcizmus szertartása Krisztus keresztségének, bűnbocsátó hatalmának aktualizálása, aki egyszer s mindenkorra legyőzte a sátán uralmát és Megváltója a

testben élő embernek. A gonosz lélek kiűzésének hatalma szoros egységben van a betegek vigasztalásával, azaz azzal a kegyelemmel, hogy visszaadjuk szenvedő testvéreinek a reményt, a hitet, az életet. Így szoros összefüggésben van a bűnbánat szentségével és a betegek szentségével is. E könyv bemutatja a tisztátalan lélek jelenlétét a világban, a vele szembenálló ember küzdelmét és egy olyan pap személyes tapasztalatát, aki számos megszállott emberrel találkozott és több mint ezerötyszáz alkalommal végzett ördögűzést. – Hasznos lenne a könyv magyarra fordítása!

Imafüzet a hét ferences szerzetes boldoggá avatásáért. Ingyenes ferences kiadvány jelent meg a napokban (136 lap). Szerkesztette: Kálmán Peregrin OFM. Beszerezhető vagy kérésre elküldi: Ferences Tartományfőnökség, 1026 Budapest, Margit krt. 23.

A boldoggá avatási folyamat visszatérő kérdése: Isten szolgája nyilvános kultusza, azaz egyéni és közösségi emléke, a hozzá fűződő kegyelet, az imameghallgatásokat kérő ima mennyire eleven, mennyire élő? A hét ferences vértanú pap: Krizosztom, Kristóf, Zénó, Szaléz, Pelbárt, Rafael és Bernát imakilencde (novénája) „a hit és az összetartozás kötelékeit szövik a ma élő ferencesek és azon templomi közösségek hívei között, ahol a kommunizmus miatt megszakadt a rendi élet folytonossága...” (Dobszay M. Benedek OFM tartományfőnök ajánló szavai). A praktikus imafüzet két nagy részből áll: a kilenc nap felkínált liturgiája a *mártíriút*, az odaadás áldozatát, majd egyes napok szerint egy-egy ferences atyát állít a középpontba. Majd az elmélkedő imát történetek segítik, támasztják alá Isten szolgálóinak életéből, végül képi és egyéb ábrázolások, írások találhatók a füzetben. Gazdag tartalom a hét szerzetespap közelebbi megismeréséhez, lelkiületük elsajátításához, ugyanakkor imádság azért, hogy az Egyház elismerésével és megpecsételt, kihirdetett ítéletével mielőbb a boldogok sorában tisztelhesük őket. Végezhetők ezek az imádságok közösségben, vagy egyéni úton, pap vagy világi előimádkozó vezetésével, az itt közölt vagy rövidebb formában is. (Ehhez jó áttanulmányozni az imafüzet használatáról írottakat.) Kiegészíthető ez az ajánlott liturgia akár körmenettel, vagy képkihelyezéssel, és egyéb ismert, használatos áhítat-geisztussal. A füzet segítségével végzett imádságok nagyon alkalmasak a (ferences) család ima-tapasztalatának elmélyítésére, valamint a papi és szerzetesi hivatások kiesésére, a meglévők megerősítésére. Bizonyára örömmel fogadják Isten közelében azok, akik itt a földön sokat tettek Országá épülésért, megmaradásáért, virágzásáért. (Az esetleges imameghallgatásokat a rendi központban vagy az iroda@ofm.hu címen is lehet jelezni.)

Újszövetség. Fordította, a bevezetőket és az utószót írta: *Simon Tamás László* OSB, Pannonhalmi Főapátság, 2014, 880. oldal. Keménytáblás. Ára: 3.100.- Ft.

Ígényes, egy római bencés biblikus tanár által lefordított és gondozott kiadás a mai katolikus exegézis eredményeinek figyelembevételével. Elég csak kinyitni, máris látszik, nincsenek benne fejezet és rész-, vagy szakasz-címek (amelyek nem tartoznak a Biblia szövegéhez, de a korábbi kiadásokban nagyon befolyásolták az olvasót), valamint a narratív tipográfia, ami a „többi könyv közé állítja” (ld. a fordító Bevezetése). Az Újszövetségben lévő ószövetségi idézetek viszont mindig dőlt betűvel

vannak szedve (a könyv végén pedig a számszerű lelőhelyek mutatója, a 847. laptól; ugyanitt található a párhuzamos helyek táblázata is az egyes részek hagyományos elnevezéseivel, valamint két térkép). A fordítás alapja a Nestle–Aland: *Novum Testamentum Graece* 28. kiadása (2012-ben). A fordító pontosságra és olvashatóságra törekedett – mindkét célt elérte! Néhol egészen újszerű megoldásokat alkalmazott, másutt követi a megszokott magyar kifejezésformát. Lábjegyzetet általánosságban nem alkalmaz (hogya ne befolyásolja az olvasót), olykor mégis kivételt tesz (talán több más helyen is ezt kellett volna követnie). Nagyon érdekesek és mélyen tudományosak, ugyanakkor irodalmiak az egyes könyvekhez szóló bevezetők (egészen más stílusúak mint a korábbi bibliáké). Ajánlást Erdő Péter bíboros, előszót Várszegi Asztrik főapát adott hozzá. Külső alakja, formája, finom, sárgás bibliofil papírja, betűtípusa, szürkés-barna vászon kötése egy korszerű „kézi” Biblia élményét adja, viszi tovább (amilyen annak idején az első Békés – Dallos-féle volt). Sokan azonnal átálltak ennek az új fordításnak a mindennapos használatára. A legelső kiadás (nyomás) azonnal elfogyott, a második kiadás 2015 januárjában került a boltokba. Kérdés, valóban átmege-e a katolikus bibliaolvasók kritikája szűrőjén és „felülírja-e” a többi használatban lévő?

Birgit Jeggle-Merz – Walter Kirschläger – Jörg Müller (Hrsg.): *Gemeinsam vor Gott treten. Die Liturgie mit biblischen Augen betrachten*. Verlag Katholisches Bielwerk, Stuttgart, 2014, 200 old. Luzerni Bibl.-Lit. Kommentar zum Ordo Missae (Band 1.)

Ez a szentírási-liturgikus kommentár az Ordo Missae-hez készült, azaz a mise állandó részeihez, tudományos pontossággal, precizitással, lábjegyzetekkel dokumentálva. A tetszetős sötétvörös, keménytáblás kiadvány segít jobban megérteni a keresztségétől a bűnbánat liturgiáján át, a Kyrie, Gloria, az olvasmányok helyét, rendeltetését, történeti kialakulását, beágyazódását a Szentírás gazdag világába. A ma élő keresztényeknek, a liturgia végzőinek, a teológusoknak egyaránt szükségük van ilyen segédeszközre, hogy *együtt lépjünk az Isten színe elé...*

P. I.

EXORCISMUS**PROOEMIUM****STUDIA THEMATICA**

XAVERIUS SZABÓ OFM: Occursus cum Iesu eiiciente daemonia in Evangelio secundum Marcum

LADISLAUS PERENDY O. SCH. P.: Imaginationes de daemonibus saeculo secundo

GEYSA KUMINETZ: Ordo ad faciendum exorcismum obsessis a diabolo

STEPHANUS IVANCSÓ: Exorcismus in ordine baptismali ritus ecclesiae Byzantinae

MOYSES NÓDA: Exorcismus liturgicus

DANIEL BÁRTH: Expressio efficacitatis et potentiae in instrumentario verbali exorcismorum aevi primi moderni

SANTE BABOLIN: Libera nos a malo!

PORZIA QUAGLIERELLA: Exorcismus et oratio liberans

Testimonia de pugna contra spiritum malignum (Alberto Bottari de Castello, Iosephus Bocsa, Henricus Gável)

Speculum sacerdotum

STUDIA VARIA

ROBERTUS CARD. SARAH: Actio silentiosa cordis

EPISCOPUS ANDREAS LAUN: Nobilissima via indulgentiae

EPISCOPUS DIOECESANUS GUILHELMUS JUDÁK: Sententiae vernaculares in rituali quodam antiquo

RENZO GERARDI: Sacerdos tamquam *alter Christus*

DOMINICUS CRAVERO: Orare pro defunctis?

EUGENIUS DAIGELER: Non solum aula conventualis

VERONICA RUF: Refrigerium in latere Domini

AGNES LINDER: Metallorum nobilium indicium

ILDICO BEREZ: Quid silentium prodest in liturgia?

DOCUMENTA

Annus sanctus extraordinarius misericordiae – Introductio bullae papalis

VITA LITURGICA

Basilica aevi Romanesci

Novus ordo ad tradendum pallium

Initia parvi missalis Hungarici

Obiit Rainerus Kaczynski

ACTUALIA**QUAESTIO LITURGICA: QUALIA SUNT NOSTRA ALTARIA?**

RECENSIONES

[*Praeconium*]

[*Benedictionale Strigoniense*]

[Monumenta Ritualia Hungarica – Series Practica I: *Psalterium Strigoninense*]

[*Riti proibiti*]

[*L'esorcismo. Ministero della consolazione*]

[*Novum Testamentum*]

[*Gemeinsam vor Gott treten*]